

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR ANABİLİM DALI
FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL
GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Türkan FIRINCI

ANKARA
Haziran, 2013

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR ANABİLİM DALI
FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL
GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Türkan FIRINCI

Danışman
Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

ANKARA
Haziran, 2013

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

Türkan Fırıncı'nın "Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu" başlıklı tezi 18/06/2013 tarihinde, jürimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

Prof. Dr. Emel KOÇ

Doç. Dr. Levent ERASLAN

Yard. Doç. Dr. Şakir BERBEROĞLU

Yard. Doç. Dr. Beyhan ZABUN

ÖNSÖZ

Türkiye'de bugüne kadar sosyoloji disiplini kapsamında Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ilişkileri konusunda yapılan doktora tezlerinde ticari, siyasi, hukuki, kültürel ve iktisadi boyutlar ayrı ayrı tartışılmış, fakat bu parçalı bakış açılarının yarım yüzyılı kapsayan süreçte Türkiye'nin AB perspektifini değerlendirmede tek başlarına yeterli olamadıkları görülmüştür.

Bu çalışma ise, ilk defa AB ile ilişkileri bir bütün olarak ele alarak ideolojik çıkarımlar ya da öngörülerden uzak, objektif bir yaklaşımla Türkiye'nin uzun ve engebeli AB yolunda kat ettiği mesafeyi ve bugünkü durumunun anlaşılmasını kolaylaştıracak tarihsel-sosyolojik yöntem ile gerçekleştirilen kapsamlı bir analizi önermektedir.

Yapılan çözümlemede, öncelikle son derece karmaşık bir fenomen olarak karşımıza çıkan AB'nin kurumsal altyapısı okuyuculara tanıtılmakta, ayrıca AB-Türkiye ilişkilerinin dinamik süreçleri gösterilerek AET öncesi, AET dönemi ve AB dönemi ilişkiler olmak üzere üç ana eksenle incelenmektedir. Yapılan analizde Türkiye'nin AB serüveninde geldiği nokta olumlu ve olumsuz görüşler çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Araştırmacı ayrıca, çalışma süresince T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli kurumların AB programlarında görevlerde bulunmuş, bu vesile ile gerek Türkiye'de gerekse Avrupa'nın farklı ülkelerinde AB toplantıları ve konferanslarına katılarak Türkiye'nin adaylığı konusundaki tartışmaları ve değişen gündemi yakından izleme şansına sahip olmuştur.

Çalışmanın sonuca ulaşmasında ve karşılaşılan güçlüklerin aşılmasında yol gösterici olan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu'na, çalışma ile ilgili desteğini esirgemeyen değerli hocalarıma ve her zaman sabırla yanımda olan ve her konuda beni destekleyen aileme içtenlikle teşekkür etmek isterim.

ÖZET

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

Fırıncı, Türkan

Doktora, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

Haziran – 2013

Bu çalışmada yarım yüzyılı kapsayan Türkiye ve AB siyasi ilişkilerinin kapsamlı analiziyle, geçmişte AB ile olan siyasi ilişkilerin Türkiye açısından ne türden sonuçlar doğurduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır. Böylece bu araştırmanın en temel hedefi, Türkiye ve AB ilişkilerinin güzergâha bağlı tarihsel açıklamasını yapabilmektir.

Tarihsel sosyolojik yaklaşım temelinde gerçekleştirilen bu araştırma, benzerlerinden farklı olarak AB-Türkiye ilişkilerini kesintisiz bir süreç olarak ele almakta, sırasıyla AET öncesi, AET dönemi ve AB dönemi ilişkiler ekseninde analiz etmektedir. Araştırmada verilerin toplanması ve diplomatik süreçlerin yorumlanmasında temel hukuki belgelerin ve AB kurumlarının yayınladıkları raporların incelemesi yoluna gidilmiştir. Araştırmanın sorusuna cevap bulmak amacıyla Ankara Antlaşması, Katma Protokol, AB Zirve Kararları, Avrupa Parlamentosu Kararları, Düzenli Türkiye İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi, Müzakere Çerçeve Belgesi gibi temel hukuki belgeler incelenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yayımlanan yerli ve yabancı kaynaklar ile AB konusunda uzmanlaşan gazetecilerin köşe yazıları ve gazete haberleri de kanıt olarak kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, 1959 yılında AET'ye ilk üyelik başvurusundan günümüze uzanan tarihsel kesitte hem AB'nin kendi içinde hem de uluslararası sistemdeki büyük değişikliklere rağmen, Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve Batılılaşma yoluyla AB'ye tam üyelik gayesinin hiç değişmediği ve süreklilik gösterdiği görülmektedir. 2005 yılında başlatılan katılım müzakereleri ile gelen son noktada ise öne sürülen engellerin tarihsel süreç içerisinde kökleştiği; din, kültür, kimlik, nüfus, demokrasi, insan hakları, etnik sorunlar, kalkınmışlık düzeyi ve Kıbrıs sorunu gibi tartışmalı konuların yakın tarihte Türkiye'yi daha da zorlu bir süreçle soktuğu görülmüştür. Son tahlilde, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinine olumlu ve olumsuz olarak bakan siyasi görüşler çerçevesinde içinde bulunulan durum değerlendirilerek, AB elitlerinin ve hükümetler arası pazarlıkların büyük ölçüde derinleştirdiği tartışmaların sonucunda Türkiye'nin alternatif güzergâhlarda yoluna devam edebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB-Türkiye siyasi ilişkileri, tarihsel sosyolojik yaklaşım, güzergâha bağlılık, politik süreç analizi.

SUMMARY

DIACHRONIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND EUROPEAN UNION AND PRESENT STATE OF AFFAIRS

Fırıncı, Türkan

PhD, Department of Philosophy and Related Fields Teaching Programme

Thesis Adviser: Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

June– 2013

This study is trying to reveal the consequences of the relations with EU on the part of Turkey by providing a comprehensive analysis on half century old Turkey - EU political affairs. Thereby the major objective of the study is to reach a path dependant explanation of the Turkey-EU diachronic relations.

Distinctively applying a historical sociological approach, this study examines EU-Turkey relations as a continuous process by analyzing the affairs in turn of pre-EEC, EEC, and EU period axes. As for the data collection and for the interpretation of diplomatic processes legal documents and reports published by the EU institutions are also carefully reviewed. Various legal documents such as Ankara Treaty, Additional Protocol, EU Treaty Decisions, European Parliament Decisions, Accession Partnership Document, EC's Regular Progress Reports on Turkey, Negotiating Framework for Turkey Document, and etc. are examined in order to provide an answer to the study question. Besides, multiple local and foreign studies as well as the journals, newspapers, and articles on EU-Turkey affairs are also constantly referred.

As a conclusion, despite the dramatic changes in the EU structure and in the international system during the extant historical period starting from the first membership application to the EEC in 1959 till now, it is indicated that Turkey's dream to become a full EU member by means of economic development and Westernization has never changed. As for the current state of affairs within the negotiation framework period started in 2005, it is observed that the obstacles set forward regarding Turkey's EU accession such as religion, culture, identity, population, human rights, ethnicity, developmental level, and Cyprus problem which took a root in history and recently led Turkey to much more difficult period. In the last analysis, evaluating the current state of affairs in terms of positive and negative political views on Turkey's accession, it is concluded that as a result of the deepening debates of the EU elites and intergovernmental bargains, Turkey might decide to stand on alternative paths.

Key Words: EU-Turkey political relations, historical-sociological approach, path dependence, political process analysis.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI.....	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
1. BÖLÜM: GİRİŞ, PROBLEM VE YÖNTEMSEL YAKLAŞIM.....	1
1.1. GİRİŞ.....	1
1.2. PROBLEM.....	3
1.3. AMAÇ.....	9
1.4. ÖNEM.....	10
1.5. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	11
1.6. YÖNTEM.....	14
1.6.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	14
1.6.1.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL YAKLAŞIMI.....	16
1.6.1.2. YÖNTEMLE İLGİLİ TANIMLAR.....	21
1.6.2. VERİLERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	23
1.6.3. VERİLERİN ANALİZİ	26
1.7. TÜRKİYE VE AB İLİŞKİLERİNİ KONU EDİKEN ARAŞTIRMALAR.....	27
2. BÖLÜM: AB'NİN KURUMSAL YAPISI VE SİYASAL İLİŞKİLERİ.....	33
2.1. AB İLE SİYASAL İLİŞKİLERDE KURUMSAL ALT YAPI.....	34
2.2. AB İLE SİYASAL İLİŞKİLERDE HUKUKİ ALT YAPI.....	46
3. BÖLÜM: TÜRKİYE İLE AB SİYASİ İLİŞKİLERİNİN OLUŞUMU.....	50
3.1. AET ÖNCESİ TÜRKİYE VE AVRUPA SİYASİ İLİŞKİLERİ.....	58
3.1.1. OSMANLI DÖNEMİ SİYASİ İLİŞKİLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	58
3.1.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE AVRUPA İLE İLİŞKİLER.....	63
3.1.2.1. ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938).....	63
3.1.2.2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI (1938-1957).....	73
3.2. AET DÖNEMİ TÜRKİYE VE AVRUPA SİYASİ İLİŞKİLERİ.....	84

3.2.1. TEMEL DİNAMİKLER.....	84
3.2.2. ÖNEMLİ SİYASİ GELİŞMELER VE NEDENLERİ.....	86
3.2.3. DİPLOMATİK SÜREÇLER VE SONUÇLARI.....	100
3.2.3.1. TÜRKİYE’NİN ORTAK PAZARA KATILIMI.....	100
3.2.3.2. AET’YE ÜYELİK BAŞVURUSU	101
3.2.3.3. ANKARA ANTLAŞMASI.....	103
3.2.3.3.1. BAŞVURU SONRASI TARTIŞMALAR.....	106
3.2.3.4. KATMA PROTOKOL.....	108
3.2.3.5. TAM ÜYELİK BAŞVURUSU.....	113
3.2.3.5.1. BAŞVURU SONRASI TARTIŞMALAR.....	118
3.2.3.6. GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	120
3.2.3.6.1. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN OLUMLU ETKİLERİ.....	128
3.2.3.6.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN OLUMSUZ ETKİLERİ.....	132
3.2.3.6.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TİCARET YARATICI ETKİSİ.....	137
3.3. AB DÖNEMİ TÜRKİYE VE AVRUPA SİYASİ İLİŞKİLERİ.....	143
3.3.1. TEMEL DİNAMİKLER.....	143
3.3.2. ÖNEMLİ SİYASİ GELİŞMELER VE NEDENLERİ.....	145
3.3.3. DİPLOMATİK SÜREÇLER VE SONUÇLARI.....	166
3.3.3.1. AB ZİRVELERİ VE İLERLEME RAPORLARI.....	166
3.3.3.2. AB PARLAMENTOSU KARARLARI.....	180
3.3.3.3. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ.....	182
3.3.3.4. ULUSAL PROGRAM VE UYUM YASALARI.....	186
3.3.3.5. TÜRKİYE MÜZAKERE ÇERÇEVE BELGESİ.....	191
4. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA.....	196
4.1. AET ÖNCESİ DÖNEME İLİŞKİN BULGULAR.....	196
4.2. AET DÖNEMİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	200
4.3. AB DÖNEMİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	206
5. BÖLÜM: TÜRKİYE VE AB İLİŞKİLERİNE SİYASİ YAKLAŞIMLAR.....	213
5.1. AB ÜLKELERİNİN TÜRKİYE’NİN ADAYLIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	214
5.1.1. TÜRKİYE’NİN ADAYLIĞI KONUSUNDA YAPILAN TARTIŞMALAR.....	214

5.2. TÜRKİYE'NİN AB'YE ADAYLIK SÜRECİNE İLİŞKİN TUTUMLARI.....	220
5.2.1. TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİĞİNİ DESTEKLEYEN GÖRÜŞLER.....	220
5.2.2. TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİĞİNİ OLUMSUZ DEĞERLENDİREN GÖRÜŞLER.....	223
5.3. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE YÖNELİK SWOT ANALİZİ.....	228
 6. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	231
KAYNAKÇA.....	242
EKLER.....	276
EK 1: TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ KRONOLOJİSİ	276
EK 2: AB ZİRVELERİ VE DÜZENLİ TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARININ KRONOLOJİK ÖZETLERİ.....	282

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABB: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı

ABBK: Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi

ABGS: T. C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği

ABTD: Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ALDE: Avrupa İçin Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu

AK: Avrupa Komisyonu

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Avrupa Parlamentosu

AT: Avrupa Toplulukları

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

COREPER: Daimi Temsilciler Komitesi

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri

DP: Demokrat Parti

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DSP: Demokratik Sol Parti

DTP: Demokratik Toplum Partisi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYP: Doğru Yol Partisi

ECR: Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu

EFC: Avrupa Vakıflar Merkezi

EFD: Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu

EOKA: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston)

EPP: Avrupa Halk Partisi/ Hıristiyan Demokratlar Grubu

ESK: Ekonomik ve Sosyal Komite

Euratom: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

EUROPA: Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi

GB: Gümrük Birliği

GBOK: AT Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Greens/EFA: Yeşiller/ Avrupa Bağımsızlar İttifakı Grubu

GKRY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GUE/ NGL: Avrupa Birleşik Solu/ Kuzey Yeşil Solu Konfederasyon Grubu

IPA: Katılım Öncesi Yardım Aracı

İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı

İSO: İstanbul Sanayi Odası

İTO: İstanbul Ticaret Odası

KİK: Türkiye-AT Karma İstişare Komitesi

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KPK: Karma Parlamento Komisyonu

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

PHARE: Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Topluluk Yardım Programı

RP: Refah Partisi

S&D: Avrupa Sosyalistler ve Demokratlar İlerisi İttifakı Grubu

SHP: Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SWOT: Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler) Analizi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜRK-İş: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

1. BÖLÜM: GİRİŞ, PROBLEM VE YÖNTEMSEL YAKLAŞIM

1.1. GİRİŞ

Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik süreci, Türkiye'deki siyasi gündemin en öncelikli konularından biridir. Özellikle de siyasi çevreler başta olmak üzere hem basın yayın organlarının hem de akademik çevrelerin odağı olan Türkiye'nin adaylığı ile ilgili yapılan tartışmalar, anlaşılması güç ve karmaşık bir sürecin bilinmesini gerektirmektedir. Bu sürecin anlaşılmasında ise tarihsel gerçekleri irdelemek ve yorumlamak gerekmektedir. Bu çalışmada; Türkiye ve AB siyasi ilişkileri tarihsel bir perspektifle ele alınıp incelenmeye çalışılmaktadır.

AB oluşumunu tamamlamış bir birlik değildir. Temelde, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması (1951), Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (Euratom) kuran Roma Antlaşmaları (1957), Avrupa Tek Senedi (1986) ve Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması (1992) gibi önemli hukuksal değişiklikler ile AB büyük yapısal değişimlere sahne olmuştur. AB bu değişimlerle sadece **ticari** değil, **kültürel**, **iktisadi** ve **sosyal** boyutları olan bir bütüne, başka bir ifadeyle **siyasi** bir yapıya bürünmüştür (Mathieu, 2006).

Dolayısıyla "Türkiye'nin 2000 sonrasında girmek istediği AB ile 1963 Ankara Antlaşması ile girmeyi istediği AET arasında ekonomik ve politik bakımdan çok büyük farklar söz konusudur" (Özer, 2003: 11-12).

Ne AB ne de Türkiye'nin statik olması beklenemez. Dolayısıyla Türkiye'nin de bu siyasi oluşumu bitmemiş birliğe girme konusundaki tutumu kendi iç dinamikleri nedeniyle süreç içerisinde değişimlere uğramıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan Özal iktidarı yıllarına kadar olan dönemde Türkiye'de meydana gelen siyasal dönüşümler Türkiye dış politikasını ve alınan pek çok önemli kararı etkilemiştir. 1983 ve sonrasında ise, Özal ile başlayan dışa açılma evresiyle AB'ye

üyelik başvurusu, Türkiye'nin AB'ye aday ülke kabul edilmesi, Maastricht ve Kopenhag Kriterleri'nin tartışıldığı, bilgi ve teknoloji çağına uyumun tartışılmaya başlandığı bir dönem/dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu önemli olay ve değişimlerin Türkiye ve AB arasındaki ilişkileri belirleyen önemli faktörler oldukları ve bugün gelinen noktayı değerlendirebilmek için, bu faktörlerin bıraktığı etkileri geçmişin izini sürerek çözümlemek gerektiği düşünülmektedir.

Türkiye'nin AET'ye 1959'daki ilk üyelik başvurusundan günümüze uzanan yarım asırlık tarihsel kesitte gelinen son nokta, AB'nin 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye için başlattığı **katılım müzakereleri** sürecidir. Müzakerelerin, diğer aday ülkelerinkinden farklı olacağı, Türkiye'yi zorlu bir sürecin beklediği AB yetkili makamlarınca sık sık belirtilmekte, bu husus ayrıca, AB Komisyonu tarafından hazırlanan raporlarda da açıkça ortaya konulmaktadır.

Bu nedenle Türkiye ve AB ilişkileri zaman içinde sürekli bir değişimi yaşayan taraflar arasında, başlangıcında öngörülemeyen sorunlarla karmaşıklaşan, basit bir biçimde bir ülkenin bir birliğe katılması süreci olarak değerlendirilemeyecek bir etkileşime sahiptir. Bu yüzden zaman geçtikçe ilişkilerin niteliği de değişmiş, buna paralel olarak tartışılan konu **siyasi**, ekonomik ve kültürel alanlarda birbirine eklemlenerek büyüyen son derece geniş bir sorunsal yığına dönüşmüştür. Bunun sonucunda da Türkiye'nin AB'ne katılımı sorunu uluslararası sistemde neredeyse bütün dünyanın ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir.

Konuyla ilgili problem odaklı tartışmalar; din, kültür, kimlik, nüfus, demokrasi, insan hakları, etnik meseleler, kalkınmışlık düzeyi, sosyal politika, Kıbrıs sorunu vb. konularda günümüzde sürmektedir. Her iki taraf açısından da bu sorunları çözmek adına güçlü ve sürekli bir istek olduğu söylenemez. Hem Türkiye hem de AB kendi ayrı ya da ortak gelecekleri konusunda bir belirsizlik içerisinde. Müzakere sürecinde AB prensipleri, normları ve yasalarıyla ilgili kritik konularda kararlar veren Türkiye, AB elitlerinin ve hükümetler arası pazarlıkların büyük ölçüde

derinleştirdiği tartişmaların sonucunda alternatif güzergâhlarda (*path*) yoluna devam edebilir.

1.2. PROBLEM

şimdiye kadar Türkiye ile AB siyasi ilişkilerinin değerlendirilmesi ve çözümlenmesinde tek başına tarihsel, iktisadi, zaman zaman da tamamı ideolojik yaklaşımlar benimsendiği görölmektedir. Bu parçalı bakış açıları önemli siyasi olayları ya da belirli türden özel beşeri süreçleri belirlemede ve serimlemede ciddi katkılar yapmasına karşın, bunlara ilişkin temel problemlerin bütöncöl olarak incelenmesinde ya da konu edilen sürece ilişkin nedensel açıklamalar yapmada yetersiz kaldığı düşünölmektedir. Sosyoloji disiplini içerisinde AB ile ilgili yapılan tarihsel (kapsamlı) çalışmalar hız kazanmış olsa da literatürde AB çalışmalarının daha çok siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplininin benimsediği kurumsalcı yaklaşımlar hakim olduğu gözlenmektedir.

Sosyoloji disiplini çerçevesinde sık sık göröldüğu gibi aynı olguya bakıldığı halde Türkiye ve AB ilişkileri konusunda taban tabana zıt değerlendirmeler yapılabilmektedir. Örneğin Türkiye ile AB ilişkilerinin Türkiye'nin **ekonomisine, demokrasisine, hukukuna, eğitimine** vb. ne gibi katkıları olduğu konusunda birbirinden çok farklı görüşler ileri sürölmektedir. Bunu şimdiye kadar konuyla ilgili tartişmaları analiz ederek görmek mümkündür.

Örneğin Gümrük Birliği (GB) ile ilgili ortaya çıkan tartişmalarda bir görüşe göre; AB ile yapılan bütün anlaşmalar Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Özellikle GB antlaşması Türkiye'yi yılda en az 20-30 milyar dolar zarara uğratmaktadır. Türkiye'ye giren 3. ölke malları çoğunlukla AB ölke firmaları aracılığıyla girmekte ve bu mallardan AB ölkeleri hem gümrük almakta hem de kâr etmektedirler. Buna karşılık paraları ise Türk milleti ödemektedir.

Diğer bir görüşe göre ise; GB çerçevesinde yerine getirilen mevzuat uyum çalışmaları, Türkiye'nin diğer aday ölkelere oranla müzakere aşamasında çok daha

hızlı ilerlemesi sonucunu doğuracaktır. GB ile Türkiye, uluslararası piyasalarla bütünleşme yönünde önemli bir sınavı geçmiş, dünyanın en önemli ekonomik bloklarından biri içerisinde yer almayı başarmıştır. GB ile ilgili bu iki taban tabana zıt iddiadan hangisinin doğru olduğu bir merak konusudur.

Bir diğer karışıklık ise Türkiye ile AB ilişkilerinin Türk demokrasisi üzerine etkisi konusunda da söz konusu olmaktadır. Bu süreci olumlu yorumlayan görüşe göre Avrupa entegrasyonu, en başından itibaren tüm Avrupa ülkelerinin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne dayanan özgürlüğe ortak bağlılığı üzerine kurulmuştur ve Kopenhag siyasi kriterleri de bu bağlılığın göstergesidir. Böylece Türk demokrasisi de AB'ye üyelik sürecinden olumlu etkilenmektedir. Bu görüşe göre Türkiye, müzakere sürecinde siyasal yapısındaki antidemokratik öğeleri gözden geçirme ve onları demokrasinin gereklerine uygun olarak değiştirme imkanına kavuşmuştur. 2000'li yıllardan günümüze kadar yapılan anayasa değişiklikleri ile Türkiye AB müktesebatına uyum sağlama yolunda Anayasanın önemli bir bölümünde değişiklikler yapılmış, anayasanın bütününe hakim olan güvenlikçi ve birey yerine devleti merkeze alan anlayıştan büyük ölçüde uzaklaşmıştır (Baltacı ve Diğerleri, 2012). Örneğin TBMM'nin Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimine dahil edilmesi, Türkiye'deki uygulamayı AB üyesi devletlerdeki uygulamaya yaklaştırmıştır (Türkiye Düzenli İlerleme Raporu, 2010).

Türkiye'de AB'nin demokrasinin gelişimine katkısının olduğu savına şüphe ile yaklaşan eleştirel görüşe göre ise uluslararası ölçütler baz alındığında tam tersi bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Örneğin Economist Dergisi'nin 167 ülkeyi kapsayan Demokrasi Endeksi Raporu'nda (Democracy Index, 2011) Türkiye 88. sırayı alarak, Honduras (85), Malavi (86), Arnavutluk (87), Ekvator (89), Tanzanya (90) gibi ülkelerle birlikte anılmıştır. 2008 yılı raporunda ise Türkiye tam ya da kusurlu demokrasilerin de altında yer alarak melez demokrasiler arasında gösterilmişti.

Yine, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (Reporters Without Borders), 2010 endeksinde 61 kişinin doğrudan mesleğiyle alakalı olarak hapiste iken diğer 15

kişinin ise net olmayan şartlar dâhilinde hapiste olduğunu ortaya koymaktadır. Son yıllarda Türkiye'deki tutuklu gazeteci sayısının Çin'de olduğundan fazladır. Yine bu raporda Türkiye 178 ülke arasında 138. sıradadır ve Meksika, Fas, İsrail, Irak, Kamerun ve Bangladeş bile sıralamada Türkiye'nin üzerinde yer almaktadır (Cıvaoğlu, 2011). Bu verilere bakıldığında AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin demokrasisi gerçekten de beklendiği gibi gelişmekte midir sorusu gündeme gelmektedir.

AB ile ilişkiler çerçevesinde Türkiye'de eğitimle ilgili yasalar çıkarılarak çeşitli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Hayat boyu öğrenme programları (Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Gruntvig vb.) ve Gençlik Programı (Youth in Action) adıyla 1 Nisan 2004 tarihinden itibaren ülkemizde uygulanmaktadır. Bu uygulamalarla Türkiye'nin bir bilgi toplumu haline geleceği, daha çok ve daha iyi iş imkanı yaratacağı, sosyal bütünlüğü geliştireceği yönünde amaçlar belirlenmiştir (Türk Ulusal Ajansı). AB'nin eğitim politikalarının ve adı geçen bu programların Türk eğitim sistemine etkilerinin ne olduğu da bir merak konusudur.

Eğitim konusunda da yine iki karşıt görüşün mevcut olduğu görülmektedir. Olumlu yaklaşımda açıkça Türk Eğitim Sistemi'nin okulöncesi eğitimden başlayarak tüm eğitim basamaklarını kapsayacak biçimde AB eğitim politikalarına uyulmasının Türkiye'deki eğitimin niteliğini arttırdığı savunulmaktadır. Örneğin yükseköğretim basamağında ECTS, diploma eki vb. uygulamalarla yükseköğretimde kalite güvencesinin sağlandığı, (Sağlam ve Diğerleri, 2011); Avrupalılık ülküsüne ve çok kültürlülüğe vurgularının yanında bu programların ayrıca katılımcılarının kişisel ve mesleki açıdan olumlu etkilendikleri, dil öğrenme ve dil becerileri edinmede ilerledikleri savunulmaktadır.

Arslanoğlu (2006), örneğin İlber Ortaylı'nın bu görüşlere şüphe ile yaklaştığını, AB'nin Türk üniversitelerine haksız olarak karışmak istediği görüşünü aktarmaktadır. Buna göre Ortaylı, Avrupa üniversitelerinin çöküntü içinde olduğunu, Türk üniversitelerinin pek çok Avrupa üniversitesinden daha iyi durumda olduklarını vurgulamaktadır. Ayrıca AB'nin 20 yıl sonraki geleceği de belirsizdir. Bu nedenle

Türk eğitimini Avrupa eğitim politikaları doğrultusunda düzenlemenin uzun vadede olumsuz etkileri olabilir.

Görüldüğü gibi sosyoloji disiplini içerisinde AB ile Türkiye arasındaki ilişkileri, aynı olgulara bakıldığı halde (ekonomi, demokrasi, hukuk, eğitim vb.) olumlu ve olumsuz olarak değerlendiren iki farklı görüş belirginleşmektedir. Bu çelişki özellikle de bilimsel verilere dayanılarak ortaya konan akademik çalışmaların yanında ayrıca toplumun farklı kesimlerinde; konuyla ilgilenen kurumlarda, sivil toplumda, basın ve yayın organlarında, köşe yazılarında, diplomatlar arasında ve içinde bulunulan süreçten etkilenen tek tek bireylere kadar geniş halk kesimlerince de tartışılmaya başlanmış, yarım yüzyılı aşkın sürede gündelik yaşamın da bir realitesi haline gelmiş olan bu projenin Türkiye'ye sağladığı katkılar ya da verdiği zararlar her zamankinden daha çok sorgulanmaya başlanmıştır.

Günümüzde bu karşılıklı siyasi ilişkilerin geldiği noktayı değerlendirmek ise, şüphesiz, bu süreci derinlemesine ve geçirdiği aşamalar çerçevesinde anlamayı, süreç içerisinde karşılaşılan engelleri tespit etmeyi ve gelinen noktayı değerlendirebilmek için sorunların kökenlerini anlamayı gerektirmektedir.

Bu sorunların kaynağına inildiğinde ise Türkiye ve AB ilişkilerinin başlangıcından itibaren hiçbir zaman toplumsal bir uzlaşma ve demokratik bir ortamda tartışılmamış olduğu gerçeği görülmektedir. Tarihsel çalışmalara bakıldığında, AB ile entegrasyonun neden gerekli olduğu konusunda somut kanıtlar ve gerekçelerin ortaya açık bir biçimde konamadığı ve tam olarak Türkiye'nin çıkarları anlaşılamadan; kalkınma, Batılılaşma, çağdaşlaşma ya da demokratikleşme idealleri doğrultusunda AB taleplerinin kayıtsız şartsız kabul edildiği; bugün gelinen noktada geçmiş taahhütler doğrultusunda AB ile ilişkilerin ise daha da karmaşık bir fenomen haline geldiği görülmektedir. Özellikle de 1996 yılında ilk kez bir ülkenin AB'ye tam üye olmadan GB Antlaşması imzalaması ile Türkiye'de somut bir tartışma çerçevesi oluşmuş ve bu süreç daha titiz sorgulanmaya başlanmıştır. 50. yılında Türkiye'nin AB'ne adaylığı konusundaki tartışmaların hangi ekseninde olduğunun anlaşılabilmesi

için AB'yi destekleyen ve karřısında olan dűřűncenin ortaya koyduėu gűncel argűmanlar gűzden geçirilmeli ve deėerlendirilmelidir.

Yukarıda ortaya konan problem doėrultusunda bu çalıřmanın odaėında; parçalı ya da tamamen ideolojik olan bakıř açılarına alternatif olabilecek, Tűrkiye ile AB iliřkilerinin bűtűncűl bir deėerlendirmesini yapmayı saėlayacak tarihsel-sosyolojik analiz denemesi yer almaktadır. Bu çerçevede arařtırmaya zemin teřkil eden biri tarihsel diėeri sosyolojik olmak űzere iki temel soruya cevap aranmaktadır.

Arařtırmanın ilk temel sorusunu “Tűrkiye ve AB iliřkilerindeki űnemli olayları belirleyen **siyasi, kűltűrel ve/veya iktisadi faktűrlerin/dinamiklerin tarihsel sosyoloji yaklařımı açısından yapısı ve mahiyeti nedir?**” sorusu oluřtırmaktadır. Bu soru tarihsel bir perspektifle Tűrkiye'nin AB ile geliřtirdiėi iliřkileri genel hatlarıyla AET űncesi, AET ve AB dűnemi olmak űzere gűzden geçirmeyi amaçlamakta ve yapılan analizle bu çerçevede ařaėıdaki alt sorular yanıtlanmaya çalıřılmaktadır:

- Tarihsel sűre içerisinde Tűrkiye ile AB siyasi iliřkilerini belirleyen temel faktűrler/dinamikler nelerdir?
- Tűrkiye ile AB iliřkilerinde dikkati çeken űnemli siyasi geliřmeler ve sonuçları nelerdir?
- Tűrkiye ile AB siyasi iliřkilerini belirleyen diplomatik sűreler nelerdir?

İlk sorunun yanıtı esnasında çizilen arka plana dayalı olarak Tűrkiye ile AB iliřkilerinin daha çok Tűrkiye'nin AB'ye űye olması için neler yapması gerektiėi çerçevesinde řekillenmiř olduėu gűrűlmektedir. űte taraftan sűre içerisinde ise gelinen noktada Tűrkiye karřılařtıėı haksızlıklar, ifte standartlar, onur kırıcı talepler ve suçlamalar sonucunda adeta bir çıkmaz sokaėa sűrűklenmektedir: 2005 yılından bu yana műzakere sűrecinde olan bir űlke olmasına raėmen gűn geçtikçe çeřitli nedenlerle tam űyelik hedefinden gittikçe uzaklařmaktadır. űrneėin Tűrkiye hukuken 2006 yılındaki Konsey kararı nedeniyle bugűn Gűney Kıbrıs Rum

Yönetimine (GKRY) ilişkin sınırlamalarıyla ilgili politika alanlarını kapsayan fasılların açılması yönünde karar alamamaktadır. 8 ayrı müzakere faslı, liman ve havaalanlarına yönelik izolasyonların kaldırılması şartına bağlanarak askıya alınmıştır. Kısaca Türkiye bugün **müzakereleri fiilen askıya alınmış** olan bir ülke konumundadır.

Bu çerçevede araştırmanın ikinci sorusunu ise ilk sorunun yanıtı ile çizilen tarihsel arka plan zemininde **"Türkiye'nin AB'ye adaylığı konusunda yapılan güncel (olumlu ve olumsuz) tartışmalar nelerdir?"** sorusu şekillendirmektedir. Bu soruya verilecek yanıtlarla AB taraftarı ve karşıtı düşüncenin temel argümanlarının siyasi, kültürel ve/veya iktisadi boyutları çerçevesinde genel bir karşılaştırmasının yapılması, böylece bu görüşler ekseninde **"AB'ye üyelik; siyasi, kültürel ve/veya iktisadi etkileri bakımından Türkiye'yi olumlu mu ya da olumsuz mu etkilemektedir?"** sorusunun da tartışmaya açılması da hedeflenmektedir. Denebilir ki her biri başlı başına ayrı bir inceleme konusu olabilecek bu alt başlıkların (siyasi, kültürel, iktisadi değişkenlerin) bu çalışmada sadece kategoriler olarak bir araya getirilmeleri amaçlanmaktadır. Bu sorunun yanıtlanabilmesi için öncelikle aşağıdaki alt sorular irdelenmektedir:

- AB üye ülkelerinde Türkiye'nin adaylığına ilişkin yapılan tartışmalar hangi eksendedir ve bunlar Türkiye'nin üyelik sürecini hangi yönde etkilemektedir?
- AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin geliştirmiş olduğu olumlu ve olumsuz siyasi tutumlar nelerdir? Bu tutumlar Türkiye'nin üyelik sürecini hangi yönde etkilemektedir?

Yukarıda verilen araştırma soruları çerçevesinde, Türkiye-AB ilişkileri analiz edilmeye çalışılmaktadır. Böylece tezin altyapısı ile organizasyonu ve yapılan analizin aşamalarının da bu sorulara cevap verme esnasında şekillendiği, tezin ilk bölümünde verilen "İçindekiler" bölümünden de izlenebilmektedir. Her iki araştırma sorusuna ve onların alt sorularına yönelik geliştirilen analiz şemalaştırılarak tezin "verilerin analizi" bölümünde ayrıca gösterilmektedir.

1.3. AMAÇ

Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefi Cumhuriyet tarihinin en önemli politik projelerinden birisi olmuştur. Başlangıcından günümüze Türkiye'nin bu doğrultudaki istekleri; uluslararası alanda kabul gören gelişmiş bir demokrasi ülküsü ile insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğü ve sosyal adalet gibi prensipler temelinde ekonomik olarak büyüyen, adil gelir dağılımına sahip bir refah devleti olmaktır. Yarım asrı aşkın bir süredir bir devlet politikası haline gelmiş olan AB'ye üyelik hedefi bugün gelinen noktada ise değişen şartlar çerçevesinde yeniden sorgulanır hale gelmiş, uzun vadede AB'ye üyeliğin Türkiye'ye ne kazandırıp ne kaybettireceği yönündeki tartışmaları alevlendirmiştir. Ne var ki bu konuda ülke gündemini işgal eden tartışmaların çoğunlukla duygusal değerlendirmeler ya da tepkiler doğrultusunda olduğu gözlenmektedir.

Bu çalışmada amaç Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile ilgili karşılaşılan güçlüklerden/engellerden biri temelinde çözüm önermek ya da açıklamalar yapmak değil, bunun yerine tarihsel-sosyolojik bir analiz gerçekleştirerek Avrupa ile ilişkileri belirleyen süreçlere yönelik derinlikli bir bakış açısı kazandırmaktır. Böylece bu araştırmanın en temel hedefi, Türkiye ve AB ilişkilerinin geçirdiği evrelerin tarihsel açıklamasını yapmak; ilişkilerin seyrini belirleyen dönüm noktaları ve önemli diplomatik kararların uzun vadeli (geç) etkilerini göstermek suretiyle güncel sorunlara ışık tutabilmektir.

Yarım yüzyılı kapsayan bu sürecin analiziyle, geçmişte AB ile olan siyasi ilişkilerin Türkiye açısından ne türden sonuçlar doğurduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır. Tek yönlü tartışmanın dışına çıkarak (Türkiye açısından hukuki dayanakları olan müzakere süreci dışında), günümüzde Türkiye'nin üyeliği konusundaki taraftar ve karşıt düşüncelerin temel argümanlarının tartışmaya açılması ile Türkiye'nin demokratik tartışma kültürüne küçük de olsa bir katkı sağlamak istenmektedir.

Araştırma konusu ve önerdiği alternatif yaklaşımı ile elde ettiği sonuçlar doğrultusunda ayrıca Türkiye'nin ve AB'nin izlediği dış politikanın daha iyi anlaşılmasında fayda sağlama umudunu da taşımaktadır.

1.4. ÖNEM

Çalışmanın önemi iki farklı boyutuyla dikkati çekmektedir. Öncelikle çalışmanın konusu Türkiye'de en çok tartışılan politik sorunlarından biri olarak Türkiye ve AB ilişkilerini odağına aldığından ve bu ilişkileri çözümleme amacını taşıdığından önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca AB-Türkiye ilişkilerini, Türkiye'nin adaylığına engel teşkil eden problem alanlarını (din, kültür, Kıbrıs sorunu vb.) çözümlemede tercih edilen "fonksiyonalist" kuram, ya da konuyu demokratikleşme, Avrupalılaşma ya da Avrupa kimliği konuları çerçevesinde incelemede elverişli olan "çatışmacı" kuram perspektifleriyle çok sayıda güncel çalışma yapılmaktadır. Fakat "özellikle de 90'lı yıllardan sonra Avrupa entegrasyonu ile ilgili çalışmalarda, tarihsel sosyolojik yaklaşımın siyasi ilişkileri analiz etmedeki elverişliliği anlaşılabilir olarak daha yaygın bir kullanım alanı bulduğu görülmektedir" (Aspinwall ve Schneider, 2002). Bu nedenle Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin analizinde alternatif olarak "tarihsel sosyolojik" bir yaklaşım öneren bu araştırmanın Türkiye'de sosyoloji literatürüne katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede, tezin yöntemsel yaklaşımı açıklanırken hem tarihsel sosyolojinin bazı kavramları ortaya konmakta hem de bunların geniş ölçekli politik bir sürece (Türkiye ve AB ilişkileri) uygulanmasındaki aşamalar serimlenmektedir.

Araştırmanın bir diğer katkısı ise AB taraftarı ve karşıtı düşüncelere bir arada yer vermiş olmasından ileri gelmektedir. Böylece okuyucu her iki görüşün de temel argümanları doğrultusunda değerlendirme yapma ve Türkiye-AB ilişkileri konusundaki güncel tartışmaların eksenini tanıma olanağına sahip bulunmaktadır.

1.5. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Türkiye'nin iç ve dış politikasının şekillenmesinde güçlü bir etkiye sahip bulunan AB, kurulduğu tarihten bu yana reform niteliğinde olan bir dizi yapısal ve işlevsel dönüşümlerden geçerek bugün dünya ekonomisinde ve siyasetinde söz sahibi olan en güçlü bölgesel birliklerden biri haline gelmiştir. Şüphesiz ki böyle bir birliğin felsefi, kültürel ya da iktisadi yönleri ile tarihsel süreçte incelenerek anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Nitekim literatüre bakıldığında AB bütünleşmesi ile ilgili çalışmaların büyük bir bölümünde Avrupa'nın ve Avrupalılığın konu edildiği, tarihsel olarak Birliğin gelişiminin araştırıldığı ve sosyolojik yönleri ile değerlendirildiği görülmektedir. Avrupa'nın ve AB'nin kendi içerisinde geçirdiği dönüşümü konu edinen bu kapsamdaki araştırmaların daha çok Avrupalılaşıma ve Avrupa kimliği odağında yapıldığı da bilinmektedir.

Avrupa bütünleşmesi bugün, birbirini takip eden çeşitli genişleme ve derinleşme süreçlerinden geçerek ortak para biriminden, tarım ve göç politikalarına kadar pek çok alanda ortak politikalar uygulayan 27 üyeli bir Birliğe dönüşmüştür (TABLO 1). Bu süreçte genişleme politikasının, AB'nin en önemli dış politika aracı haline geldiği de söylenebilir.

TABLO 1: Avrupa Birliği'nin Genişlemesi

AB'ye Katılan Ülkeler	Katılım Tarihi	Toplam Üye Sayısı
İngiltere, İrlanda, Danimarka	1973	9
Yunanistan	1981	10
İspanya, Portekiz	1986	12
Avusturya, İsveç, Finlandiya	1995	15
Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Kıbrıs Rum Kesimi, Malta	2004	25
Bulgaristan, Romanya	2007	27

Bu araştırmada ise, AB'nin kendi dinamik gelişimi ve genişleme politikası araştırma kapsamı dışında bırakılarak, Avrupa ile Türkiye arasındaki ilişkiler AB'nin kendi değişimini temsil eden üç analitik kategori çerçevesinde inceleme konusu edilmektedir. Bunlar **AET ncesi, AET dönemi ve AB dönemi** olarak kavramlaştırılmıştır.

Böylece her ne kadar özellikle de Osmanlı'nın çöküş döneminden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Avrupa ile geliştirilen siyasi, kültürel ve iktisadi ilişkileri kapsama alsa da, asıl olarak inceleme konusu Türkiye'nin AB'ye ilk üyelik başvurusunda bulunduğu tarih olan 1959 yılı ile 3 Ekim 2005 tarihli müzakere süreciyle günümüze kadar gelen süreyle sınırlı tutulmuştur. Alınan bu geniş kesitte Türkiye ile AB ilişkileri tarihsel olarak değerlendirildiğinden, bu ilişkilere yön veren (rneğin Antlaşma belgeleri, Zirve kararları AB mkte sebati vb.) nemli hukuki metinlerin tek tek çözümlenmesini gerektirecek teknik değerlendirmelere araştırmada yer verilmemekte, bunun yerine bu metinler genel hatları ile tanıtılarak tarihsel önemleri gösterilmektedir.

Bu araştırmada ayrıca Türkiye'nin AB yeliğini olumlu ve olumsuz değerlendiren kesimlerin düşünceleri konu edilmektedir. Türkiye'nin yeliği konusundaki bu güncel tartışmaların anlaşılması, özellikle de bu görüşlerin tek tek argümanlarının sistematik bir analizini gerekli kılmaktadır. Fakat belirtilmelidir ki AB çalışmalarındaki genel eğilimle rtyecek biçimde konu bu çalışmada da daha geniş kategoriler temele alınarak; sözgelimi olumlu ve olumsuz argümanların siyasi, kültürel veya iktisadi boyutlarıyla sınırlı tutularak incelenmektedir. Her biri başlı başına ayrı bir inceleme konusu olabilecek bu boyutlar analitik kategoriler olup bu araştırmada birer kurum olarak anlaşılmamalıdır. Yapılan değerlendirmede ele alınan argümanların ise birbirleriyle kesin sınırlarla ayrılmasının mümkün olmadığı ve bu nedenle örneğin iktisadi boyutla ilgili savların aynı zamanda kültürel ya da siyasi yönleri olabileceği da hatırlanmalıdır.

Tezin yukarıda bahsi geçen sınırlılığının en önemli nedenleri arasında; Türkiye-AB ilişkilerinin uzunca bir dönem bir gelişim süreci içinde olması, tam üyeliğe giden yolda Türkiye'nin çeşitli nedenlerle zaman zaman farklı güzergahlara girmiş olması, her yeni dönemde Türkiye'nin önüne sürülen yeni şartlar ve zorunlu değişikliklerin karşılığında yeni argümanların oluşmuş olması gibi nedenler sıralanabilir. Dolayısıyla bu araştırma, söz konusu bu sınırlılıklar gözetilerek Türkiye ile AB ilişkilerinin politik analizini sürecin hukuki alt yapısı ve diplomatik süreçlerini baz alarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Çalışma süresince karşılaşılan güçlüklerden biri de AB konusunun sosyal bilim disiplinlerince kendi problem alanları ve yöntemlerince sıklıkla inceleme konusu edilmesi ve bu çalışmaların sosyolojik perspektifle aralarındaki farklılığı tespit etmedeki zorluktur. Neredeyse her gün gerek yurt içinde ve gerekse de yurt dışında yeni kaynaklar/yayınlar eklenmekte ve literatürde birbirini tekrarlayan konularda çok sayıda çalışma birikmektedir. Bu araştırmaların tamamına ulaşmak, onları çözümlemek ve değerlendirmek mümkün olamayacağından, bu güçlüğü aşmada araştırmacı mümkün olduğunca AB ile Türkiye ilişkilerini belirleyen temel belgelere ulaşma ve önemli görülen AB konulu dokümanları tespit ederek inceleme yoluna gitmiştir.

1.6.YÖNTEM

Bu araştırma temelde nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Böylece problemi oluşturan değişkenler birbirinden bağımsız olarak değil, bütüncül bir yaklaşımla ve bir arada ele alınmaktadır.

1.6.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu nitel araştırmada tarama modeli uygulanarak Türkiye ve AB arasındaki siyasi ilişkileri belirleyen geçmiş olaylara ilişkin olgu bulma, ilişki kurma ve yargılarda bulunabilmek amacıyla kanıtlar toplanmakta ve değerlendirilmektedir.

Nitel yöntemin karşılaştırmalı politika çalışmalarındaki önemi bilinmekle birlikte örnek olay çalışması ya da süreç izlemi gibi klasik yöntemlerin dışında, özellikle de son çeyrek yüzyılda pek çok çalışmanın hem nitel hem de nicel özellikleri bir arada bulundurma eğiliminde oldukları, politik süreçlerin anlaşılmasında daha geçerli ve güvenilir çalışmalar yapılması yönünde farklı modellerin geliştirildiği gözlenmektedir (Mahoney, 2007; Annett, 2010; Jenson ve Merand: 2010).

Literatürde AB'nin tek bir aktör olarak anlaşılabilceğine yönelik öne sürülen yaklaşımda (holistik yaklaşım), AB'nin uluslararası bir kimlik ya da varlık olarak kavranması söz konusudur (Dağcı, 2008: 467-468). Örneğin Smith (2002: 231-232), tarihsel sosyolojinin uluslararası ilişkiler disiplini ile ilişkisini tartışırken, Weber'in etkisine dikkati çekerek dünya politikasında devletin temel politik aktör olarak ele alındığını vurgulamaktadır. Böylece devletin davranışlarında hem iç hem de dış dinamiklerin/çevrenin etkisinin dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

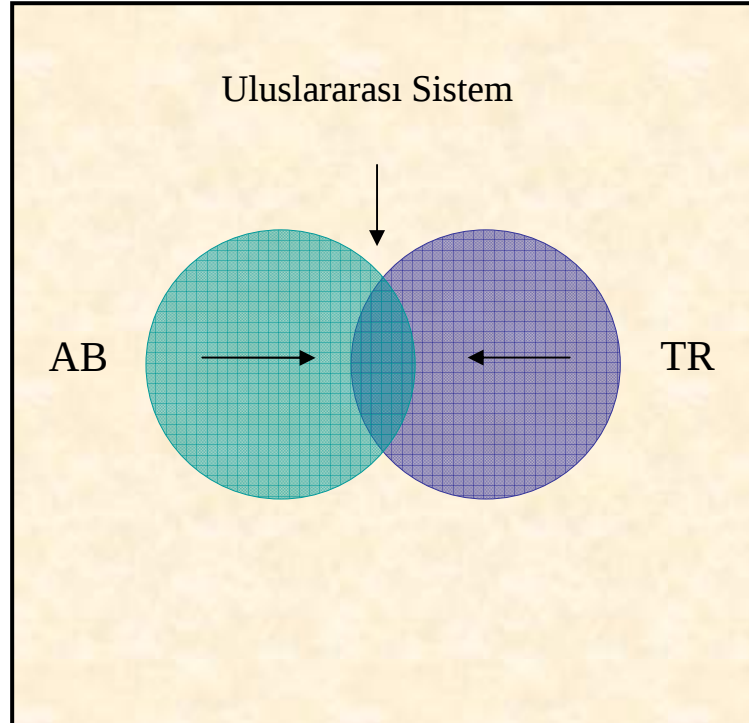
Türkiye ve AB arasındaki siyasi ilişkiyi odağa alan bu çalışmada da AB ve Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde hem iç hem de dış faktörlerin etkisinde kalan aktörler olarak sürekli bir etkileşim içerisinde oldukları kabul edilmektedir.

Böylece araştırma hem nitel hem de nicel verileri bir arada kullanmak suretiyle AB'nin kurumsal yapısı ve tarihsel süreçteki dönüşümleri ekseninde AET öncesi, AET dönemi ve AB dönemi ilişkiler olmak üzere konuyu üç dönemde incelenmektedir. Karşılıklı tarihsel ilişkilerde enformel pratikleri, sembolik temsilleri ve sosyal aktörlerin güç ilişkilerini içeren sosyolojik yaklaşıma uygun olarak bu üç ayrı dönemi ıralayan siyasi, kültürel ve iktisadi özellikler ayrıca;

- Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası sistem ve dış etkiler;
- Türkiye'nin iç dinamikleri ve izlediği dış politika;
- Dönem süresince yürütülen diplomasi ve doğurduğu sonuçlar;

çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu temelde araştırmanın dinamik süreçleri vurgulayan modeli ŞEMA 1'de gösterilmiştir.

ŞEMA 1: AB - Türkiye ilişkilerinin dinamik yapısı

1.6.1.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL YAKLAŞIMI

Bu tezin yöntemsel yaklaşımı, Türkiye ve AB arasındaki yarım asırlık kompleks ilişkilerin yapısı ve mahiyetinin anlaşılması amaçlandığından “Tarihsel Sosyolojik Yaklaşım” olarak belirlenmiştir.

Tarihsel sosyoloji; toplumların nasıl olduğunu ve nasıl değiştiğini, geçmişlerini (tarihlerini) araştırarak bulmaya çalışan disiplin olarak tanımlanmaktadır. Yapılan bir başka tanımda ise tarihsel sosyoloji; zaman ve tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak yapılan bir şey olarak, bir taraftan kişisel eylem ve tecrübe ile diğer taraftan sosyal organizasyon arasındaki ilişkiyi anlama girişimi olarak görülmektedir.

Bir diğer yorumunda ise sosyolojide bir araştırma metodu olarak görülen tarihsel sosyoloji, çeşitli zaman dilimlerinde ve farklı dönemlerde sosyal ilişkilerde neyin aynı kalıp neyin değiştiğini ortaya koyma girişimi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca tarihsel sosyolojiyi genel anlamıyla sosyal süreçleri zaman ve mekânda ortaya koymak olarak tanımlamak da mümkündür (Hobden, 1998: 21).

Arslanoğlu (2002: 123), bugün tarihçilerin gittikçe sosyolojiye daha fazla yaklaştıkları tespiti yaparken Braudel'in “tarih ile sosyoloji bir kumaşın tersi ile yüzü gibidir” sözünü vurgulamaktadır. Braudel, konuları ve yöntemleri bakımından birbirine çok yakın olan bu disiplinlerin ayrıca her ikisinin de global olduğunu vurgulamaktadır (Hobden, 1998: 23).

Tarih'in sadece olayları tespit etmekle yetinmediğini, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini de araştırdığını vurgulayan Arslanoğlu (2012a: 25), bu anlayışı tarihe ilk defa İslam tarihçisi ve sosyoloğu İbn-Haldun'un kazandırdığını aktarmaktadır. İbn Haldun'a göre tarihin içinde saklı olan anlamı incelemek, varlığın nedenlerini ve gidişatını anlamak için olayların meydana gelişini ve akışını bilmek gerekmektedir.

Sosyoloji literatürü incelendiğinde ilk tarihsel sosyologların Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber, Alexis de Tocqueville gibi klasik sosyologlar olduğu görülmektedir.

Örneğin Weber, tarihsel ve toplumsal bilimlerin özgün ve ayırt edici özellikleri olarak onlara ilişkin 1.Anlayıcılık, 2.Tarihsel oluş, 3. Kültür ile ilgili oluş saptamasında bulunur. Ayrıca bu bilimler sadece davranışların anlaşılır yorumları değil, aynı zamanda da nedensel bilimlerdir, açıklamalarda bulunmak isterler (Arslanoğlu, 2000: 43-44).

Weber (1949), yorumlayıcı sosyolojisinde "İdeal tip analizi" ve "Tarihi tip analizi" olmak üzere iki yöntem kullanmıştır. Ona göre bürokrasinin toplumsal bir olgu olarak ne olduğunun anlaşılabilmesi için onu diğer olgulardan ayıran özellikler ve temel karakteristikleri saptanmalıdır. Bu nedenle ideal tipler belirli olguları diğerlerinden ayırmamızı ve kapsamlı nedensel analiz stratejileri doğrultusunda anlayıp yorumlamamızı sağlamaktadırlar.

Weber, olay ve olguların tarihi analizi üzerinde de durmakta ve sosyolojinin, toplumsal eylemlerin özgül tarihsel ortamlarıyla birlikte anlaşılması ve nedensel açıklamalarının yapılmasına ilgi duyduğunu vurgular. Örneğin; bürokrasinin ortaya çıkış nedenleri bazı tarihsel olaylarda gizlidir ve bundan dolayı bürokrasinin ortaya çıkış nedenlerini bu olaylarda aramak gerekir (Weber, 2006).

Weber, sosyoloji ve tarihi birleştiren çok sayıda çalışmaya imza atmıştır. Bunlardan en ünlüsü "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmasında Weber belirli bir dini ahlakın ekonomik davranış üzerindeki etkisini analiz etmiştir (Hobden, 1998: 30-31; Arslanoğlu, 2012a: 14).

Denebilir ki Weberci yaklaşımda toplumda meydana gelen değişme bir üst yapı kurumunun etkisine bağlı gerçekleşmektedir. Çalışma konusu bakımından bu yaklaşım değerlendirildiğinde denebilir ki AB siyaseti de ilişkide olduğu ülkeleri ve

doğal olarak Türkiye'yi de, özellikle de Avrupalılaşıma söylemleri ile değişime zorlayan unsurlardandır.

Benzer olarak Durkheim da, *Annee Sociologique*'nin önsözünde, tarih ve sosyolojinin ilişkiselliğine vurgu yaparak tarihin açıklama yapabildiği oranda bilim olabileceği, bunun için ise karşılaştırma yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Ne var ki böyle bir karşılaştırmada Durkheim, tarihin yine sosyolojiden ayrılmaz hale geldiğini aktarmaktadır (Arslanoğlu, 2012: 51). Iggers (2000: 40), Weber'in sosyolojiye Durkheim'den çok daha tarihsel olarak baktığını ama aynı zamanda tarihe de, tarihçilerin büyük çoğunluğundan daha çok sosyolojik bir yaklaşım getirdiklerini aktarmaktadır.

Abrams (2010: 65), sosyolojik açıklamanın zorunlu olarak tarihsel olduğunu vurgular. Buna göre tarihsel sosyoloji sosyolojinin bir dalı olarak anlaşılmamalıdır; aksine sosyolojinin özü olarak ele alınmalıdır. Ona göre “tarih ve sosyoloji aynıdır ve her zaman aynı şey olmuşlardır” (Abrams, 1982).

Tarihsel sosyolojik yaklaşımı tanımlamada Tilly de (1998: 711) nihai olarak, Philip Abrams'ın tanımlamasını vurgular. Buna göre tarihsel sosyoloji ne geçmiş ve şimdi arasındaki büyük evrimsel gelişme şemalarını dayatmak, ne de sırf şimdinin tarihsel geçmişi demek değildir. Tarihsel sosyoloji daha ziyade, Comte, Marx, Weber ve Durkheim gibi klasik sosyologlara göndermede bulunarak; bir bakıma kişisel faaliyet ve deneyimlerin ve sosyal organizasyonların ilişkisini zaman içinde oluşan yapılar olarak kavrama girişimidir.

Weber sosyolojinin geleneksel olarak genelleştirici (generalizing) tarihin ise özelleştirici (particularizing) olduğunu söylemiştir. Tilly de Weber'e göndermede bulunur fakat tarihsel ya da çağdaş araştırma konularının tek başına özelleştirici ya da genelleştirici olmadığını düşündüğünü belirtmektedir (Deflem, 2007; Sander, 2006: 11). Bunun yerine veriler, özgün olan ya da daha geniş bir deseni temsil eden çözümleyici uygun bir model ile ortaya konur. Ayrıca sosyologlar da tarihçiler gibi tekil durumlarla ilgilenebilirler. Bu durumlar zaman ve mekânda gerçekleşen geniş

değişim ve gelişmelerin tezahürü olarak sosyolojinin de konusuna girmektedir (Deflem, 2007).

Block (1994), sosyoloji ve tarihi yaklaştırarak tarihçinin temel görevlerinden birinin, diğer bütün bilimlerde olduğu gibi anlamak olduğunu bildirmektedir. Ona göre zaman, doğası gereği bir devamlılıktır. Bu aynı zamanda sürekli bir değişimdir. İşte bu değişim bağlamında siyaset bilimi ve diğer sosyal bilimlerde son yıllarda yapı incelemesinden süreç incelemesine doğru bir eğilim ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu eğilime uygun olarak, tarihsel sosyolojinin politik süreçleri açıklamada ve betimlemede uygun bir yol olduğu da sıklıkla vurgulanmaktadır (Tilly, 2002:567-570).

Bilindiği gibi tarihsel sosyolojik yöntemin en belirgin özelliklerinden biri geniş tarihsel kesitleri odağa almada elverişli olmasıdır (Ergut, 2008: 163). Bu nedenle bu araştırmada da süreç analizi yaklaşımı benimsenmektedir.

Süreç analizi; sosyal etkileşimlerin birbirine zaman ve mekânda nasıl etki ettiklerini araştırır. Zaman ve mekânı ek birer değişken olarak ele almak yerine, yer-zaman bağlantısının sosyal süreçleri belirlediğini varsayar ve bu sosyal süreçler yer ve zamanda kendi konumlarında farklı birer işlev olarak etki ederler (Tilly, 2001: 6754).

Annett (2010), tarihsel sosyolojik yöntemin zamansallığın etkisi ile politik süreçlerin kaynağını aldığı birçok tekniğinin olduğuna dikkati çekmektedir. Süreç analizi, tarihsel sosyolojinin sosyal bağamları çerçevesinde farklı olayların anlaşılmasında güvenilir bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Tüm politik analizler büyük ölçüde tarihsel bağlama önem verirler. Çünkü politik analizler; a) olgunun temellerine ve zaman-mekân kapsamındaki koşullarına dayanırlar, b) politik süreçlerin bazı özellikleri insanların gözleminin dışında meydana gelirler ve bu durum tarihsel yeniden yapılandırmayı gerekli kılar, c) politik süreçler tarihle belirlenen yerel kültürleri içerirler, d) politik süreçler zaman içinde

değişen dış faktörlerin etkisi altındadırlar (komşu ülkeler vb.) ve e) güzergâha bağlılık politik süreçleri etkiler (Tilly & Goodin, 2006).

Araştırma modeline de uygun olarak yukarıdaki ilkeler araştırma konusuna, yani Türkiye-AB ilişkilerine uygulandığında da tarihsel-sosyolojik yaklaşımın politik süreçlerin analizi konusundaki elverişliliği daha iyi görülebilir.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler:

- a) İçinde bulunulan tarihsel koşulların etkisi altındadır. Örneğin AET'ye ilk başvurunun yapıldığı yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, kültürel ve iktisadi yapısı dış siyasetini de belirlemiş ve böyle bir kararın verilmesinde etkili olmuştur.
- b) Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen iç ve dış faktörlerin yanında gözlem konusu edilemeyen önemli olaylar, politik yönelimler ya da kararlar, politik aktörler ya da gizli güçler gibi ikincil faktörler de etkilemektedir. Örneğin müzakere sürecinde alınan kararların en önemli etkilerinin bir süreliğine gecikmiş olabileceği, dolayısıyla öngörülemediği halde sürecin büyük ölçüde bundan etkileneceği düşünülebilir.
- c) Siyasi partiler, sivil toplum ve medya organları yerel kültürler olarak politik ilişkileri etkilemektedir.
- d) İçinde bulunulan uluslararası sistem ve uluslararası politik iklimdeki değişimler, örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ya da Soğuk Savaş'ın bitmiş olması vb. olaylar politik süreçleri etkileyen dış faktörlerdendir.
- e) Türkiye'nin 1963 yılında imzaladığı Ankara Antlaşması ile AB'ye adaylık sürecini hukuken başlatmış ve bugün hala 60'lı yıllarda verilen bu kararın etkisiyle Türkiye üyelik güzergâhında AB ile ilişkilerini sürdürmektedir.

Yukarıda sıralanan özellikleri doğrultusunda geliştirilen politik süreç analizi ve Türkiye - AB ilişkilerinin bu çalışmada nasıl incelendiği konusu "verilerin analizi" bölümünde ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

1.6.1.2. YÖNTEMLE İLGİLİ TANIMLAR

Bu çalışmanın genel yöntemsel yaklaşımında (tarihsel sosyoloji) öne çıkan en önemli kavramlardan birisi “*path dependence*” ilkesidir. Bu kavram, belirli bir durum karşısında verilen kararların, geçmişte bir başkasının aldığı kararlara, zaman içinde o kararın alınmasına neden olan faktörler geçerliliğini yitirmiş olsalar da, nasıl sıkı sıkıya bağlı (tâbi) olduğunu açıklamaktadır (Preager, 2008).

Neden ve sonuç ilişkilerini özetleyerek temel prensiplere odaklanmak, nasıl ve neden sorularına cevap bulmamızı ve kanıt için nereye bakıp nereye bakmamamız gerektiği konusunda bize fikir verir. Bu bakış açısı ayrıca, şimdiki zamanı etkileyen geçmiş kararların alınmasında rol oynayan zorunlu ve/veya uygun koşulları teşhis etmede de fayda sağlar (Page, 2006: 87).

Yukarıdaki tanımlara uygun olarak “*path dependence*” kavramına ilişkin Türkçede henüz kapsamlı bir literatürün oluşmamış olduğu ve genellikle Türkçeye çevrilen az sayıdaki metinde ise “*patikaya bağımlılık*” teriminin Türkçe karşılık olarak kullanıldığı görülmektedir. İngilizceden Türkçeye yapılan bu çevirinin doğru olduğu ancak, Türkçedeki anlamı bakımından ve sosyoloji disiplini çerçevesindeki bağlamı söz konusu olduğunda sorunlu olduğu düşünülmektedir.

Buna göre “*Path*”, İngilizcede yol, patika ve izlek gibi anlamlar taşımaktadır (TDK Türkçe Sözlük, 2005). Ancak ‘yol’ ve ‘patika’ sosyolojinin değil daha çok coğrafyaya ait terimler olarak bilinmektedir. Bu nedenle yerine Türkçede ‘geçit yeri’ veya ‘izlenen yol’ anlamlarına gelen “*güzergâh*” sözcüğünün kullanılmasının daha uygun olabileceği düşünülmektedir.

Öte taraftan “*dependence*” kelimesinin İngilizce karşılığı ise ‘bağlanma’, ‘bağım’ ve ‘bağımlılık’ gibi anlamlar taşımaktadır. Ancak Türkçede bağımlılık kelimesi psikoloji/psikiyatrideki bağlamı ile negatif bir çağrışım yapmaktadır. Bağımlılık sözcüğü genellikle ‘uyuşturucu bağımlılığı’ gibi kişiye ait davranış biçimlerini nitelediği durumları akla getirmektedir. Oysa İngilizcede ‘dependence’

(bağıllık) ve 'addiction' (bağımlılık) sözcükleri birbirinden kolaylıkla ayırt edilebilmekte ve bu nedenle yukarıda sözü edilen sorun İngilizcede ortaya çıkmamaktadır.

"*Path dependence*" teriminin Türkçedeki kısıtlı kullanımı da dikkate alınarak, sosyolojik bir bağlam söz konusu olduğu durumlarda "***güzergâha bağıllık***" teriminin kullanılması önerilmektedir. Güzergâh sözcüğü, anlamı itibarıyla rotası önceden belirlenmiş ve üzerinden gidilen bir yolu imlemektedir. Sözcükteki bu özellik, izlenecek yolun zorunlu olarak geçilmesi gerektiğini doğrudan anlatmada yeterli olmaktadır.

Tarihsel sosyolojinin önde gelen teorisyenlerinden biri olan Charles Tilly, basitçe güzergâha bağıllığı "önceki olayların daha sonraki olaylar üzerindeki toplam etkisidir" şeklinde tanımlar (Ergut ve Uysal, 2007: 12).

Pierson (2000), kurumsal değişimlerin, geçmiş tercihler ve stratejilere dayanan çeşitli güzergâhları aktörlere bağlı devredilemez ve birikimli süreçlerle ilgili olduğuna işaret eder. Buna göre, güzergâha bağıllık dinamiklerin artan etkileri ile ilgilidir ve bu durum iki şekilde meydana gelir: 1. Önemli olaylar farklı güzergâhları ortaya çıkarabilir ve gelecekte büyük sonuçlar doğurabilir. 2. Bir alternatiften diğerine geçişin sonuçları/bedelleri zamanla artar (Pierson,2000:251).

Güzergâha bağıllık terimi, tarihsel sosyologların politik süreçleri açıklamada sıklıkla kullandıkları bir kavramdır (Mahoney ve Schensul, 2006: 456; Ergut, 2008: 165). Pek çok ekonomist, siyaset bilimci ve sosyolog güzergâha bağıllık kavramının önemine dikkat çekmektedir. Onlara göre geçmişte meydana gelen belirli olaylar geleceğe yönelik önemli etkilere neden olmaktadır. Bu olaylar uzak geçmişte de meydana gelmiş olabilir.

Güzergâha bağıllık fikrinin en ayırtıcı özelliklerinden birisi de verilmiş/gözlenmiş olayın en önemli etkilerinin bir süreliğine gecikmiş olabileceği (temporarily lagged) fikridir (Mahoney ve Schensul, 2006: 457). Bu nedenle bir

olayın nedenlerini ve sonuçlarını belirlemede süreç analizi yapmak elverişli bir yöntemdir denebilir.

Güzergâha bağlılık düşüncesinde bir olgunun nasıl oluştuğunu anlamamız için o olgunun ne zaman oluştuğunu anlamamız gerekir. Böylece hiçbir tarihsel durum bir sonrakinin bir ön koşulu değildir. Her durum uzun, yavaş, tarihsel olarak özgün süreçlerin bir ürünüdür. Tarihsel sosyolojinin en güçlü yanı bu nedenle, tarihsel bilgiyi diğer bilgi türlerinden (matematiksel, mantıksal, felsefi vb.) ayıran bu güzergâh algısını merkeze almasıdır (Ergut ve Uysal, 2007: 12-13).

Page (2006: 87-89) güzergâha bağlılık teriminin literatürde farklı kullanımları olduğuna dikkati çekerek bunları ayırt etmek gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunu yapmanın yolu ise formel çerçeveler oluşturmak ve bunları ampirik analizlere uygulamaktan geçmektedir.

Buna göre güzergâha bağlılık farklı türleri olsa da, temelde güzergâhtaki olayların kendileri veya bu olayların meydana gelme sırasının daha önemli durumlar bağlamında farklılık gösterebilir. Bir diğer farklılık ise süreçlerin sonuçlarının tarihe bağlı olduğu (history-dependent) ya da süreçteki dengelenimin tarihe dayandığı erken ve şimdiki zaman güzergâha bağlılık türleridir.

1.6.2. VERİLERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bu çalışmada veriler, literatüre dayalı kapsamlı bir tarama yapılarak ve doküman incelemesi teknikleri kullanılarak toplanmıştır. Tarihsel sosyolojik bir araştırma stratejisine sahip bu çalışmada, asıl olarak tarihin özel veri toplama tekniklerinden faydalanılmıştır. Bilindiği gibi tarihsel veri kaynakları, çoğunlukla bilgi aktarmak amacıyla hazırlanmış yazılı ve basılı belgeler ile ilgili dönem ya da kurumlara ilişkin kalıntılardır. Bu dokümanların incelenmesi ise tarihçilerin en sık kullandıkları veri toplama tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187; Karasar, 2007: 183). Böylece bu çalışmada da, Türkiye ve AB ilişkilerinde dikkati çeken dokümanlar temel veri kaynakları olarak ele alınmaktadır.

Araştırmanın ilk aşamasında, teorik çerçevenin oluşturulması ve özellikle de çalışmanın yöntemsel yaklaşımına ilişkin kavramların belirlenmesinde geniş bir literatür ve internet taraması yapılarak hem araştırmanın yöntemi konusundaki hem de Türkiye ile AB konusunu ele alan yurt içi ve yurt dışındaki sosyolojik çalışmalar gözden geçirilmiştir. Ayrıca bu alanda hazırlanmış güncel tezler konuları ve yöntemleri bakımından da gözden geçirilmiştir.

İkinci aşamada tezin literal kurulumuna ve araştırma verilerinin toplanmasına kaynaklık eden, Türkiye ve AB arasındaki siyasi ilişkilerde büyük bir önemi bulunan; Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Türkiye'de ise Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) -(Şimdi Avrupa Birliği Bakanlığı/ABB) gibi resmi kurumların yayınlarının ve ayrıca internet siteleri de incelenmiştir. Bu birincil kaynaklardan elde edilen nitel ve nicel verilerin dışında da konuyla ilgili araştırma yürüten araştırma enstitüleri, sivil toplum kuruluşları, medya kuruluşları ve bağımsız araştırmacıların da yayın ve raporlarından da sıklıkla faydalanılmış; bu kurum ve kişiler de ikincil kaynakları olarak veri toplamada dikkate alınmıştır.

Diplomatik süreçlerin yorumlanmasında ve siyasi olayların hukuki çerçevesinin anlaşılması için konuyla ilgili yayınlanan raporların ve önemli belgelerin incelenmesi yoluna gidilmiştir. Doküman incelemesi aşamasında araştırma ile ilgili birincil kaynaklar sırasıyla; önce tespit edilmiş ve seçilmiş; akabinde kayıt altına alınarak sınıflandırılmıştır. Araştırmanın sorusuna cevap bulmak amacıyla belgeler üzerinde yapılan tarihsel sınıflamada; AET dönemi diplomatik ilişkiler için Ankara Antlaşması, Katma Protokol ve GB raporları; AB dönemi yürütülen diplomasi konusundaki verilerin toplanmasında ise Zirve Kararları, Avrupa Parlamentosu Kararları, Düzenli Türkiye İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi, Müzakere Çerçeve Belgesi gibi temel hukuki belgeler gözden geçirilmiştir.

Konuyla ilgili olarak oluşmuş akademik literatürün yanında ayrıca çok sayıda ikinci el kaynaktan; resmi ya da gayri resmi olarak Türkiye-AB ilişkilerini yorumlayan araştırma metinlerinden, enstitülerce yayınlanmış raporlardan,

istatistiklerden, güncel gazete, dergi ve köşe yazılarından vb. faydalanılmıştır. Böylece nitel ve nicel pek çok verinin araştırmaya kaynaklık etmesi sağlanmıştır.

Araştırmacı ayrıca, çalışması süresince T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli kurumların AB programlarında görevlerde bulunmuş, AB ile Türkiye siyasi ilişkilerinin teknik aşamalarında doğrudan gözlem yapma olanağına sahip olmuştur. Bu vesile ile gerek Türkiye'de gerekse Avrupa'nın farklı ülkelerinde AB konulu seminer, toplantı, konferans, panel ve sempozyum gibi bilimsel ya da profesyonel organizasyonlara katılma olanağı bulmuştur. Örneğin 2010 yılında Avrupa Vakıflar Merkezi (EFC)'nin Brüksel'deki yıllık toplantısına burslu katılarak Türkiye'nin üyeliği ile ilgili tartışmaları yakından izlemiş; hem Türk hem de Avrupa vakıflarının temsilcilerinin görüşlerini alma, hem de Avrupa Parlamenterleri ile konuyu görüşme olanağı bulmuştur. Ayrıca burada Avrupa Konseyi'nin Lizbon Antlaşması çerçevesinde başkanı seçilen Herman Van Rompuy'un ilk konuşmalarından birini de izlemiştir.

Araştırmacı 2011 yılında Kıbrıs'ta gençlik örgütlerine AB konusunda verdiği bir seminerde gençlerle buluşarak onların Kıbrıs sorununa bakışları ile ilgili gözlemlerde bulunmuş, özellikle de AB'nin Kıbrıs'ın üyeliğindeki yanlış tavrı ve sorunu çözmedeki etkisizliği/isteksizliği konusunda görüşlerini paylaşma olanağı bulmuştur.

Yine, araştırmacının da 2012 yılında Plovdiv'de konuşmacı olarak katıldığı "CBC Programmes" - *Communicating Europe together – Challenges and Opportunities*-konferansında Avrupa Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü'nde İzlanda Masası Şefi olarak yetkili bulunan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyelik sürecini (2004 yılı genişlemesine kadar) de Kıbrıs masası şefi ünvanı ile yürütmüş olan Willem NOE ile konferans süresince gerçekleştirdiği yapılandırılmamış görüşmede Komisyon'un Türkiye'nin adaylığı konusundaki görüşü hakkında önemli bilgiler edinmiştir.

Özetle; araştırmacı çalışması esnasında özellikle de 2011-2012 süresince AB Bakanlığı'ndaki profesyonel görevi nedeni ile AB uzmanları ve teknisyenleriyle sayısız görüşme gerçekleştirme olanağı bulmuş, Türkiye'de AB ile ilişkilerde aktör konumundaki kuruluşların bürokratik yapılarını tanımış ve özellikle de AB fonlarının (PHARE, IPA vb.) uygulama aşamalarında görevler almıştır. Araştırmacı buradan elde ettiği verileri ayrı birer analiz konusu etmese de kişisel gözlem ve tecrübelerini büyük ölçüde tezin teorik arka planını oluşturmada kullanmıştır.

1.6.3. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada elde edilen nitel ve nicel verilerin analizinde tarihsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle Türkiye ile AB ilişkilerinin tarihsel sosyolojik açıklamasını yapabilmek için Charles Tilly'nin (2002: 571-572), politik süreçlerin tarihsel analizi için önerdiği aşağıdaki özellikler dikkate alınmaktadır:

Olay ya da süreç;

1. Ne zaman ve nerde meydana gelmiştir?
2. Nasıl ortaya çıkmıştır?
3. Neden ortaya çıkmıştır?
4. Hangi sonuçları doğurmuştur?

Böylece Türkiye ile AB ilişkilerine yön veren siyasi, kültürel ya da iktisadi olay ya da süreçlerin analizinde elde edilen verilerin tarihselliğine vurguda bulunmaktadır.

Bu çalışmanın biri tarihsel diğeri sosyolojik nitelikte olmak üzere iki ana problemi bulunmaktadır. Bu problemlerin çözümünde, daha önce de tanımlanmış olan analitik kategoriler (tarihsel ve sosyolojik olmak üzere) elde edilen verilere uygulanarak iki aşamalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. ŞEMA 2'de bu analizin aşamaları gösterilmektedir.

ŞEMA 2: Verilerin Analiz Modeli

1) Türkiye ve AB ilişkilerindeki önemli olayları belirleyen siyasi, kültürel ve/veya iktisadi faktörlerin/dinamiklerin yapısı ve mahiyeti nedir?		
Tarihsel Kategoriler	TR-AB siyasi ilişkilerine yönelik veriler	
AET öncesi	- Türkiye’nin içinde bulunduğu uluslararası sistem ve dış etkiler - Türkiye’nin iç dinamikleri ve izlediği dış politika - Dönem süresince yürütülen diplomasi ve sonuçlar	
AET dönemi		
AB dönemi		
2) AB'ye üyelik Türkiye'yi olumlu mu olumsuz mu etkilemektedir?		
Sosyolojik Kategoriler	TR'nin AB'ye üyeliği konusundaki yaklaşımlar	
Siyasi boyut	Olumlu argümanlar	Olumsuz argümanlar
Kültürel boyut		
İktisadi boyut		

Verilerin analizi ve bulguların değerlendirilmesi esnasında Türkiye ile AB ilişkilerine yön veren süreçler güzergâha bağlılık ilkesi doğrultusunda yorumlanmakta; ilişkiler açısından önemli görülen diplomatik olayların içinde bulunulan tarihsel dönemde meydana gelmiş olsalar da süreç içerisinde sonradan ortaya çıkan önemli bazı sonuçlarının olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Verilerin analizinde, Türkiye'nin AB'ye üyeliği sürecinde (2012 yılı referansı) gelen noktanın değerlendirilmesinde ayrıca Türkiye-AB siyasi ilişkilerini odağa alan bir SWOT analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu genel analizin ışığında ayrıca, çalışmanın sonuç bölümünde konuyla ilgili bazı öneriler geliştirilmiştir.

1.7. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİ KONU EDİLEN ARAŞTIRMALAR

Türkiye'de özellikle de son yıllarda en önemli gündem başlıklarından biri haline gelen Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda çok sayıda araştırma

bulunmaktadır. Konunun popüler yapısı bu çalışmalara olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Sadece Türkiye Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) kütüphanesi veritabanı baz alındığında AB'yi kendi disiplinleri çerçevesinde konu edinen tezlerin sayısının (1989-2012 yılları arasında) 2350 civarında olduğu görülmektedir.

Kuşkusuz ki bu tezlerin tamamını incelemek ve değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Fakat çalışma konusu ve amacı ile örtüşen; dar kapsamı ile sosyoloji bilimini, geniş olarak ise sosyal bilim disiplinlerinin ilgi alanında olan bazı örnekler gözden geçirilerek bu bölümde tanıtılmaktadır. Yapılan inceleme esnasında ayrıca Türkiye-AB ilişkilerine yönelik çalışmalar genel hatlarıyla konuları bakımından sınıflandırılarak TABLO 2'de gösterilmiştir.

TABLO 2: Türkiye-AB İlişkilerini Konu Edinen Araştırmalar

Araştırma Konuları	Odak Tema Örnekleri
AB'nin üyelik kriterlerini temele alan çalışmalar	Kopenhag Kriterleri, AB Müktesebatı vb.
Türkiye'nin adaylığına engel teşkil eden zorluklar bakımından değerlendiren çalışmalar	Din, kültür, kimlik, nüfus, Kıbrıs sorunu vb.
Türkiye-AB ilişkilerinin kurumsal tarihini veren çalışmalar.	İktisadi, kültürel, siyasi ilişkiler vb.
Türkiye'nin durumunu yasal, jeopolitik, makro-ekonomik ya da makro-politik datayı kullanmak suretiyle değerlendiren çalışmalar	Dış Politika, Ekonomik Büyüme, İnsan Hakları vb.
AB genişlemesi perspektifi ile yapılan çalışmalar	Avrupalılaşma, Avrupa Kimliği, Demokratikleşme vb.
Avrupa entegrasyonunu, kurumsal reformları ya da kurumsal yapıları odağa alan çalışmalar	Ekonomi, eğitim, sağlık, hukuk, kültür, din vb. kurumlar.

Sosyoloji disiplini kapsamındaki güncel çalışmalardan örneğin Öztürk'ün (2011) AB'nin tarihsel gelişim sürecinde kültür politikalarını incelediği ve geline

noktada bunların aday bir ülke olarak Türkiye  zerindeki etkilerini değerlendirdiği yüksek lisans çalışmasında, AB'nin " eşitlilik içerisinde birlik" vurgusu sonuç bölümünde Türkiye açısından değerlendirilmektedir.

Tamer'in (2009) Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde sivil toplum kuruluşlarını incelediği doktora çalışmasında, 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında AB'ye üyelik konusunda rolü artan STK'ların süreci destekleyici ya da karşıt söylemi ön planda tutan oluşumlar olarak AB'nin sivil toplum politikalarından nasıl etkilendikleri yönünde kapsamlı bir değerlendirme yer almaktadır. Bu  er evede AB fonlarından yararlanan STK'ların rolü de tartışılmaktadır. Bu konuda  ks z' n (2008) doktora çalışması da dikkati çekmektedir: Türkiye'nin AB  yeliği sürecinde resmi söylem karşısında bir sivil toplum söylemi geliştiremediğini savunan bu tezde eleştirel bir bakış açısıyla demokratikleşme sürecinin sağlıksız bir biçimde AB'ye üyelik şartına indirgenmiş olduğu, geniş bir toplumsal uzlaşı ve sivil kültür gelişmeksizin Türkiye'de gerçek bir demokratikleşmenin mümkün olamayacağı savunulmaktadır.

Sosyal bilimler alanı bütünüyle kapsam olarak alındığında ise son yıllarda AB ile Türkiye ilişkilerini konu alan bilimsel çalışmaların odağında çoğunlukla AB'nin üyelik kriterlerinin yer almakta olduğu, ya da Türkiye'nin adaylığına engel teşkil eden zorluklar (din, kültür, kimlik, nüfus, Kıbrıs sorunu vb.) referans alınarak değerlendirmeler yapıldığı gözlenmektedir.

Bu türden çalışmalar arasında  rneğin Onat (2008), BM kararları nezdinde AB'nin Kıbrıs sorununun çözümündeki etkisini değerlendirdiği yüksek lisans çalışmasında, AB'nin bu konuda vaat ettiği sözleri yerine getirmemiş olduğu sonucuna varmaktadır.

Akyüz (2008) ise Kıbrıs'ı Türkiye- AB ilişkilerine etkisini konu yapmakta ve sorunun yorumlanmasında farklı politik duruşları ortaya koymaktadır. Sonuç olarak ise Kıbrıs sorununun Türkiye'nin AB müzakere sürecini çıkmaza soktuğu, ayrıca adanın konumu itibariyle küresel ve bölgesel g  lerin etkinlik kurmak istediği bir

merkez konumunda olmasının ise sorunun çözümsüzlüğünü pekiştirdiğini vurgulamaktadır.

Yurdigül (2007), Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusu ve ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunumu konulu doktora tezinde, kimliğinin oluşum süreci ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusunu tartışmaya açmaktadır. Bu çalışmada anlatı bilim yöntemi ve görüşme metodundan faydalanıldığı görülmektedir.

AB bütçesi ve Türkiye'nin üyeliğinin Birlik bütçesine olası etkilerini inceleyen Gümüşay (2005), Türkiye'nin AB bütçesine etkilerini, olumsuz ve olumlu yönleri ile 2004'e kadarki gerçekleştirmelerle irdelemekte, sonuç olarak ise Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin korkulanın aksine çok da büyük bir yük getirmeyeceğini ileri sürmektedir.

İzlendiği gibi bu eksenle yapılan AB çalışmaları genellikle fonksiyonalist bir yaklaşıma sahip bulunmaktadır. Yine son 5 yılda yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde bu çalışmaların da çoğunlukla AB ile Türkiye ilişkilerinde din, eğitim, ekonomi, kültür ya da sosyal politika gibi tekil bir boyuta odaklandıkları gözlenmiştir.

Örneğin Yıldırım (2007), Türk eğitim sisteminin AB eğitim politikalarına uyumunu konu edinen yüksek lisans çalışmasında; Genel Eğitim, Mesleki ve Teknik Eğitim, Yüksek Öğretim Özel Eğitim, Özel Öğretim ve Yaygın Eğitim alanlarında yapılan çalışmaları ortaya koyarak analiz etmekte, sonuç olarak ise AB politikalarının Türk Eğitim Sistemi'ne olumlu katkılar sağladığını ileri sürmektedir.

Nacar ise (2008), AB'ye giriş sürecinde olan Türkiye'nin sosyal politikasını incelediği doktora çalışmasında, son yıllarda bu alanda yapılan reformları ve özellikle risk gruplarının en başında gelen özürliülerin konumunu, sorunlarını incelemekte ve özürliülerin sosyal politika çerçevesinde sorunlarına çözüm önerileri üzerinde durmaktadır.

Kuşkusuz ki Avrupa entegrasyonunu ve kurumsal reformunu ele alarak Türkiye ve AB ilişkilerini çok dar bir kesitte inceleyen bu çalışmalar büyük bir öneme ve değere sahiptirler. Yine de sosyal bilimlerin geniş perspektifi çerçevesinde Türkiye'nin AB'ye üyeliğini ekonomik büyüme, kalkınma, dış siyaset gibi konularla değerlendiren çalışmaların sayısı özellikle de siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında artmaktadır.

Buna karşılık sosyoloji disiplini temelinde konuyla ilgili tarihsel perspektifi merkeze alan araştırmaların sayıca daha az olduğu gözlenmekte. Bunlardan örneğin Sever (2009) yüksek lisans çalışmasında Türkiye'nin GB' ye üyeliğini konu edinerek yaptığı tarihsel değerlendirmede Türkiye'nin kısa ve orta vadede AB'ye üyeliğinin mümkün olmadığı sonucuna varmaktadır.

Bir diğer tarihsel çalışmada Özdemir (2007), Türkiye'deki AB karşıtı düşüncenin gelişimini konu edindiği yüksek lisans tezinde, GB sonrası dönemi incelemekte ve Türk insanının AB sürecine daha çok ülkenin bölünüp parçalanması, kuruluş felsefesine aykırı düşecek ve AB tarafından dayatılan değişiklik taleplerinin ağır maliyetlerinin olacağı yönünde karşıt düşünce geliştirdiği sonucuna varmaktadır.

Yiğit (2006) tarihsel bir perspektifle AB kurumlarındaki değişimi odağa alarak genişleme sürecinde Türkiye'nin AB ile ilişkilerini çözümlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada genişleme sürecinde AB kurumlarının değişimi de irdelenerek Türkiye'nin tam üyeliği neticesinde olası sorunlara yönelik öngörüler de ortaya konmaktadır.

Dikkati çeken bir diğer tarihsel çalışma ise Kılıç'ın (2006) Türkiye-AB siyasi ilişkilerinin tarihsel gelişimini ele aldığı ve kronolojik bir derleme sunan çalışmasıdır. Müzakere sürecinin anlaşılması ve izlenmesi gereken siyasi strateji konusunda önerilere yer veren bu çalışma tarih bağlamında siyasi gelişim aşamaları incelenmektedir.

Uluslararası literatüre bakıldığında ise Visier (2009) Türkiye'nin AB'ye adaylığı ile ilgili araştırmaların yapısında genellikle Türkiye-AB ilişkilerinin kurumsal tarihinin açıklamasının verildiğini aktarmaktadır. Birçok araştırma ise Türkiye'nin durumunu yasal, jeopolitik, makro-ekonomik ya da makro-politik datayı kullanmak suretiyle değerlendirme yolunu tercih etmektedir.

Son yıllarda özellikle de AB genişlemesi konulu araştırmalarda da tarihsel kurumsalcı yaklaşıma doğru bir değişim olduğu görülmüştür. Bu nedenle literatürde AB çalışmalarının tarihsel sosyoloji bağlamında ele alındığı; AB kurumlarının liderlik ve bilgi gibi çeşitli durum ve kaynaklara bağlı olarak politika üretme sürecinde etkili bir unsur olarak görülmeye başlandığı gözlenmektedir (Bulmer, 1994; Pierson, 1996; Beach, 2005).

AB'nin kurumsallaşması konusunda yürütülen tarihsel-sosyolojik çalışmalar arasında Avrupa entegrasyonu, kurumsal reform ya da kurumsal yapılar gibi konular üzerine odaklanan çalışmalar olduğu gibi (Annett, 2010; Sarıgil, 2009; Jenson & Merand, 2010; Liorakapi, 2007; Kıratlı, 2008); demokratikleşme, Avrupalılaşma ya da Avrupa kimliği gibi konuları odağına alan çalışmaların da sıklıkla yapılmış olduğu dikkati çekmektedir (Yıldız, 2008; Vassallo, 2006; Özcan, 2010; Kubicek, 2009; Baban & Keyman, 2008; Müftüler Bac, 2005; Erdoğan, 2006).

Türkiye-AB ilişkileri konusu popüler niteliği ve karmaşık yapısı nedeniyle çok sayıda araştırmacının ilgi odağı olmayı sürdürmektedir. Bu nedenle tüm bu araştırmaların gerek konuları gerekse yöntemleri bakımından bir arada değerlendirilmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinin kurumsal tarihini veren bütüncül araştırmaların önemi bu bakımdan büyüktür.

2. BÖLÜM: AB’NİN KURUMSAL YAPISI VE SİYASAL İLİŞKİLERİ

AB konusunda her geçen gün artan ilgi ve araştırmalara rağmen, AB’yi tanımlamada çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Bunun nedeni temelde Birlik içerisindeki politikaların, aktörlerin, kurumların ve karar verme mekanizmalarının çeşitliliği temelde olmak üzere, hem iç hem de dış ilişkilerinde AB’nin son derece karmaşık bir fenomen olmasından ileri gelmektedir.

Avrupa’nın bütünleşme süreci oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Birleşik Avrupa fikri köklerini yüzyıllar öncesinde bulmakla birlikte -Antik Yunan ve Roma Dönemi’ne kadar götürülebilir- asıl düşünceler Orta Çağın sonlarında ciddi bir biçimde ele alınmıştır (Özer, 2003: 43; Bozkurt, 2001: 40; Palabıyık ve Yıldız, 2009: 3-12).

Bu gayretlerin en hızlı süreci ve belirgin sonuçları ise 1945’lerden sonra görülmeye başlanmıştır (Akgönenç, 2009: 13). II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa devletleri yıkım ve yoksullukla karşı karşıya gelmişlerdir. Ekonomik altyapı tahrip olmuş, sömürgeler kaybedilmeye başlanmış, Batı ülkeleri SSCB etkisiyle başlayan Soğuk Savaşa karşı Amerika’nın askeri ve ekonomik himayesine duyulan ihtiyacı beraberinde getirmiş ve uluslararası güvenlik konusu ve ek olarak savaş tehlikesi yeniden kendini hissettirmeye başlamıştır (Bozkurt, 2001: 50-56).

Bu sebeple uluslararası işbirliğine duyulan ihtiyaç artmıştır. 26 Haziran 1945’te kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Avrupalıları tatmin etmemiş ve yeni birlik teşebbüsleri ile ekonomik ortaklığa dayanan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’dan oluşan BENELUX ve ardından ise Churchill’in 1946 yılında Zürih’te dile getirdiği ‘Avrupa Birleşik Devletleri’ fikri ile Avrupa Konseyi’nin kurulması çağrısı yapılarak birleşik federal bir Avrupa yapısının oluşturulması gündeme gelmiştir.

Böylece ekonomi, siyaset ve savunma alanlarında milli devletlerin egemenliğinin üzerinde bir birlik kurulması yolundaki kurumsal temeller bu dönemde atılmaya başlanmıştır. Uluslararası sistem, tarihsel temelleri ve gelişim

dinamikleriyle birlikte 20. Yüzyıla damgasını vuracak olan birleşik Avrupa fikri çerçevesinde siyasi arenada yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Yarım yüzyılı aşkın tartışmalar ve değişimler süresince dünya sisteminde yeni bir aktör olarak beliren AB'nin siyasi ilişkileri konusu, daha çok AB'nin dış politikası ve uluslararası ilişkileri ile gündeme gelmektedir. Bu yönü ile Del Sarto (2006:2), AB'nin üç farklı bakış açısı ile siyasi ilişkilerinin analiz edilebileceğinden söz etmektedir:

İlk olarak AB, üye ülkelerin kolektif eylemde bulunmak amacıyla ortak ilgi ve pazarlıkların yapılmasına müsaade eden uluslararası ilişkilerinin bir alt sistemi olarak anlaşılabilir. Bir diğer anlayışta AB; küresel ölçekte dış ilişkilerin çağdaş uluslararası bir süreci olarak analiz edilebilir. Üçüncü yaklaşımda ise AB dünya politikasında bir güç merkezi olarak kavramsallaştırılabilir.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, AB'nin uluslararası ilişkilerini çözümlemede kurumsal yapısının ve hukuki süreçlerinin bilinmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada AB ile ilişkileri analiz etmede kurumsal yapılar ve hukuki temel bağımsız değişkenler olarak ele alınmaktadır.

2.1. AB İLE SİYASAL İLİŞKİLERDE KURUMSAL ALT YAPI

AB bir ülkeler konfederasyonu olmasının ötesinde kendine has bir yapıya sahip olsa da federal bir devlet niteliği taşımamaktadır. Bu türden geleneksel yasal kategorilere girmeyen bu oluşum son yarım yüzyılda sürekli gelişmekte ve değişmekte olan politik bir sistemi temsil etmektedir (Fontaine, 2007: 17). “AB siyasal bir varlıktır ve son derece tedrici bir biçimde oluşturulmuş, sınıflandırılmayan bir hukuk sistemidir” (Mathieu, 2006: 37).

AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin zeminini görebilmek için AB kurumlarını yakından tanımak gerekir. Çünkü AB üyesi devletler ancak kısmi bir egemenlikten yararlanabilirler; egemenliklerinin bir bölümünü AB'ye aktarmışlardır.

Bu nedenle AB'nin üye devletler için farklı düzeylerde üstlendiği sorumluluklar ve bunların işleyişini incelemek aynı zamanda AB'nin siyasi ilişkilerini anlamada temel oluşturabilir.

Fontaine (2007) AB'de, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduran üç siyasi kurumu kısaca şöyle tanıtmaktadır: Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi (ABBK), AB'nin ana karar alma organıdır. Devlet başkanı ya da Hükümet düzeyinde toplandığı zaman, önemli konularda AB'ye politik güç sağlama rolü olan Avrupa Birliği Konseyi olur.

Avrupa Parlamentosu (AP) ise halkı temsil etmektedir. Yasama ile birlikte bütçe gücünü Avrupa Birliği konseyi ile birlikte paylaşmaktadır. AB'nin ortak çıkarlarını temsil eden Avrupa Komisyonu (AK) ana yönetim organıdır. Mevzuat önerileri yapma hakkı vardır ve AB politikalarının doğru olarak uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür.

Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi (ABBK): Bakanlar konseyi olarak da bilinen Avrupa Birliği Konseyi, 1950'lerde kurucu anlaşmalarla kurulmuş olan AB'nin merkezi organıdır. Üye devletlerin devlet ya da hükümet başkanlarını ve komisyon başkanını bir araya getirir. Bunlar üye devletlerin dış işleri bakanları ve Komisyonun bir üyesi yardımcı olur (Mathieu, 2006: 46-47). Hangi bakanın hangi toplantıda hazır bulunacağı gündemdeki konulara bağlıdır. Örneğin Konsey tarım konusunu tartışıyorsa toplantı her üye ülkenin tarım bakanlarının katılımı ile yapılır ve Tarım Konseyi olarak adlandırılır (EUROPA).

Merkezi Brüksel'de olan ve ABBK hem ulusüstü hem de hükümetler arası niteliktedir (Bozkurt, 2001: 95; Palabıyık ve Yıldız, 2009: 44). Üye ülkeler altı aylık süre ile alfabetik sıraya göre Konsey'in başkanlığını yürütürler (EUROPA).

AB antlaşmalarında Birliğin belirlemiş olduğu faaliyetler Konsey'inde faaliyet alanlarını meydana getirir: Topluluk faaliyetleri, ortak dış politika ve güvenlik politikası, adalet ve içişleri gibi konulardır (Özer, 2003: 72).

Topluluk çerçevesi içinde Konsey kararları oybirliği ile ya da konsey üyelerinin çoğunluğuyla veya nitelikli çoğunlukla alınır (Mathieu, 2006: 51; Özer, 2003: 73). Her ne kadar en stratejik ve en hassas konular halen daha oybirliği sürecine bağlı ise de karar alma süreçlerini kolaylaştırmak için nitelikli çoğunluk oyunun kullanıldığı alanlar artmaktadır. Her bir AB ülkesine tahsis edilen oy sayısı, kabaca o ülkenin nüfus hacmini yansıtmaktadır.

AB'ne üye ülkelerin Birlik nezdindeki Büyükelçileri'nden oluşan Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) -*Committee of Permanent Representatives*, Konseyin alacağı kararlardaki teknik hazırlıkları yapar; gerektiğinde belli hazırlıkların yapılmasında yardımcı olacak özel komitelerin kurulması konusundaki talimatlarını yerine getirir (EUROPA). COREPER, 1965 yılında birleşme Antlaşması ile birlikte oluşturulmuştur.

ABBK'nın altı ana sorumluluğu vardır. Bunlar: 1. Yasama, 2. Üye ülkelerin politikalarını koordine etme, 3. Uluslararası antlaşmalar yapmak, 4. AB bütçesini onaylama, 5. Ortak dış ve güvenlik politikası, 6. Özgürlük, güvenlik ve adalet (EUROPA).

ABBK (*The Council of the European Union*) Avrupa Konseyi (*The European Council*) ile karıştırılmamalıdır. Avrupa Konseyi ayrıca Avrupa Devlet Başkanları Zirvesi olarak da bilinir. AET'yi kuran Roma Antlaşması'nda Avrupa Başkanları Zirvesi hakkında herhangi bir düzenleme yapılmamış olmakla birlikte, 1974'ten bu yana her yıl iki defa Zirve'de AB ülkeleri devlet başkanları toplanırlar (Bozkurt, 2001: 94).

Bu zirvede formel kararların alınması ve uygulanması söz konusu olmasa da Maastricht Antlaşması ile Birliğin önemli politikalarının resmi öncüsü haline gelmiş, ABBK'nın anlaşmaya varamadığı konuların çözüme kavuşturulması hususunda ise yetkilendirilmiştir (EUROPA). Avrupa Konseyi aynı zamanda ortak dış ve güvenlik

politikası aracılığıyla uluslararası meselelerde baskı yaparak AB'nin diplomatik konularda tek sesle konuşmasına katkı sağlar.

Avrupa Parlamentosu (AP): Avrupa Parlamentosu AB'nin bir diğer ulusüstü kuruluşudur. Tıpkı ulusal parlamentolarda olduğu gibi AP'nin de temel görevi yasamadır. Ancak farklı olarak bu yetkisini ABBK ile paylaşmaktadır. AKÇT Ortak Meclisi (*General Assembly*) AP'nin öncü kuruluşudur. 1958 yılında Roma Antlaşması ile AET'nin üç meclisi tek bir meclis altında birleştirilmiş (*Single Assembly*) ve 1962 yılında ise AP adını almıştır (Palabıyık ve Yıldız, 2009: 41; Dinan, 2009).

1979'dan beri AP üyelerini doğrudan AB vatandaşları aracılığı ile seçmektedir. Tek dereceli genel oyla seçilen AP'nin milletvekilleri, politik yönelimlerine göre gruplar oluştururlar. Başka bir deyişle AP, AB vatandaşlarını temsil eden seçilmiş bir organdır. AB'nin etkinlikleri üzerinde politik gözlemde bulunarak yasama görevini sürdürür (Canbolat, 2002: 146; Fontaine, 2007: 18).

1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Toplulukların kurucu antlaşmalarında değişiklik yapan ilk önemli belgedir. Avrupa bütünleşmesi açısından son derece önemli olan Maastricht Antlaşmasıyla da Parlamento'ya yeni yetkiler tanınmıştır (Corbett ve Diğerleri, 2005: 4-12). Ayrıca her genişleme döneminde de AP'de yapısal değişikliklere gidilmiş; Nice Antlaşması'nın ardından 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da imzalanan AB Antlaşması'nın da üye ülkelerin sandalye dağılımı konusunda değişikliklere gidilmiştir. AB Anayasası'ndaki hükümleri de içeren ve 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması ile AP'nin AB yasama sürecinde ABBK ile eşit yetkide olması yolunda önemli bir gelişme kaydedilmiştir.

AP'nin üç ana rolü bulunmaktadır. Bunlar (EUROPA):

1. Birçok politika alanında Konsey ile beraber Avrupa yasalarını onaylamakla yükümlüdür. Bazı alanlarda (tarım, ekonomi politikası, vizeler ve göç gibi) Konsey tek başına yasa yapar, fakat AP'ye danışmak zorundadır. Ayrıca

AB'ye yeni ülkelerin katılması gibi bazı önemli konularda AP'nin onayı gerekmektedir. AP ayrıca AK'nin yıllık programını inceler, hangi yeni yasanın uygun olacağını değerlendirir ve AK'nin görüş sunmasını ister.

2. AP diğer AB kurumları üzerinde, örneğin AK üzerinde demokratik gözetim uygular: Komisyon üyeliği adaylarını reddetme ya da onaylama ve Komisyonu bütünüyle feshetme yetkisine sahiptir. Yeni komisyon göreve başladığında üyeler AB ülkelerinin hükümetlerince aday gösterilir fakat atamalar AP'nin onayı ile gerçekleşir. AP, AK tarafından gönderilen raporları inceler. AP, ABBK'ni de denetler; AP üyelerinin soruları konsey başkanınca katıldığı AP genel oturumlarında cevaplanır. AP doğrudan vatandaşlardan gelen dilekçeleri inceler ve demokratik kontrol görevini uygular. AP'nin bir diğer rolü de Avrupa Konseyine (Zirve toplantıları) katkı sağlamaktır. AP Başkanı Konsey'in gündemindeki madde ve konular hakkında görüşlerini sunar.
3. AP, AB'nin yıllık bütçesini ABBK ile birlikte belirleme görevini üstlenmiştir. AP bütçeyi iki oturumda tartışır ve gerektiğinde bütçeyi bütün olarak kabul edebilir ya da reddedebilir. Bütçe AP Başkanı'nın onayı ve imzası ile yürürlüğe girer. AP Bütçe kontrolü komitesi bütçenin nasıl harcadığını kontrol eder. Ayrıca AP her yıl AK'nin bütçe idaresini onaylayıp onaylamadığına da karar verir.

Güngör (2009), AP'nin kurumsallaşmasını incelediği çalışmasında 30 yıllık süreç içerisinde AP'nin gitgide gerçek bir parlamentoya dönüşerek geniş yasama yetkisini ve bütçesel gücü bünyesinde topladığını vurgulamaktadır.

Parlamento'nun kurumsallaşması ve böylesi bir gücü elinde bulundurması elbette AB'nin diğer tüm kurumları ve gelişimi ile ilintilidir. AB'nin değerlendirmeleri sonucunda salt çoğunlukla olumlu bir karara varmaması halinde yeni üye kabulünün mümkün olmaması, Birliğe aday bir ülke olarak Türkiye için Parlamento'yu daha da önemli kılmaktadır.

AP'nin Brüksel (Belçika), Lüksemburg ve Strazburg (Fransa) olmak üzere üç çalışma yeri bulunmaktadır. AP'deki üye ülkeler nüfuslarının büyüklüğü oranında temsil edilmektedirler. "Ancak AP üyeleri, ülkelere göre değil siyasal görüşlerine göre oluştururlar" (Bozkurt, 2001: 92).

AKÇT Ortak Meclisi üyeleri ilk olarak 1953 yılında, dönemin geleneksel siyasî eğilimleri yansıtan Hıristiyan Demokratlar, Sosyalistler ve Liberaller olmak üzere üç siyasî grup oluşturmuşlardı. Bugün ise 736 sandalyeli Parlamento bünyesinde yedi siyasî grup bulunmaktadır.

2009 seçimlerinin sonucunda Politik Gruplara göre koltuk sayısı TABLO 3'de; üye ülkelere göre koltuk sayısı dağılımı ise TABLO 4'de verilmektedir.

TABLO 3: AP'deki Politik Gruplara Ait Koltuk Sayısı (14.07.2009 Seçimi)

Politik Grup	Kısaltma	Koltuk Sayısı
Avrupa Halkları Partisi/ Hıristiyan Demokratlar Grubu- (Group of the European People's Party)	EPP	265
Avrupa Sosyalistler ve Demokratlar İlerisi İttifakı Grubu (Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats in the European Parliament)	S&D	184
Avrupa İçin Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu- (Group of the Alliance of Liberals and Democrats for Europe)	ALDE	84
Yeşiller/ Avrupa Bağımsızlar İttifakı Grubu- (Group of the Greens/European Free Alliance)	Greens/EFA	55
Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu- (European Conservatives and Reformists Group)	ECR	55
Avrupa Birleşik Solu/ Kuzey Yeşil Solu Konfederasyon Grubu- (Confederal Group of the European United Left - Nordic Green Left)	GUE/ NGL	35
Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu- (Europe of Freedom and Democracy Group)	EFD	32
Bağımsız Üyeler- (Non-attached)	NA	26
TOPLAM		736

Kaynak: EUROPA (http://europa.eu/institutions/inst/parliament/index_en.htm)

TABLO 3'de görülebileceği gibi AB'ye üye 27 ülke genelinde gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu seçimlerinden, merkez sağın temsilcisi "Avrupa Halkları Partisi -Avrupalı Demokratlar" koalisyonu (EPP-ED) tarihindeki en yüksek sandalye sayısını elde ederek galip çıkmıştır. Çatalkaya (2009), AP'deki son sandalye dağılımı göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa'da merkez sağın bir yandan yükselişe geçerken bir yandan da kendi içinde bir bölünmeye uğradığını aktarmaktadır. Seçimlerden sonra, AP bünyesindeki "EPP-ED" koalisyonunu fazla "Avrupa Birlikçi" bularak bu gruptan ayrılan 8 üye ülkeden 55 parlamenterin oluşturduğu "Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu" (ECR), AP'de Yeşiller'i de geride bırakarak muhafazakârlar, sosyalistler ve liberallerin ardından 4. büyük güç olmuştur.

Böylece son seçimlerde sosyal demokratlar güç kaybına uğrarken aşırı sağ yükselmiştir. Bu durum, radikalleşmenin artmasına ve uzun vadede Avrupa bütünleşmesinin geleceğini de risk altına girmesine neden olabilecek bir gelişmedir. Bu durum Türkiye'nin üyeliği açısından değerlendirildiğinde ise; aşırı sağ grupların, müslüman ve Türk bir ülkenin AB üyeliği konusundaki olumsuz bakışları son derece nettir ve Türkiye karşıtı güçlü bir lobinin oluşması bu durumda beklenen bir durumdur.

TABLO 4: Üye Ülkelere Göre Koltuk Sayısı (2009-2014 meclis dönemi).

Avusturya	17	Letonya	8
Belçika	22	Litvanya	12
Bulgaristan	17	Lüksemburg	6
Kıbrıs	6	Malta	5
Çek Cumhuriyeti	22	Hollanda	25
Danimarka	13	Polonya	50
Estonya	6	Portekiz	22
Finlandiya	13	Romanya	33
Fransa	72	Slovakya	13
Almanya	99	Slovenya	7
Yunanistan	22	İspanya	50
Macaristan	22	İsveç	18
İrlanda	12	İngiltere	72
İtalya	72	TOPLAM	736

Kaynak: EUROPA (http://europa.eu/institutions/inst/parliament/index_en.htm)

TABLO 4 incelendiğinde; AP içerisinde en çok oy hakkına 99 koltukla Almanya, her biri 72 koltukla ise İngiltere, Fransa ve İtalya sahip bulunmaktadır. Bu ülkeleri 50'şer koltukla ise İspanya ve Polonya takip etmektedirler. Türkiye üye olduğu takdirde, AB'nin beş büyük ülkesinden biri olacak, Parlamentoda güçlü bir şekilde temsil edilecek ve Konseydeki ağırlıklı oyu Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya ile eşit düzeyde olacaktır. Ancak, gözden kaçırılmaması gereken husus, artık genel usul haline gelen nitelikli çoğunluk usulüyle bir kararın alınabilmesi için, üye ülkelerin yaklaşık dörtte üçlük bir çoğunluğunun gerekli olmasıdır. Söz konusu çoğunluğun oluşabilmesi için toplam 736 oyun en az 552'sinin olumlu olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin, mevcut karar alma usulleri çerçevesinde tek başına etkili olması mümkün görünmemektedir.

Avrupa Komisyonu (AK): AB kurucu antlaşmaları ile 1950'lerde kurulan Avrupa Birliği Komisyonu, topluluk çıkarlarını temsil eder.

Son gelişme sürecinin tamamlanmasına kadar AK 20 üyeden oluşmaktaydı: İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya'nın ikişer diğer ülkelerin ise birer üyesi bulunmaktaydı. Bu üyelerden biri başkan ve diğer ikisi de başkan yardımcılığı için seçilmekteydiler. Ancak Nice Antlaşması ile AB'ye yeni giren ülkelere de birer üye dahil edilmiş, 1 Ocak 2005'ten itibaren ise AK'ye her ülkeden bir komisyon üyesi tahsis edilmesi prensibi ile üye sayısı 25 ile sınırlandırılmıştır. Fakat genişleme sürecine rağmen komisyon üye sayısı 27'den az olacak biçimde sınırlandırılmış, bazı ülkelerin Komisyon üyeliği makamını paylaşarak kullanmaları öngörülmüştür (Palabıyık ve Yıldız, 2009: 38).

Her beş yılda bir, AP seçimlerinden sonra altı ay içinde yeni bir komisyon atanır. Komisyon Başkanı üye devletler tarafından, parlamentonun görüşü alındıktan sonra atanır. Komisyonun merkezi Brüksel olmakla birlikte, idari personelin bir bölümü Lüksemburg'da görev yapmaktadır (Özer, 2003: 76).

Komisyon üyelerinin seçimi uzun ve zorlu bir süreci gerektirir. ABBK'nın önerdiği başkan AP tarafından onaylanıp atandıktan sonra üye devletler Başkan adayı ile temasa geçerek kendi komisyon üyesi adaylarını belirlerler. Başkan, komisyon üyelerinin arasındaki eş güdümü sağlamakla ve AK'nin yıllık programını hazırlayıp AP'ye sunmakla görevlidir. Ancak Amsterdam Antlaşması (1997) ile yetkileri genişleyen Komisyon Başkanı, Nice Antlaşması (2000) ile ayrıca Komisyon'un iç yapısını yeni şartlara göre düzenleyebilmekte ve başkan yardımcılarını da bizzat atama hakkını elde etmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2009: 38-39).

Özetle AK'nin temelde dört ana görevi bulunmaktadır (EUROPA):

1. AP'ye ve ABBK'ya yasa teklifinde bulunmak: AK bu açıdan entegrasyon sürecinin itici gücü konumundadır (Canbolat, 2002: 155). Başka bir deyişle AK'nin temel görevlerinden ilki yasama görevidir.
2. AB Politikalarının ve bütçenin idaresi ve uygulanması: AK aynı zamanda AB'nin yürütme koludur; AP ve ABBK'nin kararlarının uygulanmasından; yani politikaların uygulanması, programların yürütülmesi ve fonların harcanması gibi günlük işlerin idaresinden sorumludur. Örneğin ABBK'nın Ortak Tarım Politikası gibi aldığı kararları uygulamaya koyar (Fontaine, 2007: 20). Ancak AK, yürütme görevini yerine getirirken üye devletlerden uzmanların oluşturduğu komitelerin görüşlerine başvurur ve diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak Komisyon mali bir özerkliğe sahiptir, ayrıca kararlarını uygulamada tam bir bağımsızlığı vardır (Özer, 2003: 77).
3. AB yasalarını yürürlüğe koymak (Adalet Divanı ile): Komisyon AB'yi kuran antlaşmaların koruyucusu konumundadır. Herhangi bir üye devletin antlaşma hükümlerine aykırı davranışı karşısında AK bu devleti Avrupa Adalet Divanı'na şikâyet etme hakkına sahiptir (Özer, 2003: 77).

4. Uluslararası sahada AB'yi temsil etmek, örneğin AB ve diğer ülkeler arasındaki anlaşmaları müzakere etmek: “Komisyon AB adına, topluluğun uluslararası ilişkilerinin bütün alanlarında diplomatik bir işlevi yerine getirir” (Mathieu, 2006: 49). Çeşitli ülkelerdeki temsilcilikleri ile uluslararası örgütlerin toplantılarına katılım gösterir, AB ve üçüncü ülkeler arasında ticaret ve kalkınma gibi ekonomik konularda antlaşmalar yapar, genişleme konusunda ise geniş yetkilere sahiptir (Palabıyık ve Yıldız, 2009: 40). Örneğin Dünya Ticaret Örgütü-*World Trade Organization* (DTÖ) gibi uluslararası forumlarda, uluslararası iklim değişikliği antlaşması Kyoto Protokolü ile müzakerelerde ve Cotonou Antlaşması ile AB'nin Afrika, Karayipler ve Pasifik'teki gelişmekte olan ülkelerle arasındaki yardım ve ticaret ortaklıklarında AB adına yer alır (EUROPA).

Yukarıda kısaca verilen bu kurumsal üçgen AB'nin karar alma mekanizmalarının temelini oluşturur. Prensipde yeni yasaları öneren AK'dir fakat bunu kabul eden AP ve ABBK'dır. Akabinde AK ve üye ülkeler bu yasaları uygularlar ve Komisyon da yasaları yürürlüğe koyar. Adalet Divanı, Avrupa hukuku konusunda son tahkim merkezidir. Sayıştay ile AB faaliyetlerinin finansmanını kontrol eder.

AB'nin işleyişindeki diğer önemli kurumlar ise; örgütlü sivil toplumun ekonomik ve sosyal unsurlarını temsil eden Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESK); bölgesel ve yerel yönetimleri temsil eden Bölgeler Komitesi; AB'nin içinde ve dışındaki kalkınma projelerinin yatırımlarının finansmanından sorumlu ve Avrupa Yatırım Fonu aracılığı ile küçük işletmelere yardımcı olan Avrupa Yatırım Bankası; AB'nin para politikalarından sorumlu olan Avrupa Merkez Bankası'dır (Fontaine, 2007: 20-21).

AB kurumları ve organları hakkındaki şikâyetleri soruşturan Avrupa Ombudsmanı ve kişisel verilerin mahremiyetini koruyan Avrupa Veri Koruma Denetmeni ile birlikte çeşitli uzman kuruluşlar belli teknik, bilimsel veya idari görevleri de yerine getirirler.

AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kurumsal yapısında ise, ortaklık organları bulunmaktadır. AB'nin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalarda, bu anlaşmalara taraf olan üçüncü ülke hükümetinin temsilcileri ile ABBK temsilcilerinden oluşan “karar alma yetkisine” sahip ortak organlara yer verilmektedir. Üye ülke temsilcilerinin yanında ABBK’ne teknik danışmanlık yapmak üzere Komisyon da, oluşturulan bu organ toplantılarına katılmaktadır. Bu tür organların, özellikle ortaklık anlaşmalarının uygulanmasında önemli görev üstlenmelerinin nedeni, ortaklık anlaşmalarının genellikle, bir çerçeve anlaşma niteliğinde bulunmasıdır.

Bu doğrultuda, Türkiye-AT Ortaklık İlişkisi Çerçevesinde aşağıdaki organlar oluşturulmuştur (ABGS):

1. Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu
2. Ortaklık Konseyi
3. Ortaklık Komitesi
4. Gümrük İşbirliği Komitesi

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin ana çerçevesini belirleyen Ankara Antlaşmasının (ABGS-Ankara Antlaşması) 6. maddesi, ortaklık ilişkisinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine olanak sağlamak üzere bir “Ortaklık Konseyi” teşkil edilmesi öngörülmüştür. Amacı, siyasi, ekonomik ve ticari konularda Ortaklık Antlaşması’nın uygulanması ve geliştirilmesini sağlamaktır. Konsey, yılda iki kez bakanlar düzeyinde toplanır. Kararlar oybirliği ile alınır. Türkiye ve Topluluk tarafının birer oyu vardır (ABGS).

Antlaşmanın 24. maddesinde ise, Ortaklık Konseyinin “... görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi ve özellikle Antlaşmanın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliği devamlılığını sağlayacak bir Komite kurmaya..” karar verebileceğini hükme bağlamıştır (ABGS-Ankara Antlaşması). Bu çerçevede,

Türkiye AET Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı kararı ile bir yardımcı organ niteliği taşıyan “Ortaklık Komitesi” oluşturulmuştur.

Ayrıca, Anlaşma'nın 27. maddesi (ABGS-Ankara Antlaşması) Ortaklık Konseyinin AP ve ESK ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ve ESK muadili kuruluşlar arasında işbirliği ve diyalogu sağlayacak diğer organların oluşturulması görevini vermiştir. Bu çerçevede, 17 Eylül 1965 tarihinde “Karma Parlamento Komisyonu” oluşturulmuştur. Karma Parlamento Komisyonu, Türkiye-AB ortaklığının denetim organıdır. Görevi, Ortaklık Konseyi'nin kendisine sunduğu yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve Türkiye-AB ortaklığına ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmaktır. TBMM ve Avrupa Parlamentosu'ndan seçilen 18'er üyeden oluşur. Yılda 2 kez toplanır (ABGS).

Hazırlık döneminden sonra oluşturulması öngörülen ESK ile Türkiye'deki muadil kuruluş arasındaki diyalog sağlayacak yapılanma, 1995 yılı Aralık ayında “Türkiye-AT Karma İstişare Komitesi” (KİK) adıyla oluşturulmuş ve 1996 yılında çalışmalarına başlamıştır. 18 Türk ve 18 AB üyesi temsilcisi, toplam 36 üyesi olan KİK, biri Türk grubundan ve biri de AB grubundan seçilen iki eş başkana sahiptir (ABGS).

Bunlara ek olarak, GB'nin tesisine ve daha sonra da sağlıklı işleyişine olanak sağlamak amacıyla, 1969 yılında “Gümrük İşbirliği Komitesi”, 1993 yılında “Yönlendirme Komitesi”, 1995 yılında “AT Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi” (GBOK) ve 11 Nisan 2000 tarihinde gerçekleştirilen 39. Ortaklık Konseyi toplantısıyla da, Türkiye – AT Ortaklık Komitesine bağlı olarak faaliyet göstermek üzere 9 adet “Ortaklık Komitesi Alt Komiteleri” oluşturulmuştur.

GBOK'un ana görevi, Türkiye-AB arasındaki gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda öngörülen mevzuat uyumunu gerçekleştirmektir. Bu hedefe ulaşmak için bir danışma süreci oluşturarak, bu konularda bilgi ve görüş alışverişini yönlendirir; Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunur. Ayda bir düzenli olarak toplanır (ABGS).

2.2. AB İLE SİYASAL İLİŞKİLERDE HUKUKİ ALT YAPI

Avrupa Birliği, hukukun üstünlüğü ve demokrasi üzerine oturmaktadır. Avrupa Birliği, mevcut ülkelerin yerini alacak bir devlet değildir. Sahip olduğu uluslar üstü yapı nedeniyle, diğer uluslararası kuruluşlardan da farklıdır.

"AB siyasi bir varlıktır ve son derece tedrici bir biçimde oluşturulmuş, sınıflandırılmayan bir hukuk devletidir" (Mathieu, 2006: 37). AB hukuku, AB üye devletlerinin yasal sistemlerinin yanında onları etkileyen anlaşmaların, hukukun ve mahkeme kararlarının bir bütünüdür. AB üye ülkeleri üzerinde direk bir etkisi vardır ve anlaşmazlıkların görüldüğü durumlarda ulusal hukuklara üstünlüğü söz konusudur (Craig & De Burca, 2003).

AB Hukuku'nun kaynakları TABLO 5'te izlenebilir. AB Hukuku'nun birincil kaynağı AB Anlaşmalarıdır. AB Hukukunun dayandığı temel anlaşmalar tarihsel seyri çerçevesinde aşağıda verilmektedir.

TABLO 5: AB Hukuku'nun Kaynakları

1. BİRİNCİL MEVZUAT Avrupa Birliği Anlaşmaları- Hukukun Genel Prensipleri
2. AB'nin ULUSLARARASI ANLAŞMALARI
3. İKİNCİL MEVZUAT Kanunlar (<i>Legislative Acts</i>) Tüzükler-Yönetmelikler- Hükümler Yasamayla İlgili Olmayan Kanunlar (<i>Non-Legislative Acts</i>) Kanun Hükmünde Kararnameler-Uygulama Yasaları Diğer Yasalar Tavsiyeler ve Fikirler- Kurumlar arası Anlaşmalar Önergeler, Beyannameler ve Eylem Programları
4. HUKUKUN GENEL İLKELERİ
5. ÜYE ÜLKELER ARASINDAKİ ANLAŞMALAR COREPER Hükümleri- Uluslararası Anlaşmalar

Kaynak: (Borchardt, 2010: 80).

Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda, 1951’de imzaladıkları Paris Antlaşması’yla AKÇT’yi kurmuşlardır. Aynı altı ülke 1957’de kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği oluşturmak amacıyla Roma Antlaşması’nı imzalayarak AET’yi kurmuşlardır (Borchardt, 2010: 11-12; Dinan, 2009: 107).

İç Pazar’ın oluşturulmasıyla ilgili en önemli belge, 1986 yılında imzalanan ve Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren “Avrupa Tek Senedi”dir. Tek Senet ile Ortak Pazar hedefi yeniden tanımlanmış, AP’nin yetkileri artırılmış ve nitelikli oy çokluğu ile karar alma mekanizması getirilmiştir (Canbolat, 2002: 238; Bozkurt, 2001:148).

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması’yla Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği (AB) adını almış ve AET kısaltması AT olarak değiştirilmiştir (Borchardt, 2010: 12). Bu antlaşmayla, Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Güvenlik ve Dış Politika ile İçişleri ve Hukuk alanında işbirliği başlıklarında yeni bir yapı tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2001: 149).

1 Mayıs 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması’yla Avrupa vatandaşlığı tekrar vurgulanarak AB vatandaşlığının ulusal vatandaşlığı engellemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca AP karar alma mekanizmaları; yasama ve ortak karar alma prosedüründe yapılan değişikliklerle daha güçlü hale getirilmiştir (Palabıyık ve Yıldız, 2009: 30-31).

26 Şubat 2001’de imzalanan Nice Antlaşması Şubat 2003’te yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmayla ABBK, AP’deki üye ülkelerin oy dağılımları ve AK üye sayıları yeni katılacak ülkeleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Craig & De Burca, 2003: 44-45).

AB taslak Anayasa Antlaşması Ekim 2004’te imzalansa da tüm AB ülkelerinin parlamentoları tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. 25 Üye ülkeden başlangıçta 13’ünden olumlu sonuç elde edilmişken, Anlaşma

Fransa’da (% 69.34 katılım ve % 54.68 karşı oy) ve Hollanda’da (% 63 katılım ve & 61.7 % karşı oy) reddedilmiştir (Borchardt, 2010: 13).

14 Aralık 2007’de AB dönem başkanlığını yürüten Portekiz’in başkenti Lizbon’da toplanan AB devlet ve hükümet başkanları Lizbon Antlaşması’nı imzalamışlardır. 27 Üye Ülke’nin liderlerinin anlaşmayı imzalamasıyla, Lizbon Antlaşması, 29 Ekim 2004’de imzalanan ancak onaylanmayan “Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Anlaşma”nın yerini almıştır. Borchardt (2010: 14) üye ülkelerin zorlu onay sürecine vurgu yapmaktadır (İrlanda başta olmak üzere Polonya ve Çek Cumhuriyeti’nin gecikmeli onayları) ve 1 Aralık 2009 tarihi itibarıyla tüm üye ülkelerin onay prosedürünü tamamlamasıyla Anlaşma’nın yürürlüğe girdiğini aktarmaktadır.

Daha önce de vurgulandığı gibi Antlaşmalar AB Hukuku için birincil mevzuatı oluşturmaktadırlar. AB Kanunları ise tüzük ve yönetmelikler şeklinde düzenlenmiştir. Tüzüklerin uygulanmasına ilişkin ulusal otoritelerin herhangi ek bir düzenleme yapmalarına gerek yoktur: AB vatandaşlarına ulusal yasalarda olduğu şekilde hak ve yükümlülükler getirirler (Bozkurt, 2001: 101).

Yönergelerin yaptırım gücü de tüzükler gibidir; yönergeler yetkiyi ulusal kurumlara bırakarak, yöneldiği devleti varılacak sonuçlar bakımından bağlarlar. Ancak bu durumda ülkenin iç hukukundaki düzenlemeler uygulamaya konur (Craig & De Burca, 2003: 115).

Bu doğrultuda, Türkiye-AB ilişkilerinin hukuki altyapısında da yapılan antlaşmalar, protokoller ve ortaklık konseyi kararları yer almaktadır (ABGS). 1963 yılında imzalana Ankara Antlaşması (ABGS-Ankara Antlaşması) ile Türkiye AET’ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu anlaşma Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin hukuki temelini oluşturmaktadır.

Ankara Antlaşması’nın 28. maddesinde, ortaklığın nihai hedefi Türkiye’nin üyeliği olarak belirlenmiştir. GB’nin 1 Ocak 1996’da tamamlanmasının ardından "TC

ve AKÇT Arasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşmanın Yetki Alanına Giren Ürünlerin Ticareti ile İlgili Anlaşma” (ABGS- Türkiye - AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması) 25 Temmuz 1996 tarihinde Brüksel’de imzalanmış ve 1 Ağustos 1996 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye, mevzuatını AB’nin gümrük ve ticaret politikalarının yanı sıra rekabet ve fikri sınaî mülkiyet haklarına ilişkin politikalarının da dâhil olduğu kapsamlı bir alanda uyumlaştırma yükümlülüğünü üstlenmiştir.

Anlaşmaların yanı sıra, Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri tesis eden diğer hukuki belgeler ise 1970 tarihli Katma Protokol (ABGS-Katma Protokol) ve 2005’te imzalanan Ek Protokol’dür (ABGS-Ek Protokol).

Gümrük Birliği esasına dayandırılmış bulunan ve 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dâhil olmak üzere, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması; ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konularını hükme bağlamıştır.

Katma Protokol’ün ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği Ankara Antlaşması ile paralellik göstermekte ve Protokol, Ankara Antlaşması’nın ekini oluşturmaktadır. Ankara Antlaşması’nın 4., Geçici Protokol’ün 1. maddesine dayanılarak hazırlanan Katma Protokol, bir "Uygulama Anlaşması"dır. Zira Ankara Antlaşması’nın belirlediği genel çerçeve, Katma Protokol ile doldurulmuş ve uygulamaya geçilmiştir. Katma Protokol, doktrinde "Geçici Anlaşma" (*interim agreement*) olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu Protokol’ün tam üyelik öncesi dönemi düzenleyen bir anlaşma olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye – AT Ortaklık Konseyi Kararları da hukuki olarak önemli belgeler arasında yer almaktadır. Ortaklık Konseyi, Ankara Antlaşması ve Katma Protokolde belirlenen hedeflere ulaşılması için gerekli kararları almakla görevlidir. Bu doğrultuda 1 Aralık 1964 tarihinde yaptığı toplantısında ilk kararını alan AT-Türkiye Ortaklık Konseyi, yıllar içinde ortaklığın çeşitli boyutlarına ilişkin kararlar almıştır (DPT, 2001).

3. BÖLÜM: TÜRKİYE İLE AB SİYASİ İLİŞKİLERİNİN OLUŞUMU

"Batılılaşma" yaklaşık 200 yıldır Türkiye'nin kalkınma macerası ve devrimlerin itici gücü olmuştur. İlber Ortaylı (2006), bu terimin ilk defa 20. yüzyılda kullanıldığını vurgulayarak Osmanlı'daki düzenlemeler için çoğunlukla "reform" kelimesi kullanılmış olsa da genel olarak Osmanlı'nın Batılı düzenlemeleri uygulama çabasını baştan itibaren "Batılılaşma" olarak nitelemenin bugün için yanlış olmayacağını söylemektedir. Osmanlı'dan cumhuriyete geçiş paradigmasını da modernleşme, ilerleme, gerilikten kurtulma olarak izlemek mümkündür. Bu çerçevede Batılılaşmayı üç devrede ele almak mümkündür: Bunlar, sırasıyla Osmanlı'nın Modernleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki Kemalist Devrim ile gerçekleşen modernleşme ve AB'ye uyum süreci ile gündeme gelen zaman dilimine karşılık gelmektedirler (İnaç, 2004).

1953 yılında gerçekleşen uluslararası bir kongrede Lewis (1955: 153), Batılılaşma hareketinin, başka yerlere nazaran Türkiye'de daha önce başlamış ve daha ileriye gitmiş olduğunu söylemiştir. Ona göre: "Yeni Cumhuriyetin Batı'ya dönük dış politikası genel bir yönelişin bir cephesinden başka bir şey değildir".

Lewis (2009: 656-657), Türk Devrimini ifade ederken milliyetçilik ve Batılılaşma kavramlarının sıklıkla kullanıldığını ve dünyanın diğer yerlerinden farklı olarak bu ikisinin birbiri ile çelişmediğini söylemektedir. Tarih boyunca Türkler için de emperyalizm olgusu her zaman en büyük düşman olmuşsa da, Batı'ya karşı sırt çevirdikten sonra bile Türkiye geleceğe dair umutlarını hep Batılı yaşam tarzında görmeye devam etmiştir.

Peki, Türkiye için tarih boyunca bu denli önemli görülen Batılılaşmadan kast edilen ne olmuştur? Türk siyasi düşüncesi açısından incelendiğinde Batılılaşma, karşılaşılabilecek en karmaşık kavramlardan biri olarak karşımıza çıkar. Tarihsel olarak çıkışına bakıldığında ise; İmparatorluğun yıkılma, parçalanma ve çökme endişesi nedeniyle II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Batıcılığın; Osmanlıcılık,

İslâmcılık, Türkçülük gibi ortaya çıkan diğer fikir akımlarıyla eşzamanlı daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

Bu fikir akımları özetlenecek olursa; Osmanlıcılık milliyet isyanlarının durdurulup ülkenin bütünlüğünü korumak için devletin sınırlarını korumayı amaçlarken İslâmcılık, halifenin liderliğinde hangi ırktan olursa olsun bütün Müslümanların birleşmesini amaçlıyordu. Yine Türkçülük devletin ancak dili, dini, soyu ve ülküsü bir olan topluma dayanarak yaşayabileceğini, Batıcılık ise ancak Batı medeniyetinin kabul edilmesiyle bir devletin var olacağını savunuyordu (Akçura, 1998: 19-50).

Osmanlı'nın kurtuluşuna değişik pencerelerden bakan bu akımlardan biri olarak Batılılaşma (ya da Batıcılık), başlangıçta çok geniş, kapsamlı ve nötr bir kavram olarak sunulmasına karşın hızla politik bir içerik kazanarak kısa sürede bu döneme damgasını vuran bir fikir akımı haline gelmiştir.

Batılılaşma, örneğin “Batı’yı örnek alma, ona benzemeye çalışma ve onun gibi olma” şeklinde de ifade edilebileceği (Tunaya, 1989: 4) gibi, politik anlamı ile gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisini belirtmek üzere “modernleşme”, “çağdaşlaşma”, “Avrupalaşma”, “sanayileşme” terimleri ile aynı anlamda da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar arasındaki farklılıklar ve bunların Türkiye tarihinde beslediği farklı politik kültürler de ayrı birer araştırma konusudur. Yine de bu noktada özellikle de 1908-1931 yılları arasında kültürel bağlamı ile Batılılaşma ve çağdaşlaşma (modernleşme) tartışmalarına yönelik farklı yorumlara kısaca değinmek gerekebilir.

Örneğin dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan Ziya Gökalp (1976), “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı eserinde batılılaşma taklitçilik değil, gerekli alanlarda gelişmeye katkıda bulunacak bir araçtan ibaret olmalı ve öyle kalmalıdır görüşünü savunmaktadır. Ona göre çağdaş uygarlık düzeyine yükselmek isteyen bir toplumun, çağındaki en ileri uygarlığa katılması ve ileri uygarlıktan yararlanması kadar doğal bir durum yoktur.

Bu dönemin ileri gelen aydınlarıysa Batılılaşma konusunda olumlu ve olumsuz pek çok yorum yapmışlar; hatta kendi aralarında bile önemli görüş farklılıkları göstermişlerdir. En temelde bu farklı görüşler Celal Nuri'nin "kısmi batılılaşma" ve Abdullah Cevdet'in "bütüncü batılılaşma" yorumları çevresinde iki gruba ayrılmışlardır. Bütüncülere göre, Batı medeniyeti bir bütündür. Geri kalmışlıktan kurtulmak ve yeniden dünya üzerinde hak edilen yeri alabilmek için mutlaka her yönüyle Avrupalılar gibi olunması gerekir. Kısmi Batılılaşma fikrinde ise Batı tamamen alınamaz; kısmen ya da bölünerek alınabilir. Çünkü Avrupa tarihinde Haçlılar hatırlanacak olursa, onlarla manevi yönden anlaşmak ve uzlaşmak mümkün değildir. Batı'dan alınacak olan kısım ise bilim ve ancak onun tekniğidir (Tunaya 2004:129-130; Şengül, 2006).

Bu çerçevede süren tartışmalar Batılılaşma söz konusu olduğunda genellikle Batı'dan neyin alınıp neyin dışarıda bırakılacağı yönünde şekillenmiştir. Örneğin dönemin düşünürlerinden Namık Kemal Batı'nın Hristiyan kültürünün değil, laik hümanist kültürünün örnek alınması gerektiğini; Prens Sabahattin Batılılaşmak için bütüncü toplumsal yapıdan bireyci bir anlayışa toplum olarak geçmek gerekeceğini; Hilmi Ziya Ülken Batılılaşma için kapalı medeniyetten açık medeniyete geçmek gerekliliğini; İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise toplumun modernleşmek ya da Avrupalılaşmak için temelde medeniyet ve kültür arasındaki farklılaşmanın göz ardı edilmesi sonucu bir çıkmaza girme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı gibi yorumlar yapmışlardır (Şengül, 2006: 40-51).

Nitekim, Batıcılar arasında yer alan birçok kişi görüşleri itibarıyla, Batıcı-İslamcı, Batıcı-Türkçü şeklinde nitelendirilmekte ve sentezci yaklaşımlara da rastlanmaktadır. Esasında en başından beri batılılaşmanın gereği konusunda hemen hemen dönemin aydınları görüş birliğine sahip olmalarına rağmen nasıl bir batılılaşma olması gerektiği konusunda aralarında derin görüş ayrılıkları da yaşamışlardır.

Tunaya'ya göre (2004), Batı'nın zalim, istismarcı, bencil, kindar ve ahlak ve de maneviyat yönünden zayıf olduğunu düşünen İslamcılar, sadece teknik bakımdan

üstün olduğunu ve ekonomik, maddi alandaki kalkınmalar için olsa olsa ihtiyaç duyulan metot ve malzemeyi Batı'dan almak mümkün ve şarttır tezini savunmaktadırlar. Batı'dan alınacak hususlar memleketin kendi gelişme kanunlarına ve gerçek gereksinimlerine göre yapılmalıdır.

Tunaya, dönemin etkili bir diğer siyasi akımı olan Türkçülük akımının temel amacının Türklerin bir millet haline gelmesi olduğunu belirtmektedir. Bunun için Türkler milli bir vicdana sahip kılınacak, milliyetlerini idrak edeceklerdir. Böylece Türkçüler, millileşmenin Batılılaşmak, diğer milletler seviyesine çıkmak olduğu tezini savunmuşlardır. Buna karşılık Osmanlı sosyalistleri ise Batılılaşma meselesini sosyalizmin gerçekleşmesine bağlayarak siyasi ve sosyal devrelerden oluşan bir program önermişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ise Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik ettiği devrimlerde temel argüman, 'muasır medeniyetler' seviyesine ulaşmak ve hatta onları geçmektir. O zaman için muasır medeniyet ise Batı medeniyetidir. Batı'dan geniş kabul hareketlerine girilerek cehaletle ve hurafelerle mücadele edilmesi, Devrim Kanunları'nın temel prensiplerinden birisini oluşturmuştur. Bu doğrultuda sistemin muhafazasını sağlamak için laiklik gibi bir ilke ön plana konulmuştur.

Nitekim Batılılaşma konusundaki fikir ayrılıkları Cumhuriyet tarihi süresince farklı siyasi kültürlerin de gündemlerinde yer almayı sürdürmüştür. Denebilir ki Batılılaşma tartışması siyasi arenada günümüzde de önemini korumaktadır. TABLO 6'da farklı siyasi kültürlerin Batılılaşma ile ilgili temel argümanları izlenebilir.

Türkiye'nin 70 yıldır izlediği dış politikasını yorumlayan Sander (2006), uluslararası sistemdeki değişikliklere rağmen, ekonomik kalkınma ve Batılılaşma yoluyla Avrupa uluslar topluluğunun bir üyesi olma amacının hiç değişmediğini ileri sürmektedir. Oran (1996: 353-354) da, Batıcılığı tarihsel, sosyo-ekonomik, aydınlar ve önder boyutları bakımından çözümleyerek statükoculuk ile birlikte Türk dış politikasının temel ilkelerinden biri olarak tanımlamıştır.

TABLO 6: Siyasi akımlar ve Batılılaşma ile ilgili temel argümanları

Atatürkçülük:	'Muasır Medeniyet' seviyesine gelmek gerekir ve milli değerler kaybedilmeden medeniyet batı-doğu ayrımı yapılmadan millete getirilmelidir.
Solculuk:	Biz Doğuluyuz, asla Batılı değiliz. Batı'nın tekniğini, bilimini alırız.
İslamcılık:	Tanzimat'tan beri yapılan devrimler sahtedir, halka rağmendir. Laiklik, dinsizliktir. Cumhuriyetin kendisi hürriyetçi değil istibdattır. Batılılaşmak diye ilim ve teknik yerine dalalet ve sefahat alınmıştır. Bizim kültürümüz İslam'dır. Medeniyetler ayrı ayrıdır. Batı zalimdir, sömürücüdür.
Sentezcilik:	Batı kültürü taklittir. Oysa milli kültürümüzü Batı tekniğiyle birleştirebiliriz. İslam bunun engeli olamaz. Doğu-Batı sentezi yapmak zorundayız.
Ulusalçılık:	Her milletin kendi öz kültürü vardır. Dili, dini, değerleri değişmez. Batı emperyalisttir. Kültür emperyalizmi ile dilimizi, dinimizi bozmak, vatani parçalamak istemektedir. Sahte aydınlarla Batılılaşma olamaz.
Batıcılık:	Her şeyin iyisi Batı'dadır, dincilik buna engel olmaktadır.
Milliyetçilik:	Türk kültürü esastır. Laiklik, Türk kültürüne göre yorumlanacaktır. Osmanlılık yeni bir anlayışla devam edecektir.

Kuşkusuz ki modernleşme ve Batılılaşma kavramlarının kendileri de tarihsel süreçte değişime uğramıştır. Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (International Encyclopedia of the Social Sciences, 1963) modernizasyonun (çağdaşlaşma) eski bir olayın zamanımızdaki adı olduğunu ve az gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelerin vasıflarını kazandıran sosyal değişme sürecini ifade ettiğini yazmaktadır. Buna göre emperyalizm çağında, geleceklerinin imaj ve tasvirleri, sömürge halklarına sömürgeciler tarafından sunuluyordu. Uzun süren sömürgecilik yılları, emperyalist rejimler arasında -millî menşeleri bir yana- büyük benzerlikler

olduğunu göstermektedir; eski deyimler -İngilizleşmek, Fransızlaşmak vb.- yerine “Avrupalılaşmak” tan söz edilmeye başlanmıştır.

Böylece Avrupalılaşma kavramının sıklıkla aslında Batılılaşma ya da modernleşme anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre batılılaşma; "insan ve toplumların kültürel farklılıkları bağlamında bir uygarlığın kendi dışındaki ülke ve toplumların (kültür ve uygarlıkların) görece üstünlüğü karşısında temel tercih ve retlerinin kesiştiği süreç olarak adlandırılabilir" (Doğan, 1993: 713).

Avrupalılaşma kavramı, Avrupa entegrasyonu ile ilgili çalışmaların odağını oluşturmaktadır. Avrupalılaşmanın esasen ne olduğuyla ilgili, özellikle de 90'lardan sonra ortaya çıkan büyük bir tartışma olmasına rağmen, genel olarak literatürde iç politik sistemin Avrupa tarafından etkilendiği durumlarda "Avrupalılaşmak" tan söz edilmektedir. Bu nedenle Avrupalılaşma özünde Avrupa entegrasyonu nedeniyle oluşan iç değişim olarak tanımlanabilir (Vink, 2002). Bu değişimler üye ülkelerde daha açık izlenebilse de aday ülkeler için de gözlenebilir (Moga, 2010). Bu farklılıklara referansla Featherstone (2003, 3-4), Avrupalılaşmayı aktörleri ve kurumları, fikir ve çıkarları farklı şekillerde etkileyen yapısal değişim süreci olarak makro düzeyde yapısal değişime; daha dar bir tanımlamayla ise AB politikalarının etkisine işaret etmesi bakımından iki farklı yönüne dikkati çekmektedir.

Avrupalılaşmanın geniş ve dar tanımından hareketle, kavramın salt AB müktesebatının (Acquis Communautaire) üye/aday ülke tarafından benimsenmesi ve ulusal düzeyde karşılaşılan değişiklikler anlamında değil, geniş anlamda Avrupa değerlerinin, politika ve kurumlarının benimsenmesi gerektiği yönünde yaklaşımlar da vardır. Bu durumda Avrupalılaşma, kimlikler ve kurumlar arasındaki etkileşimi de kapsadığından, sürecin salt politik değil kültürel ve sosyal bir perspektiften de incelenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Örneğin "Bazı siyaset yapıcılara göre Avrupalılaşma ancak Avrupa Birliği'ne aday olma ile gerçekleşir. Bu yüzden de 'Avrupa Birliği=AB'lileşme' olarak gündeme gelmektedir" (Keyman, 2005).

Keyman'a göre (2005) ise Avrupalılaşma demek Avrupa değerler sisteminin yaratılması demektir. Bu da Avrupa'nın küresel bir aktör olarak demokratikleşme ve ekonomik kalkınmayı dünyaya yaygınlaştırması, Avrupa'nın kendi içinde çok kültürlü bir yapıya sahip olması, yani bir Avrupa değerler sisteminin oluşturulması anlamına gelmektedir.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, Türkiye ile Avrupa ilişkilerine tarih ile bakmak ve tarihin göstergeleri ile yorumlamak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, İnalçık (2006) tarafsız tarih ve siyaset yazıcılığında artık Osmanlı'nın "İşlam'ın Gazisi" olarak algılanmadığını, bunun yerine İmparatorluğun 500 yıl Güneydoğu Avrupa'da farklı etnik ve dini toplumu kendi egemenliğinde birleştiren ve 20. yüzyıla kadar koruyup getiren bir Asya-Avrupa İmparatorluğu olarak görüldüğünü aktarmaktadır. Böyle bir yorumda Osmanlı, Avrupa'nın dışında değil, aksine tam da içinde, hoşgrl ve uzun süreli bir siyasi düzen yaratmış bir medeniyet olarak tanımlanmaktadır.

Başka bir deyişle Türkiye, tarihsel olarak bakıldığında Avrupa'nın modern nizamını yaratan önemli kuvvetler arasında yer almıştır: Türkiye, Batı'nın bir parçası olarak görülmelidir. İnalçık (2006a) bu tezi şu sözlerle aktarmaktadır: "Kanunı Fransa kralının mttelefiki olarak Avrupa'da bağımsız devletler nizamına destek verdi. Almanya'da Protestanlığın yerleşmesinde başlıca mil oldu".

Öte taraftan Wallerstein (2004), Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın gözünde Osmanlı'nın gerileme dönemi süresince, 17.yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak nitelendirildiğini hatırlatarak Türkiye için tarihsel olarak bir Avrupalılık ıkarımı yapmanın bu bakış açısıyla mümkün olduğunu söylemektedir. Ona göre bu tabirde Osmanlı, nihayetinde yine de "Avrupa"nın hasta adamıdır.

Fakat yukarıdaki bu yoruma daha güçlü karşıt görüşler, özellikle de Batı dünyasında yankılarını sürdürmektedir. Medeniyetler atışması tezi ile Huntington

(2005) Türklerin temelde bir İslam toplumu olduğunu, Türkiye'nin kültürce bölündüğünü ve Batı'ya ait olamayacağını, İslam medeniyetinde kalması gerektiğini savunmaktadır.

Türkiye'nin Batılılaşma problemi bugün tüm dünyayı ilgilendiren ana problemlerden biridir. Türkiye ve AB ilişkilerini konu alan çalışmaların büyük bir bölümü bu nedenle süregelen tartışmayı 'kimlik problemi' ve 'Batılılaşma' bağlamında ele almakta ve bu ekseninde yorumlamaktadırlar (Canbolat, 2000: 21). Problem, aynı zamanda Türkiye'nin iç politikasında da en başta gelen tartışma konularından olmuş ve politik görüş farklılıklarının da temelini oluşturmuştur. Halkın büyük çoğunluğu, hükümetler, genelkurmay, sivil toplum örgütleri, basın, üniversiteler ve tüm siyasi aktörler Türkiye'nin geleceğini bu proje bağlamında tartışmaktadırlar.

Türkiye'de AB'yi referans alan çevreler AB üyeliğini Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu muasır medeniyetler seviyesine ulaşma ve hatta onu aşma hedefinin bir aracı ve sonucu olarak yorumlama eğilimindedirler. Batılı prensiplerin ve kurumların akılcı bir biçimde alınması bu görüşe göre Türklere benliklerine kaybettirmeyecektir. Türkiye'de Avrupa Birliği üyeliğine karşı olan kesim ise bunun tam aksini iddia etmektedir: Batı emperyalisttir; Türkiye'nin AB'ye üye olması demek kendi öz kültüründen vazgeçmeyi gerektirir. Bu farklı görüşleri yorumlayabilmek için Batılılaşma tartışmasının tarihsel sürecini bilmek ve anlamak gerekir.

Gerçekten de Türkiye ve Avrupa arasındaki ilişkileri anlamada tarihe başvurmak gerekmektedir. Sander (2006: 29) anlamlı bir tarih anlatımının, tarihsel süreci uygun zaman dilimlerine bölerek yapılabileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın temelini oluşturan süreç analizi yöntemine dayalı olarak bu ilişkileri, çalışmanın ilerleyen kısmında 3 farklı dönem temelinde incelenmesi uygun görülmektedir.

3.1. AET ÖNCESİ TÜRKİYE VE AVRUPA SİYASİ İLİŞKİLERİ

3.1.1. OSMANLI DÖNEMİ SİYASİ İLİŞKİLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Tarihte Türklerin Avrupa'ya bakışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş, gerileme ve çöküş dönemlerinde farklılıklar göstermektedir. Örneğin 1453'te İstanbul'un fethi, Türklerle Avrupalıların ilişkilerinde son derece önemli bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul'un fethiyle Türk-Avrupalı çatışmasında Türkler büyük bir üstünlük sağlarken, diğer taraftan da bugün de Avrupa Birliği ile daha ilerilere götürülmeye çalışılan Batılılaşma süreci başlatılmıştır (Bozkurt, 2001: 257-258). Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde Avrupa karşısında Türklerin üstünlükleri vardır (Manisalı, 2002: 13).

Türklerin Avrupalılarla karşılaşmasının ilk olarak cephelerde olduğu ve Avrupalıların tanıdığı Türk imajının da büyük ölçüde bu atmosfer içinde şekillendiği bilinmektedir (Bozkurt, 2001: 257). Ahmad (2008: 11-12) bu konuyla ilgili olarak, 19. yüzyılda hakim sınıfların ordu dışında da Batı'dan gelen baskılara direnebilmek için siyasal, toplumsal ve ekonomik bir yapı kurmak zorunda olduklarını görmeye başladıklarını aktarmaktadır. Bu nedenden ötürü pek çok kaynakta Batılılaşma hareketinin asıl olarak 19. yüzyılda başladığına dair görüşler belirmiştir (Özer, 2003: 90).

Tanzimat hareketi Türkiye'nin modernleşmesinde büyük bir öneme sahiptir. Bu dönemdeki toplumsal örgütlenme, hukuk, eğitim ve dildeki çoğulcu (plüralist) yaklaşım uluslaşma hareketi ile tekçi (monist) bir yapıya dönüşerek Cumhuriyet Türkiye'sinin oluşumunu etkilemiştir. Lewis (1996: 26), bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

“19. ve 20. yüzyıllar dünyasında, Türkiye ya modernleşmek ya da mahvolmak durumundaydı; Tanzimatçılar da, bütün başarısızlıklarıyla

birlikte, daha sonra daha köklü yapılacak olan daha köklü modernleşme için zorunlu temeli kurdular”.

Tanzimat Dönemi, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa’nın 3 Kasım 1839 günü Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Bu açıklama, toplumsal alanlarda bir yenileşme hareketini “Batılılaşma” görüşü ile başlatmıştır.

Bu bağlamda, Tanzimat dönemi bir çeşit Avrupalılaşma süreci olarak da yorumlanır. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde mali, siyasi ve askeri egemenliklerini genişleten büyük Avrupa devletleri, gayrimüslim Osmanlıların kendi korumaları altına alınmalarını sağlamışlar, Avrupa hukukunun ve yönetim biçiminin kabulü için baskı yapmışlardır (Manisalı, 2002: 14).

Özer (2003: 89-102), Tanzimat dönemini Batı’da gerçekleşen Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi ile ilişkilendirerek Osmanlı’nın değişimini analiz etmektedir. Buna göre, Fransız Devrimi 19. yüzyıl ulusçuluğunun etkisiyle Osmanlı’yı siyasette yeniden yapılanmaya götürmüş, ekonomik alanda liberal (özgürlükçü) anlayışı dayatmış, din alanında ise laiklik ilkesinin etkisi ile Osmanlı aydınlarından bazılarının Batılılaşmayı laik bir ekseninde algılamalarına etkiye bulunmuştur.

Gerçekten de bu dönemde toplumun siyasi, kültürel ve iktisadi boyutları ile köklü bir değişim sürecine girmiştir. En başta siyasal bağlamıyla Tanzimat Fermanı bütün Osmanlı vatandaşlarını hak ve görev bağlamında eşitlemeyi amaçlamıştır. Bu fermanın ilkeleri en geniş anlamda şöyle özetlenebilir (Akça ve Hülür, 2007: 244-245):

"Tüm Osmanlı vatandaşlarının can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması, geliriyle orantılı olmak kaydıyla herkesin vergi yükümlülüğü altına alınması ve askerlik yükümlülüğünün adalet temelinde paylaşılması".

Tanzimatı siyasal olduğu kadar toplumsal dönüşümlerin merkezindeki bir olgu olarak tanımlayan Doğan (1992) yaptığı çözümlemede, Tanzimat Fermanı’nın

siyasal bir söylem olmanın ötesine taşıyarak bir değişim dinamiği olarak görür ve ilerleyen Batı'yı tümüyle kendilerine model olarak seçen, fikirlerini gazete ve dergi sütunları ile halka taşıyan Osmanlı aydınlarının bir eseri olarak yorumlar.

Örneğin Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılda Avrupa Başkentlerinde kalıcı büyükelçilikler kurmuştur. Hükümetlerini temsil etmenin yanı sıra bu büyükelçiliklerde çalışan görevliler batının teknik ve idari gelişmelerini takip ederek Tanzimat reformlarını daha da ileriye götürmekle görevlendirilmişlerdi (Hale, 2003: 7). Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı aydınlarının Batı ile temasları artmış ve Batılı bir kültür çevresi oluşmuştur. Bu aydınlar gittikleri ülkelerde siyasal olduğu kadar kültür odaklı ilişkilerini de geliştirmişlerdir (Doğan, 1999: 53).

19. Yüzyılda İngiltere iktisadi ve siyasi açıdan dünyada rakipsizken Fransa ikinci plana düşmüş, Almanya ise giderek güçlenmeye devam etmiştir. Dünyadaki gümrük duvarları İngiltere'nin serbest ticaretinin yararıdır ve liberalizm bu dönemde gitgide gelişmektedir. Köle ticaretinin de sona erdiği bu yüzyıl önce İngiltere ve Fransa'da sonra da bütün Avrupa'da kredilerin ve büyük bankaların yaygınlaştığı ve sanayileşmenin ivme kazandığı, buhar makineleri çağıdır (Özgen, 2000). İşte böyle bir ortamda Osmanlı'nın çöküş döneminde Avrupa ile geliştirdiği iktisadi ilişkiler de büyük bunalımlara yol açmıştır.

Örneğin Özer'e göre (2003), Sanayi Devrimi'nin Osmanlı içyapısındaki etkisi alt yapı kurumlarını benimsemek yerine daha çok üst yapı kurumlarını benimsemesi nedeni ile sorunlu olmuştur. Meslekler müslümanlar ile gayrimüslümler arasında ayrıştırılmış biçimi ile varlığını sürdürmüş, buna karşılık ekonomik güç gayrimüslimlerin elinde şekillenirken köylüler gittikçe yoksullaşmış ve Tımar sisteminin çöküşü ile mali açıdan Avrupa'ya bağımlı hale gelmiştir. Böylece yapılan mali reformun sonucu olarak dışa borçlanma ile siyasal bağımsızlık da yitirilerek Osmanlı'nın çöküş süreci hız kazanmıştır (Aydoğan, 2006: 20-24; Anbar, 2009: 29).

Ahmad ise (2008: 40-41) Tanzimat devletinin serbest ticareti benimseme kararının gelecekte vahim sonuçlar doğuran dini ve etnik gerilimleri şiddetlendirdiği değerlendirmesini yapmaktadır. Osmanlı ekonomisinin bütün dengelerinde ticaret ve endüstrinin taşıdığı öneme rağmen, toprak devlet gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturduğu için ana faktör olmaya devam etmiştir.

1838 yılında Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile İstanbul'un Baltalimanı semtinde imzaladığı ticaret antlaşması ile Osmanlı sanayisi zayıflatılmış, İngilizler kendilerine Osmanlı topraklarında kendilerine ayrıcalıklar verilmesi yönünde baskılarını ise sürdürmüşlerdir (Özgen, 2000; Aydoğan, 2006; Arslanoğlu, 2008). Örneğin antlaşmanın şartlarından bir tanesi, İngiliz gemileriyle gelen İngiliz malları için bir defa gümrük ödendikten sonra mallar alıcı tarafından nereye götürülürse götürülsün bir daha gümrük ödenmemesini; böylece İngiltere vatandaşları Osmanlı Devleti sınırları içinde ticaret yaparken Osmanlı vatandaşlarından bile daha az vergi ödemelerini öngörmekteydi.

1838-1841 yıllarında buna benzer antlaşmalar Fransa, İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Portekiz'le de imzalanmıştır. Bu antlaşmalar kapitülasyon sistemini sağlamlaştırmış, Osmanlı sanayine büyük bir darbe vurmuştur. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere borçlanmasına yol açarak mali çöküntüsünü hızlandırmıştır.

Balta Limanı Antlaşması ile önü açılan, borç anlaşmalarıyla yerleşen ve Tanzimat Fermanı ile süren Batı'ya bağlanma süreci, on sekiz yıl sonra, Islahat Fermanı (*Islâhat Hatt-ı Hümayûn-û*) adı verilen bir başka yenileşme programını ortaya çıkarmıştır. Batılı devletlerin telkin ve zorlamasıyla, Padişah Abdülmecit 18 Şubat 1856'da Bab-ı Ali'de; nazırlar, yüksek dereceli memurlar, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve etnik toplulukların temsilcileri önünde, Islahat Fermanı adı verilen bir program açıklamıştır (Aydoğan, 2006: 28).

Bu dönemde Batı'nın ekonomik desteğine, vereceği borçlara gereksinim duyan Osmanlı Devleti, bunları ancak batı devletlerine çeşitli imtiyazlar tanımak

koşuluyla elde edebilmiştir. Bu imtiyazlar sayesinde Osmanlı topraklarına giren yabancı sermaye ve yatırım, sahip olduğu olanaklar ve güçle yerli sanayiye büyük ölçüde öldürmüştür. Böylece Osmanlı Devleti yarı sömürge bir devlet haline gelmiş, bütün ekonomisi ve zengin kaynakları Batılı devletlerin eline geçmiştir.

1856 Islahat Fermanı Osmanlı tebaası içerisinde gayrimüslimlere yönelik bir takım hakların verilmesini içermektedir. Fatih zamanında tanınmış olan ayrıcalıklar yeniden uygulamaya geçirilerek sosyal haklar, vergi yükümlülükleri, askerlik, eğitim ve devlet memurluğu gibi konularda Müslümanlarla eşit haklar tanınmıştır. Bunun sonucunda ise Osmanlı Hristiyanları her geçen gün güçlenip ayrıcalıklı duruma gelirken Türk Halkı giderek yoksullaşmıştır (Aydoğan, 2003: 28-19).

Avrupalı devletlerin Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımlarından etkilenerek Balkanlar'da isyanlar çıkarmakta olan gayrimüslim azınlıkları bağımsızlıklarını kazanmayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla amaçlanan hedeflerden biri de Avrupalı devletlerin bunları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önlemek olmuştur.

1890'larda Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır. Özellikle Almanya ile İmparatorluk arasında ticaret artmış, Almanya, Osmanlı ordusunun yenileştirilme çalışmalarında önemli roller oynamaya başlamıştır. Ancak, bu arada İmparatorluğun yüz yüze geldiği en büyük sorun hala Balkanlarda yükselen milliyetçilik ve Avrupalı güçlerin bu olaylarla olan ilişkisidir. Balkan Savaşları sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu Batı'daki topraklarını kaybetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşına Almanya'nın yanında girmiş ve savaş 30 Ekim 1918'de Limni Adasının Mondros limanında demirli HMS Agamemnon İngiliz savaş gemisinde ateşkes imzalaması ile sonuçlanmıştır (Hale, 2003: 28).

I. Dünya Savaşı'nda Avrupalılar ile yoğun bir mücadele gerçekleşmiş ve sonuçta süreç Atatürk'ün önderliğindeki Türk milletinin zaferi sonucunda Lozan Antlaşmasına kadar gelmiştir. Lozan'a Avrupalı ülkelerden İngiltere, Fransa, İtalya,

Romanya, Yunanistan da davet edilmişlerdir. Lozan Antlaşması sonucunda ilişkiler yeni bir sürece girmiştir.

3.1.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE AVRUPA İLE İLİŞKİLER

3.1.2.1. ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Avrupa ile ilişkileri analiz etmede ve anlamada Milli Mücadele'nin başladığı ve başarıya ulaştığı uluslararası ortamı ve önemli bazı dinamikleri öncelikle gözden geçirmek gerektiği düşünülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde savaşın galibi olan İtilaf Devletleri gerek kendi iç bünyelerinde, gerekse kendi aralarında birçok sorunla uğraşmak zorundaydılar. Anadolu'da da devlet sistemi çökmüş, açlık, salgın hastalıklar ve yoklukla boğuşan halk da harap durumdaydı. Bu nedenle iç politikanın anlaşılması da önemli görülmektedir. Bu bölümde ikinci olarak kısaca Milli Mücadele sonrasındaki iç ortamın siyasi, kültürel ve iktisadi iklimine değinilmekte, ayrıca Atatürk'ün izlediği dış politikasının genel özelliklerine yer verilmektedir. Yapılan analizde son olarak da manda ve himayeyi hiçbir zaman bir seçenek olarak görmeyen Atatürk'ün yürüttüğü uluslararası ilişkiler çerçevesinde Avrupa devletleriyle ikili ilişkilerin problem odaklı yapısı tartışılmaktadır.

Avrupa siyasi tarihine damgasını vuran önemli bir olay olarak dünyanın dört bir yanındaki ülkelere ve diğer kıtalardaki sömürgelere yayılan I. Dünya Savaşı 1918'de İttifak Devletlerinin yenilgisiyle sona ermiştir. Savaşın sonunda Avrupa'nın üç büyük imparatorluğu (Rusya İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu) çökmüştür. 7 Kasım 1917 tarihinde Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi üzerine Rusya 3 Mart 1918'de İttifak Devletleriyle Brest Litovsk Barış Antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmiş, SSCB adını alarak komünist ekonomiyi benimsemiştir.

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaşa son vermiştir. 29 Ekim 1923 tarihinde Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye

Cumhuriyeti ilan edilmiş, Almanya ise 28 Haziran 1919'da Versailles Barış Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir.

Bu dönemdeki en belirgin özellik Avrupa'nın toptan İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar ekonomik bunalım ve siyasi anarşi ile karşı karşıya kalmasıdır (Sander, 2009:333). Bu dönemde özellikle de İtilaf devletlerinin kendi iç meseleleri dikkati çekmektedir. İngiltere bir yandan Hindistan, Mısır ve özellikle de İrlanda'daki bağımsızlık hareketleri ve Orta Doğu'da Araplara verdiği sözler nedeniyle zorlanırken, diğer yandan da ülkesindeki işçi hareketleri ile uğraşıyordu (Hale, 2003). Savaşın neden olduğu ekonomik sorunlara çözüm bulmakta zorlanan Fransa Katolik ve Komünist eğilimli sendikaların eylemleriyle ve genel grevle uğraşıyordu. İtalya'da da faşizm içinde bulunulan durumu daha da zorlaştırıyor, iktidarı ele geçirmeye çalışıyordu (Armaoğlu, 1988).

Osmanlı Devleti'nin paylaşımına yönelik olarak 1916-1917 yıllarında imzalanan anlaşmalara rağmen savaş sonunda İngiltere'nin Fransa ve İtalya'ya söz verdiği toprakları kendisine mal etmesi, müttefikler arasında güven bunalımı yaratmıştı. Yine örneğin Fransa savaş sonrasında Almanya'yı mümkün olduğu kadar kendine bağlamaya çalışıyor fakat İngiltere buna engel oluyordu (Oran, 2002: 99).

İşte böyle bir ortamda, Avrupa ve dünyanın yeni bunalımlara sürüklendiği sırada Lozan'ı imzalamış olan Türkiye Cumhuriyeti başarılı bir politika izleyerek yıkılmış ve yüklü borçları olan bir ülkeyi yeniden inşa etmeye girişmiş, bir yandan iç meselelerle uğraşırken pek çok ülkeyle antlaşmalar yoluyla dostluklar kurulmuştur. Kuşkusuz ki dış politika analizleri yaparken doğru sonuçlara ulaşabilmek için ilgili devletlerin iç politika ortamlarını da değerlendirmek gerekir. Bu esastan hareketle Türk Devleti'nin kurulduğu zamandaki siyasal sorunların başında Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasındaki işgal ve kışkırtmalar gayrimüslim azınlıkların daha önce gizli olarak kurdukları örgütlerin ayrılıkçı faaliyetlerini yoğunlaştırmaları olarak gösterilebilir. Bunlardan bazıları örneğin (Sandıklı, 2007: 28); Rum azınlığın kurduğu Mavri Mira, Kordos, Pontus Rum Cemiyeti, Müdafa-i Meşrute, ve Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri ile Ermeni azınlığın mensup olduğu Taşnak ve

Hınçak Cemiyetleri; Anadolu hareketine karşı çıkan Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Kürdistan Teali Cemiyeti, İslam Teali cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Wilson Prensipleri Cemiyeti olarak sıralanabilir.

Çok cepheli bir savaşın hüküm sürdüğü Anadolu’da, gerek padişah ve halifenin gerekse İngiltere’nin yönlendirmesi ile birbiri ardına isyanlar çıkmaktaydı. Böyle bir siyasi ortamda konuyla ilgili olarak Sezal ise (1984:196), meydana gelen yapısal değişimler konusunda biri ekonomik ve diğeri ise sosyal ve kültürel olmak üzere iki türden problem alanından söz etmektedir. Buna göre sanayileşmemiş olma, pre-modern tarımsal yapı, düşük üretime dayalı kentsel ekonomik faaliyetler, canlı kalifiye iş gücünün olmayışı, yerel girişimci ve yönetsel becerinin yoksunluğu gibi sorunların yanı sıra yeni sosyo-politik ve kültürel bir yapıya duyulan ihtiyaç Batılılaşma projesine duyulan ihtiyacın temelini oluşturmaktaydı.

Gerçekten de mali ve ekonomik ortamın kötü olduğu görülmektedir (Sandıklı, 2007: 29-30): Sanayi dağılmıştır, tarım yetersizdir ve ticaret yabancıların elindedir. Ayrıca kapitülasyon ve ticaret anlaşmaları gereği, sanayi ile ticaret korunamıyordu. Bankacılık, sigortacılık, maden işletmeleri, su, elektrik, gaz gibi işletmeler yabancıların elindeydi. Verimlilik ve üretim çok düşüktü. Kişi başına düşen milli gelir çok azdı. Halkın çoğunluğu köylerde yaşadığı halde tarım çok geri idi. Bir tarım ülkesi olunduğu halde teknolojiden yararlanılamıyordu. İşte böyle bir toplumsal kargaşa ve ekonomik bunalım ortamında Atatürk’ün Batılılaşma projesinin ve bu doğrultuda uygulamaya koyduğu reformların önemi gündeme gelmektedir.

Atatürk’te Batılılaşma düşüncesinin oluşumuna etki eden farklı görüşlerden söz eden Erşan (2006), Atatürk’ün bu dönemde pek çok reformcudan farklı olarak salt bir modernleşmeden ziyade, toplumun ve devletin yapısında temelden değişikliklerin zorunlu olduğuna inanmış olduğunu, “kültür” ve “medeniyet” tartışmalarını bir yana bırakarak batı medeniyetinin bir bütün olarak alınmasından yana olduğunu vurgulamaktadır. Sander (2006: 79) ise, Atatürk’ün her zaman Osmanlı’nın çöküşünü Avrupa ile bağlarını kestiği an başladığı görüşünü

vurgulayarak Türkiye'nin Batı yönlü dış politikasının nedenlerinden biri olarak 'Muasır Medeniyet Seviyesi' hedefini göstermektedir.

Oran (1998:139-140), Atatürk döneminde Batılılaşmanın belli başlı dört alanda uygulandığını aktarmaktadır. Buna göre; Cumhuriyetçilik ilkesinin getirdiği olanaklar içinde sosyo-politik alanda Laiklik, sosyo-ekonomik alanda Devletçilik ve Halkçılık, sosyo-kültürel alanda Devrimler batılılaşmanın uygulama araçları olmuştur. Atatürk'ün Batılılaşma anlayışı çerçevesindeki reformları başlı başına bir inceleme konusu olmakla birlikte, kısaca bunlardan söz etmek gerekebilir.

Örneğin siyasal alanda sınırlı kalmayan belki de ondan daha fazla olarak sosyal hayatın hemen bütünü üzerinde doğrudan etki yapan Laiklik (Kocaoğlu, 2007): Türkçe ibadet, harf inkılabı, Şapka ve Kılık Kıyafet Kanunu, Türk Medeni Kanunu'nun kabulü gibi düzenlemelerle ilgisinde uygulamada Osmanlı'dan miras alınan ve daha çok gelenekçi yapı arz eden toplumun bazı kesimlerinden, özellikle de din adamları ve camilerin etrafındaki örgütlenmelerden tepki görmüştür.

Atatürk'ün bütün devrimleri gibi, ekonomi konusunda da attığı adımlar, Türk toplumunu temelden değiştirmek ve çağdaşlaştırmak amacına yönelmiştir. Bu amaç doğrultusunda Atatürk'ün ekonomi politikaları üç temel dengeye dayanmaktadır (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 162):

- Devlet bütçesi denk olmalıdır.
- Devletin yatırım harcamaları, bütçe fazlaları ile iç ve dış borçlanmadan elde edilen devlet gelirleri toplamına denk olmalıdır.
- İthalat, ihracata denk olmalıdır.

Bu üç denkliği korumanın amacı, ülkede enflasyonun önlenmesi, yurt içinde ve yurt dışında Devlet Hazinesi itibarının en yüksek düzeyde tutulmasıdır. Atatürk ayrıca ödemeler dengesinin korumanın tek yolunu dış ticaret dengesinin korunmasında bulmaktadır. O'nun için ihracat yapmadan ithalatı arttırmanın yolu

yoktur. Hatta bu alanda, belirli bir ülkeden ithalatın arttırılabilmesi için muhakkak o ülkeye ihracatı arttırmak gereklidir. Bu anlayışla 16 yılda Atatürk ülkenin kalkınma hızını Cumhuriyet tarihinin en iyi seviyesinde tutmuştur (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 163).

Atatürk dönemi kültür politikasının ise genel hatlarıyla milli hakimiyet, bağımsızlık ve özgüveni esas alan, toplumu özü ve biçimiyle, yani bir bütün olarak muasır medeniyet seviyesine çıkartmayı amaçlayan realist bir kültür politikasıdır. Anadolu topraklarında kalan insanlara milletleşme sürecini yaşatmaya matuf bir modernleşme projesi olduğu söylenebilir (Koçdemir, 2000:152). Burada kültür ve medeniyet kavramlarının neredeyse aynı şeye karşılık geldiği yorumu da yapılabilir. Ayrıca eklenmelidir ki toplumsal yaşamı derinden etkileyen özsel bazı Devrimler tepki çekmezken (örneğin alfabe ve takvimin değiştirilmesi), biçime yönelik bazı hususlarda ise (kılık kıyafet, şapka vb.) direnç gösterildiği gözlenmiştir.

İç politika ve sosyal hayatın hemen her alanında yapılan köklü inkılaplar nedeniyle Türkiye bu dönemde dış siyasetinde de barışçı bir yaklaşıma sahip olmuştur (Bıyıklı, 2008). Özetlenecek olursa yeni bir anayasa kabul edilmiş, hilâfet kaldırılmış, eğitim birleştirilmiş, kılık kıyafet, hukuk, harf vb. inkılaplar gerçekleştirilmişti. Laiklik ilkesi doğrultusunda yapılan reformların toplumda yarattığı tedirginliği, memleket ekonomisinin kötü durumu ve hükümetin dış ticaret üzerine koyduğu sınırlamalar daha da arttırmıştı. İnkılâpların en hızlı döneminde doğuda 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait isyanı kısa aralıklarla 1938'e kadar devam etmişti. Ardından Atatürk'e İzmir suikastı düzenlenmiş, 1930'da Menemen olayı meydana gelmişti. Ayrıca Türkiye Lozan Anlaşması'ndan sonra Avrupa'nın bütün güçlü ülkeleriyle komşu duruma gelmişti.

Türkiye'nin yeni komşuları ile ve diğer devletlerle yürüttüğü dış siyasetinin de bu dönemde savaş sonrası barışçıl ve diplomatik süreçlere yönelik olduğu görülmektedir. Atatürk içinde bulunulan iç karışıklık ve zorlukların da etkisiyle dış siyasetini aşağıdaki hedefler doğrultusunda şekillendirmiştir (Gönlübol, 1995):

- Milli bir devlet kurmak,
- Bağımsızlığın korunması bağlamında Lozan ile kurulan dengenin korunması,
- İngiltere ve Sovyetler Birliği dostluğunun dengede olması,
- Barışın korunması ve 'Yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesi ve hukuka bağlılık (Sander, 2006: 76),
- Batılılaşma (modernleşme) ve demokratlaşma.

Bıyıklı (2008) ise Atatürk döneminde dış politikaya sağlıklı bir yön verilerek Türk dış politikasının dört esasa dayandırıldığını söylemektedir: 1. Sabit denge denkleminde Türkiye'nin güvenliğini araştırmak, 2. Ekonomik gelişme, 3. Batılı gruplarla entegrasyon, 4. Ortadoğu İslâm ülkeleriyle iyi ilişkiler. Kuşkusuz dış politikada farklı boyutlar söz konusu olsa da Avrupa ile temaslar ve entegrasyon, dönemin en belirgin özelliklerindendir yorumu yapılabilir.

Avrupa'da 1930'lu yıllarda baş gösteren ekonomik kriz gittikçe artan milliyetçi ve ideolojik çatışmalara yol açarak barış dinamiğini ve sürecini kırmış ve Hitler'in iktidara gelmesi ile yeni bir sürece girilmiştir (Bıyıklı, 2008). Böyle bir ortamda, Türkiye ilk olarak, Lozan Antlaşmasında ortaya konan esasların uygulanması, büyük devletlerle ilişkilerin normalleştirilmesi, komşularıyla dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi, dış politikanın temel özellikleri olmuş, uluslararası genel gelişmeler yakından takip edilerek içte ve dışarıda istikrarın sağlanmasına çalışmıştır (Armaoğlu, 1988: 321).

Bu dönemde Cumhuriyet hükümetlerinin dış politikasını meşgul edecek temel sorunlar ise; Türk Boğazları olan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının tam olarak Türkiye'nin denetimine verilmemesi, Musul ve Çevresi ile Irak sınırının tespit edilememesi, Fransa ile Osmanlı Borçlarının ödenmesi meselesi ve Yunanistan ile Türk ve Rum Nüfusunun değişimi meselesidir (Bozkurt, 2003; Dinç, 2004: 212; Sandıklı, 2007: 44). Kısaca bu problemler üzerinden bu devletlerle ikili ilişkilere ve yürütülen diplomasiinin hatırlanmasında fayda vardır.

Musul sorunu nedeni ile İngiltere ve Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşmiş, meselenin iki devlet arasında çözüm bulamaması nedeni ile 1924'te Milletler Cemiyeti'nin görüşüne başvurulmuştur. Ancak Milletler Cemiyeti de Musul'un Irak'a verilmesi yönünde karar almış ve Türkiye'de İngiliz karşıtlığı yeniden artmıştır. Bu karar neticesinde Türk basını bir Türk-İngiliz savaşından bahsetmiş olsa da, 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması ile Musul Irak'a verilmiştir (Armaoğlu, 1988: 322-323).

İngiltere ile ilişkiler Türkiye'nin 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılması ve İngiltere'nin Türkiye'nin Boğazları denetim altına almak için toplanan Montrö Boğazlar Konferansında Türk tezini desteklemesi ile gelişerek daha olumlu bir görünüm sergilemeye başlamıştır (Armaoğlu, 1988: 344). Türkiye ayrıca, 1934 yılında Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Antantı'nı kurarak İtalya'nın Balkanlar'da üstünlük kurma çabalarına karşı gelerek İngiltere ile yakınlaşmıştır (Bozkurt, 2003).

1. Dünya Savaşı'nın ardından baş gösteren bir diğer önemli sorun ise, Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde nüfus değişimi sorunu olarak kendini göstermiştir. 1923'te, Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak bu bölgeye Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi, buna karşılık olarak ta Türkiye'nin İstanbul Rumlarının mallarına el koyması iki devlet arasındaki ilişkileri oldukça gerginleştirmiştir (Armaoğlu, 1988: 326).

İki devlet arasında, iki ülkenin nüfus değişiminin esaslarını düzenleyen 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması imzalanması ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi yerleşmiş deyiminin kapsamı içine alınmıştır ve bu şekilde 6 – 7 yıldır devam etmekte olan anlaşmazlık sona ermiştir. Bundan sonra Türk – Yunan ilişkileri tarihlerinde ilk ve uzun süreli olarak bir dostluk ve işbirliği dönemine girmiştir (Özel, 2003: 646-648; Dinç, 2004; Bolat, 2006: 56).

1930’lu yılların ilk yarısında iki ülke arasında savunma, uluslararası platformlarda birlikte hareket etme ve birbirinin haklarını gözetme konularında oldukça ileri düzeyde ikili ilişkiler kurulmuştur (Bolat, 2006: 55).

Bir başka deyişle Lozan sonrası dönemde her iki ülke de savunma ihtiyaçlarından dolayı birbirlerine karşı cephe almak yerine kendi çıkarları doğrultusunda yakınlaşmayı tercih etmişlerdir. Ancak ikisinde de iç politika açısından, dış politikada tansiyonun düşürülmesini gerektiren nedenler de olduğu vurgulanmalıdır. Yunanistan “Kralcılar” ve Venizelos sürtüşmesi ile çalkalanırken, Türkiye’de yeniden inşa dönemindeydi ki bu durum dış politikada risk almamayı gerektirmiştir. Bu sebeplerle iki ülke zorunlulukların bir sonucu olarak birbirine yakınlaşmış ve Balkan birliğinin 1934 tarihli temeli bu şekilde atılmıştır (Bolat, 2006: 56; Dinç, 2004).

Gerçekten de bu dönemde Başbakanlık ve Bakanlıklar düzeyindeki karşılıklı yapılan ziyaretlerle Türk-Yunan dostluğunu daha da pekiştirmiştir. Ne var ki Türkiye’nin Yunanistan’la olan ilişkileri Cumhuriyet tarihi süresince gerek tarihsel gerekse güncel sorunlar nedeni ile sonraki süreçlerde her zaman gerginliğini korumuş ve Atatürk döneminde yürütülen diplomasinin başarılı sonuçları kısa süreli olmuştur.

Türk- Fransız ilişkileri de temelde 3 farklı sorun çerçevesinde gelişmiştir. Bunlardan ilki Türkiye ile Suriye sınırının çizilmesiyle ilgilidir. Fransa ile Türkiye’nin ilk resmi ilişkileri Milli mücadele sırasında 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile başlamış ve Fransa, yeni Türk Devletini tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur (Dinç, 2004).

Fakat Ankara Antlaşması esasında öngörülen komisyonun uzun süre toplanamaması ve 1925’te ise komisyonun fikir birliğine varamamasının bir sonucu olarak ilişkiler daha da gerilmiştir. 18 Şubat 1926 da diplomatik görüşmeleri düzenlemeyi amaçlayan “Dostluk ve İyi Komşuluk” adını alan bir anlaşma imzalamalarına rağmen Fransa’nın, Ortadoğu’da İngiliz politikasına destek verme

geleneğini sürdürmesi üzerine uygulanması genelde mümkün olamamıştır. Sınırın tespiti meselesi 30 Mayıs 1930 tarihli anlaşmayla ancak çözümlenebilmiştir (Bolat, 2006: 61).

Türkiye ile Fransa arasındaki bir diğer mesele Türkiye'deki Fransız okulları konusunda olmuştur. Türk hükümeti, yabancı okullarda Tarih ve Coğrafya gibi derslerin Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulması kararını almıştır. Bunun üzerine Fransa ve Papalık duruma müdahale etmek istemişler, fakat Türk Hükümeti bunu bir iç mesele olarak kabul ederek Fransa ve Papalığı bu meseleye karıştırmamış ve Fransa'nın da bu konuda fazla ısrarcı olmaması sebebiyle sorun çözülmüş fakat bu sorun iki devlet arasındaki ilişkileri ne yazık ki zayıflatmıştır (Armaoğlu, 1988: 324).

Fransa ile ilişkileri Cumhuriyet'in ilk yıllarda belirleyen bir diğer sorun ise Osmanlı borçları sorunu olmuştur. Lozan Antlaşması'nın 46. maddesi gereği borçlar konusu 13 Haziran 1928'de imzalanan anlaşma ile sonuçlandırılmıştır (Bolat, 2006: 62). Türkiye, ilk taksiti ödedikten sonra 1929 dünya ekonomik krizinin ortaya çıkması üzerine ödemeleri durdurmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine sürdürülen diplomasi sonucunda 22 Nisan 1933'te Türkiye'nin yararına yapılan düzenlemelerle yeni bir ödeme planı üzerinde anlaşılmıştır (Dinç, 2004).

Fransa ile ilişkiler 1939 yılında baş gösteren Sancak (Hatay) sorununa kadar özellikle de Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi nedeni ile daha yakın bir seyir izlemiştir (Armaoğlu, 1988: 325).

İtalya, Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerinin yanında olmasına rağmen kendi çıkarlarına uygun kararlar verilmediği için Milli Mücadele sırasında Türk Devletine karşı ılımlı politika izlemiş ve askeri açıdan ciddi bir direnç göstermemiştir. 1922'de İtalya'da iktidara gelen ve yayılmacı dış politika uygulamayı amaç edinen Mussolini hükümeti bu ilişkileri bozmaya başlamış ve "Roma İmparatorluk Sahası" içine Türkiye'nin deniz ve kara sahasını alacak şekilde söylemlerde bulunması Türk İtalyan ilişkilerinin, II. Dünya Savaşı sonlarına kadar

olumsuz seyretmesine sebep olmuştur (Dinç, 2004). Buna rağmen bu dönemde Türk - İtalyan ilişkilerinin ticaret alanında geliştiği de görülmektedir.

Cumhuriyet Dönemi Türk dış politikasına bakarken, Avrupa ile ilişkilerin 1932-1938 yıllarında daha da geliştiği, özellikle de bölgesel bir güç olma yolunda atılan adımlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin stratejik önemi tekrar dış dünyaya hissettirmeye başladığı gözlenmektedir (Dinç, 2004).

Türkiye 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girmiş, 1934 yılında Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Antantı'nı kurmuştur (Bolat, 2006: 50). 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Türkiye'yi 1936 yılında Akdeniz Paktına, 1937 yılında bazı Orta Doğu ülkeleriyle Sadabad Paktı'na imza koymaya itmiştir. 1935-1938 arası II. Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmaları değiştirmek isteyen Almanya ve İtalya'nın gruplaşması, artık II. Dünya Savaşını çok yakınlaştırmıştır. Bu arada Atatürk Almanya'daki Nazi Rejiminden kaçan Alman bilim adamlarına kapılarımızı açmış ve Üniversite Reformunu bu bilim adamlarının yardımıyla gerçekleştirmiştir (Bozkurt, 2003).

Türkiye bu gergin ortamda hem Avrupa hem de Almanya ve SSCB ile ilişkilerini sürdürmüştür. Ancak Savaşın yaklaşması üzerine, Türkiye Lozan'da Boğazlar için kabul edilen statünün değişmesi için harekete geçmiş ve büyük bir diplomatik başarı ile 20 Temmuz 1936'da Montreux'de imzalanan antlaşma ile Boğazlarda tam egemenliğini ilân etmiştir (Sander, 2006: 85; Bozkurt, 2003).

T.C. savaşın yaklaştığı yıllarda, yaptığı bu barışçıl ve diplomatik girişimi ile tüm Avrupa'da sempati toplamayı başarmış, İngiltere'nin başta olmak üzere Fransa, SSCB, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya antlaşmayı imzalamışlardır (Armağanoglu, 1988: 343-345).

Atatürk, 10 Kasım 1938'de öldüğünde dünya yeni bir savaşa girmek üzereydi. Hatay sorunu ise 1937'de çözülme yoluna girmiş; Hatay 1939'da topraklarımıza katılmıştır (Bozkurt, 2003).

Atatürk Dönemi görüldüğü gibi, Kurtuluş Savaşı, galibiyeti ve yeni Türk Devleti'nin varlığını perçinleyen Lozan ve pek çok uluslararası antlaşma ile dış politika açısından son derece yoğun geçmiştir.

1930'lardan sonra ekonomik temelde gelişmeye başlayan Türk-Alman ilişkilerinin özellikle de Nazi Partisi iktidarı ile 1936'da farklı bir eksene girdiği söylenebilir. Bu dönemde Türkiye Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikalarına alet olmamak adına özgür dünya ve diğer Batılı Devletler ile daha sıkı bir işbirliğine gitmiştir (Dinç, 2004).

Özetlenecek olursa; Atatürk Dönemi dış politikanın; ilkeli, rasyonel, milli çıkarları gözeten, barışçı, uluslararası iklimin ve karşılıklı ilişkilerin şartlarını değerlendiren; geçmişten gelen sorunları kin ve nefretle değil yerine önerdiği uzlaşmacı yaklaşım ve karşılıklı çıkarlara uygun olarak yürütülen yoğun diplomasi temelinde çözüme odaklı; barışçı ve aktif bir politika olduğu söylenebilir. Avrupa devletleri ile yürütülen diplomasi genel olarak başarılı sonuçlar vermiş ve barışın korunmasına katkıda bulunmuştur.

Kendi kendine yetebilen ve onurlu bir dış politika anlayışı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yerleşmeye başlamış barışçı ve yurtsever düzen, II. Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan çift kutuplu Soğuk Savaş döneminde değişmeye başlamış ve farklı bir görünüm kazanmıştır.

3.1.2.2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI (1938-1957)

Türkiye'nin bu tarihsel dönem içerisindeki siyasi ilişkilerini anlamada öncelikle dönemin genel dinamiklerine bakmak gerektiği düşünülmektedir. Türkiye Almanya'nın kesin yenilgisinden sonraki süreçte Sovyet tehdidinden çekindiği için Müttefiklerin baskısına rağmen İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş ve bu da güven bunalımına neden olmuştur. Savaş tüm Avrupa'yı olduğu gibi Türkiye'yi de siyasi, iktisadi ve kültürel boyutları ile etkilemiş, dönemin iç siyasetinin

şekillenmesinde de etkili bir faktör olmuştur. Türkiye İkinci Dünya savaşı sırasında siyasi, askeri ve iktisadi gücünün ötesinde bir diplomasi başarısı sağlayarak savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Bu bakımdan savaş sonrasında izlenen dış siyasetin genel hatlarıyla gözden geçirilmesi önemli görülmektedir. Bu bölümde yukarıda sıralanan bu dinamikler gösterilmeye çalışılmakta ve özellikle de Sovyet yayılmacılığı ve yarattığı tehditten endişe duymaya başlayan ABD ve Avrupa devletleri ile geliştirilen işbirliğine değinilmektedir.

Uluslararası sisteme bakıldığında bu dönemde Sander'in (2009: 333) işaret ettiği gibi Avrupa'da milliyetçi hareketlerin artması nedeniyle sömürgeci hareketler farklı bir boyut almış ve güç kaybetmeye başlamıştır. Savaş sonrasında Avrupa devletleri siyah ve sarı ırkın savaş çabalarına katkısına çok gerek duymuş ve 1941 Pearl Harbor baskını ve bunu izleyen iki yıllık Japon üstünlüğü ise Asya'daki dengeleri de değiştirmiştir. Bu durum Avrupa karşıtı Asya milliyetçiliğini de körüklemiştir.

Savaş sonunda yine sömürge haline getirilen birçok millet Türk Kurtuluş Mücadelesini örnek alarak, bağımsızlıklarına kavuştu. Bu devletlere Hindistan, Pakistan, Libya, Cezayir, Tunus örnek olarak gösterilebilir. Savaşın ardından süper güç olarak adlandırılan ABD ve Sovyet Rusya, dünya siyasetine hakim olmuşlar ve bu güç merkezleri arasında şekillenen soğuk savaş dönemine girilmiştir.

Savaş süresince Türkiye aktif olarak savaş dışında kalmışsa da, teknik olarak İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu ittifak anlaşması nedeniyle tarafsız kalmış değildir (Sander, 2009: 147; Ahmad, 2008: 125). Türkiye 1944'te Almanya ile diplomatik bağlarını koparmış, 23 Şubat 1945'te ise, savaşın bitiminden iki ay önce, Almanya'ya savaş ilan etmiştir; bu sayede San Francisco'daki BM konferansına davet edilmiştir (Lewis, 2009: 396). Türkiye, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere dış politikaya yön verenlerin titiz kararları ile savaşın olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışmış, ayrıca İtalya ya da Almanya'dan gelebilecek olan saldırılara karşı da kendini koruma altına almaya çalışmıştır (Ahmad, 2008: 128; Sander, 2009: 147-148).

Denebilir ki Türkiye savaş süresince, özellikle coğrafi konumu nedeniyle ABD ve SSCB gibi iki süper gücün arasında kalmış ve bu güçlerden ABD tarafına yaklaşmak zorunda kalmıştı ve "savaşın ardından hızlı uluslararası örgütlenme sürecinde yerini Batı Avrupa içinde almak istemiştir" (Bozkurt, 2001: 259). Savaş sonrasında Batı Avrupa ülkeleri için kurulan çok kutuplu bir Avrupa denge sisteminden artık ABD önderliğinde kurulan bir (askeri) dayanışma paketi ile Batı Avrupa güç birliğine geçilmiştir (Canbolat, 2002: 81-82).

Savaş ortamındaki bu gelişmeler, Türk siyasal yaşamını olduğu kadar ekonomik ve kültürel yaşamını da etkilemiştir. Öreğin savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınıai yatırım programlar, savunma harcamalarının bütçeye hakim olması nedeniyle ertelenmiş ve bu yıllarda yeni yatırımlara girişmek yerine mevcut yatırımların korunup işletilmesi temel politika olarak benimsenmiştir. Devletçilik ilkesinin bir devamı olarak da yorumlanan hükümete ekonomiye müdahale konusunda sınırsız yetkiler veren "Milli Korunma Kanunu" çerçevesinde getirilen dış ticaret kısıtları, ithalatın önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. İthalatın ve yerli üretimin daralmasının neden olduğu kıtlık döneminde devlet para basma yoluna gitmiş, bunun sonucunda enflasyon artmıştır (Gülalp, 1983: 35).

Dönemin izlenen kültür politikasına bakıldığında da bir değişim olduğu gözlenmektedir. Eğitim vekili seçilen Hasan Ali Yücel'in de etkisiyle Batılı tarzda kültürel hümanizmanın hakim olduğu bir yönetim anlayışı benimsenmiş, ülkenin önde gelen dilcilerinin büyük oranda Latince ve Yunancadan kültür, sanat ve edebiyat eserlerinin Türkçe'ye çevrilmesi sağlanmıştır. Kültürde izlenen bu politikanın somut bir göstergesi olarak 1936 yılında kurulan Dil, Tarih ve Coğrafya fakültesinde kurulan Batı dilleri kürsüleri gösterilebilir (Torun, 2002: 119). Ayrıca bu dönemde Laiklik uygulamaları gözden geçirilmiş, eğitim alanında halkevleri ve köy enstitüleri uygulamasına geçilmiş, dil alanındaki çalışmalara paralel olarak da anayasa Türkçeleştirilmiştir (Torun, 2002: 118-141).

Savaş yıllarını takiben barışla birlikte Türkiye'de demokratikleşme çabaları artmış, insan hakları ile ilgili alanlarda ve iş hayatında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Siyasal yaşamda parti ve derneklerin kurulabilmesinin önü açılmış (1946), yeni siyasi partiler ve Gazeteciler Cemiyeti de bu dönemde kurulmuştur. Türkiye bu süreci takiben 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayacak demokratikleşme yolunda önemli bir adım daha atmış olacaktı.

Böylece savaş sonrası dönemde Türkiye'nin iç siyasetinde büyük değişimler izlemiştir. Türkiye, önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı ile sürmüş olan tek partili rejimden çok partili rejime geçmiş ve 7 Ocak 1946'da Menderes yönetimindeki Demokrat Parti'nin (DP) resmen kuruluşu ile yeni bir döneme girmiştir (Ahmad, 2008: 126; Arslanoğlu, 2008). 1950 seçimleri döneminde CHP'nin içinde Atatürk İlkelerinin yeniden yorumlandığı, örneğin Cumhuriyetçilikle ilgili yoğun olarak demokrasi söyleminin ön plana çıktığı; Ulusçuluk ilkesinin ise uluslararası siyasette komünizm nedeniyle yeniden tanımlanarak milliyetçilik söylemi komünizmden korunmak adına dil, ülkü, tarih ve kültür birliğine dayanan birliktelik vurgusuyla tanımlanmaya başlanmıştır (Torun, 2002: 166-167). Benzer biçimde Halkçılık anlayışında sosyal politikalar söylemi üzerinden yeni bir yoruma gidilirken, Devletçilik ilkesinden ise liberal ekonomi benimsenerek büyük ölçüde vazgeçilmiştir. Laiklik de çok partili seçim sistemine geçilmesiyle sert bir muhalefete tekrar gündeme gelmiş, laiklik uygulamaları eleştirilmeye başlanmıştır. Böylece CHP içerisinde Devrimcilik ilkesinin yorumunda köklü değişimler gerçekleşmiştir (Torun, 2002: 168-184).

Kongar (19 Ocak, 2009), bu süreci değerlendirmekte ve II. Dünya Savaşı'nın ardından iç siyasetteki köklü değişimi kendi sözleri ile şöyle özetlemektedir:

- "1. Cumhuriyet, hedefi olan Demokrasiyi gerçekleştirmek için Çok Partili Düzene geçti.
2. Türkiye, Çağdaş uygarlık bağlamında Batı İttifakı içinde yer aldı ve bu ittifakın ileri karakolu oldu."

İzlendiği gibi bu tespit dönemin iç siyasetindeki en önemli olayı yani çok partili düzene geçilmesini, aynı zamanda dış siyasetle de paralel bir tercih olarak Batı İttifakı'na katılma olayına işaret etmektedir. Denebilir ki Batı ile kurduğu temaslar içerisinde Türkiye yeni bir siyasi kültürle yoğrulmuştur. Bu yenilik hem Türk hem de Batı basınında 1950 seçimlerinde DP'ni zaferinin Türkiye'nin demokrasi yolundaki önemli bir adımı olduğu yönünde yankı bulmuş (Gürkan, 1998), bu gelişmede en büyük payınsa İnönü'ye ait olduğu vurgulanmıştır.

Bu dönemin kültür politikalarına bakıldığında en büyük değişikliğin din ve laiklik konularında olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim DP'nin 1950, 1954 ve 1957 hükümetleri döneminde Arapça ezan yasağı kaldırılmış, din eğitimi ilk ve ortaokullarda yaygınlaştırılmış, İmam Hatip okulları açılmıştır (Torun, 2002: 218-222).

Sezal (1984: 200-201), bu önemli değişimin gerçekleştiği yılları olgunlaşma yılları olarak nitelendirmekte ve bu yeni dönemin karakteristiği olarak demokratların, politik ve sosyal liberalizm stratejileri doğrultusunda sanayileşmeyi özel sektör aracılığı ile gerçekleştirmek istediklerini vurgulamaktadır. Bu liberalleşmeyi gerçekleştirmenin yolu ise şüphesiz ki Batı ile yürütülen uluslararası ilişkilere dayanmaktaydı.

Gerçekten de bu dönemde Türkiye'nin Batı ile artan ilişkileri ile yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve gerekiyorsa bunu başarmak için Batı'nın bölgedeki çıkarlarına hizmet edilmesi konusunda siyasi anlamda bir uzlaşma sağlandığı görülmektedir (Ahmad, 2008: 131). Nitekim 1950'li yıllar, ABD'ye bağlanmanın bir sonucu olarak demiryolu yerine karayolu, yerli üretim yerine ithalat, toprak reformu yerine toprak ağlarının egemen olduğu bir Türkiye tablosu yaratmıştır (Manisalı, 2002: 17).

Söz konusu bu liberalleşme esasında 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde Truman Doktrini ile Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin Batı ile ve daha temelde ise ABD ile bütünleşme süreciyle başlamıştır (Arslanoğlu, 2008).

Başkan Truman, 12 Mart 1947’de Kongre’de kendi adıyla anılacak bu doktrini açıklamıştır. Truman Doktrini’ne göre ABD, komünist ülkelerin baskısı altında bulunan devletlere mali ve askeri yardım yapmalıydı (Burada kastedilen ülkeler Yunanistan ve Türkiye’dir). Böylece Türkiye’ye 100 milyon, Yunanistan’a ise 300 milyon dolar yardım yapılmıştır (Sander, 2009: 258-259). Amerika bu dönemde Türkiye’nin siyasi ve ekonomik yapısını incelemeye almış, yaptığı yardımlarla iç politikasını da büyük ölçüde şekillendirmede etkili olmuştur.

ABD’nin savaş sonrasında Avrupa’daki ekonomik bunalımdan faydalanarak daha da güçlendiği söylenebilir. Örneğin savaş sonrasında İngiltere’nin ekonomik üstünlüğü ortadan kalkmış, Fransa büyük bir ekonomik bunalımın içine sürüklenmiş, hem ekonomik hem de siyasal anlaşmazlıklara sürüklenirken akabinde Berlin ablukası ve ikiye bölünme gibi önemli olaylara sahne olmuştur (Sander, 2009: 244-252).

Böyle bir ortamda istikrar sağlanmadan ve bazı dış ülkeler ekonomik olarak kendi kendilerine yeterli hale gelmeden, ABD için uzun süreli bir barış ve refah söz konusu olamazdı. Bu nedenle Amerika acilen Avrupalıların gelir düzeyinin artmasına yardımcı olması gerektiğini düşünmüştür (Oran, 2002: 538). Bu doğrultuda, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesi’nde verdiği bir söylevde, daha sonra kendi adıyla anılacak olan Avrupa’ya yardım planının ilk işaretlerini vermiştir. Marshall Planı adını alan bu teklifi görüşmek üzere, 27 Haziran 1947’de Paris’te bir toplantı yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı’nın ağır yıkımlarını yaşamamış olması gerekçesi ile Marshall Planı içine alınmayan Türkiye, doğrudan doğruya ABD Hükümeti’ne başvurarak kendisinin de Marshall Planına dâhil edilmesini istemiştir. Türkiye bu başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Bu arada, Ankara’daki ABD Büyükelçiliği, Washington’a bir rapor göndererek Türkiye’nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtmiştir (Oran, 2002: 540). Bu plan tarım, haberleşme, sulama, enerji, demir-çelik, maden ve sanayi alanlarını temel etkinlik

noktaları olarak kabul ediyor ve tarımsal gelişme üzerinde odaklaşıyordu. Kaynak açısından plan dış kredilere dayanmaktaydı.

Böylece Marshall Planı çerçevesinde ABD'ye sunulan rapor, Kongre'de ele alınmış ve 3 Nisan 1948 tarihinde yardımın finansmanının sağlanması için Ekonomik İşbirliği Kanunu kabul edilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 42). ABD'nin Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil etme kararından sonra, söz konusu yardımdan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmış, bu çerçevede sağlanan yardımların büyük bölümü ordudaki yenileşme ve savunma harcamaları olarak kullanılmıştır. Türkiye böylelikle devletçilik ilkesinden uzaklaşarak liberal ekonomiye geçecek hamlelerini yapma yolunda ilerlemiştir. Hazırlık sürecine bakıldığında 1946 yılındaki devalüasyonla uygun para sistemini kurmuş, akabinde de Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurusu 1947 yılında onaylanmıştır.

Avrupa'da gerekli görülen söz konusu bu kalkınma şüphesiz ABD'nin önderliğinde, 3 Nisan 1948'de 'Ekonomik İşbirliği Kanunu'nun çıkarılması ile başlamıştır. Bundan sonra aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on sekiz Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948'de 'Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC)'nü kurmuşlardır.

1950'lerde Türkiye'de ekonomi, özellikle de savaş sonrası dönemde Avrupa'daki gıda maddesi talebi ve Kore Savaşı'nın hızlandırdığı ekonomik patlama nedeni ile gıda maddesi ve hammadde ihracatında bir hızlanma yaratmış olsa da, 1950'lerin sonlarına gelindiğinde Türkiye ABD'ye borçlarını ödeyemeyecek ve ona bağımlı olacak hale gelmiş olacaktır (Ahmad, 2008: 131-143). Gerçekten de 10 yıllık DP iktidarı süresince başlarda ekonomide dış yardımların etkisiyle bir büyüme görülmüşse de sonraları dış borçlanmanın etkisiyle dış ticaret dengesi bozulmuş, devalüasyonun sonucunda da Türk Lirası'nın değerinin düştüğü görülmektedir.

İzlendiği gibi Avrupa'daki genel eğilime uygun olarak Türkiye, 1948'de OEEC, 1949'da Avrupa Konseyi ve 1952'de NATO üyeliğine kabul edilmiştir

(Aydoğan, 2006: 125). Bu yolda CHP iktidarı tarafından başlatılan süreç, 1950 DP tarafından sürmüştür. Türkiye'nin bu süreçte Avrupa ülkeleri ve ABD'den destek görmesinin en önemli sebepleri Türk pazarının cazipliği, Batı'nın SSCB'yi çevreleme politikası için Türkiye'nin önemi ve Yunanistan ile gerilmeye hazır ilişkilerin kontrol altında tutulmak istenmesi olmuştur.

Savaş sonrasında uluslararası kuruluşlara üyelik ve Türkiye'nin Batı ile ilişkileri konusunda farklı yorumlar belirmektedir. Örneğin Bac (1998: 243-244), soğuk savaşın getirdikleri sayesinde Türkiye'nin Avrupalı statüsü kazanmasında önemli bir fırsat sunduğu yorumunu yapmaktadır. Buna göre; SSCB ve ABD arasında bir tampon olarak, Batı güvenliğinin önemli bir direği haline gelen Türkiye, kolaylıkla Avrupa statüsünde bir devlet olarak OEEC ve NATO'ya alınmıştır.

Manisalı'ya göre ise (2002: 16-17), 1946 yılından itibaren başlayan Marshall yardımı ile Türkiye önceleri ABD'nin etki alanına fiilen girmiştir. 1950'deki iktidar değişimi, "Türkiye küçük bir Amerika olacaktır!" anlayışını da güçlendirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılması ile birlikte halka tamamlanmıştır. Bu yoruma göre Türkiye bağımsızlığından büyük ölçüde ödünler vermiştir.

Kuruluşundan üç yıl sonra Yunanistan ile birlikte 1952'de NATO'ya üyelik anlaşması imzalayan Türk Hükümeti'nin bakış açısına göre bu bağlanma, ülkeyi sadece askeri bakımdan değil, siyasal ve ekonomik gelişme bakımından da destekleyecekti (Sander, 2009: 266-267). Ne var ki Ahmad (2008, 144-145), bu kurulan ittifakın sonucunda Türkiye'nin her yerde adeta bir Batı davası savunuculuğu rolünü üstlendiğini ve kamuoyunda da, sık sık Batı'nın bölgedeki özel memuru gibi görüldüğü yönünde tespitlerde bulunmaktadır. Lewis (2009: 419-420) ise bu konuda; "Türkiye tamamen ve hiç çekinmeden kendini Batı dünyası ile özdeşleştirmiştir" demektedir. Böylece Batı yanlısı ve demokrasi yanlısı eğilimler uluslararası ilişkilerin ötesinde daha derinlerde ve kültürel olarak da etkisini göstermiştir (Torun, 2002: 166). Örneğin hem halkın yaşam tarzında hem de üst düzeyde üniversitelerde ve okullarda İngilizce eğitime verilen önem ve Amerikan edebiyatına verilen önem de artmaya başlamıştır.

Bu dönemde DP kültür politikasının keskin hatlarla CHP'ninkinden farklı olduğu görülmektedir. İnönü döneminin ürünü olan Köy Enstitüleri'nin kapatılarak öğretmen okullarına dönüştürülmesi bu farklı politikanın en çarpıcı örneğidir. Bütün bunlarla birlikte ilk ve orta öğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Ayrıca 1957 yılında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1958 yılında ise Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açılmıştır.

Burada dikkati çeken önemli eleştirilerden bir tanesi Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan Batılılaşma tartışmalarıyla ilgilidir. Bilindiği gibi Osmanlı döneminden itibaren Batıcılık akımı Türk iç ve dış politikasına hakim olmuştur. Fakat Atatürk dönemindeki Batıcılık bir dış politika anlayışı değil, içeride gerçekleştirilecek bir yenileşme hareketidir (Gönlübol ve Ülman, 1995: 156). Atatürk'ün iç ve dış politikada benimsediği ilke tam bağımsızlıktır ve Batı'ya rağmen Batılılaşma hareketidir. Oysa savaş sonrasında Batı ile siyasi, ekonomik ve askeri bütünleşme bir yönü ile Batılılaşma hamlesinin devamı olarak gösterilmiştir, fakat diğer yönüyle Türkiye'nin tam bağımsızlık anlayışına önemli ölçüde zarar vermiştir (Torun, 2002: 150-155).

Sander (2006: 155), Türk dış politikasının Soğuk Savaş yıllarına rastlayan bu dönemini, “Batı Avrupa ve özellikle ABD ile kesin işbirliği olarak” tanımlamaktadır. Sander'e göre (2006: 156), Türkiye bu dönemde ulusal çıkar kavramını yeniden tanımlayarak onu ABD'ninki ile adeta özdeşleştirmiştir. Öte taraftan bu dönemin pek çok Avrupa ülkesi açısından özgürleşmenin yaşandığı vurgulanmalıdır. Eski sömürgelerin özellikle de İngiltere ve Fransa gibi ülkeler karşısında bağımsızlıklarını kazanmaları Avrupa'yı farklı arayışlara sürüklüyordu. Almanya ise NATO üyeliği sayesinde nispeten daha güvenli ve istikrarlı bir görünüme sahipti (Dinan, 2009: 68-70).

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerine, 1950'li yıllarda Türk-Yunan ilişkileri de damgasını vurmuştur. Atina'nın, Grivas adlı bir Yunan Subayını 1955'te gizlice Kıbrıs'a çıkararak EOKA yeraltı teşkilatını kurdurması, adanın Yunanistan'a ilhakı

için faaliyetlerine başlaması, Ankara’da rahatsızlık yaratmıştır (Manisalı, 2002: 18). Yunanistan’da iç savaşın sona ermesinden sonra da artık Enosis için zamanın geldiğine inanmış fakat bu noktada ileriye dönük olarak Türkiye’nin ihtiyaç, talep ve düşünceleri göz ardı edilmiştir. Türkiye, İngiltere’nin adada kalmasını ve statükonun devamını istiyor ve Enosis’e kesin olarak karşı çıkıyordu.

Kıbrıs’a taraf olan devletlerden biri olan Yunanistan’ın 1930’lardan bu yana Kıbrıs’ı topraklarına katmak istemesi olan Enosis (Adanın Yunanistan’a bağlanması) ile Kıbrıs sorunu başlamış ve bu mesele Türkiye ile Yunanistan arasında ciddiyetini koruyarak bu güne kadar gelmiştir (Fırat, 2004). Kıbrıs sorununun ortaya çıkışını inceleyen İrkıçatal (2012), savaş sonrası dönemde İngiltere’nin değişen konumu ve Ortadoğu politikalarında Türkiye ile ilişkilerinin önemine dikkati çekmektedir. İngiltere’nin Ortadoğu savunma politikaları için Türkiye’nin iş birliği vazgeçilemez olarak görmesi Türkiye’nin Kıbrıs konusunda düşüncelerinin önemini artırmaktaydı.

Şüphesiz ki Kıbrıs sorunu ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri tarihsel olarak başlı başına bir inceleme konusu olabilecekse de, bazı önemli siyasi gelişmelerin altını çizmekte fayda vardır. 1957 yılında İngiltere-ABD ilişkileri olumlu yönde gelişme göstermiş, İngiltere, daha ucuza temin edilebilen Amerikan nükleer silahlarını tedarik etmeye başlamıştır. Bu nedenden ötürü İngiltere Kıbrıs ile ilgili stratejik ihtiyaçları da değişmiştir (İrkıçatal, 2012: 39).

Türkiye ile Yunanistan 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih’te anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma Kıbrıs sorununun ilk evresini sona erdirmiştir. Londra’da İngiltere’nin ve Kıbrıs’taki her iki toplumun liderlerinin de onayı alınmıştır (Arslanoğlu, 2008).

Bu şekilde ortaya çıkan Zürih ve Londra Anlaşmaları bağımsızlık, iki toplumun ortaklığı, toplumsal alanda otonomi, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin garantisi ilkelerine dayandırılmıştır (İsmail, 1998; Onat, 2008). Ancak çok kısa bir süre içinde adadaki iki toplum arasında bölünmeye yol açacak politik bir kriz de bu gelişmenin hemen ardından yaşanmıştır.

Burada kısaca özetlemek gerekir ki Kıbrıs'ın geleceği sorunu zaman içerisinde geniş ölçüde uluslararası bir düzeyde ele alınmaya başlanmış ve dünya kamuoyu bu sorundan devamlı surette etkilenmiştir. Örneğin NATO müttefiklerinin tüm uyarılarına rağmen Yunanistan BM'ye gitme kararı vererek İngiltere karşısında konumunu zayıflatmış ve Londra'nın Yunanistan hakkında güvenilemez müttefik algısını kuvvetlendirmiştir. Türkiye ise Yunanistan'ın aksine BM'de İngiltere ile birlikte hareket ederek Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğunu göstermiştir. Fakat bu defa Yunanistan BM'ye giderek İngiltere'nin koloni meselesini uluslararası arenaya taşımış bu da yasal olarak Türkiye'nin müdahalesine zemin hazırlamıştır. Bu noktadan sonra uluslararası düzlemde tartışılan bu sorun önemli diplomatik çabalara rağmen çözümsüzlüğünü bugün de sürdürmektedir.

3.2. AET DÖNEMİ TÜRKİYE VE AVRUPA SİYASİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin AET'ye ortak üyelik başvurusunun değerlendirilebilmesi için o günkü koşulların irdelenmesi gerekir. Dolayısıyla, 1959 yılında Türkiye'nin ve ortak üyelik görüşmelerine başladığı AET'nin içinde bulunduğu konjonktürün temel dinamiklerinin, Türkiye'nin iç ve dış politika ortamının araştırılması faydalı olacaktır. AET dönemi ilişkilerin anlaşılması için ayrıca yürütülen diplomasi ve sonuçlarına da değinmek gerektiği düşünülmektedir.

3.2.1. TEMEL DİNAMİKLER

İkinci dünya savaşının sona ermesiyle Avrupa ülkeleri, içinde bulundukları durumda, kendi güvenlik ve istikrarlarını sağlayabilmek için ABD veya SSCB'nin güdümüne girmişlerdir. Böylece, Batı Avrupa NATO'ya, Doğu Avrupa da Varşova Paktı'na üye olmak suretiyle güvenlik ve istikrarlarını bir yerde iki blok arasında kurulan güç dengesine bağlamışlardır (Kissinger, 2000: 393-414). Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve soğuk savaşın başlaması onu 4 Nisan 1949 tarihinde ABD ile imzaladığı Atlantik Paktı ile ortak savunmasının temelini atmaya götürmüştü. (Manisalı, 2002: 13).

Avrupa'daki politik açmazların temelinde ayrıca savaş sonrasında güç kaybı yasayan ülkelerdeki ekonomik sorunlar yatıyordu. Birçok Avrupa ülkesinin çelik kapasitesi muhtemel bir aşırı üretim krizine yol açacaktı. Talep ve fiyatlar düşüyor, üreticilerin rekabeti önlemek amacıyla iki dünya savaşı arasında yaptıkları türden bir kartel oluşturacaklarına dair işaretler alınıyordu. Yeniden yapılandırma sürecinin ortasında Avrupa ekonomilerinin ana sanayilerini spekülasyon veya kasıtlı bir kıtlığa bırakmaları mümkün değildi.

Savaş sonrasında sivilleşmeye başlayan Avrupa gerçeğine karşılık, öte yandan ABD'nin Avrupalı Müttefiklerinden istediği NATO bölgesinin savunulmasında sorumluluk yüklenmeleri idi. Bunun için ekonomik ve siyasi

istikrarın şüphesiz sağlanması gerekecekti. OEEC'nin kurulması bu sürecin doğal bir sonucu olmuştur (Sander, 2009: 343-347).

Bugün AB olarak bilinen yapıyı oluşturan ve üç Topluluktan ilki olan AKÇT'nin kurulması yönündeki ilk girişim, 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schumann'dan geldi. Avrupa ülkelerine yapılan çağrıda, savaş sanayisinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesi öngörülmüyordu.

Bu çağrı ile Fransa, Avrupa'nın diğer ülkelerinin yanı sıra Almanya'ya, Avrupa Federasyonu'nun ilk parçasını oluşturmak üzere, iki ülkedeki kömür ve çelik üretimini yönetecek bir organda eşit şartlar ile yer almasını teklif etmektedir. Çağrıya üç Benelüks (Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) ülkesinin yanı sıra, İtalya da olumlu cevap vermiştir. Schumann Planı esas alınarak yapılan görüşmeler sonucunda, AKÇT'yi kuran ve aynı zamanda bugünkü AB'nin temelini oluşturan üç kurucu Antlaşmadan birisi olan antlaşma, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında elli yıl süreyle yürürlükte kalmak üzere, 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te imzalanmış ve 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir (BDTMABGM-Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2002: 9-12).

AKÇT'ye İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1 Ocak 1973, Yunanistan 1 Ocak 1981, Portekiz ve İspanya 1 Ocak 1986, Finlandiya, İsveç ve Avusturya ise 1 Ocak 1995 tarihinde katılmışlardır (Dinan, 2009).

AKÇT Antlaşması, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren elli yıllık bir süre için yapıldığından, 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir. Konseyde yapılan tartışmalar sonucunda, 24 Temmuz 2002 tarihinden itibaren AT, AAKTÇ'nin yerini almış ve AKÇT ile üçüncü ülkeler arasında yapılmış olan tüm antlaşmalardan doğan hak ve borçlara halef olmuştur.

Paris Antlaşmasını imzalayan altı ülke arasında AKÇT ile sınırlı bir alanda başlatılan bütünleşme çabalarını çeşitli alanlara yaygınlaştırma girişimleri kapsamında, diğer bir girişim de EURATOM kurma girişimidir.

Avrupa’da siyasi ve ekonomik birlik kurma çabaları da 1955 yılında, “Beneleux Memorandumu” ile AET ve EURATOM’un dayanacağı temel ilkelerin belirleneceği hükümetler arası bir komite kurulmasıyla hız almıştır. Hazırlanan rapordaki temel düşünce, ülkelerin tek başına atom çağının gereği olan teknik devrimi gerçekleştiremeyeceği ve bunun için de Avrupa’nın ortak bir ekonomik temelde bütünleşmesi gerektiği yönündeydi (Sander, 2009: 343-347).

Esasında AET, Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Treaty establishing the European Economic Community) ile oluşturulmuştur. Antlaşma, 25 Mart 1957’de Roma’da imzalanmış ve 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma imzalandığı yer nedeni ile Roma antlaşması olarak da anılmaktadır.

EURATOM’un amacı, atom enerjisinin barışçıl amaçlar ile kullanımını geliştirmek olarak belirlenmiştir. EURATOM kurumları, 1967 yılında AKÇT ve AET ile birleştirilince, görünür bir biçimde kendi kimliğinden uzaklaşmıştır (Dinan, 2005: 100).

Böylece 1970’li yıllara gelindiğinde dünya genelinde iki kutupluluğun zayıfladığı ve AET ile güç ve istikrar sağlayan Avrupa’nın dünya politikasında da daha etkin bir aktör haline geldiği söylenebilir (Sander, 2009: 334). Soğuk savaş süresince Avrupa’daki bu savuma ve ekonomik kalkınma temelli dinamiklerinin ve Türkiye ile bu çerçevede kurulan ilişkilerin anlaşılabilmesi için önemli siyasi gelişmelerin tespit edilmesi gerekliliği söz konusu olmaktadır.

3.2.2. ÖNEMLİ SİYASİ GELİŞMELER VE NEDENLERİ

Konjonktürel açıdan yapılacak değerlendirmelerin AET dönemi ilişkilerini çözümlemede önemi büyüktür. Fakat bu dönemde yaşanan ekonomik bunalımlar, iç

siyasi istikrarsızlıklar, hükümet krizleri ve siyasi çatışmaların yanı sıra Türkiye'nin bu dönemine rastlayan dış politikasına da bakmak gerekmektedir. Bu bölümde böylece 1960, 70 ve 80'li yıllarda Avrupa ile ilişkilerin genel görünümü iç ve dış politik gelişmeler yönünde belirlenmeye çalışılmaktadır.

Öncelikle söylemek gerekir ki bu dönemde iç yapının tamamen Batıya bağlı olduğu dikkati çekmektedir. Hatta denebilir ki Türkiye'nin iç işlerinde Batı egemen bir görünümde (Ahmad, 2008). Bir yandan 50'li yıllardaki gelişmeleri takiben ABD'nin doğrudan etkisi hâkim bulunurken, Avrupalılık ya da Avrupalı gibi olmak da halk arasında çekiciliğini artırmıştır. "Türk halkı için Avrupa, artık arzu edilen bir yerdir ve Avrupa'nın ekonomik ve kültürel etkisi her alanda hissedilmektedir" (Manisalı, 2002: 19).

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinde yeni bir dönem olarak karşımıza çıkan AET yapılanmasıyla kurulan siyasi ilişkilerin kurulmasında yer alan faktörler çeşitlidir. Bu faktörlerden belki de en öncelikli olanı ekonomik nedenlere dayanmaktadır. 60'lı yılların Türkiye'sine bakıldığında ekonomik olarak AET ülkelerinin gerisinde olduğu görülmektedir. 50'lerin sonunda izlenen ekonomi-politikaları popülist yönlendirmelerle DP'ye yöneltilen muhalefet doğrultusundadır ve ekonomide Keynesçi ve planlı kalkınma düzenlemelerinin benimsenmesi yönünde olmuştur (Karaosmanoğlu ve Diğerleri, 2003). Böylece Türkiye, 1960 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) kurarak yavaş yavaş planlama dönemine geçmiştir (Ahmad, 2008:159-160). Türkiye'nin, özellikle AET üyeliğiyle bağdaşmayan dışa kapalı, müdahalecilik ve korumacılığa dayanan bir ekonomik rejim uyguladığı görülmektedir (Hiç, 1979). Hiç (1982), 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik programa kadar Türkiye'de bu durumun sürdüğünü, uygulanan ekonomi politikaların başarısız olduğunu ve AET ile uyuşmadığını; kişi başına milli gelirin ise bu dönemde AET ülkelerine kıyasla çok daha düşük seyretmiş olduğunu aktarmaktadır.

Buna karşılık Avrupa ise ekonomik olarak güçlenip kendini toparladıkça, Türkiye'nin Avrupa'ya bakışı da değişmeye başlamış; Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini geliştirdiği ülkelerin başında gelmiştir.

Yine bir diğer faktör, 1960'lı yıllarda köyden kente göç hareketlerinin artmış olmasıdır. Ekonominin sanayileşmesi doğal olarak toplumsal dönüşüme de yansımıştır. Toplumsal olarak bilinci artan bir işçi sınıfı ve bir burjuvazinin varlığından söz konusu olmaya başlamıştır. Yanı sıra Türk işçileri de Avrupa'nın yolunu tutmaya başlamışlardır; bu sayede Türkiye ile Avrupa arasında yeni bir ilişki oluşmaya başlamıştır (Manisalı, 2002: 28). 70'lere gelindiğinde ise Avrupa'daki Türk işçilerden gelen dövizin GSMH'de ciddi katkılar sağlamaya başladığı görülmektedir (Ahmad, 2008: 160-161).

1960'larda Türkiye'deki iç siyasete baktığımızda; bir önceki on yılın tam tersine tamamen siyasallaşmıştır ve anayasanın tanıdığı özgürlüklerle ilk defa ideolojik siyasete izin verilmeye başlanmıştır. Kuşkusuz bu gelişmelerin etkisiyle dönemin en önemli siyasi gelişmesi 27 Mayıs 1960'daki askeri darbesi olmuştur. "27 Mayıs rejimi, temeller aynı kalmakla birlikte siyasal hayatın yapısında büyük bir değişiklik yaratmıştır" (Ahmad, 2008:163). Darbe ile başlayan ve askeri idare altında geçen zaman süresince AET, Türkiye ile ilgili herhangi bir işlem yapmamıştır. Ancak 1963'te sivil idareye döndüğü zaman AET ikinci adımı atmış ve 1963'te Türkiye ile AET arasında Ankara Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Yine aynı yıl, Türkiye ile AET arasında 1. Mali Protokol imzalanmıştır (Kazgan, 1973). Bu anlaşma aynı zamanda Türkiye'yi GB'ye götürecek olan ilk adım olmuştur.

60'lı yılların ikinci yarısından 70'li yıllara kadar, Türkiye'de siyasi partiler ve siyasi eylemlerde yeni gelişmeler sürmüştür. Merkez sol grup ve partiler, o günlerde radikal sol düşüncenin etkisinde kalarak, gerek AET'ye gerek ABD'ye ve özel teşebbüse ve özel yabancı sermayeye karşı bir tutum içine girmiştir. Bu arada radikal sol terör ortaya çıkmıştır. Merkez sağ grup ve partiler ise radikal sol teröre karşı radikal dinci ve radikal milliyetçi akımları desteklemiş, radikal sol teröristlere karşı milliyetçi olan ülkücüleri tutmuştur. Böylece, gerek merkez sol gerek merkez

sağ ciddi bir bunalıma sürüklenmişlerdir. Nitekim merkez sağ partiler genelde Türkiye-AET ilişkilerinin gelişmesinden yana tavır koymuşlardır. Örneğin, Süleyman Demirel'in merkez sağ Adalet Partisi hükümeti, tam üyelik için tanınan 1964-1969 yılları hazırlık döneminin bittiği 1969 yılında, bu hazırlık dönemini altı yıl daha uzatmak istememiş ve doğrudan geçiş dönemine girme kararı vermiştir. Adalet Partisi'nin bu kararı, 1966 yılında "ortanın solu" ilkesini benimsemiş olan İsmet İnönü ve CHP tarafından eleştirilmiştir (Hiç, 1972).

Daha önce de söylendiği gibi planlı döneme geçilmesiyle, vurgulamak gerekir ki ekonomideki etkisinin yanında DPT'nin bürokrasi üzerindeki etkisi de kayda değerdir. Bürokrasideki bu yenilik politik arenadakine benzer bir bölünmüşlüğe neden olmuştur. DPT, beşer yıllık dilimler halinde Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının her aşamasını düzenleme gayreti ile planlar hazırlamaya başlamıştır. Fakat yaklaşım farklılıkları nedeniyle Dışişleri Bakanlığı ile DPT arasında ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum Avrupa müzakerelerine hazırlıklar sırasında da çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bakanlığın ılımlı tavrına karşılık DPT daha korumacı ve milliyetçi bir söylemle politikalar geliştirme yoluna gitmiştir. Böyle bir ortamda, anlaşmazlıklar nedeniyle süreci olumsuz etkileyen bazı teknik yanlışlıklar da yapılmıştır (Tekeli ve İlkin, 1993a:188-189; Sandıklı, 2003: 287; Akgönenç, 2009: 33-36). Nitekim en belirgin farklılık; geleneksel olarak Dışişleri Bakanlığı'nın AT ile ilişkileri Batılılaşma hamlesi çerçevesinde ve olumlu değerlendirirken DPT'nin kalkınma çerçevesinde özellikle de GB'nin sanayileşme açısından ve ithal ikamesine yönelik kalkınma hamlesi açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı görüşünü savunmasıdır (Manisalı, 2006: 12; Gürbey, 2010: 139).

İçeride yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin dış politikasında 27 Mayıs 1960 darbesinden sonrada ise büyük bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Zaten ihtilal yönetimi de, yayınladığı bildiride, Türkiye'nin bütün ittifaklarına ve taahhütlerine sadık olduğunu, NATO'ya bağlı olduğunu ilan ederek dış politikada herhangi bir değişikliğin olmayacağını açıklamıştır. Öte taraftan, 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde uluslararası sistemde, üçüncü dünya ülkelerinin ortaya çıkmasıyla iki kutupluluktan çok merkezli bir sisteme ve soğuk savaştan

yumuşamaya geçilmeye başlanmıştır. Bu uluslararası konjonktür içinde Kıbrıs Sorunu 1960'ların ortasından itibaren Türk dış politikası üzerinde belirleyici temel bir faktör olarak ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2001: 14; İrkıçatal, 2012). Zira Türkiye'nin AET'ye hem ilk başvurusunda hem de daha sonra izlediği politikalarda Yunanistan-AET ilişkileri her zaman ön planda olmuştur.

Kıbrıs'ta 50'lerde yükselen Rum milliyetçiliğine karşılık Türkiye'de de tepkisel bir milliyetçilik kendini göstermiş, DP'nin o dönemde izlediği politikada Kıbrıs'ın Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşımı (TAKSİM) istenmiştir. Bu, Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların "Enosis" tezine karşı Türkiye'nin karşı tezini oluşturmaktadır (Tansel, 2010: 218-224). 1958 yılında ise ABD'nin telkinleri ve hatta bir anlamda dayatmaları sonucu "Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti" fikri tartışılmaya başlanacaktır. Nitekim Yunanistan, 1959 yılında devreye ABD'nin girmesi ile birlikte mecburen Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti tezini kabul edecektir. ABD, özellikle de Rus tehdidine karşın İngiltere'nin çıkarları korunmak şartıyla adada dengenin sağlanmasını ve Türk ve Rum halkalarının güvencelerinin Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde olmasını istemiştir (Manisalı, 2000: 31). Bu durum, Yunanistan açısından Enosis hayalinin noktalanması anlamına gelmektedir. Böylece 1960 yılında Kıbrıs Anayasası imzalanmıştır. Adaya simgesel Türk ve Yunan birlikleri yerleştirilmiştir (Onat, 2008: 11-20).

Türkiye, 1960'lı yılların ortalarında, özellikle de tarihe Noel Katliamı olarak geçen EOKA'nın Türk cemaatine karşı 'etnik temizleme ve adadan kaçırma' politikasıyla Kıbrıs'taki bunalımın artması üzerine soruna çözüm bulmak amacıyla, gerek Birleşmiş Milletlerde (BM), gerek Batı dünyası içinde beklediği ilgi ve desteği bulamamış, bu durum Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki yalnızlığını gözler önüne sermiştir. Türkiye'nin kendisini bu denli haklı hissettiği bir davada özellikle ABD tarafından terk edilmesi gerek kamuoyunda gerek yöneticiler nezdinde şaşkınlıkla karşılanmıştır. Türkiye'nin uluslararası planda Kıbrıs sorunu sebebiyle karşılaştığı yalnızlığa karşı tepkisi çok yönlü dış politika başlığı altında, ama temelde iki yönde olmuştur. Yumuşamanın imkânları çerçevesinde Batı Bloğundaki yükümlülüklerinden vazgeçmeden bir yandan başta SSCB olmak üzere Doğu Bloğu

ile diğerk yandan genelde tüm 3.Dünya ile özel olarak bunun içindeki İslam dünyası ile ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Bozkurt, 2003).

Nitekim politik kriz; Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs devletinden zorunlu tahliyesi ve 1964'te inşa edilen 'Yeşil Hat' (Green Line) sonucunda Türk toplumunun yerleşim bölgelerinde izole edilmeleri ile sona ermiştir. Müftüler-Bac ve Güney (2005: 282-283) 1963 ve 1974 arasındaki bu gergin süreci, "toplumlar arası şiddet ve etnik çatışma" olarak tanımlamaktadırlar.

1970'lere gelindiğinde de Türkiye'de iç ve dış siyasette sorunlar sürmektedir. Akgönenç (2009: 33-41) genel olarak bakıldığında bu dönemde Türkiye'nin iç siyasi gündeminde derin bir istikrarsızlık olduğunu aktarmakta ve bu durumun AET ile ilişkilere olumsuz yansımalarının altını çizmektedir. Bunun açık örneği bu dönemde kurulan koalisyonlar ve siyasi istikrarsızlık olarak görülebilir (Ahmad, 2008: 163-166). Ayrıca 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizinin etkisiyle dış ticaret açığının dramatik bir artışla 1975'de 1 milyar 722 milyon dolara yükselmesi, AET'ye başvuran yeni adayların oluşu, Türkiye'nin Katma Protokol'ün değiştirilmesi yönündeki talepleri arttırmış (Erhan ve Arat, 2002: 848) ve ekonomideki bu dalgalanmalar da AET ile ilişkileri zorlaştırmıştır. Zira bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğu dış kaynak bulmada zorlanmış, dış borç krizi ile karşı karşıya kalmış ve ciddi kaynak yetersizliği sorunu yaşamışlardır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde de dış kaynak yetersizliğinin de etkisiyle kriz sürecine girilmiş ve 1980'de dış desteğin sağlanamaması nedeniyle krizin boyutları hızla şiddetlenmiştir (Oktayer, 2009).

Gencer (2011) 70'li yıllar boyunca, siyasi açıdan Türkiye'de Türkiye-AET ilişkilerinin karşıtlarının kuvvetlendiğini göstermektedir. Ona göre özellikle, merkez sol eğilim içinde olan gruplar ve CHP, radikal sol düşüncenin etkisi altında, Türkiye-AET ilişkilerine karşı çıkmışlar ve bu konuda o yıllarda oldukça etkin olmuşlardır. Dinci radikal sağ ve Milli Selâmet Partisi (MSP) de kesinlikle Türkiye-AET ilişkilerine karşıydı. Öte yandan, radikal milliyetçi sağ ise, söylemde karşıt olmakla beraber, fiili eylem ve oylamada ılımlı bir davranış içinde olmuştur.

Özellikle de Almanya'nın 1975'de Komisyon'dan Türk işçilerinin serbest dolaşımı ile ilgili Katma Protokol'ün 36. maddesinin kaldırılmasını istemesi, 39. madde 1973 yılı sonuna kadar Türk işçilerinin sosyal güvenliklerinin geliştirilmesi ile ilgili bir anlaşmanın yapılmasını öngörmesine rağmen bu konuda bir gelişme sağlanamaması, Türkiye-AT ilişkilerindeki olumsuz gelişmeleri daha da arttırmış, Yunanistan'ın AET'ye tam üyelik için başvuruda bulunmasını takiben adeta kopma noktasına getirmiştir. 1978'de Ecevit gümrük tarifelerinin indirilmesi konusu ve Katma Protokole ilişkin anlaşmazlıkların içeride yarattığı anlaşmazlıklar nedeniyle Ortaklık Antlaşması'nın şartlarını dondurmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Ortaklık Antlaşması'nın 5 yıl süreliğine dondurulmasıyla ilişkiler sekteye uğramış (Gürbey, 2010:141) o döneme kadar iç siyasette AT'ye üyelik konusunda sağlanmış olan mutabakat bozulmuştur. Bu durumla ilgili olarak Morris (2005: 2), politik ve ekonomik krizlerin etkisiyle 70'lerde ortaya çıkan sorunların Türkiye'nin AET üyeliğinde kayıp yılları olduğu yorumunu yapmaktadır. Gerçekten de bu yıllarda ilişkilerin her bakımdan Türkiye'nin zararına geliştiği görülmektedir.

AET ile sürdürülen sorunlu diplomatik ilişkilere karşılık içeride ise bu dönemin karakteristiği olarak göze çarpacak en önemli sorunlardan bir diğeri de yükselen anarşik şiddet olayları olduğu görülebilir. Arslanoğlu (2008) bu sürecin özellikle de 1968 yılında Fransa'da başlayan öğrenci olaylarının bir uzantısı olduğunu vurgulamaktadır. Bu dönemde hemen her gün üniversitelerde çatışma olmakta ve ölümler gerçekleşmektedir. Bu olayların önü ancak 12 Eylül 1980'deki çok sert askeri müdahale ile alınabilmiştir (Hiç, 1972). Askeri darbe AET ile ilişkileri askıya almış, koalisyon hükümetleri döneminde devam eden görüşmeler sırasında Topluluk tarafından önerilen tercihli ticaret antlaşması seçeneğini ise Türkiye reddetmiştir.

Böyle bir ortamda Kıbrıs konusu gündemde kalmaya devam etmiştir. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan Cuntası'nın desteğiyle EOKA lideri Nikos Sampson adayı Yunanistan'a bağlamak amacıyla Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirerek iktidarı kısa süreyle ele geçirmiştir. Kıbrıs'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne

kasteden bu hareket karşısında Türkiye, 1960 Garanti Antlaşması çerçevesinde, önce İngiltere'ye ortak müdahale teklifinde bulunmuştur. Türkiye, İngiltere'nin olumsuz cevap vermesi üzerine, Ada'daki Türklerin güvenliğini de dikkate alarak 20 Temmuz 1974 günü Barış Harekâtı'nı başlatmıştır (Armaoğlu, 1988). Böylece Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı önlenmiş ve Kıbrıs Türk halkının varlığı güvence altına alınmıştır. Hem AET hem de ABD temelinde bu hareketin kaçınılmazlığını görmezden gelmişlerdir. Bu nedenle, gerek Türkiye-AET gerek Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi sorunlarla karşılaşmıştır (Oran, 2002: 704-706). Bu arada ABD ayrıca Türkiye'ye yaptığı askeri yardımlara ambargo koymuştur (Manisalı, 2006: 33).

Zaman içinde Kıbrıs Türk halkının barış antlaşması için yaptığı girişim GKRY tarafından samimi bir karşılık bulmamıştır. GKRY'yi barışa zorlamak maksadıyla, "self-determinasyon" hakkına dayanarak ve siyasi eşitliği vurgulayarak 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kurulduğunu ilan etmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 414). 24 maddelik "Bağımsızlık Deklarasyonu"nu KKTC'nin bağımsız bir devlet olduğunu belirtmekteydi. Bu yola gidilirken federasyon tezi muhafaza edilmiş ve Rum tarafına barış ve çözüm çağrısında bulunulmuştur. Fakat tanıtım için kararlı ve yeterli girişimler yapılamamıştır.

Denebilir ki Kıbrıs sorunu, Türk dış politikasında önemli değişiklikler yaratan bir konu olarak 1960 sonrası dış politikası tercihlerinin değişmesine büyük oranda katkıda bulunmuştur. 1964 yılında Türkiye'nin anlaşmalardan kaynaklanan garantörlük hakkına dayanarak Ada'da Türk toplumuna yönelik imha girişimlerini silahlı kuvvet kullanarak önlemek istemesi üzerine uluslararası destek alamamış olması Türkiye'de yeni bir dış politika sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

1974 sonrası dönem, Türk - Yunan ilişkilerinin en yoğun ve karmaşık dönemini oluşturmuştur: Bir yandan Kıbrıs sorununa toplumlar arası görüşmeler yoluyla çözüm bulunması çabalarına sahne olurken diğer taraftan, iki ülke arasında karasuları ve kıta sahanlığı konusunda yeni krizler yaşanmaya başlanmıştır.

Yunanistan dışında diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkilere bakıldığında burada da Türkiye'nin üyeliği konusunda farklı görüşlerin belirdiği görülmektedir. 1960-70'lerde AET'nin Türkiye'ye üyeliğine olan bakışını çözümleyen Gencer'e (2011) göre, Avrupa merkez sağının (Muhafazakârlar, Hristiyan Demokratlar), esasında Türkiye'nin uzun vadede üyeliğine genelde olumlu baktıklarını aktarır. Avrupa merkez solu (Alman Sosyal Demokratlar, Fransız Sosyalist Parti, vb.) ise Türkiye'nin demokratik rejimini geliştirmesi halinde üye alınmasında bir başka sakınca görmüyorlardı. Yeşillerin, Liberallerin görüşleri de yine merkez sol gruba yakındı. Bunlara karşın, hangi gruptan olursa olsun, Kıbrıs sorunu başta olmak üzere kötü ilişkiler nedeni ile Yunanlı AP milletvekilleri Türkiye'nin üyeliğine kesin şekilde karşı çıkıyorlardı. Öte yandan 1973 yılında, İngiltere, İrlanda ve Danimarka EFTA'yı bırakarak AET'ye tam üye olmuş ve böylece AET üye sayısı altıdan dokuza yükselmiştir. AET bu genişleme ile ekonomik entegrasyonunu kuvvetlendirirken, Türkiye 80'lere kadar tam üyelik yolunda zayıf bir konuma gelmiştir.

Belirtmek gerekir ki 1974'deki Kıbrıs Barış Harekâtı Yunanistan'daki askeri idarenin sonu olmuş, Yunanistan yeniden demokrasiye girdikten sonra da AET ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir (Karluk, 2007; Sandıklı, 2007: 291). Türkiye'nin ise AET ile ilişkilerine baktığımızda ilişkilerin zayıfladığı; 1978 seçimlerinden sonra iktidara gelen Bülent Ecevit'in CHP hükümetinin 1978 yılında radikal bir geri adım atarak bu yükümlülükleri beş yıl için askıya almış olduğu görülmektedir. Bu dönemde AET ile Türkiye ilişkilerinin de geleceğini derinden etkileyecek olan en büyük kırılma noktası ve belki de en önemli olaylardan biri, Türkiye ilişkilerini zayıflatmışken 1978 yılında, Yunanistan'ın tam üyelik için AET'ye başvurmuş olması ve 1981 yılında tam üyeliğe kabul edilmesidir. Bu arada ayrıca, Yunanistan'ın üyeliğini takiben 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz tam üye olmuşlardır. Böylece, AT'nin üye sayısı on ikiyi bulmuştur (Dinan, 2009: 240).

80'li yıllar AET ile ilişkilerin yeniden canlandırılmaya çalışıldığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır (Manisalı, 2006: 43-49). Örneğin 80'lerde AET ilişkileri konusunda yaşanan iç siyasi iklime bakıldığında: MHP ve MSP destekli Demirel Azınlık Hükümeti Kasım 1979'da kurulmuştu ve programında AT ile ilişkiler

konusunda bir şey olmamasına rağmen AET ile ilişkilerde yeni bir dönem başlatmak istediği görülmektedir. Hükümetin aldığı 24 Ocak 1980 kararları da dışa açılmayı ve uluslararası ekonomiye entegre olmayı öngörüyor, Topluluk ile ilişkileri güçleştiren engelleri ortadan kaldırıyordu (Birand, 1996: 386). Nitekim AET ile ilişkilerin iyiye gitmesi MSP'yi rahatsız etmişti ve Türkiye'yi İslam dünyasından kopararak Batı ile siyasi birleşmeye zorlayacak Ortak Pazara sokmaya teşebbüs ettiği gerekçesiyle Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmek hakkında gensoru önergesi vererek istifasına neden olmuştu.

Türkiye'nin siyasi tarihinde 80'lere baktığımızda dış politikada da yeni yönelimler söz konusu olmuştur. Bu dönemin dış politikasına AET merkezi olmamakla birlikte önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin Sander (2006:157), Türkiye'nin 1980'lerin sonlarına kadar soğuk savaş psikolojisinde; ortaya çıkardığı askeri çatışmalar ve anlaşmazlıklardan büyük ölçüde etkilenen devletlerden biri olduğu görüşündedir; hem ekonomik hem de politik yönleriyle Türkiye bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle denebilir ki Türkiye, AET'ye tam üyeliğini ekonomik, iç ve dış politik nedenlerden ötürü ön planda tutmayı tercih etmiştir (Oran, 1996; Gürbey, 2010).

Ekonomik bakımdan, 80 sonrası dışa açılan Türkiye, ihracatı ön plana çıkarmış, bu da yeni pazarlar gerektirmiştir. Oysa 1987'den sonra bu yeni pazarlarda belirsizlik ortaya çıkmış, bu tarihte yapılan AET'ye giriş başvurusu dondurulmuş, Libya ve Irak pazarlarının körelmesinden sonra Körfez Savaşı sonucunun olumlu etkilerini beklerken Özal yönetimi, Türkiye'nin ilk elde 9.5 milyar dolar zarar ettiğini görmüştür. Ayrıca, küreselleşme sonucu dünya ekonomisinin kabuk değiştirmesi ve bölgesel birleşmelere gitmesi olgusu vardır. Bunların yanı sıra bir de Türkiye'nin enerji hammaddesi (petrol, doğalgaz) gereksinmesi de etkili olmuştur (Oran, 1996).

AET döneminde Türkiye ile Avrupa ilişkileri özellikle de iç ve karışıklıklar nedeniyle belirli değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Arslanoğlu (2008), Türkiye'deki demokrasinin tarihsel gelişimini konu edindiği kapsamlı incelemesinde 1970'leri toplumsal kargaşa dönemi olarak nitelendirirken 80 sonrasını ise

liberalleşme ve Türkiye'nin Batı güdümüne girme dönemi olarak değerlendirmektedir. 80'lerin sonunda böylece, Türkiye ve AET ilişkilerine, soğuk savaşın sona ermesi ve uluslararası politikadaki köklü değişimlerin de etkisi ile boyut değiştirerek 70'lerdeki ekonomi temelli sorunlara siyasi bir boyut da eklenmiş olduğu dikkati çekmektedir (Dağı, 1997: 120; Eralp, 1997: 99-106). AET ile ilişkiler daha çok demokrasi ve insan hakları temelinde ele alınmaya başlanmıştır (Çakmak, 2003; Gürbey, 2010: 144-149). Bunda iki temel faktörün etkili olduğunu ileri süren Dağı'ya (1997: 120) göre, AET'nun Avrupa Topluluğu'na (1987) dönüşerek politik bir karaktere bürünmesi ve ayrıca, SSCB'nin çökmesi ile birlikte stratejik ve askeri birlik konularındaki işbirliğinin öneminin azalması karşısında, demokrasi ve insan hakları söylemi güç kazanmıştır.

1980 Askeri Darbesi'nden sonra Türkiye ile ilişkilerini ve çalışmalarını durduran AET, 1986'dan itibaren Türkiye-AET Ortaklık Konseyini toplayarak ilişkileri tekrar canlandırma yoluna gitmiştir. Bu arada ise sivil idare Türkiye'de tekrar iş başına geçmiş, seçimler yapılmış ve seçilmiş parlamenterler ise AK'ndeki görevlerine geri dönmüşlerdir. Bu sivil dönemde başa geçen Turgut Özal hükümeti yeni bir yaklaşım içinde Türkiye'yi önemli bir değişim dalgasına sürüklemiştir (Akgönenç, 2009; Gürbey, 2010).

Bu değişim dalgasını Kirişçi (2009), Türkiye'nin iç ve dış politikasında bir kırılma noktası olarak tanımlar ve ekonomik reformlar başta olmak üzere, AET üyeliği başvurusu, Amerikan yardımlarına yaklaşımı, Yunanistan ile gelişen ilişkiler, post-Sovyet Cumhuriyetlerinin tanınması ve Kürtlerin kültürel özgürlükleri konusunda Kürt liderler ile görüşmelerin yapılması vb. gibi konuları radikal adımlar olarak özetlemektedir.

Örneğin 1980'lerin başlarından itibaren Kürt sorunu, Türkiye'nin komşu ülkeler, Avrupa ülkeleri ve Avrupa Birliği gibi bölgesel kuruluşlarla ilişkilerinde en önemli rollerden birini oynamıştır. Özal liderliği, Türkiye'nin etnik politikasını değiştirmekle Türkiye'nin bu muhataplara karşı avantaj kazanmasını istemekteydi.

Gerçekten de bu dönemdeki ilişkiler incelendiğinde farklı zorluklar görülmektedir. Örneğin Topluluğa yeni üye olan Yunanistan Türkiye'ye husumetini AT platformlarına taşımaya başlamış, Türkiye'deki askeri yönetimin terörü önleme ve asayiş sağlama girişimlerini insan, azınlık ve demokratik örgütlenme hakları ile demokratik ilkelere aykırı olduğu gerekçesiyle kınayarak siyasi. İngiltere ve özellikle de Almanya Türk işçilerinin ve göçmenlerin ülkelerine toplu göçünden endişe ediyor, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkıyorlardı.

Buna karşılık ise Özal, Türkiye-AT ilişkilerini geliştirmek ve daha olumlu bir yola sokmak üzere üçlü bir strateji uygulamıştır: Birincisi, Türkiye'nin Ankara Antlaşması ve Katma Protokol çerçevesindeki gümrük yükümlülüklerini tek taraflı ele alarak, bunları hızlandırmak yoluyla yerine getirmeye başlamıştır. İkincisi, askeri müdahale sona erdiği için, yine Ankara Antlaşması çerçevesinde siyasi ilişkilerin yeniden canlandırılmasını talep etmiştir.

Özal, Ankara Antlaşması'ndan bağımsız şekilde ve doğrudan Roma Antlaşmasının 237. maddesine dayanarak, 1987 yılında bir Avrupa ülkesi sıfatıyla, AT'ye tam üyelik için başvurmuştur (Arslanoğlu, 2008; Gökbnar ve Diğerleri, 2008: 5; Palabıyık ve Yıldız, 2009: 75). Özal'ın özellikle enflasyonu bir türlü düşürememesi, iç politikaya yönelik harcamaların fazla olması, bütçe açığının bir türlü kapatılamaması AET'ye yönelmesine sebep olmuştur (Çınar, 2011). Bu başvurunun Yunanistan başvurusunun ardından ve hazırlıksız yapıldığına ilişkin eleştirilere karşılık Dağı (2001:251) Özal'ın AET'ye yönelik politikası ANAP'ın 1983 yılında kurulurken parti programının da AB'ye tam üyelik olarak savunulduğunu ve Türkiye'nin Avrupa'ya yapısal olarak dönüşmesini gerekli gördüğünü ileri sürmektedir. Manisalı'ya göre (2006: 28) ise Özal, ABD ve Orta Doğu için ılımlı islamı temsil eden önemli bir figür olarak Batı kapitalizmini bir bütün olarak görmek gerektiğini düşünmüş ve bu nedenle Avrupa'ya da yaklaşmıştır.

Özal hükümetinde nihai bir hedef olmayan AB tam üyeliği iki açıdan çok önemli olmuştur: Birincisi, ekonomik olarak Türk malları Avrupa malları ile yarışarak yüksek kalite sağlanacaktı. Türk ekonomisine dinamizm kazandırılarak

ekonomik kalkınma ve endüstrileşme amaçlarına ulaşılacaktı. İkincisi de, siyasi olarak Türkiye'nin ABD bağımlılığına karşı bir dengeleme stratejisi olarak benimsenmişti. Özal AB üyeliğini ideolojik bir ilişki olarak değil daha çok karşılıklı ilişkilerin sağlanacağı bir ilişki olarak görmekteydi (Ataman, 2003). Buna rağmen, bir yönüyle de aslında Özal da AET ile ilişkileri Batılılaşma idealinin bir devamı olarak anladığını konuşmalarında belirtmiştir (Karabulut, 2008: 77).

1980'lerde Yunanistan'la zıtlığa dayalı bir ilişki biçimi, çatışma ve işbirliği döngüsü gözlenmektedir. NATO'ya üyelikleri her iki taraf için de sorunların çözümünde yeterli olamamış, tarafların daimi anlaşmazlığı tarihsel arka planlarıyla Kıbrıs sorunu (Soysal ve Ertekün, 1989; İnal, 1992; Manisalı, 2002a) karasularının genişliği, kıta sahanlığı, hava sahası, uçuş bilgi bölgeleri gibi sorunlara yönelik Ege (Policy Briefing, 2011) ve azınlıklara (Oran, 1991; Hatipoğlu, 2001) yönelik olarak Özal döneminde de varlığını sürdürmüştür. Özellikle de Mart 1987'deki Yunanistan'ın adalarda petrol arama girişimi ile patlak veren Ege bunalımı Ocak 1988'de Davos Zirvesi'nde Özal ve Papandreu'nun 10 yıl aradan sonra ilk kez bir araya gelmelerine neden olmuş, savaş korkusu ve gerginliğini ortadan kaldıracak bir mukabata varma konusunda mesajlar vermişlerdir. Fakat Davos'ta başlayan süreç kısa sürmüş, bunun nedeni ise büyük ölçüde içeride siyasal ve toplumsal destek görmemiş olmasıdır denebilir (Gürbey, 2010: 200-221).

Özal dönemine kadar ayrıca, ABD ile ilişkiler sadece askeri ve stratejik temellere dayanmaktaydı. Özal, ikili ilişkilerin değişik alanlara (ekonomik, ticari, sosyal) da yayılmasını sağlamıştır. Yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi için mevzuat değişiklikleri ve teşvikler getirilerek bir anlamda yabancı sermaye ile yerli sermaye aynı haklara kavuşturulmuştur.

Özal dönemi, Türkiye'de köklü sosyo-ekonomik politika değişikliklerinin yaşandığı ve Türkiye'nin dünya piyasasına girme mücadelesi içinde olduğu bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır. Özal'ın liberal söylemleri devleti etkinliğinin kısıtlanması ve serbest piyasa unsurlarında toplanmıştır (Öniş, 2010: 120). Örneğin 1983-1991dönemindeki Özallı yıllarda Türkiye ekonomisi ortalama %5,2'lik bir

büyüme oranını ve %6,2'lik de sanayide katma değer artışını sağlamıştır (Karabulut, 2010). Kültürel alanda ise Amerikan baskın kültürü ön plana çıkarak liberal ekonominin zenginleşen basın kültürü ile Batı yaşam tarzını tekrar Türk insanının hayranlıkla izlediği ve ulaşılması gereken yer olarak gördüğü bir devir açmıştır.

Refah getireceği düşünülen gümrük birliğine ulaşmak amacıyla AB ülkelerinin mallarından gümrük vergisini kaldırılmıştır. Özal döneminin dikkat merkezi Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu bölgelerine kaymıştır. Bölgesel ülkelerle ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkiler sıklaştırılmıştır. Özal liderliğinin temel amaçlarından biri, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi kalkınmasını hızlandırmak için ideolojik farklılıkları gözetmeksizin bütün bölgesel ülkelerle ilişkileri geliştirmektir (Ataman, 2003). Bu yeni girişimler Türkiye'yi Batıya hem ekonomik olarak hem de siyasi olarak daha az bağımlı duruma getirecekti.

Burada belirtmek gerekir ki Turgut Özal'ın dış politikasına rengini veren düşünce 1987'den sonra ağırlığı ortaya çıkan neo-Osmanlıcılık olmuştur. Neo-Osmanlıcılık daha çok dışa dönüktür. Çalış'a göre (2001: 418), liberal muhafazakar kesim dış politikada daha etkin olmanın yolunun Osmanlı mirasının yeniden canlandırılması olarak görmüş Özal'ın dış politikasına rehberlik yapmaya başlamıştır. Özal'ın değişik ortam ve zamanlarda belirttiği gibi, Türkiye'nin Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmak maksadıyla ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkileri derinleştirmiştir (Ataman, 2003). Benzer şekilde, Batı bağımlılığını kırmak amacıyla da İslam dünyası ile yakın ilişkilere girmiştir.

Sezal (2001: 167-168) Özal dönemiyle ilgili yaptığı çözümlemede, Turgut Özal iktidarına kadar olan Türk toplumsal yapısında tarihine yabancılaştırılmış, kayıtsız şartsız devleti kutsayan zihniyetin var olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Özal, bu dönemde halkı bütünleştiren bir öge olarak görülmekteydi ve ölmesi ile birlikte bu liberal demokratikleşme yarıda kalmıştır. Özetlemek gerekirse Özal liderliğinin, yalnız ekonomik alanda değil, aynı zamanda siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda da liberalleşme sağlama çabasında olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3.2.3. DİPLOMATİK SÜREÇLER VE SONUÇLARI

3.2.3.1. TÜRKİYE’NİN ORTAK PAZARA KATILIMI

AKÇT’nin önemli bir sorun yaşamadan çalışması AB taraftarlarını cesaretlendirmiş ve bu yönde çalışmalarına devam etmelerine yol açmıştır. AET, 25 Mart 1957 tarihinde altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan "Roma Antlaşması" ile kurulmuştur.

AKÇT’ye hukuken ve fiilen uluslar üstü bir kuruluş olma niteliğini kazandıran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AET’nin nihai hedefi, Avrupa’nın siyasal bütünlüğüne ulaşmasıdır. Bu hedefe varmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve iş gücünün serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve GB kurulması öngörülmüştür (Çakmak, 2005: 20).

Zamanın Türk yetkilileri, Türkiye’nin bir an önce AET’ye katılmak istemesinin esasında siyasi ve ekonomik önemli nedenleri bulunduğunu açıklamışlardır (Ayyıldız, 1975: 16; BDTMABGM, 2002);

- Avrupa’da gerçekleşecek siyasi bütünleşmenin dışında kalmamak.
- İhraç ürünleri için geniş bir pazar elde etmek.
- Kalkınma için gerekli kolaylıkları ve yardımları temin etmek.
- AET ile ilişki kurmuş olan Yunanistan’ın karşısında politik ve ekonomik olarak güç durumda kalmamak.

Esasında Türkiye'nin başvurusu Batılılaşma sürecinin doğal bir sonucu ve hedefi olarak görülmüştür. Daha da önemlisi, AET'ye üyeliğin, demokrasinin sürekliliğini sağlayacağı görüşü yaygın olarak kabul görmüştür.

3.2.3.2. AET'YE ÜYELİK BAŞVURUSU

Adnan Menderes Hükümeti, AET'nin kuruluşundan 19 ay sonra 31 Temmuz 1959'da, Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanarak, Topluluklar Konseyine ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Söz konusu maddeye göre (Günoğur, 1985:146):

“Topluluk, bir üçüncü devletle, bir devletler birliğiyle ya da bir uluslararası örgütle, karşılıklı haklar ve yükümlülükler, toplu davranışlar ve özel yöntemlerle niteliği belirlenen ortaklık kuran anlaşmalar yapabilir.”

Böylece hem Yunanistan, hem de Türkiye'nin 1959 yılındaki AET başvuruları kabul edilmiş ancak yeterli gelişmişlik düzeyine ulaşmadıkları için her iki ülke de “ortaklık” statüsü adaylığıyla yetinmek zorunda kalmışlardır.

AET Komisyonu ile Türkiye arasındaki ilk hazırlık görüşmeleri 28-30 Eylül 1959 tarihlerinde yapılmış fakat Yunanistan ile 1-2 Mart 1960 tarihlerinde Türkiye'den önce müzakereye başlanmıştır.

AET Bakanlar Konseyi, 20-21 Mart 1961 tarihinde, Komisyonun önerisini dikkate alarak Türkiye'ye iki seçenekli bir teklifte bulunmuştur. Bu seçeneklerden birincisi 5 yıllık bir Ticaret Antlaşması yapılması ve Türk ekonomisinin istenen seviyeye ulaşması halinde GB Antlaşmasının imzalanmasını içerirken, ikincisi Yardım Antlaşması yapılmasını öngörmüştür (Tekeli ve İlkin, 1993: 134-194).

AET'nin Türkiye ile ilişkileri bu şekilde önemli bir aşamaya geldiği dönemde, Birlik diğer ülkelerle de ilişkilerini geliştirmiştir. Yunanistan'ın ardından, 1961 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka da, Türkiye gibi ortaklığa katılım başvurusu yapmışlardır. Kısa bir süre sonra, bu ülkelere Norveç de katılmıştır (Dinan, 2009).

Yazgaç (2005: 65), Türkiye ve AET ilişkilerini aktarırken 21 Ekim 1960 tarihine kadar devam eden görüşmeler sonunda, aşağıdaki hususlarda anlaşmaya varıldığını özetlemektedir:

- Ortaklık ilişkisi, GB ilkesine dayalı olacaktır.
- Türkiye, AET organlarında temsil edilecektir.
- Türkiye, AET'ye karşı gümrüklerini 12 ve 24 yıllık sürelerde sıfırlayacaktır.
- Kayıplarını karşılamak amacı ile Türkiye'ye 200 milyon dolarlık yardım yapılacaktır.
- Nihai hedef, Topluluğa tam üyeliktir.

Türkiye, 21 Ağustos 1961 tarihinde AET üyesi ülkelerinin başkentlerine gönderdiği bir memorandum ile AET'nin Yunanistan ile antlaşmasına rağmen Türkiye ile görüşmelerin başlamamış olmasını protesto etmiş ve GB'den başka bir modeli kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Türkiye, 4-5 Mart 1962 tarihinde de AET'ye bir memorandum vererek, resmi müzakerelere çağırmış ve amacının GB'yi gerçekleştirmek olduğunu tekrarlamıştır (Dedeoğlu, 1993: 478).

AET ile Türkiye arasında 1959-1963 yıllarında yürütülen diplomaside, Batı Almanya hariç başta Fransa olmak üzere AET'ye üye diğer devletler, ekonomisinin zayıf olduğunu ve Avrupa Toplumu olmadığını ileri sürerek Türkiye'yi ortak üyeliğe kabul etmek istememişlerdir. İtalya daha çok Türkiye'nin AET içinde bulunmasını kendi tarım sektöründeki ticari çıkarları için uygun görmemiştir (Kazgan, 1973:75-76). Özetlenecek olursa Fransa ve İtalya'nın Türkiye'nin ortak üyeliğine şiddetle karşı çıkmasına rağmen, özellikle Batı Almanya Türkiye'nin AET'ye ortak üye olması için baş destekçi olmuştur.

3.2.3.3. ANKARA ANTLAŞMASI

Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler zor bir süreci takiben sonuçlanmış ve 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile AET arasında ortaklık kuran Ankara Antlaşması, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak, Topluluk üyesi ülkeler ile T.B.M.M.'de onaylandıktan sonra 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir (BDTABGM, 2002: 312).

Türkiye ile AB arasındaki ilişki, hukuki temelini oluşturan Ankara Antlaşması ile atılmıştır (Official Journal of the European Communities 1973, C113p2). Taraflar arasında kişi, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını ve aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini de öngören oldukça kapsamlı bir çerçeve antlaşmasıdır (Accord de Cadre) (Günüğür, 1988: 54).

Ankara Antlaşması, Esas Antlaşma (33 Madde), Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve iş gücü konusunda taraflar arasında gönderilen mektuplardan oluşmaktadır. Ayrıca, Ankara Antlaşmasına, bir adet Niyet Bildirisi, iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Almanya Hükümetine ait iki Bildiri eklenmiştir. Bu belgeler içinde asıl ağırlık Esas Antlaşmadadır. Antlaşmaya ekli iki protokolde ise, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde, AET'nin tek taraflı olarak Türkiye'ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları tanımlanmaktadır.

Geçici protokol, Türkiye için önem taşıyan tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık ile ilgili olarak AET'nin tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir. 2 No'lu Protokolü oluşturan Mali Protokol ise, Antlaşmanın üçüncü maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içerisinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini teminin, AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan kredi ile ilgili uygulama esaslarını içermektedir (BDTMABGM, 2002: 310-311).

Esas Antlaşma, birinci kısım "ilkeler", ikinci kısım "Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konulması", üçüncü kısım ise "Genel ve Son Hükümler" başlığı altında düzenlenmiştir.

Anlaşmanın (1963) amacı 2. maddede, Türkiye ile Topluluk arasında bir GB'nin kurulması olarak ifade edilmiştir:

"Antlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalımsa seviyesinin ve yasama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir."

Fakat Ceyhan (1991: 24), Ankara Antlaşması'nın, Yunanistan'la Topluluk arasında imzalanan anlaşmadan farklı olarak doğrudan bir GB kurmuş olmadığını söylemektedir. Yunanistan'la yapılan Atina Antlaşması yürürlüğe girer girmez bir gümrük birliği rejimi kurulmasını öngörürken, Türkiye ile bir gümrük birliğinin derhal kurulması ise uygun bulunmamıştır.

Türkiye-AET ilişkileri tam üyeliğe ulaşana kadar "Hazırlık", "Geçiş" ve "Son Dönem" olmak üzere üç döneme yayılmıştır. Ankara Antlaşması uyarınca Türkiye – AET ortaklığının 3 dönemi şu şekilde özetlenebilir:

1) Hazırlık Dönemi: Anlaşmaya göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde, Topluluk üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve GB'ye geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir.

2) Geçiş Dönemi: 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan bu dönemde taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanarak, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulmasını

hedeflemişlerdir. Topluluk, pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve rafine petrol ürünleri hariç, Türk sanayi ürünlerine gümrük vergilerini ve kısıtlamaları derhal kaldırırken, bazı tarım ürünlerine de ithal kolaylıkları sağlamıştır.

3) Son Dönem: Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisindeki son dönem Ankara Antlaşması'nın 5. maddesinde şu şekilde vurgulanır: "Son dönem GB'ye dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir." Ankara Antlaşması'nda öngörülen ortaklık rejimini yürütme görevi, Ortaklık Konseyine verilmiştir (md.22). Ortaklık Konseyi, Türk hükümet üyeleri, üye devletler temsilcileri ile Topluluk Konsey ve Komisyon temsilcilerinden oluşmuştur (md.23). Konsey, çalışmalarını Brüksel'deki sürekli yönetim organı durumundaki Ortaklık Komitesi aracılığıyla yürütür. Ayrıca TBMM ve AP'nin on sekizer üyesinden oluşan Karma Parlamento Komisyonu (KPK) da, tarafların siyasi diyalog platformu olup ortaklığın demokratik denetimini yapmakla yükümlüdür.

Ankara Antlaşması, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci devam ettikçe gündemde kalacak bir metindir. Uluslararası hukuk açısından bir antlaşmanın sona erişi bazı genel nedenlere bağlıdır. Bunun dışında, antlaşma metninde sona erişle ilgili bir hükmün yer alması durumunda, bu hüküm uyarınca da antlaşma sona erebilir. Ankara Antlaşması'nın hiçbir yerinde Antlaşmanın sona ermesine ilişkin bir hüküm yoktur. Dolayısıyla, Antlaşma devletler hukukunun öngördüğü nedenler dışında sona erdirilemez.

Yukarıdaki tespitlerine dayanarak Arat (1995: 591-592), Avrupa Topluluklarını kuran Roma Antlaşması ile Ankara Antlaşması arasında bir benzerlik kurulabileceğini söylemektedir. Çünkü her iki Antlaşma geri dönülemez bir entegrasyon süreci başlatmışlardır. Belirtmek gerekir ki bu geri dönülemezlik gerçekten de yakın tarihin oluşumunda önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye 1963 yılında o günün koşulları ile imzalamış olduğu Ankara

Antlaşması'na 2013 yılında da tabidir ve girmiş olduğu bu güzergahta yoluna devam etmektedir.

3.2.3.3.1. BAŞVURU SONRASI TARTIŞMALAR

Türkiye'nin AET'ye resmi başvurusunun olduğu dönemde iki önemli sebepten dolayı çok büyük tartışmalar yaşanmamıştır. Bunlardan birincisi; ülkenin içinde bulunduğu politik ortamdan kaynaklanmaktadır. DP Hükümeti'nin politikaları ve muhalefetin içinde bulunduğu durum, 1959 yılının politik gündeminde Türkiye'nin AET'ye başvurusundan çok daha önemli bir yer tutuyordu. İkincisi; Türkiye'nin AET'ye başvurusu Yunanistan'dan sadece iki hafta sonra aceleyle yapılmıştı. Böyle bir girişimin politik ve ekonomik sonuçlarını değerlendirecek bir çalışma yapmaya zaman bulunamamıştır.

Üyelik başvurusu sonrasında Ankara Antlaşması ile ilgili farklı yorumlar söz konusu olmuştur. Örneğin Türkiye'nin AET'ye başvurusuyla ilgili Birand (1996: 44), dönemin gazetelerinin: "Ortak Pazara Girdik" (Cumhuriyet), "Artık Avrupalıyız" (Milliyet), ve "23 Yıl Dışınızı Sıkın. Avrupa'dan Alışveriş Yapabileceksiniz" (Hürriyet) gibi başlıklarla çıktıklarını aktarmaktadır.

Esasında basın ilk etapta tartışma konusu hakkında genel bilgiler vermiş ve ayrıntılı analizler yapılmamıştır. Bu dönemde basının daha çok Avrupa bütünleşmesine karşı duran sol kesim ve kayıtsız destekleyen sağ kesim arasında bölündüğünü söylemek mümkündür. Tartışmalar Ortak Pazarın yarar ve zararlarının analizinden daha çok karşı görüşlü basının argümanlarını çürütmek üzerine yoğunlaşmıştır (Sandıklı, 2007: 279).

Yine de görüş ayrılıklarına rağmen genel olarak Ankara Anlaşması'nın toplumun bütün kesimlerinde olumlu karşılandığı tespitinde bulunmak mümkündür (Tekeli ve İlkin, 1993: 209-210; Sandıklı, 2007: 164-266). Anlaşmanın içeriği ve teknik detaylarından çok siyasal anlamı üzerinde durulmuş ve bunun Batı ile bütünleşme konusunda atılmış çok önemli bir adım olduğu her fırsatta

vurgulanmıştır. Bu görüş siyasi partiler arasında da kabul görmüş ve Ankara Antlaşması TBMM'deki görüşmeler sırasında oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Fakat siyasi partiler dışındaki kesimlerin konu ile ilgili görüşleri tam olarak ortaya konulamamıştır. Gerçekten de ziraat ve sanayi odaları bazı risklere ilişkin görüşleri yayınlanmışsa da genel olarak üyeliğe onlar da sıcak bakmışlardır. Örneğin yine daha yüksek ücret ve işsizliği azaltacak bir sosyal güvenlik sistemi umidiyle Antlaşmaya desteğini açıklayan Türk-İş, Ankara Antlaşması'nın onaylanmasını çok olumlu bulmuştur. Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) yakın bazı sendikalar dışındaki diğer işçi örgütlenmelerinin yaklaşımları da Türk-İş'in yaklaşımı doğrultusunda olmuştur.

Bu dönemin bir değerlendirmesini yapan Manisalı'ya (2002) göre ise, Ankara Antlaşması o dönemde halktan ve DPT gibi kurumlardan büyük tepki görüyor ancak AB üyeliğinin ne denli Jakoben bir proje olduğunu ispatlarcasına topluma ve devlet kurumlarına zorla kabul ettiriliyordu. Aydoğan (2006: 151) ise başvuruya yönelik dikkat çeken bir tespitte bulunarak, NATO'ya üyelik için 1949 yılında İnönü'nün başvurduğunu fakat 1952'de Menderes döneminde imzalandığını; AET'ye üyelik içinse 1959 yılında Menderes'in başvurduğunu, 1963'te ise Ankara Antlaşması'nı İnönü'nün imzaladığını aktarmaktadır. Görülmektedir ki Batı'ya yönelme o dönemin ve o tarihin en belirgin ve tutarlı bir projesi olarak tarihte yerine almıştır.

Gerçekten de dönemin siyasi tablosuna bakıldığında iktidarda İnönü koalisyon hükümetinin olduğu ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Yeni Türkiye Partisi (YTP)-Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) oluşan bir kadronun olduğu dikkati çekmektedir. Hükümetlerin Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı yıllarda aldıkları kararlarda dönemin kendine has dinamiklerinden etkilendiğini vurgulayan Birand (1996: 37-38) 1959 yılında müracaat yapılırken dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in, partisinin önde gelenleriyle yaptığı toplantıda ortaya çıkan sonuçla; 1963 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün, kendi bakanlarıyla yaptığı toplantıda çıkan sonuç neredeyse birbirinin aynı olduğunu aktarmaktadır. Bu durum, başvurunun yapıldığı dönemdeki iç politika ortamında, AET'ye üyelik konusunda büyük bir politika farklılığı olmadığını da göstermektedir.

Esasında AET başvurusu sonrasındaki tartışmaları etkileyen en önemli faktörün Soğuk Savaş'ın kendisi olduğu hatırlanmalıdır. Daha spesifik olarak ise Türkiye-AET ilişkilerini etkileyen iki önemli unsurdan söz edilebilir. Bunlar Batılılaşma ve Yunanistan ile ilişkiler olarak özetlenebilir (Birand, 1996; Aybey, 2004: 21-22; Gürbey, 2010: 149). Nitekim AET başvurusunun temelinde de tabiatıyla bu iki faktör öncelikli olarak etkili olmuştur denebilir.

3.2.3.4. KATMA PROTOKOL

Bilindiği gibi, geçiş dönemi gerek Türkiye'ye gerek AET tarafına birtakım yükümlülükler getiriyordu. Aralık 1968'deki Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin geçiş dönemine girmesi kararı alınmış ve Katma Protokol Kasım 1970'te kabul edilerek 1973'ten itibaren de uygulanmaya başlamıştır (Karluk, 2007). Böylece bir çerçeve Anlaşma niteliğindeki Ankara Antlaşması'nda yer verilen hazırlık dönemi, 1970 yılında sona ermiştir.

Protokolün yürürlüğe girmesinin özellikle Topluluğun ilk genişleme süreci de başladığından vakit alacağı anlaşılınca, Türkiye Brüksel'den ek geçici bir antlaşma yapılması talebinde bulunmuştur. Bu talep haklı görülerek, Katma Protokol'ün ticari hükümleri "geçici antlaşma" ile 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe konmuş ve AET yükümlülükleri bu tarih itibarıyla başlatılmıştır (Çalış, 2006: 190).

GB esasına dayandırılmış bulunan ve 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dahil olmak üzere, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması; ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konularını hükme bağlamaktadır.

Katma Protokolün ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği Ankara Antlaşması ile paralellik göstermekte ve daha önce de belirtildiği gibi, Protokol, Ankara Antlaşması'nın ekini oluşturmaktadır.

Katma Protokol (1970), Türkiye ile AET arasında sanayi malları ticaretinde uygulanan gümrük vergileri ve her türlü mali yükümlükler ile miktar kısıtlamalarının (kotaların) kaldırılmasına ve Türkiye'nin AET'nin ortak gümrük tarifesine uyumuna ilişkin takvim ve kurallara yer vermiştir. Söz konusu belge ile AET'nin, Türkiye'den ithal ettiği sanayi malları ithalatına uyguladığı her türlü gümrük vergisi, benzeri mali yükümlülükler ile miktar kısıtlamalarının kaldırması ve Türkiye'nin de 22 yıllık süre içinde GB'nin gereklerini yerine getirmesi öngörülmüştür.

Katma Protokol'ün önemli maddeleri şu şekilde özetlenebilir: "Malların Serbest Dolaşımı" başlıklı I. Kısımda (md.2-35) değinilen konular arasında, sanayi ürünleri için GB kurulması, Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye tarafından kabulü ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının esasları gibi bölümler yer alır.

"Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı" konusunu ele alan II. Kısımda, Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında işçilerin serbest dolaşımı ile yerleşme hakkı, hizmet edimi ve ulaştırma başlıkları incelenmiştir (md.36-42).

"Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması" kısmında ise, Topluluğun rekabet, vergileme ile ilgili hükümlerine ve mevzuatına Türkiye'nin nasıl uyum sağlayacağı; ekonomi ve ticaret politikalarının koordinasyonu konularına değinilir (md.43-48).

Çayhan ve Ateşoğlu (1996: 100) 1970'li yıllarda, Geçiş Döneminin başlamasıyla birlikte Avrupa ülkelerinin, Türkiye'nin tarım ürünlerindeki avantajlarının azalmasından, sanayi ürünlerindeki yükümlülüklerinin ise artmasından yakınmaya başladıklarını aktarmaktadır. Ayrıca tekstil ürünlerindeki kısıtlamalar Türkiye ekonomisini olumsuz etkilerken, Katma Protokolün 36. maddesine göre 1976 ile 1986 yılları arasında kademeli olarak gerçekleşmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı bir türlü hayata geçirilememiş, aksine 1974 yılında petrol krizinden sonra Batı Avrupa'da yaygınlaşan işsizlik, yabancı işçi alımının durdurulmasına ve bir bölümünün ülkelere geri gönderilmelerine yol açmıştır.

Türkiye, yaşanan petrol krizleri sonrası döviz açığının artması nedeniyle 1977 yılında AT'ye karşı yükümlülüklerini tek taraflı olarak dondurmuş ve Türk işçilerinin serbest dolaşımı konusuna olumsuz yaklaşmıştır. İşte bu tarihten itibaren Türkiye'nin Avrupa önünde sahip olduğu öncelik kaybolmaya başlamıştır (Bilici, 1996: 35; Manisalı, 2006: 43-44). Hatta 1980 yılında Batı Almanya, Benelüks ülkeleri ve Fransa'nın Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlaması soruna yeni bir boyut eklemiştir.

Aydoğan'a göre ise (2006: 153), Katma Protokol Türkiye'ye kullanamayacağı, daha doğrusu ekonomik gelişme düzeyi nedeniyle kullanması mümkün olmayan haklar vermiştir. Ancak Türkiye sanayisi Avrupa sanayi ürünleri ile rekabet edebilecek durumda değildir ve sanayicisini de bu nedenden ötürü ise koruyamamıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve dönemin kendine has şartları çerçevesinde olumlu ve olumsuz pek çok analiz ve yorum söz konusu olmaktadır. Ancak Katma Protokol'ün imzalanmasını hazırlayan etkenler ve sonrasında bıraktığı etkiyi anlamak için daha kapsamlı bir değerlendirme gerekmektedir. Bu açıdan dönemin siyasi gündeminde Katma Protokol ile ilgili yaklaşımlara bakmakta fayda vardır.

Geçiş Dönemini başlatacak olan Katma Protokol'ün TBMM'de onaylanması sırasında Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) üyeleri olumlu oy kullanırlarken Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) üyeleri, Türkiye'nin Geçiş Döneminin getireceği ekonomik yükümlülükleri üstlenemeyeceğini savunarak Katma Protokol'e ret oyu vermişlerdir (Çayhan ve Ateşoğlu Güney, 1996: 99).

Katma Protokol'ün imzalanmasını takiben yapılan seçimler sonucunda, Bülent Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Burada tekrar belirtmek

gerekir ki Türkiye'nin yoğun olarak kendi iç sorunlarıyla boğuştuğu bu dönemde, Cunta yönetiminden kurtulmuş olan Yunanistan AET'ye üye olmak için 12 Haziran 1975 tarihinde çoktan başvurmuştu. O sırada cunta yönetiminden kurtulan ve demokrasiye yelken açan Yunanistan'a Batı dünyasında ayrıca büyük sempati vardı (Uyar, 2004).

1974 petrol bunalımı nedeniyle dış ödemeler dengesi olumsuz etkilenen Türkiye ithalatını sürdürebilmek için dış borçlanma yolunu seçerken, Milliyetçi Cephe (Demirel, Erbakan, Türkeş), Ecevit hükümetleri tarafından kısa vadeli borçlarla ertelenen ekonomik sorunlar giderek kendisini daha fazla hissettirmeye başlamış; yüksek enflasyon, sıfıra yaklaşan bir büyüme hızı ve yaygınlaşan karaborsa karşısında, döviz darboğazını aşmak için, Türkiye sürekli kredi arayışı içine girmiştir (Çayhan ve Ateşoğlu Güney, 1996: 101).

İşte böyle bir ortamda, daha önce de belirtildiği gibi Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, Katma Protokol'ün 6. maddesine dayanarak, 25 Aralık 1976 tarihinde, Türkiye'nin Topluluğa karşı olan yükümlülükleri konusunda iki yıllık bir erteleme talebinde bulunmuştur (Çalış, 200; Karluk, 2007). Böyle bir talep fiili olarak ilişkilerin dondurulması anlamına gelmektedir.

Bülent Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi'nin (MSP) oluşturduğu koalisyon hükümetinin 9 Ekim 1978 tarihinde AET'ye yazılı başvurarak, ilişkilerin beş yıl süre ile dondurulmasını ve Türkiye'ye 5 Milyar Dolar tutarında mali yardım yapılmasını talep etmişlerdir. Fakat 1979 yılında ilişkiler askıya alınmışsa da parasal destek talebi ise kabul görmemiştir (Çayhan ve Ateşoğlu Güney, 1996: 101).

1980 yılına gelindiğinde Demirel, Erbakan ve Türkeş'in oluşturduğu İkinci Milliyetçi Cephe azınlık hükümeti iktidarda iken, 5 Şubat 1980 tarihinde Brüksel'de Türkiye ile AET, Türkiye'nin katılım sürecini hızlandırmak amacıyla siyasi ve ticari ilişkilerini yeniden canlandırmak yollarını görüşmek için bir araya gelmişlerdir (Bac, 2001: 37). 30 Haziran 1980 tarihinde zamanın Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen,

Brüksel’de düzenlediği bir basın toplantısında, Türkiye’nin 1980 sonuna kadar resmen AET’ye tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamış, ancak Erkmen, Milli Selamet Partisi’nin (MSP) verdiği ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) desteklediği gensoruyla Bakanlıktan düşürülmüştür.

Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar AT ile ilişkileri olumsuz yönde etkilerken, koalisyon ortağı iki partinin (MHP ve MSP) siyasi açıdan da Topluluğa karşı çıktıkları görülmektedir. AT’nin Siyonist ve masonların kurduğu bir Hristiyan birliği olduğunu; üyeliğin, Rum, Ermeni ve Yahudilere Türkiye’ye dönüp toprak satın alıp yerleşme hakkı doğuracağı savunan MSP lideri Erbakan, bunun yerine bu dönemde "İslam Ortak Pazarı" kurulmasını önermiştir (Bozkurt, 1992: 37).

12 Eylül 1980 askeri darbesi ise Türkiye ve AET ilişkilerinde siyasal yönden en sorunlu dönemin başlangıcı olarak ortaya çıkmıştır. 12 Eylül’ün ardından Türkiye’ye karşı ihtiyatlı bir tavır alan AET, ilişkileri hemen askıya almak yerine gelişmeleri izlemeyi tercih etmiş, hatta IV. Mali Protokol Haziran 1981’de onaylanmıştır (Çayhan ve Ateşoğlu, 1996: 103). Ancak Milli Güvenlik Konseyi’nin (MGK) tüm siyasi partileri kapatma kararına DİSK’in 52 yöneticisi için idam istemi ve Barış Derneği davası eklenince, 1981 yılının sonbaharından itibaren Topluluğun Türkiye’ye karşı olumsuz tutumu belirginleşmiştir (Eralp, 1996: 47).

Avrupa Parlamentosu, 22 Ocak 1982 tarihinde Türkiye’de genel seçimlerin yapılmasına ve yeni parlamentonun oluşturulmasına kadar Türk ve AET parlamenterlerinden oluşan KPK’nın Avrupa kanadının oluşturulmamasına karar vererek ilişkileri fiilen dondurmıştır. Bu iki karardan, AET’nin o dönemdeki tepkisinin temelinde askeri ihtilal olmakla birlikte, asıl üzerinde durulan konunun insan hakları ihlalleri ve demokrasiye dönüş sürecinin uzaması olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Çayhan ve Ateşoğlu, 1996: 104).

Tüm bu olumsuz gelişmelerin Türkiye ve AT ilişkilerini çıkmaza sürüklemesi ve hatta kopma noktasına getirmesi beklenirken, daha sonra 1980 yılında Demirel

başkanlığındaki Adalet Partisi azınlık hükümeti umulmadık bir şekilde tam üyelğe geçişi hızlandırma istemini ve söylemlerini dile getireceklerdir.

3.2.3.5. TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Daha önce de belirtildiği gibi Özal döneminde AET ile ilişkiler yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. 13 Aralık 1983'te kurulan Özal başkanlığındaki ANAP hükümetinin programında AET ile ilişkilerde esas hedefimiz tam üyelik olmakla beraber, bütün safhalarda ilişkilerin dengelenmesini esas alan bir anlayış olduğu belirtilmektedir (Bozkurt, 2001; Manisalı, 2006: 11). Öte yanan Avrupa başkentlerinde Türkiye'ye AET'ye üyelik konusunda acele etmemesi ve ilk önce sivil yönetime geöme gereğinin önerildiğini görmekteyiz. Buna rağmen tam üyelik girişimi Özal tarafından 1986 yılında Londra'ya yaptığı bir ziyaret sırasında açıklanmıştır (Gürbey, 2010:147).

İkinci Özal Hükümeti süresince Dışışleri Bakanı olan Mesut Yılmaz da, Yunanistan, Portekiz, İspanya'nın deneyimlerinden yola çıkarak, ortaklık ilişkisinin ve GB'nin yeterli olmayacağı sonucuna varmıştı. Çünkü Benzer nedenlerle Yunanistan da GB'nin ekonomik kayıplara yol açtığını idrak edince tam üyelik başvurusu girişimini başlatmıştır (Gürbey, 2010: 149). Tam üyelik başvurusunun somutlaşmasında etkili önemli bir diğer faktör ise Türk işçilerin serbest dolaşımı meselesidir (Manisalı, 2006: 43). Fakat Katma Protokol'de yer almasına rağmen, Almanya bunun gerçekleştirilemeyeceğini daha önce yazılı olarak da 1976'da Türkiye'ye bildirmiş, 1980 yılında ise vize uygulaması başlatmıştır.

Dondurulan ilişkiler, Böylece 16 Eylül 1986 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin toplanması ile tekrar normal seyrine dönmüştür (Karluk, 2007). Dönemin hükümeti 14 Nisan 1987 tarihinde Devlet Bakanı Ali Bozer aracılığı ile AET'yi kuran Roma Antlaşmasının 237. ve AKÇT Antlaşmasının 98. ve EURATOM Antlaşmasının 205. maddelerine istinaden tam üyelik başvurusu yapmıştır.

Burada vurgulanması gereken nokta tam üyelik başvurusunun, Roma Antlaşması'nın "Topluluğun üçüncü bir devletle ortaklık oluşturan anlaşmalar imzalamasına" dair 238. maddesi kapsamındaki Ankara Antlaşması ve Katma Protokol ekseninde değil, Anlaşma'nın "Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmayı talep edebilir" şeklinde başlayan 237. maddesi çerçevesinde yapıldığıdır (Nomer ve Eskiuyurt, 1975: 503-616). Konsey, 27 Nisan 1987'de Topluluklar yürütme organı olan Komisyondan, bu hususa yönelik görüşünü hazırlamasını istemiştir. KPK'nın yeniden toplanmasını sağlayan AP kararının alındığı 15 Eylül 1988 tarihine kadar Parlamento, azınlık hakları ve Kıbrıs konularındaki eleştirilerine devam etmiştir (Çayhan ve Ateşoğlu, 1996: 104).

Türkiye her ne adar tam üyelik başvurusu için direktmişse de Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğiyle ilgili karşıt görüşler belirginleşmeye başlamıştır. Erol Manisalı'ya göre (2006: 57) Avrupa lobisi bu dönemde hareketlenerek Türkiye'nin başvurusuna karşı çıkacak bir söylem içerisine girmişti. Örneğin Almanya'nın en saygın kurumlarının, Orient Enstitüsü'nün başkanı Dr. Udo Steinbach 1985 Girne Konferansında açıkça görüşlerini açıklamıştı: Türkiye tam üye olmaksızın AET ile kapsamlı ilişki içinde tutulmalıdır. Hatta bu görüşlerini Avrupalı Türkologlar ve akademisyenler istisnasız Türkiye'nin önündeki en büyük engelin kültürel farklılık ve kimlik farkı olduğunu ileri sürüyorlardı. Türkiye Avrupalı olamazdı fakat iktisadi, siyasi ve askeri olarak Avrupa ile ilişkileri geliştirilmeliydi (2006: 69, 73). Nitekim başvuruyu uzun süre cevapsız bırakan AET Komisyonu, nihayet 18 Aralık 1989 tarihinde Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki görüşünü açıklamıştır (Karabulut, 2008: 87). Bu görüşünde Komisyon, 1993 tarihinden önce Topluluğun kendi içinde gerçekleştireceği iç pazar hazırlıkları nedeniyle yeni üye kabul edemeyeceklerini bildirmiştir (Türkiye'nin Topluluğa Katılım Talebiyle İlgili Olarak Komisyon Tarafından Verilen Görüş, 1989).

Raporun olumsuz olmasındaki etkenlerden bahseden Eralp (1996: 53-54)'e göre, AET'nin kendi içindeki süreçleri önemli faktörlerdendir. Örneğin AET'nin o dönemde genişlemeden çok, karar alma sürecinin hızlandırılması ve Avrupa Tek Pazarı'nın kurulması gibi yapısal hedeflere yönelmiş olması Türkiye'nin tam üyelik

talebine olumsuz kararın çıkmasına neden olmuştur. Bir diğer neden ise, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin Gorbaçov sonrası geçirdiği dönüşümün ardında AET'nin temel ilgi alanının Doğu Bloğu ülkelerine kaymış olmasıdır.

Denebilir ki Komisyon Türkiye'ye kapıları tamamen kapamasa da görünür gelecekte bir üyelik için herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak başlangıçta daha sert olacağı umulan Komisyon görüşü, çeşitli faktörlerin etkisiyle en azından ret olarak çıkmamıştır. Bu faktörler arasında Körfez Krizi ile birlikte Avrupa'nın Ortadoğu'daki çıkarları açısından Türkiye'nin öneminin yeniden gündeme gelmesi nedeniyle, ilişkileri yumuşatma yoluna gitme arzusu önemli bir yer tutmuştur (Bozkurt, 2001: 256). Rapor, Türk kamuoyunda da, başvurunun, din faktörü ön plana çıkartılarak açıkça hayır denmesi beklentisinin boşa çıkması nedeniyle çok fazla tepki görmemiştir. Muhalefet, açıklanan Raporu bir "başarısızlık" olarak ele almış, iktidar ise Türkiye'nin AT ile olan ilişkilerinde bir aşama olarak değerlendirmiştir (Bozkurt, 2001: 263-266).

Burada belirtmek gerekir ki Türk kamuoyunda AB'nin (daha önce AT ve AET'nin) Türkiye'nin üyeliğine ilişkin reddinde din faktörünün etkili olduğuna dair bir genel kanı söz konusu olmaktadır. Hatırlatmak gerekir ki hiçbir AB raporunda ve hatta genel olarak AB hukukunda din herhangi bir kriter olarak, en azından yazılı olarak yer almamaktadır. Bu nedenden ötürüdür ki Türkiye'nin üyelik başvurusu yapmasında hukuken bir engel söz konusu olmamıştır. Fakat pek çok farklı platformda AB elitleri, yine farklı tarihlerde ama istikrarlı bir biçimde bu engeli dile getirmişlerdir (Manisalı, 2006: 54-73). Örneğin 30 Kasım 1994 yılında Türkiye Gazetesi'nde yayımlanan bir haberde AB Türkiye Direktörü Marc Galle, Yunanistan'ın AB'den Sorumlu Devlet Bakanı Yannis Kranidiotis, AB Komisyonu Başkanı Jaques Delors, NATO eski Genel Sekreteri Joseph Lunde de dahil Türkiye'nin GB'ye üyeliğinin tartışıldığı bir dönemde AB'nin bir Hristiyan Topluluğu olduğunu vurgulayarak (Manisalı, 2006: 184-185), Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin tam üyeliğinin bu engelden ötürü gerçekleşmesinin mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Daha güncel bir örnek vermek gerekirse de, Güney Kıbrıs Rum

Yönetimi'nin üyelik sürecini Kıbrıs masası şefi ünvanı ile yürütmüş olan Willem NOE, 2012 yılında araştırmacının da katıldığı bir AB konferansında açıkça Türkiye'nin o dönemde de şimdi de üyeliğinin önündeki en büyük engellerden birinin din faktörü olduğunu dile getirmiş, AB-Türkiye ilişkilerini tarihsel olarak değerlendirirken kimlik sorununun diğer tüm engeller aşılmış olsa bile doğası ve tarihselliği gereği aşılamayacağını belirtmiştir.

Komisyon'un hazırladığı rapora dönecek olursak, raporda aşağıdaki önemli gerekçelerin ileri sürülmüş olduğu dikkati çekmektedir: (Manisalı, 2006: 87-89; Karabulut, 2008: 88):

1. Türkiye'nin çok büyük bir ülke olması.
2. Nüfusunun çok olması ve daha da artacağını beklenmesi.
3. Türkiye'de genel gelişmişlik düzeyinin, Avrupa ortalamasının çok altında olması.
4. Sendikal haklar, insan hakları ve azınlıklar konularında Türkiye'deki politik ve sosyal sorunların varlığını sürdürmesi.
5. Fonlardan, Türkiye'ye büyük miktarda mali yardım yapılması gerekliliği,
6. Türk gücünün emek piyasasına hakim olmasından duyulan korku,
7. Avrupa'nın ve toplulukların Doğu Avrupa'daki değişimden etkilenmiş olması ve AET'nin yeni genişleme politikası.
8. Türkiye'nin dış politikasında Yunanistan'la sorunlu ilişkiler ve Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğü.

Bu maddelerin Türkiye'nin adaylığına engel teşkil eden gerekçeler olarak daha sonraki süreçlerde de hazırlanan belge ve raporlarda sıklıkla gündeme geldiği dikkati çekmektedir. Nitekim raporun ardından Avrupa Toplulukları Bakanlar Konseyi, 5 Şubat 1990 tarihinde Komisyonun görüşünü onaylamış ve teklif edilen iş birliği mekanizmasının gerçekleştirilmesine yönelik olarak somut öneriler geliştirilmesini talep etmiştir.

Komisyon, Ankara Antlaşması'nın yeniden aktif hale gelmesi ve Türkiye ile ilişkilerin canlandırılması için, ticari ilişkiler, ekonomik ve endüstriyel işbirliği, finansal yardım ve politik diyalog konularında, Haziran 1990'da sunduğu Pakette, Türkiye'ye ilişkin bazı çekinceler ileri sürmüştür (Baykal ve Arat, 2001: 327). Bu çekinceler, Türk ekonomisinin uyum sürecinin başlatılması için henüz yeterli olmaması, Türkiye'de demokratikleşme ve insan hakları uygulamalarının Avrupa standartlarının çok gerisinde ve Türk-Yunan ilişkilerinin tam üyeliğin önünde engel olması olarak özetlenebilir (Dağı, 1997: 155, Baykal ve Arat, 2001).

Bu gelişmelere paralel olarak, Ortaklık Konseyi 30 Eylül 1991 tarihinde, 1986 yılından sonra ilk kez toplanmıştır. 21 Ocak 1992 tarihinde Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalanmıştır. Türkiye'nin üyelik başvurusunun olumsuz sonuçlandığı bu dönemde AET ile yoğun bir diplomasi yürütülmekte, ayrıca Avrupa'da ise 1994 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya üyelik statüsü kazanarak, Polonya, Macaristan ve Slovakya ise aday ülke statüsü almışlardır (Dinan, 2009).

Burada önemle üzerinde durulması gereken bir husus da ilişkilerin tekrar canlanması için Türkiye'nin her girişiminin Yunanistan tarafından reddidir. Türkiye'nin sunduğu paketi Yunanistan veto etmiş ve AT Konseyi tarafından bu gerekçeyle geri çevrilmiştir. Böylece AET ile Türkiye arasındaki ilişkileri iyileştirmek için Ankara Antlaşması'nda öngörülen GB dışında bir seçenek de bırakılmamıştır (Balkır, 1998: 56; Aybey, 2004: 25). Aydoğan (2006: 155) da bu görüşü destekleyerek Matues Paketi adı verilen bu işbirliği programının en önemli maddesinin Türkiye pazarının Avrupa'ya tam olarak açılması olduğunu vurgulamaktadır. Bu açılma GB'ye geçilmesi ile tamamlanacak bir süreci öngörüyordu ve Türkiye'nin pazarını onu üye almadan kullanılma amacındaydı.

Bu konuda Prof. Dr. Erol Manisalı'nın (2006: 94-97) da önemli tespitleri vardır. Ona göre Türkiye'de söz konusu bu paket genel olarak AT'nin Türkiye'ye olumlu yaklaşımı olarak algılanmışsa da, esasında Türkiye 730 Milyon dolar karşılığında AT mallarına pazarını sıfır gümrükle açıp, Kıbrıs'ta ise büyük bir ödün

vermesi konusunda baskıyla karşı karşıya bırakılmaktadır. Manisalı, bu dönemde Tercüman gazetesinde (25 Haziran, 1990) TÜSİAD'ın da AT'nin gümrük indirimlerinin hızla sürdürülmesi isteğinin siyasal, ekonomik ve hukuki açıdan büyük problemlere yol açacağına yönelik kaygıları olduğuna dikkati çekmekte ve Yunanistan ile Portekiz ekonomilerinin de üye yapıldıklarında ekonomilerinde makro dengesizlikler olduğu ve yüksek işsizlik sorunu yaşadıklarını fakat aynı gerekçelerle Türkiye'nin ise geri çevrildiğini aktarmaktadır.

GB öncesi Türkiye'nin AET'den üçüncü ülke sıfatıyla mali protokollerle 1 milyar Avro mali yardım aldığı bilinmektedir (ABB/ TR-AB Mali İşbirliği). AET'ye üyelik başvurusu ve sonrasındaki gelişmeler kapsamındaysa Avrupa Kalkınma Bankası kanalıyla Türkiye'ye 189 Milyon dolarlık bir yardım yapılmıştır. Fakat bu yardımın, aslında, Türkiye'nin NATO ve OECD üyesi olarak Amerika'nın liderliğinde sağladığı konsorsiyum yardımlarının aracısı değişmiş bir kalemi olduğu söylenebilir (Aytür, 1970: 101). Başka bir deyişle, Türkiye AET'ye üyelik için başvurmasaydı bile Almanya, İtalya ve Fransa'dan aşağı yukarı aynı yardımı almış olacaktı. Bu konudaki tartışma GB konusunda da yapılmaktadır. Müteakip bölümde GB'ye girilmesi konusu ayrıca gözden geçirilerek Türkiye'nin ekonomik fayda ya da zararları konusu tartışmaya açılmaktadır.

3.2.3.5.1. BAŞVURU SONRASI TARTIŞMALAR

Tam üyelik başvurusu kamuoyunda genel olarak olumlu karşılanmışsa da farklı kesimlerin başvuru sonrasında tartışmayı sürdürdükleri görülmüştür. Örneğin siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, basın yayın organlarının büyük çoğunluğu girişimi söylemleriyle desteklemiştir. Özellikle de basının bu başvuruyu Türkiye AT üyesi olmuş gibi yansıtmasının gereğinden fazla bir iyimserlik havasının oluşmasına yol açtığını dönemin gazete yazılarından anlıyoruz. Doğal olarak AT ile ilgili bilgiyi basından alan halk kitlerinin de tam üyeliği çoğunlukla destekledikleri bilinmektedir.

Genel olarak üyeliğe tam destek olduğu yönünde bir kanı oluşmuş olsa da örneğin siyasi partilerin yaklaşımları farklılaşmıştır. Dikkati çeken en önemli husus ANAP'ın başvurunun yapıldığı gün konuyu diğer partilerle TBMM'de açıkladığı, öncesinde ise meclisten bir destek söyleminin olmadığı görülmüştür. Bu başta tepki toplasa da diğer partilerin de başvuruyu olumlu değerlendirdikleri dikkati çekmektedir. Örneğin DYP demokrasiye gelmiş olan kısıtlamalardan ötürü başvurunun geç kalınmış bir girişim olduğunu açıklamıştır (Sandıklı, 2007: 352).

Dönemin sosyal demokrat partilerinin ise 80 öncesinin aksine Türkiye'nin AT'ye katılımını destekledikleri, örneğin Sosyal demokrat Halkçı Parti-SHP'nin AT'ye katılımı hedefleri içerisine aldığı görülmektedir. Demokratik Sol Parti-DSP'nin ise Parti Programı'nda AT'ye katılıma yer vermiyor olsa da siyasi nedenlerle AT'ye katılımı desteklediğini görmekteyiz (Tekeli ve İlkin, 2000: 103-104). Bu partiler esasında AT'ye katılımı bir nevi demokrasiyi güvence altına almanın yolu olarak değerlendirmişlerdir. Başvuruya en sert tepki ise TBMM'de temsil edilmeyen ve 1980 öncesi Milli Selamet Partisi- MSP'nin devamı niteliğindeki Refah Partisi-RP'den gelmiştir (Sandıklı, 2007: 354).

Öte taraftan başvuruya iktisadi kuruluşların ve kamuoyunun desteği tam olmuştur. TOBB ve TÜSİAD gibi en güçlü kuruluşlar ve TÜRK-İş gibi sendikalar yayınladıkları raporlarla da destek sağlamışlardır (Manisalı, 2006). Fakat denebilir ki başvurusuyla ilgili tartışmalarda, politik faktörler, ekonomik faktörlerin çok önüne geçmiştir. 1960-1980 yılları arasındaki tartışmalarda, çok büyük ölçüde ekonomik faktör üzerinde durulmuştu. AT'ye karşı çıkanların ana dayanağı Türk ekonomisinin AT'nin maliyetini kaldıramayacağı idi. 1980 sonrasında Türk ekonomisi dışa açılma yönünde bazı önemli adımlar atmış olsa bile, rekabetçi bir hale gelmiş değildi. Buna karşın, RP dışındaki partilerin tümünde ve aydın çevrelerde, özellikle sol ve sosyal demokrat çevrelerde görülen AT'ye bir an önce katılım istemi, ekonomik öncelikleri olmaktan çok politik nitelikteydi denebilir.

3.2.3.6. GÜMRÜK BİRLİĞİ

GB, Avrupa bütünleşmesinin temel unsurunu oluşturmaktadır. GB'nin amacı, Roma Antlaşması'nın 9. maddesinde belirtilmektedir. Buna göre, üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri ve kotalarının ve eş etkili bütün engellemelerin kaldırılarak bölge içi ticaretin serbestleştirilmesi, yani malların serbest dolaşımı ve dışarıya dönük ortak bir gümrük tarifesinin uygulanması amaçlanmaktadır. Malların serbest dolaşımı kuralı, üye devlet menşeli malların yanında, üçüncü ülkelerden Topluluğa giren ve ithal işlemleri üye devletlerden herhangi birinde tamamlanmış mallara da uygulanacaktır.

Roma Antlaşması'nın (1957) 11. maddesinde iç gümrüklerin kademeli olarak indirilerek 1969 yılı sonuna kadar sıfırlanması amaçlanmış ve bu amaç 1 Temmuz 1968 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Antlaşmanın 12. maddesi ile de üye devletler, aralarındaki ticarete yeni gümrük vergileri ve eş etkili yükümlülükler uygulamaktan alıkonulmuştur (Arat, 1995).

AB ile Türkiye ortaklığını kuran 1963 Ankara Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi, GB 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hukuki olarak, bu, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı bir Ortaklık Konseyi Kararı'nın (Gümrük Birliği Kararı, 1995) sonucudur.

Karara giden yolda özellikle de 1980'lerde Türkiye ile AET ilişkilerinin önceki bölümde ortaya konan nedenler çerçevesinde donma noktasına gelmesi ve 90'ların başından itibaren ise tekrar canlanması yatmaktadır. Bu süreçte nelerin yaşandığını kısaca gözden geçirmekte fayda vardır.

Hatırlanacağı gibi 1991-2003 tarihleri arasında Türkiye siyasi tarihinde koalisyon hükümetleri dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Koalisyon hükümetleri şeklinde, 2002 yılına kadar devam edecek olan bu süreçte, Süleyman Demirel, Tansu Çiller, Mesut Yılmaz, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit'in başbakanlığında dokuz tane hükümet kurulmuştur. Bu dönemin ilk hükümeti, 25 Haziran 1993 yılına kadar

devam edecek olan VII. Demirel Hükümeti'dir. Bu hükümette, Demirel'in dışında 20 DYP'li ve 12 SHP'li bakan görev almıştır (Karabulut, 2008: 92-93). Bu dönemde Demirel "Türkiyesiz bir Avrupa, Avrupasız bir Türkiye'nin olamayacağı"nı söyleyerek AT konusundaki düşüncelerini aşağıdaki sözlerle açıklamıştır:

“Avrupa'nın bir parçasıyız ve öyle kalmak istiyoruz. Avrupa'daki tüm kuruluşlarda yer almak istiyoruz. Türkiye, ülkesi, halkı ve devletiyle bunu istiyor. Bugün içinde bulunmadığımız bir kuruluş varsa, yarın yer almak istiyoruz”.

Yeni Hükümetin Avrupa ile ilişkilerinde karşılaştığı ilk sorun, Türkiye'deki insan haklarına yönelik eleştiriler olmuştur. Türkiye'deki PKK terörünün toplumsal boyutuna dikkat çeken Avrupalı parlamenterler, her fırsatta, Türkiye'nin AT'ye girebilmek için Kürt sorununu barışçı yollardan çözümülemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu sorun, 1990'lı yılların başından itibaren, Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna girebilmesi için çözümülemesi gereken bir kriter olarak karşısına çıkmıştır.

Örneğin 1993 yılından itibaren GB konusunda Avrupa ile yakınlaşma politikası izleyen Türkiye, 1994 yılı geldiğinde de Kürt kökenli Türk vatandaşlarının kurduğu Demokrasi Partisi (DEP) milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ile beliren krizlere sahne olmuştur. Bu olaya yönelik ilk tepki Avrupa Parlamentosu'ndan (AP) gelmiş ve Türkiye kınanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart 1994) . Türk Dışişleri Bakanlığı bu kınamayı sert bir dille yanıtlamıştır.

Nitekim bu türden tartışmalar GB sürecini aksatmamıştır. 1993 yılında Türkiye - AT- GB Yönlendirme Komitesi kurulmuş, söz konusu Komitede hazırlanan Ortaklık Konseyi Karar Taslağı'nı oluşturarak 1995 tarihli 36. Ortaklık Konseyi'nde onaylamıştır (Arat, 1995).

Yine bu dönemin siyasi tablosuna göz attığımızda ise Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) hükümet koalisyonunun Başbakanı

Tansu Çiller'in yönetiminde olduğu görülmektedir (Manisalı, 2003: 149). Dışışleri Bakanı Murat Karayalçın da GB'yi çok önemsemekteydi ve adeta bunu kariyerinde bir mihenk noktası haline getirmeyi istemiştir (Akgönenç, 2009: 65). Bu geçici hükümet, AB ile ilişkiler konusunda programında şu sözlere yer vermektedir (Karabulut, 2008: 112):

“AB ile bütünleşmek yolunda çok önemli bir noktadayız. Gerek Avrupa Birliği'nin, gerek ülkemizin bu tarihi fırsatı kaçırmamasının önemini bir kez daha vurgulamak gereğini duymaktayız. Bu fırsatı yakalayabilmek için Hükümet'imiz, üzerine düşen bütün yükümlölükleri yerine getirmeye hazırdır. Yüce Meclisimizin de aynı sorumluluk arzusuyla gereğini yapacağından emin bulunmaktayız.”

Prof. Dr. Erol Manisalı'ya göre (2006: 151-152, 172), GB tartışmalarının yapıldığı bu yıllarda Türk tarafının hangi koşulları kabul ettiğı Türkiye'de kamuoyuna yansıtılmıyor, Ortaklık konseyi ile TÜSİAD, İKV, TOBB, İTO ve İSO ise bu süreci destekliyorlardı. Dış işleri konuyu gizlemiş, sadece DPT 1994 yılında yayınladığı bir raporla Türkiye'nin bir felakete sürüklendiğı yönünde görüş bildiriyordu. Manisalı, tam üyelik hedefi gerçekleşmeksizin GB'ye girilmesinin Lozan Antlaşması ile tasfiye edilen Kapitölasyonların daha geniş kapsamlı olarak geri getirdiğı yorumunu yapmaktadır.

Daha önce de söz konusu etmiş olduğumuz gibi Dış İşleri Bakanlığı ve DPT arasındaki görüş ayrılıkları bulunmakta ve bu durum GB'ye üyelik öncesi tartışmalarda da kendini göstermiştir. DPT'nin Türkiye ile AT ilişkilerini değerlendiren söz konusu bu önemli raporda GB ile ilgili hazırladığı raporda aşağıdaki konulara dikkat çekilmiştir:

- Türkiye'nin üyeliğinin müzakere edilmediğı, sadece GB'ye yönelik taahhütlerin konuşulduğu,
- 1994 yılına kadarki süreçte Katma Protokol'ün hükümlerinin AT'nin çıkarlarına öncelik tanıdığı, Türkiye'nin çıkarlarına ise hizmet etmediğı,

- Türkiye'nin AT'ye alınmadığı halde dış ticaret mevzuatının Türkiye çıkarları gözetilmeksizin onlara Birliğe bağlandığı,
- Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladıkları ve imzalayacakları anlaşmalara uyma yükümlülüğünün getirilmesinin sakıncalı olduğu.
- GB'ye girilmesinin TBMM'nin elinde olan yetkilerini daraltacağı (Manisalı, 2006: 167-168).

Bu konuların dışında Türkiye'yi dış siyaseti bakımından da zora sokacak bir diğer konu ise yine Kıbrıs meselesi olmuştur. Türkiye GB'ye girdikten sonra AB KKTC'ye ambargo uyguluyorsa, Türkiye de bu zorunlulukla karşı karşıya bırakılacaktır. Türkiye'nin alacağı her karar AB Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Komite, daha sonra Bakanlar Konseyi ve Türkiye ile ilgili söylemlerinde daha da sert olan Avrupa Parlamentosu'ndan geçmek zorunda bırakılacaktı. Başka bir deyişle GB'ye girmenin hem ekonomik hem de siyasi tavizler vermeyi gerektireceği gibi gerçekler bu dönemde yeteri kadar tartışılmamış, kamuoyu da yeterli düzeyde bilgilendirilmemiştir.

Daha önce Özal'ın gümrük yükümlülüklerini yürütmesi ve siyasi ilişkileri canlandırması, Türkiye-AT ilişkilerinde yeni bir adım atma olanağını hazırlayan bir faktör olmuştur. Fakat bu karar beraberinde Türkiye için kesin bir üyelik tarihi getirmemiştir. Aslında AT ülkeleri isteselerdi, yetkili organlarından böyle bir kararı da geçirebilirlerdi; fakat buna gerek duymamışlardır. Buna karşılık ise Kıbrıs sorununun bir an önce çözülmesi gereği vurgulanmıştır (Karluk, 2007).

GB, 1995'te imzalanmış ve 1996'da ise yürürlüğe girmiştir. Burada özellikle de Türkiye'nin GB'ye girmesini sağlayan 13 Aralık 1995'te gerçekleşen Avrupa Parlamentosu genel kurulunda "Türkiye'de insan haklarının durumuna ilişkin karar tasarısı" adını taşıyan bir diğer kararda yer verilen konulardan söz etmek gerekir. Avrupa Parlamentosu bu toplantıda Türkiye ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir (Baykal ve Arat, 2002: 338):

"Avrupa Parlamentosu, Kürt sorununa şiddet içermeyen, siyasi bir çözüm bulmak üzere ellerinden gelen her şeyi yapmaları hususunda, Türk Hükümeti'ne, PKK'ya ve diğer Kürt kuruluşlarına çağrıda bulunur" (Md.3).

"...Avrupa Parlamentosu şiddetten uzak durması için PKK'ya; Güneydoğu Bölgesi'nde uygulanmakta olan olağanüstü hal durumunu kaldırması için Türkiye'nin toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasını ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini teyit etmekle beraber, Kürt kökenli vatandaşlara kültürel kimliklerini ifade edebilme imkânı verecek çareleri araştırması için Türk Hükümeti'ne ve TBMM'ye seslenir."

Kararda ayrıca insan hakları, mahkumlara işkence ve kötü muamele gibi hususlarda yapılması gerekenler sıralanmakta, Kıbrıs'ın taksimine son vermek için Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uyması istenmekteydi. Son olarak, Komisyon'un yılda en az bir kere Türkiye'deki demokratikleşme ve insan hakları konularındaki gelişmelere ilişkin olarak Parlamento'ya rapor sunması öngörülmekteydi.

Bu gelişmelerin ardından ise 1997 yılına gelindiğinde AT Türkiye'yi bir sonraki genişleme sürecine dahil edilecek ülkeler listesinin dışında tutmuştur. Bu önemli kararın dayanakları 1998 tarihli İlerleme Raporu'nda (Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession- 1998) açıklanarak, Türk güvenlik güçleri ile PKK teröristleri arasındaki çatışmaların şiddeti artmış olması; Türkiye ve Yunanistan 1996 yılında Ege Denizinde Kardak adaları ile ilgili bir kriz yaşanması (Akgönenç, 2009) ve bu durumun Kıbrıs sorununa çözüm arayışlarını da güçleştirmesi gibi gerekçeler özellikle vurgulanmıştır.

Aslında bu gelişmelerden de anlaşılabileceği gibi AB tarafı, GB'yi, sadece ortaklık ilişkisinin içerisinde sadece bir yönüyle katedilen bir mesafe olarak bakıyor ve Türkiye'nin üyeliği için tek başına sonuç almaya yeterli bir aşama olarak değerlendirmiyordu. Türkiye ise AP'nin sert eleştirilerine görmezlikten gelerek, özellikle de Ankara'da GB kararının yarattığı olumlu hava neticesinde büyük sanayi

ürünlerinde gerçekleştirilen gümrük birliğini AB'ye üyelik yolunda bir araç olarak kullanmayı hedefleyen bir politika güdüyordu.

Burada hatırlatmak gerekir ki 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı, 1995), taraflar arasında imzalanan bir anlaşma değil, Ankara Antlaşması'nda üzerinde anlaşılan GB'nin işleyişiyle ilgili hükümlerin belirtildiği bir belgedir. Buna göre, "Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası" başlıklı I. Kısımda gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması; miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması; ticaret politikaları; ortak gümrük tarifesi ve tercihli tarife politikaları; listesi Gümrük Birliği Kararı'na ek olarak verilen bazı işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili hükümler yer almaktadır (md.2-23).

II. Kısım "Tarım Ürünleri" (md.24-27), III. Kısım ise "Gümrük Hükümleri" (md.28-30) başlığını taşımaktadır. IV. Kısımda "Yasaların Yakınlaştırılması" başlığı altında fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması; rekabet; ticari korunma araçları; dolaylı ve dolaysız vergiler; kamu alımları gibi yasaların ve mevzuatın Topluluk ile uyumlaştırılması gereken alanlar belirtilmiştir (md.31-51).

Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararının 63 (1). Maddesine göre, Karar, 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kararın yürürlüğe girmesi demek, Türkiye ile AT arasında, sanayi ürünlerinde gümrük birliğinin 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren, Ankara Antlaşması, Katma Protokol ve bizzat 1/95 sayılı Karar uyarınca tam olarak işlemeye başlaması bakımından herhangi bir sorunun kalmadığı hususunda taraflar arasında mutabakatın sağlanmış olması demektir (Arat, 1995).

GB, malların tek bir gümrük alanı içinde olduğu gibi serbestçe dolaşabilmeleri ve tarafların, üçüncü ülkelerden gelen ithalat için aynı dış tarife ile aynı ticaret politikasını uygulamaları demektir. Türkiye'nin AB ile imzaladığı GB, tipik bir GB'nin ötesine gitmemektedir. Çünkü söz konusu GB, rekabet, teknik mevzuatın uyumlaştırılması, tekellerin kaldırılması ve fikri mülkiyetin korunması gibi ilave bazı konuları içine almaktadır. Bu ilave unsurların amacı, piyasaları daha da bütünleştirmek ve Türkiye'yi AB'ye daha çok yaklaştırmak olarak belirlenmiştir.

Ortaklık Konseyi Kararı'nın diğ er önemli bir bölümü de, GB'nin 1996 yılı ve sonrasında sağlıklı biçimde işlemesi için alınması gerekli tedbirler ile izlenmesi gerekli usulleri tespit etmekte, bu amaçla, ortaklığın kurumsal veçhelerini, özellikle danışma prosedürleri açısından takviye edici yeni düzenlemeler getirmektedir.

6 Mart 1995'de toplanan Ortaklık Konseyinden geçen ikinci metin, "Ortaklık İlişkilerinin Gelişmesine İlişkin" ilke karardır. Kararda, ortaklık rejiminin son dönemine ilişkin olarak, Türkiye-AT ilişkilerinin gelişme yönünü belirleyici konularda yapılacak çalışmaların genel  er evesi ortaya konmaktadır.     nc  metin ise, Mali İşbirliğine İlişkin Topluluk Bildirisidir. Bildiride Topluluk tarafı, Türkiye ile mali işbirliğine, GB'nin işlemeye başlamasıyla birlikte yeniden ba lanacağını ve bu konudaki ayrıntılı düzenlemelerin 1995 yılının ikinci yarısında belirleneceğini taahhüt etmektedir.

Yapılan yorumlar AB ve Türkiye'nin GB'ye yönelik bakış açılarının ne kadar farklı olduğunu, hatta taban tabana zıt olduklarını göstermektedir. Anlaşmanın imzalanmasıyla Türkiye'de GB'nin sağlayacağı fayda ve zararlarına yönelik canlı bir tartışma ortamı oluşmuştur. Ele tirilerin odağında ise AB'nin, ekonomik, sosyal, politik ve hukuk sistemleri ve GB koşullarına yeterlilikleri bakımından Türkiye'nin gerisinde olan pek çok orta ve Doğu Avrupa  lkesi ile bağlarını güçlendirirken Türkiye'nin beklemek zorunda bırakılması olmuştur (Pauloni, 1991: 16-17). Nitekim Manisalı'nın (2006: 157) 1993 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan konuyla ilgili eleştirel sözleri durumun ciddiyetini göstermektedir:

"Türkiye AT'nin tam  yesi olsa sorun yoktu. Türkiye de 12'ler gibi, 13.  ye olur, AT'nin dış ticaret politikalarını belirleyen bir masada oturur ve karar verenlerden biri olurdu. Oysa, tam  ye olmaksızın GB'ye girdiği zaman garip bir durum ortaya çıkıyor; Türkiye yalnız AT ürünlerine karşı gümrükleri indirmekle kalmıyor, aynı zamanda, kendi gıyabında, Brüksel'de AT'nin belirlediği dış ticaret politikalarına uymak zorunda bırakılıyor. Örneğin AT, ABD ile ticaretinde kısıtlamaya gidecek, Türkiye uymak

zorundadır. AT'nin Ukrayna ile bir sorunu mu var. AT önlem almak için ticari ambargo uygularsa, Türkiye de aynı şeyi yapmak zorunda kalacak. Ukrayna'nın yerine Azerbaycan'ı, KKTC'yi veya Makedonya'yı da koyabiliriz."

Bir diğer yoruma göre ise; Ankara Antlaşması'na göre GB, her iki tarafın karşılıklı yükümlülüklerini yerine getirdikleri değişim sürecinin nihai ürünü olacaktır. Dolayısıyla, Antlaşma tam üyeliğe giden yolun tersine çevrilemez olaylar zincirinin ilk adımı olarak görülmüştür. Bu yorum temelde GB'ye giriş Antlaşması'nın onaylanmasının Türkiye açısından iki önemli rolü olacağını savunmaktadır (Akgönenç, 2009: 73): İlk olarak Türkiye'nin ekonomisinde çok büyük devrimler gerçekleştirmek zorunda kalmayacağı hususu; ikinci olarak da uzun vadede, şayet Türkiye isterse AB'ye tam üye olma imkân ve hakkını kullanabilecek olmasıydı. Hemen üyeliğe alınmasa dahi bu hakkı prensipte kaybolmayacaktı.

Bu bakış açısına karşın Avrupa tarafı ise GB'yi Türkiye ile yakın ekonomik ilişkiler kurmanın ötesinde görmemiştir ve GB ile üyelik bakışı arasındaki bağlantıya referansı vermekten sürekli olarak geri durmuştur. Balkır (2010: 27) dönemin eski AB-Büyük Elçisi Michael Lake'nin konuyla ilgili sözlerini şöyle aktarmaktadır:

"GB her iki taraf için de bazı yanlış anlaşılmalara neden olmuştur. Avrupa tarafı Türkiye'nin bir süre tam üyelik baskısı yapmaksızın GB'nin çalışması yönünde çaba sarf edeceğini; Türkiye ise GB'nin gelecek bir iki yılda tam üyeliği getirecek önemli bir aşama olduğunu düşünmüştür."

Burada GB'nin Türkiye üzerindeki etkisi hususunun dikkatle ve titizlikle irdelenmesi gerektiği söylenebilir. GB ile ilgili literatürde farklı iktisadi modeller üzerinden yapılan ve birbirinden çok farklı, hata bazen de taban tabana zıt sonuçlarıyla dikkati çeken çok sayıda analiz de bulunmaktadır (Gündüz, 2004: 8; Adam ve Moutos, 2005: 3). Bunlar, GB'nin üretimle ilgili olarak ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı statik etkileri ya da tüketim konusunda, ya da dinamik etkiler de denen rekabet, yatırım veya verimlilik gibi konu alanlarını kapsamaktadır (Sefil

Sever, 2009: 51-58). Konuyla ilgili araştırmalar üzerinde Yıldırım ve Dura (2007) yaptıkları kapsamlı literatür taramasıyla GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini a) Statik Etkiler, b) Ticaret Hadleri Etkisi, c) Dinamik Etkileri ve d) Gelenek Dışı Etkileri olmak üzere farklı veri kaynakları ve farklı iktisadi modellerle incelenebileceğini göstermektedirler.

GB'nin ekonomimize etkisini teknik olarak incelemenin çok farklı yolları olmakla birlikte ülkemizdeki iktisatçıların bu konuda ikiye bölündüklerini; bir grup iktisatçının Türkiye ekonomisinin GB'den olumlu etkilendiği şeklinde görüş bildirirken bir diğer grubun da aynı ekonomik verileri kullanarak tam tersi sonuçlar üzerinde durdukları gözlenmektedir. GB'nin Türkiye'ye sağladığı fayda ya da zararlar ile doğurduğu sonuçlar konusunu ele alan bazı çalışmalara müteakip bölümde değinilmekte ve bu çalışmalardan bazıları kısaca tanıtılmaktadır.

Yine de denebilir ki ticaret ve yatırım konuları, AB ile ilişkiler söz konusu olduğunda Türkiye açısından hep en önemli faktörler olmuşlardır. Dahası, Türkiye'nin üyeliğine de AB ürün ve hizmetleri ve yatırımları için önemli bir pazar olması bakımından politik olmaktan çok ekonomik bir perspektifle bakıldığı söylenebilir. Fakat Türkiye'nin tam üye statüsü alamadan GB'ye üyeliği ve statüsü, diğer üyeler dikkate alındığında hem çok tek yönlü görülmekte, hem de bazı soruları akla getirmektedir. Kuşkusuz ki GB, Türkiye'ye hem kullanılabilecek çeşitli fırsatları hem de çok büyük dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Ne var ki bunların değerlendirilebilmesi için GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki uzun vadeli ve geç etkilerine ve doğurduğu sonuçlara bakarak yargıya varılması gerekliliği söz konusu olmaktadır.

3.2.3.6.1. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN OLUMLU ETKİLERİ

Türkiye'nin AB ile "Gümrük Birliği Antlaşması" yapması, fayda ve zararlarına yönelik olarak birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. Örneğin Birand'ın (1996: 461) aktardığı gibi GB, kimilerine göre "aydınlık ve 2000'li yılların müjdecisi idi". Öte taraftan muhafazakar ve sağ basında ve ayrıca Mümtaz Soysal,

Hasan Pulur, Yalçın Pekşen, Melih Aşık gibi sol ve demokrat yazarlar ise ulusalcı ve anti-emperyalist bir zeminde GB kararını ekonomik çıkarlar yönüyle eleştiriyor ve özellikle de Kıbrıs konusunda Türkiye'nin düştüğü dezavantajlı konumunu sıklıkla tartışıyorlardı (Manisalı, 2006: 201-214).

1995 kararını takiben Türkiye'yi yönetenler olaya bambaşka bir açıdan bakarak gelişmeleri büyük bir memnuniyetle karşılamışlardı. Nitekim 1995 genel seçimleri de GB'ye giriş sözleri ile yürütülmüş, halk Türk diplomasisinin AB girişimlerinde üstün bir başarı elde ettiğini düşünmüştür (Akgönenç, 2009: 75).

GB'nin olumlu etkilerine yönelik genel düşünce, pratikte Türkiye'nin endüstriyel ürünlerin iç pazarının bir parçası haline gelmeyi başardığı ve bu başarısını ise üyelikle ilgili durumunu önemsemeksizin AB Müktesebatının önemli bölümlerini benimsemiş olmasına borçlu olduğu yönündedir. Bu anlayışa göre GB, Türk endüstrisinin dönüşümünü hızlandırmış ve Türk ekonomi mevzuatının modernizasyonuna katkıda bulunmuştur. Böylece Türk ekonomisi global ekonomi ile entegre hale gelmiş ve rekabet edebilme gücünü arttırmıştır.

Birliğin ilk yıllarında iktisatçılar GB'nin olumlu yönleriyle ilgili olarak aşağıdaki noktalar etrafında durmuşlardır (Ekin, 1996: 53):

- "Orta ve uzun vadede istihdam hacminin artması beklenebilir,
- İşgücünün teknolojik vasfı ve verimliliğinin artışıyla ücretleri yükselebilir,
- Sosyal güvenlik sistemimiz uzun dönemde güçlenerek etkin ve fonksiyonel bir yapıya kavuşturulabilir,
- Türk tüketicisinin kaliteli malı ucuza alması düşünülebilir,
- Bazı sektörlerde rekabetin artması dolayısıyla kaliteli üretim gerçekleşebilir,
- Acımasız rekabet, işverenleri yeni teknolojiye zorlayabilir,
- AB'nin çalışma mevzuatı, çalışma hayatımıza adapte edilebilir,
- Sendikalar seslerini daha iyi duyurma ortamı bulabilirler".

Yukarıda sıralanan beklentilerin büyük oranda karşılandığına yönelik görüş bildirenlerin sayısı oldukça fazladır. Sayısız araştırma günümüze kadar gelinen süreçte niceliksel verilerle bu beklentilerin gerçekleştiği savını ortaya koyma çabasında olmuştur. Şüphesiz ki araştırmamızın kapsamı ve sınırlılıkları nedeniyle burada derinlikli olarak bu savların gerçekleşip gerçekleşmediğini göstermek mümkün olamamaktadır. Bu konunun açıklığa kavuşturulması iktisatçı ve ekonomistlerin çalışma alanında olup onların uzmanlıklarına bırakılmaktadır. Fakat genel hatlarıyla bu savların hangi çerçevede olduğunu burada özetlemekte ve bu türden çalışmalardan ve ulaştıkları sonuçlardan bahsetmekte fayda vardır.

GB'nin olumlu etkileri olduğunu savunan görüşe göre GB Türkiye'ye çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Buna göre; GB ile Türkiye, üye ülkelerin uyguladıkları ortak gümrük ve ticaret ile ilgili yasaların gereklerini yerine getireceğini taahhüt etmiştir. Buradaki gümrük ve ticaretle ilgili kuralların uygulanması, Türkiye açısından tam üyelik sürecinde uyulması gereken mevzuatın önceden uyarlanması olarak görülmelidir. Bundan dolayıdır ki, Türkiye'nin tüm tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmak suretiyle uygulayacağı özelleştirme politikaları, sosyal refah üzerinde de gelecekte olumlu etkiler bırakacak bir olgu olarak görülmektedir.

Tüketiciler açısından faydaya yönelik ortaya konan düşünceye göre GB, Türk piyasasında artan rekabet nedeniyle, daha yüksek kalite, daha ucuz ürünler ve daha fazla çeşitlilik getirmiştir. Avrupa teknik normları kullanıldıkça tüketicilerin korunması artmaktadır. Üreticiler ve sanayi de, istikrarlı ve büyük bir ihracat pazarına erişim yanında, daha ucuz ve daha kaliteli girdilerden yararlanmaktadırlar.

GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde bu türden olumlu etkileri olduğunu değerlendiren araştırmasında örneğin Filiztekin (2003), GB'nin etkisinin ticaret saptırıcı etkiden çok, ticaret yaratıcı etkiye yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Yine TÜSİAD'ın (2003) bir çalışmasında GB'nin Türkiye'nin toplam ticaret hacmini arttırıcı bir etkisi olduğu sonucuna varmakla birlikte iddia edildiği gibi GB sonucu Türkiye'nin dış ticaret açığının büyümediği belirtilmektedir. Bu çalışmada AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde her zaman çok önemli bir paya sahip olduğu, bu oranın

GB öncesi %48 gibi iken, GB sonrası da aynen devam ettiği ve %50 oranına ulaştığı savunulmaktadır.

Bir diğer örnek ise Akgündüz'ün (2005) araştırmasıdır: GB'ye girişin Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda olduğu savunulmakta ve sonraki 8 yıllık dönemde dış ticaret dengesinin Türkiye zararına ve AB ülkeleri yararına çok fazla bozulmamış olduğu; başlarda sanayi mallarının gümrüksüz girişinden dolayı ihracatın ithalatı karşılama oranı %50'ler civarında seyretmesi durumu ortaya çıksa da sonradan bu oranın artış eğilimine girdiği ve son zamanlarda %80'in biraz altında %77'ler seviyesinde kaldığı ileri sürülmektedir.

GB'yi olumlu olarak değerlendiren görüşlerde; GB'nin doğrudan ticaret artırıcı etki yarattığı, ayrıca dolaylı olarak da ekonomiye öngörülebilirlik, piyasaya giriş serbestisi getirdiği ve ticaret politikalarında istikrar sağladığı için Türkiye'nin rekabetçiliğini önemli ölçüde arttırmış olduğu da savunulmaktadır (Kaminski ve Ng, 2006: 3). Burada 1996 yılında Türkiye'nin AB ülkeleri ile yaptığı ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı %49 iken, 2007'de bu rakam %88'e çıktığı bulgulanmıştır. Başka bir deyişle araştırmanın ulaştığı sonuç; orta ve uzun vadede aradaki farkın Türkiye yararına kapanmaya başladığı yönündedir (Akgündüz, 2005).

Bir diğer ulaşılan sonuç: GB'nin yarattığı rekabet ve pazara giriş kolaylığı sonucunda, beyaz eşya ve otomotiv gibi katma değeri yüksek, istihdam açısından önemli sektörlerin ihracatımızdaki ağırlığı artmıştır. Kaynak yoğunluğu açısından, düşük teknoloji ve emek yoğun ürünlerden, ileri teknoloji ve sermaye yoğun ürünlere doğru kayma yaşanmaktadır. AB'ye yönelik ürün ihracatında sermaye yoğun ürünlerin payı 1995 yılındaki %13 seviyesinden 2000 yılında %25 ve 2004 yılında %37 seviyesine yükselmiştir (Kaminski ve Ng, 2006: 3).

2005 yılından sonra makine ve ulaştırma ekipmanı ihracatının payının, tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatını geçtiği görülmektedir. 84, 85 ve 87'inci fasıllarda yer alan elektrikli makine ve cihazlar ile otomotiv sanayi ürünlerinde Türkiye'nin AB'ye ihracatı, 1996-2006 döneminde % 945 gibi yüksek bir oranda artmış, bu

fasıllardaki ürünlerin AB'ye yönelik ihracat içindeki payı % 13'ten % 36 seviyesine yükselmiştir (DTM, 2007: 400).

Türkiye'nin ithalatında ise, en büyük payı yaklaşık %90 ile ara ve yatırım malları oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye'deki üretim artışında yabancı girdi kullanımının ağırlığını ve önemini ortaya koymaktadır (DTM, 2007).

Burada belirtmek gerekir ki, GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini olumlu olarak değerlendiren ve yukarıda örnekleri verilen görüşlerde ortaya çıkan ortak söylemde dikkati çeken husus; Türkiye'nin ekonomik yapısını önemli ölçüde etkileyen döviz kuru, faiz, yerel ve uluslararası ekonomik ve siyasi gelişmeler, yolsuzluklar ve kötü ekonomi yönetimlerinin yol açtığı zararlar göz ardı etmemek gerektiğinin, olumsuz görünebilecek rakamlara aslında bu sayılan faktörlerin önemli derecede katkısı olduğunun savunulmasıdır.

3.2.3.6.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN OLUMSUZ ETKİLERİ

GB'nin olumsuz etkilerine yönelik genel düşünce öncelikle GB'nin Türkiye karşısındaki önemli yükümlülüklerini yerine getirmediği yönündedir. GB, uygun finansal desteği sağlamamış ve tarım ürünleri ile hizmetlerinin ise dolaşımına kotalar koymuştur. Ayrıca, dış ekonomik ilişkilerinde AB'nin karar verme mekanizmalarında yer almaması sebebi ile Türkiye, aralarında ticari rakipleri de bulunan üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları görüşmelerinde söz hakkına sahip değildir. Bu nedenle GB'nin olumsuz etkisinden yakınanlar, bu tek taraflı bağlanmanın Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği gerçekleşmeden sürdürülemeyeceğini ileri sürmektedirler.

Aydoğan'a göre (2006: 155), Türkiye'nin AET başvurusunun reddinin ardından ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla sunulan Matutes Paketi, Türkiye'nin pazarını onu üye almadan kullanma isteminin somut ifadesi olmuştur. Paket, Türkiye pazarının Avrupa'ya tam olarak açılması yönünde şartlar içermekte ve 1995 yılında

kabul edilen GB'ye giden yolu açmaktaydı. Aydoğan'a göre GB, Türkiye'nin zararına olan, tek yanlı bir sömürgecilik ilişkisidir.

GB'nin muhtemel olumsuz etkilerine gelince (Ekin, 1996: 54) ilk yıllarda yapılan öngörüler çerçevesinde aşağıdaki sonuçlar üzerinde durulmuştur:

- "AP'nin Türkiye'ye yapılacak yardımları şarta bağlaması, Türkiye'ye göz hapsinin süreceğini göstermektedir,
- GB'nin Türkiye'nin peşinden koştuğu evrensel değerleri temsil ettiğini iddia etmek zordur,
- GB Antlaşmasının sosyal boyutları içermediği görülmektedir,
- Türkiye ekonomisi, enflasyon, üretim, büyüme, dış ticaret dengesi, kapasite kullanım oranları yönünden AB değerlerinin çok gerisinde olduğu için, rekabet ülkemizde olumsuz ekonomik ve sosyal etkiler meydana getirecektir,
- GB'nin en büyük etkisi olarak, rekabet şansı zayıf olan ya da hiç bulunmayan sektörler ile işletmelerin küçülmesi ya da kapanması sonucu sayıları milyonları bulan işsizler ordusuna yeni işsizler katılacaktır,
- Yerli sanayi hazırlıksız olarak uluslararası rekabetle karşı karşıya bırakılacağı için, kimi sektörler ile orta ve küçük ölçekli işletmeler büyük zarar görecektir,
- Sendikali işçilerin ücret dahil, çeşitli ekonomik ve sosyal kazanımlarında ciddi kayıplar olabilecektir".

GB'nin ekonomik ve siyasal bedellerine dikkati çeken Manisalı'nın (1996, 2002, 2006) vurguladığı gibi, tek yanlı olarak tam üyelerinkine yakın yükümlülükler üstlenen Türkiye, tam üye olmadan GB'ye giren ilk ve tek ülkedir. Tam üyelerin kendi çıkarları doğrultusunda belirledikleri dış ticaret politikalarının (gümrük mevzuatı, üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları, diğer anlaşma, karar ve ambargolar) oluşturulma sürecinde yer almasa da, bu politikalar sonucu AB tarafından alınan kararlara uymak zorundadır. Bu haksız durum konusunda Dikbaş (2007) ise, GB ile Türk ulusunun ekonomik kalelerinin ele geçirildiğini ve AB üyeliği ile de Türk ulusunun egemenliğinin elinden alınacağı konusundaki endişelerini dile getirmektedir.

Aydoğan'ın (2006: 150) değerlendirmesi ise Türkiye'nin sorunları ile Batı arasında büyük bir farklılık olduğu yönündedir. Buna göre, "gelişmiş sanayi ülkeleri ile kurulacak ortak pazar ilişkilerinde Türkiye ortak değil, ancak pazar olabilir". Aydoğan (2006: 162-164) ayrıca, GB'ye üyeliğin sonuçlarını değerlendirerek Birliğe girildikten hemen sonra göstergelerin kısa sürede Türkiye'nin siyasi istemlerden daha kötü bir ekonomik tablo ile karşı karşıya kaldığını aktarmaktadır. Ona göre Türkiye, Avrupa kökenli mallarla dolarken AB'ne üye ülkeler GB anlaşmasının koşullarına uymamışlardır. Türkiye'nin tarımsal ürün ve tekstil ağırlıklı az sayıdaki dış satım ürününe tarife dışı engeller ve kotalar koyulmuştur ve anti-damping soruşturmaları açılmıştır.

Aydoğan (2006: 163), ekonomideki bu olumsuz tablonun en önemli nedenini şu sözleri ile açıklamaktadır: "AB'nin karar organlarında yer almayan, dolayısıyla karar süreçlerine katılamayan Türkiye, alınan kararlara itiraz da edememektedir".

Şüphesiz ki GB'nin Türkiye üzerindeki etkisi büyüktür. Prof. Dr. Erol Manisalı'ya göre (9 Haziran, 2008), GB'nin doğru bir değerlendirmesini yapmak için aşağıdaki hususlara bakılmalıdır:

- "GB'nin dış ticaret açığı üzerindeki etkisi,
- Yarattığı haksız rekabet,
- İç piyasanın Batı tekellerinin eline geçmesi,
- Makro (ve ulusal) politika izleme olanağını ortadan kaldırması,
- Ticari ve iktisadi kayıplar yanında yarattığı dış politika kayıpları".

Gerçekten de sayısız birçok araştırmada bu sıralanan hususların Türkiye'nin zararına bir durum yarattığı gözlenebilmektedir. Bunlardan örneğin Wigley (2000: 27-35), birliğin ticaret yaratıcı etkisinin, ticaret saptırıcı etkisinden daha fazla olduğu sonucuna varmış olsa bile konuya GB'nin Türkiye uygulaması açısından bakıldığında birlik anlaşmasının Türk ekonomisine daha çok negatif etkileri olduğunu göstermiştir. Morgil (2000: 15-19) ise yaptığı çalışmada GB'nin statik ve dinamik

etkilerini tartışmış ve GB'nin ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri bakımından sürecin Türkiye zararına geliştiği sonucuna ulaşmıştır.

Yine, Dura (2002), 1984-2001 verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatın AB'den yaptığı ithalatı %82 oranında karşılarken, bu oranın dönem sonu itibarıyla %60 olduğunu göstermektedir. Ulaşılan bu sonuca göre AB ülkelerine karşı verilen dış ticaret açığının ise arttığı gösterilmiştir.

Arslan ve Diğerleri (2002) GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini, dış ticaret, üretim ve bütçe gibi değişik açılardan etüt etmekte, aynı zamanda sektörel analizler yapmakta, etkileri ölçeğe göre de değerlendirmektedir. Çalışmanın kapsadığı dönem 1989-2001'dir. Çalışmada GB sonrası ithalatta yapısal değişimin ortaya çıktığı; GB'nin hazine faizleri üzerinde yükseltici bir etki yaptığı ve bunların bütçeye maliyetinin 58,867 milyar dolar olduğu; gümrük vergisi kayıplarının 10,77 milyar dolar olduğu gibi bulgular üzerinden GB'nin Türkiye ekonomisine yararlı olmadığı aksine zarar verdiği sonucuna varılmaktadır. GB süreci ticaret yaratma ve saptırma etkileri bakımından Türkiye'nin zararına gelişmiştir. Bu etkinin Türkiye üzerindeki toplam maliyeti ise 8,4 milyar dolardır.

GB'nin Türkiye'nin net ihracatı üzerindeki etkilerini 1985-2003 dönemi için inceleyen Seki (2005), GB sonrasında Türkiye'nin AB'ye ihracatında sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalatın daha fazla arttığı ve GB'nin net ihracatı azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Gökdemir ve Kahraman (2008) ise, GB'nin 10. yılında beklenenlerle gerçekleşenleri kıyasladıkları araştırmalarında şu sonuçlara ulaşmışlardır:

- Türkiye'de ihracat patlamasının gerçekleşeceği umulurken 1996'dan 2005'e kadar geçen on yıllık süreçte Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatta beklenen ölçüde bir artış ortaya çıkmamıştır.

- Tarım ürünleri ihracat ve ithalatı artış hızında bir değişim gözlenmemektedir. Bunun en önemli nedeni tarım sektörünün 1/95 sayılı OKK'nın dışında tutulmasıdır.
- Tekstil ve konfeksiyon sektörü GB sonrasında gelişmesi beklenen tek sektördü. Sektörün emek yoğun oluşu nedeniyle AB ile olan ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacağımız düşünülmekteydi. Ancak sektörün ilkel yöntemlerle ve fason çalışmaya devam etmesi, GB sonrasında sektörde beklenen ihracat artışının yaşanmasını engellemiştir.
- GB ile Türk firmalarının rekabet ve verimliliklerinin artacağı beklenirken, geçen 10 yıl içerisinde Türk firmalarının AB firmalarıyla rekabet edebilecekleri ve karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya çıkarabilecekleri bir yapı oluşturulamamıştır.

GB'nin olumsuz etkilerine dikkati çeken Akgüç de (30 Eylül, 2011), Türkiye'nin AET'ye üyeliğinin söz konusu olduğu yıllardan beri, gelişmiş ekonomilerle gelişme düzeyi daha düşük ekonomilerin arasında kurulacak bir ekonomik birliğin tabiatıyla, GB'nin uzun sürede gelişme düzeyi daha düşük ülkeler zararına sonuç doğuracağını savunmaktadır. Ona göre, ekonomide geriye itiş (back wash effect) denen olguyu görmezden gelemeyiz. Nitekim Yunanistan, Portekiz, İrlanda dışında Baltık Ülkeleri de, gelişmiş ekonomilerle daha az gelişmiş ekonomiler arasında yapılan bir ekonomik birliğin, gelişmekte olanlar zararına sonuç vereceğinin başka örnekleri olarak kanıt oluşturmaktadırlar.

Özetlemek gerekirse, Türkiye'nin GB üyeliği ile ilgili olarak beliren olumsuz görüşte; tam üye olmayan bir ülkenin, sistemin sadece bir bölümüne eklemlenmesi, Türkiye'nin, AB üst kurumları tarafından yönlendirilen ve idare edilen bir ülke konumuna gelmesine neden olarak Türkiye'ye büyük bir zarar vermiş olduğu, telafisi olmayan bedeller ödendiği vurgulanmaktadır. Birçok araştırma sonucu da bu görüşü doğrulamaktadır.

3.2.3.6.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TİCARET YARATICI ETKİSİ

Gümrük Birlikleri Teorisi'ne göre, ön kabullere göre korumacılığın kaldırılmasıyla birlikte üye ülke ekonomilerinde kısa dönemde statik ve uzun dönemde dinamik etkiler ortaya çıkmaktadır. Kısa dönemde gümrük birliklerinin ülkeler arası ticareti artıracığı beklenir. Uzun dönemde ise artan rekabet ve yeniden yapılanma etkileri söz konusu olmaktadır (Hitiris, 2003). Bu etkilerden birincisi birliğin gerçekleştirilmesiyle ilk anda ortaya çıkmaktadır ve hesaplanması kolaydır. Ancak uzun dönemli etkiler dinamik analizleri gerektirdiği ve dışsal koşullar değişebildiği için çoğunlukla tam olarak hesaplanamamaktadır (Kızıltan ve Diğerleri, 2008).

Yıldırım ve Dura (2007) GB'nin ekonomimiz üzerindeki etkisi konusunda kapsamlı bir literatür incelemesi yapmışlardır. Buna göre GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki statik etkilerini araştıran literatürde, net etkinin ticaret yaratıcı olduğunu fakat bu ticaret yaratma etkisinin Türkiye zararına işlediğini ortaya koymaktadır. GB'nin dinamik etkilerine ise literatürde büyük önem atfedilmesine rağmen, sayılarının statik etki araştırmalarına nazaran daha az olduğu görülmekte; çünkü dinamik etkiler ancak uzun zaman kesitlerinde bulgulanabilmektedir. GB'nin Türkiye'nin büyüme hızı üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların ise pozitif olmakla birlikte beklenenin çok altında bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu bakımdan burada da kısaca statik etkilere değinmenin uygun olacağı düşünülmüştür.

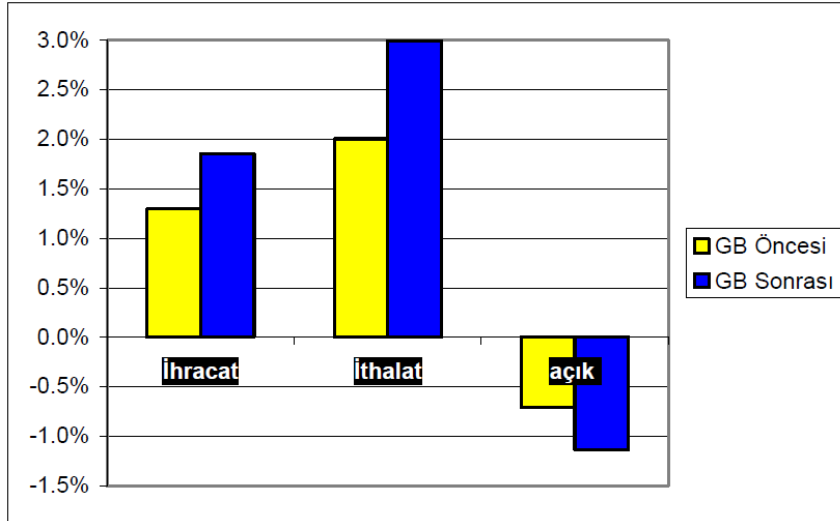
Bir önceki başlıklar altında GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerine yönelik hem olumlu hem de olumsuz çalışma sonuçlarının olduğu gösterilmiştir. GB'nin doğurduğu sonuçlar ve Türkiye ekonomisi üzerindeki bütüncül etkilerinin kapsamlı incelenmesi başka bir çalışmaya bırakılmış olsa da bu bölümde GB'nin ticaret yaratıcı etkisinin olup olmadığı tartışılmaktadır.

Ticaret yaratıcı etki; ülkelerarası ticareti teşvik etmekle birlikte maliyeti yüksek olan üretimin maliyeti düşük olana kaydırılması, yüksek maliyete sahip ülkenin birlik içinde aynı malı üreten bir ülke ile yapılan ticaret olarak özetlemek

mümkündür. Bu durum sonucunda bir ticaret ortaya çıkacak ve birlik açısından olumlu bir etki yaratması beklenecektir. Bu olumlu etki ticaret sayesinde tüketicinin aynı malı daha ucuza tüketebilmesi olarak yorumlanabilmektedir. Aynı zamanda ticarete yaşanan artış hacmi genişletmiş olur.

Peki gerçekten de bu tanıma uygun olarak GB'nin Türkiye'nin dış ticaretine beklendiği gibi olumlu bir etkisi olmuş mudur? Esasında GB'nin toplam dış ticaretimizde yarattığı etkiyi GB öncesi ve sonrası olarak iki dönemde incelemek gerekir. Özellikle de GB'nin kısa dönemde statik etkileri olacağı beklentisinden dolayı bu konuda 1988-2003 yılı verileriyle Yücel'in (2006) analitik çalışması özellikle dikkat çekmektedir. Bu araştırmanın bazı bulguları aşağıda paylaşılmaktadır.

**GRAFİK 1: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracat ve İthalatın
GSMH'ya Oranı (%): 1988-2003**

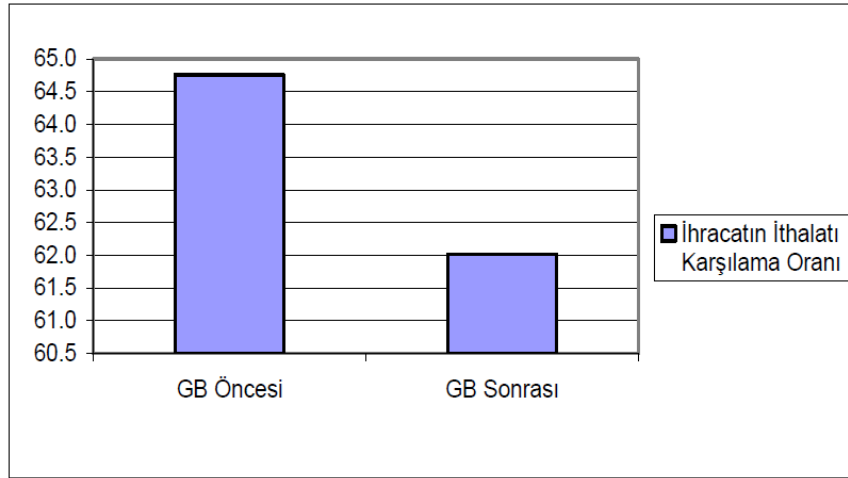

Kaynak: IFS, 2005

Türkiye'nin dış ticaret politikasına yön veren önemli unsurlardan biri olarak 1996 yılında yürürlüğe giren GB Antlaşmasının dış ticaretimize olan etkisi **GRAFİK 1**'de izlenebilmektedir. Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatının GSMH'ya oranı GB öncesi ortalama ve GB sonrası ortalama olarak sunulmuştur. Grafikte görülebileceği gibi her iki dönemde de ihracat ve ithalatta artış olmuştur. GB'nin bu bakımdan

ticaret arttırıcı bir etkisi olduğu söylenebilir. Toplam ihracatın GSMH'ya oranı GB öncesi dönemde % 1,29, GB sonrası % 1, 85'tir. İthalat ile ilgili oranlara bakıldığında ise GB öncesi için % 2 ve GB sonrası için % 3 oranları görülmektedir. Ayrıca dış ticaret açığının GSMH'ya oranı da gösterilmiştir: GB öncesi % -0,7 olan bu oran GB sonrasında % -1,13 yönünde değişerek dış ticaret açığının arttığı görülmektedir. Dolar bazında bu açık 0,81 milyar dolardan 1,71 milyar dolara yükselmiştir. Bu durum, GB'nin ithalat üzerindeki arttırıcı etkisinin, ihracat üzerindeki arttırıcı etkisinden daha fazla olduğunun göstergesidir. Bunun sonucu olarak da dış ticaret açığında ciddi biçimde artma görülmektedir. Bu artışın nedeni Türkiye'nin AB'den yapılan ithalata uyguladığı tarifelerin sıfırlanmasından kaynaklanmıştır.

GRAFİK 2: GB Öncesi ve Sonrası Toplam İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%): 1988-2003

Kaynak: IFS, 2005

Ek olarak GRAFİK 2 incelendiğinde de, ihracatın ithalatı karşılama oranında ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir. GB sonrasında karşılama oranının düşmesi, gelecek dönemlerde dış ticaret açığının daha da artacağı kanısını uyandırmaktadır. GB öncesi % 64, 86 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı GB sonrası % 62 düzeyine düşmüştür. Bu veriler yorumlandığında denebilir ki GB ile beraber ithalatımızda olan artış ihracatımızda olan artıştan çok daha fazla gerçekleşmiştir. Gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması bu olumsuz sonuçları doğurmuştur.

TABLO 7: GB'nin Ticaret Yaratıcı Etkisi

YILLAR *	İHRACAT (Milyon \$)			İTHALAT (Milyon \$)		
	Toplam	AB	AB %	Toplam	AB	AB %
1969	536	331	61.8	801	474	59.2
1970	588	353	60.0	947	520	54.9
1971	676	386	57.1	1170	661	56.5
1972	884	488	55.2	1562	926	59.3
1973	1317	722	54.8	2086	1255	60.2
1974	1532	872	56.9	3777	1997	52.9
1975	1401	744	53.1	4738	2645	55.8
1976	1960	1139	58.1	5128	2741	53.5
1977	1753	1034	59.0	5796	2951	50.9
1978	2288	1393	60.9	4599	2376	51.7
1979	2261	1341	59.3	5069	2621	51.7
1980	2910	1668	57.3	7909	3145	39.8
1981	4702	1807	38.4	8933	3424	38.3
1982	5745	2088	36.3	8842	3088	34.9
1983	5727	2326	40.6	9235	3534	38.3
1984	7133	3070	43.0	10757	4161	38.7
1985	7958	3509	44.1	11343	4535	40.0
1986	7456	3559	47.7	11104	5292	47.7
1987	10190	5269	51.7	14157	6482	45.8
1988	11662	5618	48.2	14335	6730	46.9
1989	11624	5887	50.6	15792	6965	44.1
1990	12959	7485	57.8	22302	10597	47.5
1991	13593	7783	57.3	21047	10675	50.7
1992	14714	8476	57.6	22871	11514	50.3
1993	15345	8272	53.9	29428	14913	50.7
1994	18105	9389	51.9	23270	11643	50.0
1995	21637	12206	56.4	35709	18024	50.5
1996	23224	12563	54.1	43626	24320	55.7
1997	26261	13434	51.2	48558	26118	53.8
1998	26973	14809	54.9	45921	25282	55.1
1999	26587	15424	58.0	40671	22529	55.4
2000	27774	15664	56.4	54502	28526	52.3
2001	31334	17545	56.0	41399	19823	47.9
2002	36059	20415	56.6	51553	25688	49.8
2003	47252	27393	58.0	69339	35140	50.7
2004	63167	36580	57.9	97539	48102	49.3
2005	73476	41364	56.3	116774	52695	45.1
2006	85534	47934	56.0	139576	59400	42.6
2007	107271	60398	56.3	170062	68611	40.3
2008	132027	63390	48.0	201963	74802	37.0
2009	102142	47013	46.0	140928	56587	40.2
2010	113975	52729	46.3	185535	72239	38.9
2011	19666	9483	48.2	34416	12539	36.4

* 2011 yılı verileri sadece Mart ayına kadar olan zamanı kapsamaktadır.

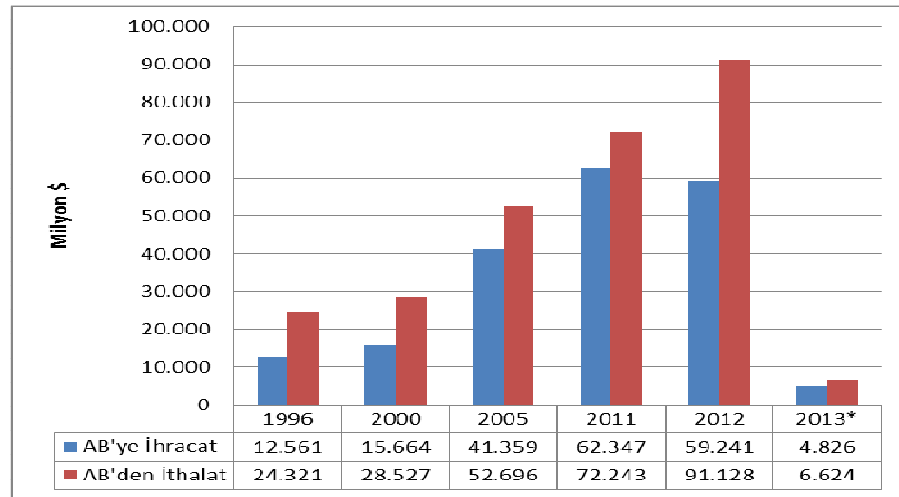
Kaynak: www.tüik.gov.tr

GB'nin ticaret yaratıcı statik etkisinin olup olmadığına daha güncel veriler üzerinden (1969-2011 yılları arasında); Türkiye'nin toplam ve AB ile olan ihracat ile ithalat rakamlarına, ayrıca AB ile olan ticaretin toplam ticaretteki yüzdelere (%) bakarak da değerlendirmek mümkündür.

TABLO 7, GB'nin Türkiye ve AB arasındaki ticareti arttırıcı etkisini analiz için elverişlidir. Tablodaki yüzdelere bakıldığında, GB antlaşması öncesi dahil Türkiye'nin ihracatının yarısından fazlasının verilen yıllarda AB ile gerçekleştiği görülmektedir. 1969-1996 yılları arasında AB'ye toplam ihracatın ortalaması % 52.9; 1996-2011 yıllarında ise bu ortalama % 58.3 olarak bulgulanmaktadır.

Bu bulgular ışığında GB Antlaşması sonrasında AB'ye ihracattaki ortalama oranın arttığı sonucu çıkmaktadır. İthalatta ise GB öncesinde ortalama oranın %48.9; GB sonrasında ise % 50.1'e yükseldiği ve genel olarak ithalatta da artış olduğu gözlenmektedir.

GRAFİK 3: AB ile Dış Ticaretin Gelişimi

* Ocak Ayı 2013 / **Kaynak:** Ekonomi Bakanlığı Bilgi Sistemi

Tabloda ayrıca Türkiye'nin AB ile ihracatının 1996 yılında % 54.1 gibi bir orandan 2010 yılına gelindiğinde % 46.3'e gerilediği; ithalatının ise 1996 yılında %

55.7'den 2010 yılında %38.9'a düştüğü gözlenmektedir. Ticaret yaratıcı etki GB'deki ülkelerin birbiri ile olan ticaretinin artacağı yönündedir, fakat durum tersine olmuştur. Sonuç olarak GB'nin Türkiye ve AB arasındaki ticareti arttırdığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Son olarak GB Antlaşması'ndan bu yana AB ile dış ticaretin gelişim seyrine bakıldığında var olan dış ticaret açığının zaman içerisinde daha da büyümeye devam ettiği görölmektedir. GRAFİK 3'te gösterilen AB ile ithalat ve ihracat rakamlarına (milyon dolar) bakıldığında, 1996 yılında AB'ile ticarete ithalat karşısında ihracattaki açık 11.760 milyon dolardan 2012 yılında 41.887 milyon dolara çıkmış, yaklaşık 4 kat artmıştır.

Sonuç olarak denebilir ki GB'nin ticaret yaratıcı etkisi bu sebeple Türkiye ekonomisi için bir pozitiflik yaratmayı başaramamıştır. Yıllar içinde beklenen gelişim tahmin edilen şekilde gerçekleşmemiştir. Yine de belirtmek gerekir ki GB'nin Türk ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirirken dikkatli olunmalıdır. Daha önce de vurgulandığı gibi sürecin olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de bulunduğu yapılan araştırmalarca gösterilmektedir. Bu yüzden kesin bir genellemeye gitmek zor olmaktadır.

Birçok araştırmacı bu durumu global ekonomik sistemde görölen olumsuz etkilere yüklemektedir. Fakat GB'nin gösterilen şekliyle olumsuz etkilerinin önemi de açıkça görölmektedir. Yanısıra seçilen ekonomi-politikaları, yine ekonomide yaşanan dalgalanmalar, diğer dış faktörler, teknolojinin ihracı ve AR-GE yatırımlarının ülkemizde çok düşük olması gibi birçok faktörün de GB etkileri ile eşzamanlı etkisinin düşünölmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenden ötürü GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki dinamik etkilerini inceleyen daha güncel ve kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır.

3.3. AB DÖNEMİ TÜRKİYE VE AVRUPA SİYASİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin AB'ye ortak üyelik başvurusunun değerlendirilebilmesi için o günkü koşulların irdelenmesi gerekir. GB, Soğuk Savaş sonrasında değişen koşullar ve öncelikler çerçevesinde bir anda A entegrasyonu dışında kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Türkiye için son şans olarak görülmüştü ve böylece AB'nin genişleme politikasında yer edinileceği düşünülmekteydi. Çalışmanın bu bölümünde AB döneminde Türkiye ile ilişkilerin kendine has dinamikleri irdelenmekte, özellikle de 1990'ların son yıllarından sonra Türkiye'nin beklentilerine ters düşen önemli siyasi olaylar ve sonuçları tartışılmaktadır. Örneğin AB'nin Türkiye konusunda politika geliştirmedeki isteksizliği, Türkiye'nin iç politik sorunları, Ege ve Kıbrıs sorunları gibi parametrelere yer verilmekte, 2000'li yıllarda AB ile ilişkilerin genel hatları gösterilmektedir. Bu bölümde ayrıca AB dönemi ilişkilerinde önem arz eden Zirve kararları ve ilerleme raporları; yine AP kararları ve diğer önemli belgeler de kısaca tanıtılmaktadır.

3.3.1. TEMEL DİNAMİKLER

Dünya dengelerinde 90'lardan sonra büyük değişimler söz konusu olmuş, uluslararası sistem ve siyaset köklü değişimlere uğramıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu düzenin son bulması, Sovyet ve Komünist sistemin yıkılışı gibi siyasi olaylar döneme damgasını vurmuştur. Yanı sıra ekonomideki değişim de, özellikle yeni küreselleşme trendi ve yeni coğrafyalarda yeni cazibe merkezlerinin ortaya çıkması ile Asya'yı ekonomik gündeme taşımıştır.

Yeni siyasi ve ekonomik tabloda Doğu ve Orta Avrupa'da, Orta Asya ve Kafkaslarda, Balkanlar ve Baltık'ta yeni devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. 90'ların bu dinamik tablosunda Sovyetleri takiben Yugoslavya'nın da dağılması, burada savaşın baş göstermesi, ayrıca Orta Doğu'daki Körfez Savaşı haritaları kökünden değiştirmiştir.

Kongar'a göre (19 Ocak, 2009), 1991'de Sovyetlerin çöküşüyle Soğuk Savaş sona erince, dünya düzeni yeniden değişmeye başlamıştır. Hantington'un

"Medeniyetler atışması" kuramı, hem bu yeni düzenin lideri Amerika'ya hem de radikal İslamcı teröristlere yol göstermiştir: Huntington'a göre, Sovyetlerin çöküşüyle soğuk savaş sona ermiş İslam Uygarlığı ile ABD'nin lideri olduğu Batı Uygarlığı arasında yeni bir savaş başlamıştır.

Bu yapıda gerek Huntington'un kuramına gerekse her iki uygarlığın fiili özelliklerine tam uymayan Türkiye Cumhuriyeti ciddi bir çelişki olarak ortaya çıkmıştı: "Toplum Müslüman ama devlet Batılıydı". Üstelik çelişki bununla da bitmiyordu: "Müslüman toplum (aksak da olsa) laikti. Batılı devlet ise (zde değil) sözde Batılıydı (Kongar, 19 Ocak, 2009). Öyle ki, değer boyutu kurumsal ve yasal değişikliklere göre daha yavaştır. Rehn (2007: 14) medeniyetler atışması kuramına inanmayan birinin bile bunu rahatlıkla kabul edebileceğini düşünür.

1990 yılında Demir Perde'nin yıkılması ile eski Doğu Almanya, birleşmiş yeni Almanya'nın bir parçası olarak topluluğa katılmıştır. Doğu Avrupa'ya doğru gerçekleştirilen genişlemeyle birlikte, topluluğa katılmaya aday ülkelere uygulanmak amacıyla Kopenhag Kriterleri'nin kabul edilmesi üzerine görüş birliğine varılmış, 7 şubat 1992 tarihinde Maastricht Antlaşması yürürlüğe sokulmuştur. Bu antlaşma ilk kez AB terimini kullanmış ve üç sütün adını verdiği uygulama alanlarını başlatmıştır.

Birliğe 1995 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya katılmıştır. 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması'nın demokrasi ve dış politika başlıklarında iyileştirmeler yapmak için imzalanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nı 2001 yılında Nice Antlaşması izlemiş ve bu da birliğin doğu yönlü genişlemesine yeni vizyonlar kazandırmak adına Roma ve Maastricht antlaşmalarının üzerinde düzenlemeler yapmıştır.

2002'de on iki ye lke Avro kullanımına geçmişlerdir. O günden bu yana, avro alanı denen avro kullanan ülkeler sayıca on beşi geçmiştir. 2004 yılında AB, çoğunluğu eski Doğu Bloğu ülkelerinden olan on yeni aday ülkenin de birliğe

resmen katılmalarıyla tarihindeki en büyük genişlemeyi gerçekleştirmiştir. Üç yıl sonra ise, Bulgaristan ve Romanya da birliğe katılmışlardır.

İşte böyle bir değişim ortamında Türkiye de hızlı bir değişime girmiş, Özal ile başlayan açılımlar ülkede bir dinamizm yaratmıştır. Ayrıca 80'ler sonrasında "28 Şubat" ve "e-muhtıra" gibi olaylar dışarıda tutulursa darbe girişimlerinden uzak ve siyasi istikrarın sağlandığı bir dönem söz konusu olmuştur. Ekonomide ise sürekli dalgalanmalar baş gösterdiyse de 70-80'lerden daha olumlu bir gelişme seyri gerçekleşmiştir.

1990'larda Türkiye'nin AT ile ilişkilerinde retler ve engellerle boğuştuğu bir tabloyu ortaya koymaktadır: Kıbrıs sorunu toplulukla ilişkilerde en önemli engel olarak görülmekteydi. Yunanlılar ayrıca, sistematik olarak Kıbrıs dikkate alınmaksızın Türkiye ile ilgili yapılacak herhangi bir anlaşmayı veto edeceklerini açıkça bildirmişlerdir.

3.3.2. ÖNEMLİ SİYASİ GELİŞMELER VE NEDENLERİ

Yunanistan AB üyelerinin Türkiye'yi destekleyen havasını görünce Veto hakkını kullanarak 19 Aralık 1994'te yapılması gereken ortaklık konseyini engelleme yoluna gitmişti (Karluk, 2007). Yunanistan özellikle de Kıbrıs konusunda sözünü dinletmek adına tüm AB üyelerini ve yeni aday ülke Türkiye'yi hiçe sayarak adeta bir diplomatik darbe gerçekleştirmişti (Akgönenç, 2009: 68). GB antlaşmasının ertelenmesine neden olan bu girişimi ile Yunanistan Türkiye'ye, "seni burada istemiyorum, elimden gelen her şeyi yaparak yolunu kesmeye devam edeceğim ve onların da seni istememesini sağlayacağım" mesajını vermekteydi (Rehn, 2007: 67-83).

GB sonrasına baktığımızda Türkiye'nin GB ve üçüncü ülkelere AB penceresinden bakma zorunluluğu dış ticaret açığına neden olmuş, haksız rekabet düzeni iç piyasayı sarsmıştır (Manisalı, 2007: 25-26). Bu dönemde 1996'da dönüşümlü başbakanlık konusunda anlaşılan DYP ve ANAP, Anayol Hükümetini

kurmuşlardır (Karabulut, 2008: 117-119). AB ile ilişkilerde yaşanan ilk sorun bu hükümet döneminde Kardak Krizi olmuştur. Türkiye ve Yunanistan Kardak kayalıklarının kendilerine ait olduğunu açıklayınca iki taraf neredeyse savaşın eşiğine gelmiştir (Birand, 2005: 372). Hem Avrupa Komisyonu ve onu takiben Avrupa Parlamentosu da bu meselede Yunanistan'ı desteklemişlerdir. Türkiye ise özellikle de Avrupa Parlamenosu'nun kınama kararına karşılık tepki göstererek kararın hukuki dayanaktan yoksun olduğunu ve tek taraflı adil olmayan bir davranış olarak çıktığını söylemiştir (Karabulut, 2008: 115). Ne var ki AB Yunanistan'ın etkisiyle bu dönemde GB'den gelecek mali yükümlülüklerinin ilk kısmını yerine getirmede geciktirmiştir. Yunanistan Birliğin içinde bulunan bir ülke olarak bu türden kredileri durdurmada etkili olmuştur (Birand, 2005: 372; Erdoğan, 2006a: 149). Denebilir ki GB sonrasındaki bu gelişmelerin etkisiyle, Türkiye'nin beklentilerinin neredeyse bütünüyle tersine olacak biçimde; gerçekleştirilen ekonomik bütünleşme karşısında asimetrik biçimde siyasi olarak 1999 yılının ortalarına kadar gerilemesine neden olmuştur.

Kardak Krizini takiben aynı yıl 1996'da ayrıca Kıbrıslı Rumlar BM Barış Gücü'nü aşarak Türk tarafına geçmiş ve bayrak direğindeki Türk bayrağını indirmek istemişler, bunun üzerine açılan ateş sonucu ise bir genç ölmüştür (Erdoğan, 2006a: 168). Avrupa Parlamentosu bu olay üzerine hemen çok sert bir açıklama yaparak, Türk Güvenlik Güçlerini işgalci güçler olarak nitelendirmiş ve adadaki Türk askerinin geri çekilmesini istemiştir.

1996-1997 yıllarında iktidarda olan Refahyol Hükümeti kurulduktan birkaç ay sonra AB karşıtı söylemleri ile tanınan Refah Partisi (RP) ve Birliğe tam üyeliği amaçlayan Doğru Yol Partisi (DYP) arasında bazı anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmıştır. Hatırlanabileceği gibi bu dönemde gündeme damgasını vuran Susurluk Kazası'nın meydana gelmesiyle devlet içindeki mafyalaşma tartışmaları artmış (Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1996) ve yine bu dönemde vuku bulan pek çok siyasi içerikli suikast, kaza ve olaylar da Susurluk bağlamında tartışılmaya başlanmıştı. 1997 yılına gelindiğinde Mesut Yılmaz öncülüğünde kurulan yeni hükümetin (DSP ve DTP) ise izlediği ihtiyatlı ve daha kati olan AB politikaları doğrultusunda

farklılıklar olduğu görülmüştür. Yeni hükümetin Avrupa'ya ilk resti Kıbrıs konusunda olmakla birlikte ayrıca AB'nin Türkiye ile ilgili üyelik takviminin açıklanması için GB'nin tekrar müzakere edilebileceği yönünde bir söylem geliştirilmiştir.

1997 yılında AB'nin kendi içinde alevlenen yeni tartışmaların eksenini; Türkiye'nin üyeliği konusunda ilk defa Hristiyan Demokratların AB'sinde kültür ve kimlik farklılıkları temelinde Türkiye'nin üyeliğine karşı beliren olumsuz bakış açısı çerçevesinde şekillenmiştir. Örneğin Belçika Başbakanı Martens ve Fon Welzen'in açıklamaları dikkati çekmektedir (Barber, 1997):

"AB bir medeniyet projesidir. AB'nin Türkiye'den kültürel, insani ve Hristiyan değerler itibarı ile önemli farklılıkları bulunmaktadır. Ve bu kültürün bir parçası olmayan Türkiye bu projenin içinde yer almamalıdır".

şeklindeki sözler bir anda Türkiye'nin üyeliği konusunu AB'nin merkezi gündemine yerleştirmiştir.

Bu noktada Türkiye'nin 90'lı yıllarını kısaca hatırlamakta fayda vardır. İç siyasete baktığımızda; aralarında neredeyse ideolojik ve sosyal taban farklılığı bulunmayan merkez sağ ve sol partiler ve bunların liderleri arasındaki kısır mücadelenin bir sonucu olarak merkezde bir bölünmüşlük söz konusu olmuştur. Başta TSK olmak üzere dışsal faktörlerin siyasete müdahalesi, ülkede yaşanan terör gerçeği, sivil-asker ile devlet-bürokrasi ve yargısının endişe ile baktığı siyasetin ve ayrıca toplumun da dinselleşmesi sorunu, 1997 yılına gelindiğinde siyasi arenada somut olaylarla kendini göstermiştir. Böylece rejimin ve ülke bütünlüğünün korunması iç siyasette bir öncelik haline gelirken öte taraftan başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada demokrasi ve insan hakları alanında reformlar yapılmaktaydı. Türkiye'de ise bu türden çabalar Cumhuriyet için bir tehdit unsuru olmuştur denebilir. Literatürde Post-Modern Darbe olarak yerini alan bu dönem "28 Şubat Süreci" olarak anılmaktadır (Dağı, 2001a: 130). Bu darbe ABD'nin 28 Şubat süreci ile Necmettin Erbakan'ın siyasi hayattan tasfiyesine yol açmıştır (Manisalı, 2007: 67).

28 Şubat Süreci başlı başına incelenmesi gereken ve bu çalışmanın kapsamı dışında olan bir konu olmakla birlikte, sürecin özellikle de Türkiye'nin dış siyasetindeki etkisinden burada bahsetmek gerekir. En belirgin özellik bu dönemde ABD'nin tekrar ilişkilerde ön plana çıkması ve İsrail ile geliştirilen stratejik ilişkiler olmuştur (Dağı, 2003). Kurulan bu ilişkiler esasında TSK'nın eğilimini yansıtan ABD-İsrail-Türkiye eksenli dış politikasını yansıtmakta, bu politik açılım Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar'a da açılmasının bir yolu olarak görülmüştür (Erdoğan, 2006a: 155). Bir diğer önemli gelişme de Almanya ile olan ilişkilerde gözlenmiştir. Dönemin Alman Başbakanı Kohl ise Türkiye'nin üyeliği ile ilgili kaygılarını gizlemiyordu. Buna göre en büyük endişelerden biri; tam üyelik sonrasında milyonlarca Türk'ün daha Almanya'ya gelme ihtimalinin Almanya ve Avrupa için bir tehlike olacağı konusu olmuştur. Örneğin Yılmaz-Ecevit ikilisi kısa sürede AB ülkelerine tam 48 ziyaret gerçekleştirmiş, ABD'nin de tam desteğini alarak ciddi bir kampanya yürütmüşlerdir (Akgönenç, 2009: 81-84). Ne var ki Almanya da tüm bu çalışmalar karşısındaki olumsuz görüşlerini daha da kökleştirmiş hatta sertleştirmiştir.

28 Şubat süreci içeride ise AB'nin başta Kürt sorunu olmak üzere Türkiye'nin iç ve dış sorunlarında sürekli olarak Türkiye'yi rencide edecek bir yaklaşım geliştirmiş olması, Kardak Kayalıkları ve Kıbrıs Sorunu'nda yine Yunanistan'a destek vermesi, Türkiye'de toplumun çeşitli kesimlerinde AB karşıtı bir söylem oluşmasına da neden olmuştur. Yine hatırlanabileceği gibi bu dönemde bir yandan Siyasal İslam yükselişe geçmişken aynı zamanda bunu besleyen önemli toplumsal hareketler de söz konusu olmuştur. Örneğin köyden kente göç hareketleri de artış gösterirken ekonomide olumsuz dalgalanmalar söz konusu olmakta; üniversitelerde ise laiklik ve türban tartışmaları da alevlenerek toplum adeta bu konu merkezinde ikiye bölünmüştür.

Burada belirtmek gerekir ki; 28 Şubat süreci aslında Türkiye'nin eskiden beri alışkın olduğu bir mücadelenin ürünüdür. Hatırlanacağı gibi bu çalışmanın da "AET Öncesi İlişkiler" başlığında tartışılan Batılılaşma kavramı burada da karşımıza

çıkmaktadır. Hatırlanacağı gibi Osmanlı'nın Batıcı ve modernleşmeyi temele alan bütüncü yaklaşımda laiklik ilkesi önemli bir yer tutmaktaydı. Cumhuriyetin temel ilkesi olarak laikliğin de korunması bu bakımdan Cumhuriyet Aydınlanması'nın da temel görevlerindendir. Öyle ki din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması önemli görülmüştür. Çünkü aslında Osmanlı'nın geri kalması ve yıkılışında da dinin devlette ve toplumda oynadığı büyük rolün etkili olduğu görüşü hakimdir.

Bu konuya dikkati çeken Manisalı (2007a: 171), 28 Şubat sonrasında İslamcı siyasi çevrelerin iki kutba yarıldıkları yorumunu yapar: Batı'nın taleplerine sıcak bakan, Batı'nın Türkiye ve bölge için biçtiği elbiseye evet diyen Batıcı İslamcı odaklar ile emperyalizmin Türkiye üzerindeki taleplerine ve hesaplarına karşı çıkan antiemperyalist köktendinci odaklar. Birinci grup Batı ile her alanda işbirliğinden yanadır ve hem AB hem de ABD'nin her talebini yerine getirmektedir. Buna karşılık da iktidarı ellerinde bulundurmak için bu çevreler Batı'dan tam destek bulmaktadırlar.

Türkiye AB ilişkilerine geri dönecek olursak böyle bir dönemde; Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu Roma'da yaptığı 1997 yılında, Türkiye'nin yaptığı sözlü taktim ve talepten sonra ilk defa toplantıya katılan İtalya, ardından da İngiltere ve Fransa, artık Türkiye'nin üyeliğinin ciddi bir biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu durum karşısında Almanya ise itirazını dile getirerek Yunanistan'ın tezlerini öne çıkarmış, Türk-Yunan ilişkileri ve problemlerini çözmeden bunun mümkün olamayacağını savunmuştur (Akgönenç, 2009: 76). Türkiye'nin sözlü savunmasında aşağıdaki temel hususlar dikkati çekmektedir:

- 11 aday ülke listesine 12. aday olarak Türkiye'nin adının da katılması,
- Aday ülkelere uygulanan tüm hazırlık çalışmalarına Türkiye'nin de katılması,
- Hemen üyelik verilmese dahi Türkiye'ye belirli bir katılma tarihinin verilmesi. Ne var ki bütün bu gayret ve uğraşmalara rağmen bunların hiçbiri gerçekleşmemiştir. Onun yerine Türkiye'ye sözlü bir teminat verilmiştir.

Fakat daha sonraki süreçte açıkça görülmüştür ki, Kardak Krizi ve Almanya'nın güçlü itirazı gibi nedenlerden ötürü Türkiye'nin tam üyeliği söz konusu olamayacaktı.

Akabinde Temmuz 1997'de Türkiye Amsterdam'da yapılan bir toplantıya davet edilmiş, burada "Gündem 2000" (Agenda) olarak adlandırılan ve AB Komisyonunca hazırlanan raporun yayınlanacağını öğrenmiştir. Üyeliğe giden mekanizmayı ortaya koyan raporda, Güneydoğu, Kıbrıs, demokrasi ve insan hakları konusundaki büyük eksiklikler tartışmaya açılmaktadır (Karluk, 2007: 924).

Böylece Gündem 2000, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak bir biçimde kısa ve orta vadedeki genişleme stratejisi içine 10 Orta Doğu Avrupa Ülkesi'ni ve Kıbrıs Rum Yönetimi'ni alırken Türkiye'yi dışarıda bırakmıştır. Bu nedenle diğer adaylar gibi bir değerlendirmeye de tabi tutulmayan Türkiye için "Türkiye ile İlişkiler" başlığı altında yaklaşık iki sayfalık bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölümde "Avrupa Konseyi Türkiye'nin AB üyeliğinin söz konusu olduğunu ve tam üyelik başvurusunun diğer başvurularla aynı kriterler çerçevesinde değerlendirileceğini vurgular" denilerek Türkiye'nin prensipte üye olma hakkı olduğu belirtilse de, görünebilir gelecekte "Türkiye'nin birlik ile ilişkilerinin geliştirilmesi" dışında bir perspektif sunulmamıştır (Erdoğan, 2006a: 173-174; Manisalı, 2007:68).

12-13 Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen AB'nin Lüksemburg Zirvesi, ilişkilerde umutsuzluk dolu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu zirvede alınan kararlar Türkiye'nin üyeliği işinin adeta diplomatik bir dille yokuşa sürülmesi anlamına gelmekteydi. GB'nin derinleştirilmesi, mali işbirliğinin uygulamaya konulması, mevzuat uyumu, diyalogun geliştirilmesi gibi Türkiye için ikincil önemde konularda sıkça ifadelere yer verilmesine karşılık, Türkiye'nin müzakereler için gerekli siyasi ve ekonomik koşullarının bulunmadığı vurgulanmakla birlikte, özellikle Kıbrıs ve Yunanistan ile olan ilişkilerle insan hakları ve azınlıklar konularında Türkiye'den beklentiler sıralanmaktaydı.

Bu konuda Eralp (2002: 238-240) AB'nin Türkiye'ye bir taraftan özel bir statü verdiğini, ama öte taraftan da uzun döneme yayılacak bir üyelik perspektifini de onayladığı görüşündeydi. Böylece diğer adaylara olduğu gibi Türkiye'ye katılım öncesi stratejisi uygulaması yapılmayacak, siyasi ve özellikle de ekonomik bakımdan Türkiye'nin hazırlık fonlarından yararlanmasına da engel olunacaktı. Türkiye'nin üyeliği konusunda ne zaman ve nasıl soruları ise belirsiz kalacak, gelişmelere bakılacaktı.

Denebilir ki Türkiye'nin içinde bulunduğu bu dönemde alternatif sayılabilecek söylemler dikkat çekici olmuştur. Örneğin Lüksemburg zirvesi sonrasında Türkiye'ye gelen Rusya Federasyonu Başbakanı'nın ziyareti, ayrıca Türkiye-ABD-İsrail üçgenindeki dış politika tercihleri konusu basına sıklıkla yansımıştır (Erdoğan, 2006a: 193). Washington Post'a bu dönemde yaptığı açıklamalarında Mesut Yılmaz; Türkiye'nin aday yapılmamasının nedeninin din ayrımcılığı olduğunu, Türkiye'nin AB'den kopmasının anti-Batıcı bir etki yaratabileceğinden duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Yılmaz, bir başka açıklamasında ise Lüksemburg kararı Cardiff'te düzeltilmezse tam üyelik başvurusunun geri çekileceğini vurgulamıştır. Yine benzer biçimde dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise Lüksemburg sonrasında Türkiye'nin AB'ye mahkum olmadığını vurgulayan açıklamalar yapmıştır.

Manisalı'ya göre (2007: 77) Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye-AB ilişkileriyle Türkiye askersiz işgal edilmekte; 11 aday ülke içerisinde yer almamakta fakat buna karşılık GKRY uluslararası anlaşmalara aykırı olmasına rağmen sürecin içine dahil ediliyordu. Dahası Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıkların Yunanlıların istedikleri şekilde Lahey Adalet Divanı'nda çözülmesi öngörülüyordu.

1997'de Lüksemburg Zirvesi'nden 1999 yılı Helsinki Zirvesi'ne kadar geçen sürede Türkiye-AB ilişkileri yeniden tanımlanmış ve bu süreçte önemli siyasi olaylar söz konusu olmuştur. Örneğin bu dönemde PKK terör örgütü lideri Öcalan'ın 1998'de Suriye'den çıkarılarak daha sonra Avrupa'dan Türkiye'ye iadesi konusundaki anlaşmazlık; örneğin İtalya'nın idam cezası olduğu gerekçesi ile vermek istememesi

gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bütün bu gelişmeler Lüksemburg'da yaşanan olumsuz gelişmeler henüz atlatamamışken Türk kamuoyunun sadece tepkisini çekmekle kalmamış, aynı zamanda AB'nin bu tutumuyla yıllardır devam eden ve 30 bin kişinin hayatına mal olan PKK terörüne destek verdiğini ve Türkiye'nin bölünmesi için aktif-pasif katkıda bulunduğu inancını güçlendirmiştir (Erdoğan, 2006a: 192). İlk Türkiye ilerleme raporu da (1998) böyle gergin bir ortamda yayınlanmış; yapılan değerlendirmede ekonomik kriterler ve Topluluk Müktesebatı'nın üstlenilmesi konusunda olumlu bir tablo ortaya çıkarken, siyasi kriterleri karşılama konusunda büyük eksikliklerin olduğu vurgulanmıştır.

1999 yılı ise Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve yargılanması, genel seçimlerin yapılması, deprem felaketi, AGİT'in İstanbul Zirvesi ve AB Helsinki Zirveleri'ne sahne olmuş önemli bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır.

1999'da dış ilişkilerde Kosova krizinin Türkiye'nin politikalarına dolaylı desteği, AB ile görüşmelerde Almanya başbakanı (Şansölye) Schroder'e gönderilen mektup ve Almanya ile bozulan ilişkileri normalleştirme çabası; içeride ise Öcalan'ın yargılanması ve idam cezası tartışmaları, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) yapısı tartışmaları ve AİHM'nin bağımsız yargı ilkesi ihlali gerekçesiyle getirdiği para cezaları gündeme oturan önemli konulardan olmuştur. AGİT'in İstanbul Zirvesi ve AB Helsinki Zirvesi de en önemli olaylar arasındadır.

Meydana gelen depremin ardından yürütülen deprem diplomasisi başta Yunanistan, İtalya ve Almanya olmak üzere Türkiye'nin son dönemde ilişkilerinin gerildiği ülkelerle yeni bir sayfa açmasına zemin olmuştur. Bunlardan kuşkusuz en çarpıcı olan Yunanistan'dı. Depremin ardından ilk yardım teklifi bu dönemde Atina'dan gelmiştir (Yardım Eli Uzandı, 1999). Yunanistan ile bir anda ortaya çıkan yakınlaşma görüntüsünün yanında aynı yıl yapılan AGİT Zirvesi'nin olumlu sonuçları ve Clinton'un Türkiye'ye büyük moral desteği gibi gelişmelerin de etkisiyle Türkiye'nin bütün yoğunluğu Helsinki Zirvesi'ne yönelmiştir (Erdoğan, 2006a: 208). Pek çok kesimce yapılan yorumlarda Helsinki'ye giden yolda özellikle de 1998 yılında hiçbir resmi sıfatı olmayan birçok kişi ve kuruluşun Avrupa'daki siyasilerle

görüşmeleri ve lobi faaliyetinde bulunmalarının büyük bir etkisi söz konusudur. Benzeri bir süreç yine 2002 yılında AB'ye üyeliği o zamana kadar gelen partilerden daha çok savunan AKP, Avrupa devletleri ile ılımlı ve yakın bir ilişki başlatmıştır (Akgönenç, 2009: 111).

Öte taraftan Lüksemburg'dan Helsinki'ye kadar izleyen dönemde Türkiye'yi yönetme kapasitelerini kaybettikleri için ABD ve AB'de büyük bir rahatsızlık yarattığına dikkat çeken Manisalı (2007: 117), benzer biçimde bu durumdan özellikle de Ege ve Kıbrıs konularında Brüksel üzerinden Türkiye'ye yaptırdığı dayatmaların işlerliğini yitirmesi endişesiyle Yunanistan'ın da rahatsızlığına dikkati çekmektedir.

11-12 Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleştirilen AB Zirvesi, birincisi Lüksemburg'da gerçekleşen Türkiye zirvelerinin ikincisi olarak tanımlanabilir. Helsinki'de Türkiye gündemin en çarpıcı konusu olmuştur, ama Helsinki sadece Türkiye ile ilgili değil, AB'nin geleceğini çok yakından ilgilendiren genişleme konusunda da tarihi kararların alındığı bir zirvedir. Bu zirvenin en önemli çıktısı ise, alınan kararla nihayet Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmış olmasıdır (Hiç, 2008). Böylece Lüksemburg kararları ile dışlanan ve genişleme sürecinin dışında tutulan Türkiye'ye 13. aday ülke olarak AB üyeliği yolu açılmış, ayrıca diğer aday devletlere uygulanan aynı kriterler temelinde aday bir ülke olarak tanımlanmıştır.

Helsinki Zirvesi sonuçlarını değerlendiren Manisalı (2007: 136-138), Türkiye'nin önüne Kıbrıs'tan vazgeçmesini gerektirecek koşullar getirildiğini, Ege sorununun Lahey'deki (AB Konseyi denetiminde) çözümü istemi ile de Yunanistan'ın yararına bir sonuç getirdiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle AB Türkiye'yi aday olarak tanımlamakla hiçbir yükümlülük altına girmezken Türkiye mali yardımlardan da tam olarak faydalanamazken ayrıca 1995'te girdiği GB ile eşitsiz bir konuma gelmiştir. Ayrıca ilerleyen süreçte de tam üyelik için hiçbir güvence söz konusu olmamıştır.

Burada belirtmek gerekir ki Helsinki'nin en önemli bir diğer sonucu da çok kısa bir süre öncesinde sadece Türkiye'den değil AB içerisinden de yoğun itirazlar

olmasına rağmen Yunanistan'ın bölünmüş bir Kıbrıs'ın AB üyeliğini mümkün kılmak için gösterdiği ve başarılı olduğu yoğun çabalarıdır. Burada Konsey Bildirisi'nin 9. paragrafı ile Garry'nin AB'ye üyeliği kesinleşmiştir (European Council in Helsinki, 1999). GKRY ile ilgili bu düzenlemelerle Yunanistan, tıpkı Kıbrıs gibi Türkiye ile ilgili sınır anlaşmazlıklarını da Avrupalılaştırmayı başarmıştır (Manisalı, 2002: 162-168).

Yukarıda özetlenen olaylar ve sonuçlarında da izlenebileceği gibi Mesut Yılmaz başkanlığında 1997-1999 yıllarında iktidarda olan ANASOL-D hükümet koalisyonu (ANAP, DSP ve DTP) gerek özellikle DSP ve Bülent Ecevit'in başını çektiği 1999-2002 yıllarında iktidarda olan DSP-MHP-ANAP hükümet koalisyonunun yaptığı siyasi reformlar AB'nin Türkiye'ye olan bakış açısının tamamen değişmesini sağlamış ve ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır (Karluk, 2007; Hiç, 2008; Akgönenç, 2009: 106). Zirve'nin sonuçları Türk Basını'nda 12.12.1999 günü; Hürriyet'te "İlk Müslüman Aday", Türkiye Gazetesi'nde "Sonunda Adayız", Milliyet Gazetesi'nde ise "İlk Hedefimiz Avrupa", Sabah'ta "Sonunda Avrupalıyız", Radikal Gazetesi'nde "Avrupa'dayız: Türk Diplomasisinin Başarısı" şeklinde atılan manşetlerle yansımıştır. Öte yandan aynı gün yayınlanan The New York Times gazetesi (12.12.1999) ise "Türkiye, Avrupa'nın teklifini, tatmin olduğu için değil, reddetmesi halinde gerçekleşecek alternatiflerden çekindiği için kabul etti" yönündeki yorumu ile önemli bir gerçeğe işaret etmektedir.

Gerçekten de Helsinki'nin ardından Türkiye-AB ilişkileri farklı bir güzergaha girmiş, Türkiye içinde kamuoyunda büyük bir tartışma başlatmıştır. AB'nin Türkiye politikasında gösterdiği samimiyetsizlik ve iki yüzlülük tartışma konusu edilmiş, ciddi bir şüpheli kesim oluşmaya başlamıştır. AB'yi kategorik olarak reddeden dar bir kesim dışında AB konusundaki temel eleştiriler AB'nin Türkiye karşısında uyguladığı çifte standarda yöneliktir. Bunda AB'nin Türkiye'ye karşı uygulamaları ve son kararda dikkati çeken aşırı diplomatik ifadelerin önemli yeri olduğu söylenebilir (Manisalı, 2002: 162-171). Benzer biçimde Dışişleri Bakanı ve Denktaş'ın danışmanı olan Prof. Dr. Mümtaz Soysal Hürriyet Gazetesi'ndeki "Adaylık Kapanı" yazısında

hem Kıbrıs'ın feda edildiğini hem de Sevr'e doğru yeni bir gidişin başlatıldığını iddia etmekteydi (Soysal, 1999).

Erol Manisalı'nın aktardığı gibi (2007: 134-135) bu dönemde kısmen de olsa ulusalcı cephenin Helsinki konusunda Kıbrıs ve Ege sorunları ve siyasi koşullar doğrultusunda gerektiğinde adaylıktan çekilmesi gerektiği görüşünü savunuyor, diğer cephe ise tamamen buna karşı çıkarak adaylığı destekliyorlardı. Ayrıca 1999 yılında ABD Başkanı Bill Clinton Türkiye'deki Batı cephesine "Türkiye 2000'li yıllarda bölgede önemli görevler üstlenecek bir aktördür" mesajının bir rastlantı olmadığı görülebilir. Buna karşılık Ecevit ise Türkiye'deki bazı sermaye çevrelerini telaşlandıran "koşullu adaylığı kabul etmeyiz" söylemiyle gündem yaratıyordu.

1999 yılında iktidara gelerek 2002 yılı seçimlerine kadar iktidarı yürüten Bülent Ecevit başbakanlığındaki DSP- MHP-ANAP hükümet koalisyonu (Karabulut, 2008: 142) ise bir taraftan 2001 yılı iktisadi kriziyle boğuşmuş ve IMF ile stand-by anlaşması yaparak bu anlaşmayı uygulamış, diğer yandan da büyük bir hızla birçok siyasi reform gerçekleştirmiştir. Bu tarihsel kesitte 19-20 Haziran 2000'de Portekiz'de (Feira) gerçekleşen zirvede ise Türkiye'nin üyelik kriterlerini yerine getirmesi gerekliliği vurgulanıyor ve Komisyon'un Türkiye'ye sağlıklı bir mali yardım gerçekleştirilmesi konusunda önlemler alması tavsiye ediliyordu. Komisyon 2000 yılında kabul edilen katılım öncesi mali yardımlara ilişkin çerçeve esasınca Türkiye için 450 Milyon Euro tutarında bir kredi finansman paketini de onaylamıştır.

Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'ni hazırlandığı bu süreçte 2000 yılında Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bazı olaylar gerçekleşmiştir. Örneğin AB hedefi doğrultusunda demokratikleşme adımı olarak algılana Kürtçe yayın, Aralık ayında yaşanan ciddi mali kriz, MİT'in gazetecilere yaptığı bazı sıra dışı açıklamalar vb. AB konusunu daha yoğun biçimde gündeme taşımıştır. MİT Müsteşarı Öcalan'ın ülkenin menfaatleri gereğince idam edilmemesi gerektiğini söylüyor ve Kürtçe TV konusunda da ılımlı bir mesaj veriyordu (Erdoğan, 2006a: 233-234).

Böyle bir ortamda dikkati çeken bir diğer husus ise AB'nin genişleme stratejisi ve bu bağlamda yeniden yapılanması konusunda son derece önemli olan Nice Zirvesi'nde, Aralık 1999'daki AB Helsinki Zirvesi ve 4 Aralık 2000 tarihinde sunulan Katılım Ortaklığı Belgesi'ne (2001) rağmen, yapılan projeksiyonlarda Türkiye'nin hiç bir şekilde yer almamış olmasıdır.

"Nice Zirvesi'nde Türkiye unutuldu" diyen Karluk ve Tonus'un (2002: 26) da vurguladığı gibi, Nice'de ortaya konulan görüşlerin pratik anlamı, Türkiye'nin en az 2010 yılına kadar AB'ye tam üye olamayacağı konusundaki kararlılıktır. Zira bu zirvede, örneğin 2009 AP seçimlerine ilişkin kontenjanlarda Türkiye'ye yer verilmemiştir. Böylece Türkiye'nin 2010 öncesinde tam üye olma şansı olmayacağı Nice Zirvesi ile net bir biçimde tescil edilmiştir.

Burada hatırlamak gerekir ki özellikle de 11 Eylül saldırıları sonrasında baş gösteren gelişmelerle Türkiye-AB ilişkileri de yoğun olarak etkilenmiştir. Örneğin Türkiye terörle mücadele tanımlarında ve insan hakları alanlarında eleştirilmeye başlanmış, ayrıca dinsel-kültürel kimliği nedeniyle AB dışında tutulması da zorlaşmıştır. Erdoğan (2006a: 247-248) bu konuda AB'nin 2001 yılında yayınladığı terör örgütü listesinde PKK'nın yer almaması gerçeğine işaret ederek, daha sonra AB'nin düzelttiği bu hatayı Türk kamuoyunun AB'nin PKK'ya destek veren bir yaklaşım sergilediği yönünde eleştirilmesine sebep olduğunu aktarmaktadır.

2002 yılına gelindiğinde ise seçimlerde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti de, bir taraftan IMF'nin önerdiği ekonomik reformlara devam ederken, diğer taraftan yine AB tarafından öngörülen politik reformlara etkinlikle devam etmiştir. Bu dönemde özellikle de AKP 'nin ABD ile ve diğer AB ülkelerinin devlet adamlarıyla yakın ilişkiler ve temasları süreci hızlandırmıştır. Belirtmek gerekir ki AKP dönemi ve AB ile ilişkiler farklı parametreleri de içine alan önemli ve bağımsız bir inceleme konusudur. Fakat burada AB ile ilişkilerde etkili olan faktörlerden biri olarak sadece izlediği politikalar bakımından konu edilmektedir.

Hatırlanacak olursa 28 Şubat müdahalesinin ardından ve farklı ideolojik tercihleri olan entelektüellerin şartlı desteği ile kurulan AKP, 2001 krizi ile ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kaos ortamında, mevcut siyasi partilerin büyük oranda oy kaybetmesinin yarattığı belirsizlik ortamının da etkisiyle iktidara gelmiştir (Arman, 2010). Böylece AKP dönemi ile ilişkiler apayrı bir seyre girmiştir. Tarihi Kopenhag Zirvesi'ne sadece 38 gün kala tek başına iktidara gelen AKP'nin yasaklı lideri Erdoğan seçim sonuçlarını takiben yaptığı konuşmasında en büyük önceliğin AB olduğunu vurgulamış ve Türkiye'nin AB'nin İslam dünyasına açılan penceresi olacak demiştir (Vatan Gazetesi, 04.11.2002). Zira seçim sonrası dönemde de AB, Erdoğan, Kıbrıs ve Irak Savaşı en önemli gündem maddeleri olmayı sürdürmüşlerdir.

Örneğin Kıbrıs sorunu, özellikle 2002'nin son çeyreğinde gündemin en önemli maddelerinden birisi haline gelmiştir. Bunun en başta gelen nedeni, Helsinki'de ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye için ortaya konulan takvim ve BM'nin gözetimi altında yürütülen Kıbrıs görüşmelerinde de önemli bir dönemece girilmesiydi. BM Genel Sekreter Kofi Annan, Kopenhag Zirvesi'nden sadece 4 hafta önce 11 Kasım 2002'de "Annan Planı" olarak anılan yaklaşık 150 sayfalık çözüm planını taraflara sunmuşsa da taraflar uzlaşamamışlardır.

2002 yılında özellikle de ABD ile ilişkiler de dikkati çekmektedir. ABD'nin Afganistan'a operasyonu ve müttefik olarak Türkiye'nin üstlendiği görevlerin yanı sıra, benzer bir hedefin de Irak olması ihtimali Türkiye'yi endişelendirmiştir. Türkiye Irak'a yapılacak bir ABD müdahalesinin kendi iç politikasına yansıtacak etkilerinden endişeliydi. ABD müdahalesi ile Irak'ın merkezi ve ulusal bütünlüğünün bozulması halinde Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulması ya da Irak'ın federal bir yapıya dönüştürülmesi ile Kürtlerin bu federasyon içinde güçlü bir konuma gelmesi Türkiye için bir korku kaynağı olmuştur.

İşte böyle bir ortamda AB'nin tarihinde Lüksemburg ve Helsinki'den sonra bir başka "Türkiye Zirvesi" de Kopenhag'da gerçekleşmiştir. Burada Yunanistan'ın açık biçimde Türkiye'yi destekleyen bir tavır sergilediği görülmüştür. En az bunun kadar önemli ikinci konu ise Kıbrıs sorununun Türkiye'nin yeni açılımı ile birden

bire Türkiye için AB konusunda bir engel olmaktan çıkıp bir koz haline gelmiş olmasıdır. Yıllarca retorikte reddedilse de pratik uygulamada pazarlık unsuru olan AB-Kıbrıs bağlantısı ilk kez bu kadar açıklıkla ve Türkiye tarafından ortaya konuluyordu (Erdoğan, 2006a: 274). Fakat 1 Mayıs 2004 tarihinde, GKRY'ni içine alacak şekilde genişlemenin gerçekleşmesi üzerine (Birand, 2005: 446) Türkiye Başbakan yerine Dışişleri Bakanı ile AB diplomatik ilişkilerinde temsil edilmeye başlanmış ve Kıbrıs sorunu en öncelikli konu halinde günümüze kadar gelmiştir (Karabulut, 2008: 174-175).

Önemli bir diğer siyasi gelişme ise; Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde Komisyon ilerleme raporu ve tavsiyesi doğrultusunda Aralık 2004'te yapılacak Avrupa Konseyi Toplantısı'ndan Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı kararı çıkması halinde müzakerelerin başlatılacağını belirtmiş olmasıdır (İskit, 2007). Önemli bir diğer gözlem ise Zirve'de Türkiye'ye en büyük desteğin İtalya ve İngiltere'den gelmiş olmasıdır (Karabulut, 2008: 172). Ne var ki Erdoğan'ın uyarıları ve Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen, istenilen sonucun Kopenhag Zirvesi'nde elde edilemediği görülmüştür (Sönmezoğlu, 2006: 520). Zirve'de Türkiye'ye şartlı 2004 tarihi verilmiştir. Bu dönemde Türkiye ile ilgili raporun olumlu çıkması durumunda müzakerelere hemen başlanması kararlaştırılmıştır (Birand, 2005: 432-433).

AKP'nin ilk döneminde AB'ye adaylık statüsünün alınmasıyla 2005'te müzakerelerin başlamış olması ilişkileri yoğunlaştıran önemli bir gelişme olmuştur. İlk dönemde AB ile ilişkilerin geliştirilmesi 2. Cumhuriyetçiler tarafından memnuniyetle karşılanmış ve süreç ortak çabalarla hızlandırılmıştır. Öyle ki bu dönemde akademisyenler de mevcut koşullarda en gerçekçi ve ulaşılabilir hedefin AB'ye üyelik olduğunu düşünmüşlerdir (Acar, 2001: 133). AKP'nin ikinci döneminde ise dış politikada AB'ye yoğunlaşmadığı nedeniyle 2. Cumhuriyetçiler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin Mehmet Altan açtığı imza kampanyasında AB ile ilişkiler konusunda şunlar söylemiştir (Hürriyet Gazetesi, 02.03.2008):

"İçeride ve dışarıda, Türkiye'nin Batı'dan ve dünyadan uzaklaştığı izlenimini silecek, kaygıları giderecek tek yol AB çıpasıdır. AB üyeliği, Türkiye'de laik demokrasinin, ekonomik ve siyasî istikrarın, sosyal refahın güvencesidir. Böyle olduğu için 50 yıldan beri bir devlet politikası olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak bugün, bu çıpanın zayıfladığı, Türkiye'nin başka mecralara kaymakta olduğu görüşü hakimdir".

Bu bağlamda ikinci Cumhuriyetçiler Türkiye'deki liberal Batıcı kesimin düşüncelerini aktarmakta, endişelerini belirtmektedir. Mehmet Barlas (Sabah Gazetesi, 18.01.2004) ise, yazmış olduğu yazılar ile Türkiye'nin AB içinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Entelektüel liberal kesimin bu baskısı, Türkiye'nin AB sürecinde daha aktif olmaya zorlamıştır. İkinci Cumhuriyetçilerin AB'ye uyum çerçevesinde sivil anayasaya geçilmesi konusundaki baskıda devam etmektedir. Bu görüşler, AKP'nin iç politika ve dış politika da liberalizmin etkisini göstermesi bağlamında önemlidir. Türk dış politikasındaki bu gelişmeler bazı akademisyenler tarafından normalleşmenin ilk göstergeleri olarak algılanmıştır. Bu bağlamda, AB ve ABD ile ilişkiler duygusallıktan çok kar zarar hesabına dayanan stratejik adımlara dönüşmüştür. Bu düşünürlere göre, AB artık bir saplantı olmaktan çıkmış, adeta daha güçlü ve daha zengin Türkiye'nin yaratılması için araçsallaştırılmıştır (Oğuzlu, 2006: 396).

AK Partinin dış politika yaklaşımları genel hatlarıyla çözümlenecek olursa aşağıdaki özellikler dikkati çekmektedir (Dedelioglu, 2009: 78):

- Orta Doğu'da İslam kimliği üzerinden hareket etmek;
- Orta Asya'da Türk kimliğinden hareket etmek;
- Avrupa ile güvenlik çizgisinden hareket etmek.

Buradan da anlaşılabacağı gibi, AKP Türkiye'nin etkin olacağı kimliği bölgeye göre değiştirmekte pragmatist bir çok boyutluluğu önermektedir. Teknik olarak AKP dış politikasını tanımlayan terimlerden bazıları "Çok Boyutlu –Çok Kulvarlı Dış Politika (Multi-dimensional Foreign Policy)", "Uluslararası Düzeyde Aktif Katılım

(Active Involvement in Global Level)", Komşularla Sıfır Problem (Zero-problem with Neighbours)", "Model-ülke (Model-country)" olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeşiltaş ve Balcı, 2011). Genel bir algıya göre AKP dış politikası, sadece genel başkana endeksli bir dış politika olmaktan çok sivil toplum kuruluşlarının, iş çevrelerinin, akademisyenler ve Dış İşleri Bakanlığı ile ortak bir sentez sonunda ortaya çıkmaktadır. Turgut Özal dönemi en etkili dış politika aracı ekonomi olmuştur. AKP'nin dış politika anlayışı "değerler ve çıkarları" uzlaştırmaya, bir araya getirmeye çalışan bir anlayış şeklindedir tespiti yapılmaktadır (Canbolat, 2009: 239).

AKP'nin yürüttüğü temel politikaları çözümleyen Erol Manisalı (2007a: 25-49) AKP'nin Batılı değil de Batıcı olduğunu vurgulayarak bu anlayışın Batı'nın Türkiye ve bölge üzerindeki taleplerini karşılamaya yönelik olduğu yorumunu yapmaktadır. Ona göre AKP'nin yürüttüğü siyaset Batı kapitalizmi ile muhafazakarlık, şirketleri esas alma ve serbest piyasa ekonomisini esas alması bakımından uyum gösterirken; esasında dış ticaret açığının giderek büyümesi, dış borçların artması, bankaların yabancılara satılması, halkın ve sosyal sınıfların milli gelirden aldıkları payın düşmesi ve işsizliğin artması gibi parametreler açısından ise Batı kapitalizmi ile çelişmektedir. Bu da aslında edilgen bir serbest piyasa ekonomisi uygulandığının göstergesidir denebilir. Manisalı (2007a: 84-86) ayrıca AKP'nin uyguladığı iktisat politikasının sonucunda giderek kamusal alanı küçülttüğünü, devletin sosyal ödevlerini ortadan kaldırarak bütün faaliyetlerinin özel piyasaya devrettiğini ve son olarak da tarım ile büyük kentlerdeki varoşların da serbest piyasanın bağlı birer değişkeni haline sokulduğunu düşünmektedir.

2004 yılına gelindiğinde önemli gelişmeler gözlenmektedir. 24 Nisan 2004 tarihinde eş zamanlı olarak yapılan referandum sonrasında Annan Planı'nın rafa kaldırılması, aslında uzlaşmazlığın hangi taraftan kaynaklandığını göstermesi bakımından ilginç gelişmelere sahne olmuştur. Sonuçta Kıbrıs Rum tarafının büyük bir çoğunluk ile referandumda Annan Planı'nın önerdiği çözüme "hayır" oyu vermesi, buna karşılık, Kıbrıs Türk tarafında çoğunluğun –planın zaaflarına karşın- "evet" oyu vermesi, beklenen "umut"ları boşa çıkarmıştır. Kıbrıs Rum tarafı bu

sonuçlara rağmen AB'ye tam üye olarak kabul edilmiştir. Böylece Kıbrıs'ın üyeliğine ilişkin olarak AB'nin temel tercihi açığa kavuşmuştur.

Sonrasında, Aralık 2004 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde uzun tartışmalar sonucunda Türkiye ile tam üyelik için müzakerelere 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararı alınmıştır (Karluk, 2007). Bu gelişmeler de göstermiştir ki 2004 yılının en önemli özelliği bir Kıbrıs yılı olmasıydı. Her ne kadar AB Kıbrıs sorununa çözüm bulunamaması halinde de GKRY'nin "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına ve bütün adayı temsil edecek şekilde Mayıs 2004'de AB'ye üye olacağını açıklamış olsa da Türkiye'nin çabaları önemli sonuçlar doğurdu. KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın itirazlarına rağmen Türkiye'nin baskısı ile 19 Şubat'ta Annan Planı çerçevesinde görüşme konusunda uzlaşmaya varan taraflar, Kıbrıs'ta müzakerelere başladı. Bu müzakerelerin sonunda da 24 Nisan 2004'de Kıbrıs'ta Annan Planı çerçevesinde birleşme konusunda referandum yapılmış, Kıbrıs Türk halkının yüzde 64.9'u Annan Planını onaylarken Kıbrıs Rum kesiminde halkın yüzde 75.83'u planı reddetmiştir (Erdoğan, 2006a: 299).

Böylece 2004 yılının en önemli olayı kuşkusuz ki Mayıs 2004'de AB'ye aralarında GKRY'nin de bulunduğu 10 yeni ülkenin tam üye olarak katılmasıydı. AB tarihinin en büyük genişlemesi olan bu gelişme, hem Kıbrıs hem de genel olarak AB dinamikleri bağlamında Türkiye ile ilgili tartışmalara da yeni boyutlar getirmiştir.

Arman (2010) bu süreci değerlendirirken Aralık 2004 tarihi AB'nin on yeni üyesinin de 1 Mayıs 2004'te üye olmasından sonra olduğu için Türkiye hakkındaki kararı on beş değil yirmi beş AB üyesi verecekti ve en önemlisi bu yeni on yeni ülkeden biri GKRY olacak olmasını hatırlatmaktadır. Bu tarihe kadar Kıbrıs sorununun çözülmemesi halinde GKRY'nin müzakere kararını veto etme ihtimali oldukça yüksekti. Tüm bu gelişmelerin yanında Kopenhag Zirvesi'nden Türkiye'yi tatmin etmeyen bir karar çıkmasına rağmen ülke içerisinde AB projesini destekleyen liberal aydınların AKP'ye olan desteğinin devam ettiği görülmektedir.

Böylece 2005 tarihinden itibaren meşruiyet ya da liberallerin desteği gibi konularda kendisini çok daha güçlü hissederek reform hızını kesen AKP, bürokrasi kurumlarına yerleştikçe statükonun savunucusu olmaya başlamakla eleştirilir hale gelmiştir. Bu dönemde AB konusundaki yavaşlamanın nedenlerine değinen Arman (2010) bunlardan en önemlisinin Kıbrıs sorunuyla ilintili olduğunu düşünmektedir. Türkiye ve KKTC Annan Planına açık destek vermesine rağmen, GKRY çözümsüzlüğe neden olan kararının AB'ye tam üyelikle ödüllendirilmesi ve KKTC'nin barış yönünde gösterdiği iradenin izolasyonların sona erdirilmesi konusunda bir sonuç yaratamaması güvensizliği arttıran faktörler arasındadır. İkinci neden ise yine Kıbrıs sorununun bir uzantısı olarak yorumlanmaktadır. GKRY bandıralı gemilerin Türk limanlarına girememesi üzerine GB'yi ilgilendiren müzakere başlıklarından sekizinin sorun çözülene kadar açılmayacağı, açılanların ise kapatılmayacağına ilişkin Konsey kararı AKP'nin AB konusundaki enerjisinin bir hayli zayıflamasına neden olmuştur. Son olarak, 11 Eylül sonrasında Avrupa'da sağın yükselişi sonucu Sarkozy ve Merkel gibi Türkiye karşıtı iki liderin Birliğin etkili iki ülkesinde iktidara gelmesi, zaten sıkıntıya girmiş olan reform sürecinin ağır aksak sürmesi sonucunu doğurdu. Arman'ın (2010) tespit ettiği bu faktörler reform sürecindeki yavaşlamanın reel politik açısından nedenlerini ifade etmektedirler.

2-3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da düzenlenen AB Dışişleri Bakanları toplantısında, Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerinin genel prensiplerini belirleyen müzakere çerçeve belgesi onaylanmıştır. Bunu takiben yine 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan hükümetler arası konferansla Türkiye'nin AB'ne katılım müzakereleri resmi olarak başlatılmıştır. Ocak 2006'da ise AP, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olumsuz bir karar gerçekleştirmiştir. Karara göre: AP, Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye girmesinden sonra Avrupa genişlemesinin durdurulması konusunda fikir birliğine varmıştır (Akgönenç, 2009: 157).

AKP iktidarı ile AB ilişkilerindeki ivme ve dinamizm bu noktada duraklamasıyla birlikte AKP hükümeti AB'nin öngördüğü reformları yapmak konusunda belirgin bir yavaşlama göstermiştir (Akşit ve Diğerler, 2009: 3-5). Halen müzakere dosyası (fasıl) sayısı çok az sayıda olmakla beraber, gerek müzakere tarihi

alınmasından sonra gerek özellikle 2007 yılı seçimlerinden sonra AKP dikkatlerini cumhurbaşkanı seçimi, türban yasağının kaldırılması gibi konulara yöneltmiş gözükmetedir (Karluk, 2007; Manisalı, 2007a). Örneğin, AB'nin gerekli gördüğü, Ceza Kanunu m. 301'in kaldırılması veya düzeltilmesi dahi ele alınmamıştır. Bunun bir nedeni, elbette PKK terörü ve Kuzey Irak'a yapılan askeri harekât AKP'nin dikkatlerini siyasi reformlardan uzaklaştırmış olması olarak da görülebilir. İlişkilerdeki bu yavaşlama trendi 2007 yılı seçimlerinden sonra AKP dikkatlerini cumhurbaşkanı seçimi, türban yasağının kaldırılması gibi konulara yöneltmiş olmasıyla sürmüştür.

2007 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın Anayasa'da mevcut hükümlere dayanarak anti-laik eylemler dolayısıyla AKP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açması karşısında AKP hükümeti, Türkiye'de bu kapatılma karşısında olduklarını belirtmeleri için AB yetkililerini yardıma çağırılmış ve bu yardımı sağlamıştır. Buna karşılık, AKP hükümeti siyasi reformları hızlandırmaya çalışmıştır, fakat Anayasa Mahkemesinin kapatmama kararı sonrasında ise bu reform çabalarını yavaşlatmıştır. Bu nedenle AB bu dönemde, Türkiye ile olan müzakere başlıkları (fasıl) sayısını azaltmış ve açılmış olan fasıl sayısını 8 olarak dondurmıştır. Tam üyelik ve özellikle ekonomik entegrasyon açısından asıl önemli olan başlıklar müzakere dışında bırakılmış bulunmaktadır: Malların serbest dolaşımı, taşımacılık, tarım, GB, vb. gibi (Karluk, 2007).

AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn 2007 yılında kaleme aldığı "Avrupa'nın Gelecek Sınırları- Türkiye Bir Köprü mü, Köprübaşı mı, yoksa Ergime Potası mı?" adlı kitabında ılımlı İslam anlayışının bir seçenek olmaktan çok AB için Radikal İslam'dan korunmak için bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Hatta Rehn kitabında açıkça Türkiye'nin AB'ye üye olduğu anda Avrupa ve İslam dünyası arasında bir köprüye dönüşeceğini vurgulamaktadır. Prof. Dr. Erol Manisalı'ya göre (2007a: 160-161) tam da bu türden bir söylem AKP iktidarının AB için ideal bir ortak olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle de İslamcı ve sermayeci yapının ortaklığıyla AB Türkiye'den istediği şeyleri alabilecek tüm mekanizmalara sahiptir. AB çıkarları ile tamamen örtüşen bu anlayışla ayrıca Kemalist, Cumhuriyetçi ve

ulusalcı bir durum kalmayacak, aynen Güney Amerika'da olduğu gibi bir ulusal sol tehlikesi ise ılımlı İslam sayesinde engellenecekti.

AB ilişkilerin seyrini korumak için ve tansiyonun azaltılması amacıyla, Aralık 2008'de müzakere listesine, biri serbest sermaye dolaşımı olmak üzere, 2 fasıl daha eklenmiştir. Böylece, müzakere açılan fasıl sayısı 10'a çıkmıştır; toplam fasıl sayısı ise 35'tir ve çalışmamızın devamında ayrıntılar paylaşılmasa da fasılların isimleri ile birlikte bu başlıklar özetlenerek verilmektedir.

AB, müzakere başlıklarının azaltılmasında, Türkiye'de reform çalışmalarının yavaşlaması yanında, Türkiye'nin, AB üyeliği şartı gereği, liman ve havaalanlarını AB'ye tam üye kabul edilmiş bulunan Kıbrıs Rum İdaresine açmamasını göstermektedir.

Yakın tarihte hatırlanabileceği gibi KKTC'de 28 Ocak 2011'de düzenlenen AKP karşıtı gösterileri, "Ülkemizden beslenenlerin bu yola girmesi manidardır" diyen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a muhalefet ve sendikalar sert tepki göstermişti. Araştırmacı bu olayları ve gündemi takiben 2011 yılında Kıbrıs'ta gençlik örgütlerine AB konusunda verdiği bir seminerde gençlerle buluşarak onların Kıbrıs sorununa bakışları ile ilgili gözlemlerde bulunmuş, özellikle de gençlerin AB üyeliği konusunda Türkiye'nin izlemiş olduğu politikadan büyük bir umutsuzluk ve karamsarlık duydukları görülmüştür. Bu durum AKP döneminde kızışan bir psikolojik kopuşun netleşmeye başladığını göstermektedir. Kıbrıslı Türkler, anavatan Türklerini baskıcı, hatta işgalci olarak görürken, Türkiye halkı da Kıbrıslı Türkleri nankör beslemeler olarak tanımlama eğilimiyle esasında psikolojik bir çatışma içerisinde olmuştur denebilir.

Ayrıca özetlemek gerekirse AKP döneminde gelinen noktada denebilir ki AB'ye üyelik süreci Kıbrıs sorununun çözümünde etkili olamamış, hatta sorunu daha da derinleştirmiştir. Düzenli raporlardan da izlenebileceği gibi Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çabalarıyla ilgili devamlı surette Türkiye'ye negatif görüş bildirmektedir. Buna karşılık ise GKRY'nin üyelik sürecini

başarıyla tamamlandıktan sonra AB'nin, adadaki sorunu çözmede daha ileri adımlar atmamış olduğunu da söylemek hatta vurgulamak gerekir. Kuzey Kıbrıslılar hala uluslararası toplumun ekonomik izolasyona maruz kalmaktadırlar. KKTC henüz tanınmamışken, GKRY'yi ise AB üyeliği düzeyindedir. Öte taraftan Avrupa Parlamentosu Türkiye'yi Güney Kıbrıs'ı tanıma konusunda teşvik etmekte ve limanlarını açmasını ve askeri güçlerini adadan çekmesini istemektedir.

Son dönemde Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir aşama olarak değerlendirilen Avrupa Birliği Bakanlığı (ABB) 2011'de kurulmuş ve ilk olarak AKP Hükümeti'nde yer almıştır. Türkiye'nin AB üyeliği sürecine ilişkin faaliyetleri koordine etmek amacıyla kurulan ABB'nin ilk Avrupa Birliği Bakanı Egemen Bağış olmuştur. İki senelik kısa sürede belirli ve sınırlı bir kapasitede ilişkileri sürdüren ABB'nin de genel olarak bakıldığında müzakerelerde bir aşama katedemediği, hatta ilişkilerin özellikle de 2012'de GKRY'nin AB dönem başkanlığı süresince donma noktasına geldiği gözlenmiştir.

İzlenebileceği gibi AKP döneminde AB ile ilişkiler daha da yoğunlaşmış, adeta AB ile AKP politikaları belirli parametreler üzerinde örtüşmüştür. Fakat izlenen bu politikaların mahiyeti ve sonuçlarının analizi ayrı ve başlıca bir çalışma konusunu gerekli kılmaktadır. Burada ise kısaca getirilen eleştirilere değinmek gerekebilir. Örneği Manisalı (2007a) bu karşılıklı ilişkileri (AKP hükümeti ile AB ilişkileri) sadece biçimsel bağlar oldukları konusunda eleştirerek aşağıdaki ortak politikaların önemine dikkati çekmektedir:

- Serbest piyasanın egemen olduğu bir yapılanma (sosyal devletin tasfiyesi);
- Devletin küçültülmesi; yerel yönetimlerin devleti bıraktığı yerleri alması;
- Yabancı sermayenin ve Batı'nın tekelleri şirketlerinin Türkiye piyasasına girişte her türlü kolaylığın sağlanması;
- İlmli İslamcı bir düzenin gerçekleştirilmesi;

- Bireyci ve bireysel özgürlükler ortaya çıkarılırken, toplumsal ve toplumcu hak ve özgürlüklerin geri itilmesi;
- Kemalizm ve Cumhuriyet'in değerlerinin eritilmesi TSK'nın, politikanın tamamen dışına itilmesi.

3.3.3. DİPLOMATİK SÜREÇLER VE SONUÇLARI

Araştırmanın bu bölümünde AB dönemi Türkiye ile yürütülen diplomatik süreçlerin genel hatları verilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın geniş kapsamı, tarihsel perspektifi ve başta tanımlanan sınırlılıkları dikkate alınarak söz konusu bu diplomatik süreçler daha çok temel kaynakları üzerinden kısaca tanıtılarak özetlenmeye çalışılmıştır. Burada AB Zirveleri ve ilişkiler bakımından önemli olduğu düşünülenler ve Düzenli Türkiye İlerleme Raporları'nın 5 tanesi seçilerek verilmekte, EK 2'de ise gerçekleşmiş olan tüm zirvelerin ve raporların kısa özetleri tam liste olarak kronolojik bir biçimde sunulmaktadır. Ayrıca AP Kararları, Katılım Ortaklığı Belgesi vb. dokümanlar da bu bölümde kısaca tanıtılmaktadır.

3.3.3.1. AB ZİRVELERİ VE İLERLEME RAPORLARI

Avrupa Birliği Zirvesi, AB'ye üye devletlerin başbakanları veya devlet başkanları ile Avrupa Birliği Zirvesi Başkanı ve AK Başkanı'nın katılımı ile meydana gelir. Yılda dört defa toplanan Zirve, Birliğin gelişmesi ve Avrupa'nın bütünleşmesi doğrultusunda öncelikleri ve temel politikaları belirleyen kararlar alır.

Bu belgeleri incelemek, Türkiye ile ilgili ilişkilerin anlaşılmasında önem arz etmektedir. 1990'lardan sonra yapılan zirvelere bu nedenle kronolojik bir yaklaşımla aşağıda kısaca değinilmektedir.

12-13 Aralık 1997 tarihinde **AB Lüksemburg Zirvesi** gerçekleştirilmiştir (European Council in Luxembourg, 1997). Zirvede kabul edilen Sonuç Bildirisinin en önemli bölümü genişleme konusuna ayrılmıştır. Bu bildiri, genelde Komisyonun Gündem 2000 raporunda yaptığı önerileri benimsemekle birlikte, ülkemiz için bunun ötesine giden bir içerik taşımıştır.

Lüksemburg Zirvesi'nin sonucunda:

- Türkiye'nin tam üyeliğe yeterliliği bir kez daha teyit edilmiştir.
- AB, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için bir strateji belirleme üzerinde durmuştur. Bu stratejide, Ankara Antlaşması'nda öngörülmüş bulunan imkânların geliştirilmesi, GB'nin güçlendirilmesi, mali işbirliği ve mevzuat uyumu gibi unsurlara yer verilmesi ve gelişmelerin düzenli olarak Ankara Antlaşması'nın 28. maddesi Kopenhag kriterleri ve AB'nin 29 Nisan 1997 tarihli deklarasyonu çerçevesinde gözden geçirilmesi öngörülmüştür.
- Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin aynı zamanda ülkemizdeki siyasi ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye Hükümeti Lüksemburg Zirvesi'nin ardından 14 Aralık 1997 tarihinde yaptığı açıklamada, AB'nin Türkiye'ye yönelik yanlı ve ayrımcı tutumunu kınayarak bununla birlikte ülkemizin tam üyelik hedefini koruduğunu ve AB ile var olan ortaklık ilişkilerinin sürdürüleceğini, ancak bu ilişkilerin geliştirilmesinin AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlı olacağını, AB'nin mevcut zihniyet ve yaklaşımı değişmedikçe ilişkilerin ahdi çerçevesi dışındaki konuları AB ile ele almayacağını belirtmiştir (Deveci, 2009).

Kısaca yayınlanan söz konusu bu bildirgede ilişkilerin AB'nin Türkiye'nin adaylığı ile ilgili göstereceği siyasi iradeye bağlı bulunduğunu hatırlatmıştır.

AB ile ilişkilerimiz Lüksemburg Zirvesinden sonraki dönemde yukarıda belirtilen Hükümet açıklaması çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönemde Komisyon Lüksemburg Zirvesi'nde kendisine verilen yönerge gereğince 4 Mart 1998 tarihinde Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini konu alan bir strateji belgesini açıklamıştır. Söz konusu raporun giriş bölümünde, bu stratejinin uygulanmasıyla Türkiye'nin AB'nin

genişleme sürecinde yer alacağı bildirilmiştir. Aynı bölümde, tarafımızdan eleştiri konusu yapılan, mali işbirliği alanındaki AB taahhütlerine de değinilmiş ve stratejide yer alan unsurların gerçekleşmesinin AB'nin Türkiye'ye taahhüt ettiği mali yardımların yürürlüğe konulması ile mümkün olabileceğine dikkat çekilerek, bu konuda yetkili bulunan Konseyin söz konusu yardımları gecikmeksizin kullanılabilir hale getirecek düzenlemeyi yapması istenmiştir.

Tekrarlamak gerekir ki AB, bu Zirve sonrasında Türkiye'den hiç beklemediği bir tepki ile karşılaşmıştır (Akgönenç, 2009: 92):

- Türkiye, tahmin etmedikleri kadar sert tepki vermiştir,
- Türkiye üstünde eskiden sahip oldukları etkinin birden azalmaya başladığını idrak etmişlerdir,
- Kıbrıs konusu dâhil pek çok konuda AB'nin Türkiye üstündeki ağırlığı yok olmaya başlamıştır.

Türkiye'nin bu sert tutumu hemen yankısını bulmuş ve AB, Lüksemburg Zirve kararlarıyla belirlenen Türkiye stratejisini gözden geçirme kararı almıştır.

10-11 Aralık, 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Bakanları Zirvesi'nde (European Council in Helsinki, 1999) oy birliği ile AB'ne aday ülke olarak kabul edilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açıkça ilan edilmiştir. Bu nedenle Zirve, Türkiye-AB ilişkilerinde tarihsel bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Avrupa Konseyi (AB Devlet/Hükümet Başkanları), Komisyon'un İlerleme Raporu'nda Türkiye ile ilgili işaret edilen noktalar aşağıda sunulmaktadır:

- Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar.

- Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlarla aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de, mevcut Avrupa Stratejisi'ne istinaden, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejisinden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları ile 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır.
- Türkiye, Topluluk programları ile ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkânına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için bir Ulusal Program'la birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir Katılım Ortaklığı belgesi, önceki Konsey Sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebatla uyumlaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir. Avrupa Konseyi, Komisyon'dan, katılım öncesi tüm AB mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için tek bir çerçeve sunmasını talep eder.

Söz konusu Raporda Genişleme süreci ile dikkati çeken hususlar aşağıda verilmektedir:

- Avrupa Konseyi, şimdi 13 aday devleti tek bir çerçevede içeren katılım sürecinin kapsayıcı mahiyetini yeniden teyit eder. Aday devletler, üyelik sürecine eşit bir temelde katılmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Antlaşmalarda ifade edilen değerlerini ve amaçlarını paylaşmalıdırlar. Bu bakımdan, Avrupa Konseyi, anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun olarak barışçı yoldan çözümlenmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri süre giden sınır anlaşmazlıklarını ve ilgili diğer meseleleri çözmek için her türlü gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler.
- Avrupa Konseyi, süre giden anlaşmazlıklara ilişkin durumu, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla gözden geçirecektir. Ayrıca, Avrupa Konseyi, Kopenhag'da belirlenmiş olan siyasi kriterlere

uyumun üyelik müzakerelerinin açılması için ön şart olduğunu ve tüm Kopenhag kriterlerine uyumun AB'ye üye olarak katılımın temelini oluşturduğunu hatırlatır.

Helsinki Zirve'nin sonuç raporunda ayrıca, Kıbrıs meselesi ile ilgili ayrıntılar göze çarpmaktadır. Buna göre:

- Avrupa Konseyi, 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnunlukla karşılar ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.
- Avrupa Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda Konsey, tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.

Çalışmanın daha önceki bölümlerde de belirtildiği/tartışıldığı gibi 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye, diğer aday ülkelerle eşit şartlarda resmen AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye katılımında, AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin bir ulusal program hazırlaması ön görülmüştür. Bu doğrultuda Zirvede, Avrupa Komisyonu'ndan, Türkiye'nin üstlenmesi gereken AB mevzuatına ilişkin bir çalışma yapması ve katılım öncesi sağlanacak olan tüm mali yardımların koordinasyonuna ilişkin bir çerçeve hazırlaması talep edilmiştir.

Başta siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi olmak üzere, sınır sorunlarının barışçıl yollardan çözüme kavuşturulması ve Kıbrıs sorununun siyasi açıdan çözümlenmesini de kapsayacak şekilde söz konusu stratejinin güçlendirilmiş bir siyasi diyalog temelinde yapılandırılması öngörülmüştür.

14-15 Aralık 2001 tarihlerinde **Leaken'de yapılan Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Leaken, 2001), Avrupa'nın geleceği, 11 Eylül saldırıları sonrasında Birlik tarafından gerçekleştirilen eylemler, ekonomik ve sosyal

gelişim ile sürdürülebilir kalkınma, özgürlük, güvenlik ve adalet alanının güçlendirilmesi konuları ele alınmıştır. Avrupa'nın geleceği bölümünde, genişleme ile ilgili olarak, son dönemde müzakerelerde önemli ölçüde ilerleme kaydedilerek bazı gecikmelerin telafi edildiği, hazır olan aday ülkelerin ise 2004 yılında gerçekleştirilecek Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmalarının planlandığı ifade edilmiştir.

Türkiye tarafından Ekim 2001'de gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kriterlere uyum yönünde reformlara devam etmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, söz konusu Zirvede, Türkiye'nin müktesebata uyum durumunun değerlendirilmesinde yeni bir aşamaya geçilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen **Kopenhagen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Copenhagen, 2002) Kıbrıs başlığı altında, GKRY'nin üyelik müzakerelerini tamamladığı ve üye devlet olma hakkını kazandığı, AB'nin Kıbrıs'ı birleşik olarak üye almayı tercih ettiği, bu nedenle tarafların 28 Şubat 2003 tarihine kadar BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde çalışmalarının arzu edildiği, bir çözüme ulaşılması halinde, Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili hükümlerin uyarlanmasına karar verileceği, bir çözüme ulaşılamaması halinde ise AB müktesebatının Adanın Kuzey kesiminde uygulanmasının askıya alınacağı ve Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik kalkınmasına destek olunacağı ifade edilmiştir.

Büyük bir öneme sahip olan bu Zirve'de Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyumu konusunda 2002 yıl içinde kaydettiği ilerlemenin olumlu görüldüğü belirtilmiştir. Ancak siyasi kriterlere uyumun da önemi tekrarlanmıştır.

Önemli bir vurgu da böylece, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi halinde 2004 yılı Zirvesi'nin kararı ile müzakerelere gecikmeden başlanabileceği yönünde olmuştur (Reçber, 2004: 62).

Zirve'de ayrıca, AK tarafından hazırlanan 9 Ekim 2002 tarihli genişlemeye ilişkin Strateji Belgesi'nde yer alan Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'nin gözden geçirilmesi ve Türkiye'ye sağlanacak mali yardımın artırılması yönündeki yaklaşım kabul edilerek, Komisyon, Türkiye için yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamaya davet edilmiştir.

Burada tekrar vurgulamak gerekir ki Kopenhag Zirvesi, Türkiye ile AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu Zirve ile AB'ye üye Devlet ve Hükümet Başkanları, Türkiye'ye Aralık 2004 tarihinde koşullu olmak üzere üyelik müzakerelerine başlama sözü vermişlerdir. Fakat yine üstü örtük biçimde müzakerelere başlamanın ise zorunlu olarak üyelikle sonuçlanmasının gerekmediği de Türkiye'ye hatırlatılmıştır.

Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili olarak alınan kararı hem büyük bir başarı hem de çok olumsuz bir sonuç olarak yorumlayanlar vardır. Kimilerine göre Türkiye'ye müzakere tarihi garantisi verilerek Avrupa ile ilişkiler geliştirilmiştir. Kimilerine göre ise alınan karar AB'ni yıllardır Türkiye'yi oyalama politikasının sadece bir devamı niteliğindedir.

Tüm yorumların ötesinde Kopenhag Zirvesi'nin en önemli başlıklarından biri şüphesiz ki Kıbrıs meselesi olmuştur. AB sonuç bildirgesinde açıkça birleşik bir Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğine yönelik istek ifade edilmiştir. Ancak Kıbrıs'ta 28 Şubat 2003 tarihine kadar bir uzlaşmaya varılmaması halinde GKRY'nin tek başına üyeliğinin söz konusu edileceği belirtilmiştir. Kopenhag Zirvesi'nin en önemli ve olumsuz sonucu böylece, Kıbrıs'ın Türkiye'nin pazarlık konusu olmaktan çıkıp, Avrupa'nın kozu haline gelmiş olmasıdır denebilir (Onat, 2008: 58-62).

Brüksel'de 16-17 Aralık 2004 tarihinde yapılan AB Brüksel Zirvesi'nin (European Council in Brussels, 2004a) Sonuç Bildirgesi'nin "Genişleme" başlığı altındaki Türkiye bölümünde özetle aşağıdaki hususlar yer almaktadır:

- AB Konseyi, Helsinki'de, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday ülke olduğu üzerinde mutabık kaldığını ve bilahare Aralık 2004'teki toplantısında, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Komisyon'un hazırladığı bir rapor ve tavsiyeye dayanarak kararlaştırması halinde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağına ilişkin olarak Türkiye hakkında kabul ettiği geçmiş sonuç bildirilerini göz önünde bulundurmıştır.
- AB Konseyi, Türkiye'nin geniş kapsamlı reform sürecinde kaydettiği belirleyici ilerlemeyi memnuniyetle karşılamış ve Türkiye'nin reform sürecini devam ettirmesine olan güvenini ifade etmiştir.
- AB, reform sürecindeki öncelikleri ortaya koyan Katılım Ortaklığı temelinde siyasi reformlardaki ilerlemeyi yakından izlemeye devam edeceğini belirtmiştir.
- AB Konseyi, Birliğe on yeni üye devletin katılmış olduğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin, Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir.
- AB Konseyi, iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık ihtiyacını vurgulayarak, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde kaydedilen iyileşmeyi ve BM Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak, henüz çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesine yönelik olarak ilgili üye ülkelerle çalışmaya devam etmeye hazır olmasını memnuniyetle karşılamıştır.

Söz konusu Bildirgenin "Müzakerelerin Çerçevesi" bölümünde aday ülkenin kendine özgü durumları ve nitelikleri ile meziyetlerin de dikkate alınacağı hatırlatılarak aşağıdaki hususlara yer vermektedir:

- Hükümetler arası Konferans tarafından yürütülecek olan müzakerelerin içeriği, her biri ayrı özgün bir alanı kapsayacak şekilde bir dizi fasıla bölünecektir. Komisyon'un önerisi üzerine oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey, her faslın geçici olarak kapatılması ve uygun olacak durumlarda her bir faslın açılması için gerekli performans kriterleri belirleyecektir. Bu performans kriterleri ilgili fasıla bağlı olarak, yasal uyum ve Müktesebatın uygulamasında tatmin edici bir sicil ile AB ile akdi ilişkilerden kaynaklanan yükümlülüklerle alakalı olacaktır.

- Uzun geçiş süreleri, derogasyonlar ve özgün düzenlemeler ile daimi koruma tedbirleri, yani korunma tedbirlerine temel teşkil etmek üzere daimi olarak elde tutulan hükümler, düşünülebilir. Komisyon bu tedbirleri uygun bir şekilde kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda her bir çerçeve için yapacağı önerilere dahil edecektir.
- Bir aday ülkenin katılımının mali veçhelerine, uygulanabilir Mali Çerçevede yer verilmelidir. Bu nedenle, mali reformu gerekli kılacak şekilde katılımı kayda değeri mali sonuçlar doğurabilecek adaylarla henüz başlatılmamış olan müzakereler, ancak 2014'ten sonraki dönemi kapsayacak Mali Çerçevenin oluşturulmasından sonra ve bundan doğacak olası mali reformlarla tamamlanabilir.
- Müzakerelerin ortak hedefi katılımdır. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreçtir.
- Bütün Kopenhag kriterlerini göz önünde bulundurarak, şayet bir aday ülke üyelik yükümlölüklerinin tümünü tam olarak üstlenmek durumunda değilse, ilgili aday ülkenin mümkün olan en güçlü şekilde Avrupa yapılarına tam olarak bağı kalması sağlanmalıdır.
- Komisyon, kendi inisiyatifi veya Üye Devletlerin üçte birinin talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye eder ve ileriki bir dönemde tekrar başlatılması için şartlar önerir. Konsey, böyle bir tavsiye üzerine, aday ülkeyi dinledikten sonra, müzakerelerin askıya alınıp alınmayacağını ve tekrar başlatılması şartlarını nitelikli çoğunlukla kararlaştırır.

Türkiye 1998 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (04.11.1998) ile ilgili önemli görölen hususlar aşağıdaki gibidir:

- Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin hukuki temelini Ankara Antlaşması'nın 28. maddesi olduğu ve raporun Kopenhag Zirvesi ölçütleri dikkate alınarak hazırlandığı belirtilerek, bu çerçevede saptanan aksaklıklar ve beklentiler sıralanmıştır.
- Kopenhag kriterlerini temelinde yapılan değeriendirmede, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak şeklindeki siyasi kritere göre Türkiye henüz yolun başında görölmektedir.

- Kamu otoritelerinin işleyişindeki aksaklıklar, insan hakları ihlalleri, ordu üzerinde sivil denetim olmayışı, Güneydoğu sorununa sivil bir çözüm bulunamaması bu madde altında sıralanan konulardan bazılarıdır.
- İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmede daha başarılıdır. Piyasa ekonomisinin temel özelliklerinin çoğuna, dinamik bir özel sektöre ve liberal ticaret kurallarına sahip olan ülkede kalıcı bir makroekonomik istikrar sağlanmalı ve bölgesel kalkınma farkları kapatılmalıdır.
- Kopenhag kriterlerinden olan siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülöklere uyum yeteneği konusunda ise, Türkiye'nin GB kararında öngörölen mevzuatın büyük kısmını uyguladığı, Avrupa Stratejisi kapsamındaki alanlarda da Topluluk yasalarına uyum sürecini başlattığı belirtilirken, bunların dışında kalan sektörlerde kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye 2001 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (13.11.2001) daha önceki raporlarda olduğu gibi ekonomi ile ilgili sorunlara değinirken, daha çok siyasal alandaki tıkanıklıklar ve Kopenhag kriterlerine ters düşen uygulamalar üzerinde durmaktadır:

- MGK tarafından başlatılan, fakat bir türlü ilan edilmeyen Doğu ve Güneydoğu Eylem Planı'nın Başbakanın onayı ile yürürlöğe konulduğu ve plan kapsamında, kamu yönetimi, ekonomi, sağlık ve eğitim ile ilgili çok sayıda tedbir alındığı belirtilmiştir.
- Politik kriterler, ekonomik kriterler ve AB müktesebatını üstlenme yeterliliği olmak üzere, üç ana başlığın yanı sıra, Katılım Ortaklığı ve Ulusal Program çerçevesinde yapılan değlendirmeyi içeren dördüncü bir bölüm dahil edilmiştir. Ayrıca, analitik incelemeye hazırlık sürecindeki gelişmelerin değlendirildiği bir bölüm de programın ekinde yer almıştır.
- Siyasi kriterler bağlamında; AB'nin anlayışının sadece, üye ölkelerde, ifade ve inanç hürriyeti, düzgün işleyen bir siyasi rejim (serbest seçimler, seçim barajları, siyasi partiler yasası gibi) ve demokratik bir sistemin varlığı (muhaletetin rolü) ile sınırlı olmadığı ve asıl arzu edilenin bunların etkin bir şekilde günlük yaşama aktarılması olduğu belirtilmiştir.

- Türk ekonomisinin Kopenhag Kriterlerine uyumu ile ilgili olarak da; 2000 yılındaki yüksek büyümenin ardından Kasım 2000'den itibaren ekonomide durgunluk dönemine girildiği, işsizlik oranının yükseldiği ve enflasyon baskısının yeniden canlandığı, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki ağırlığının halen önemli düzeyde olduğu, özelleştirme sürecinin ağır ilerlediği, Şubat 2001 krizinden sonra reformların hızlandığı ancak halen, Kamu Borçlanma Yasası, Kamu İhaleleri ve yeni Tütün Kanunu'nun yasalaşmasının beklendiği belirtilmektedir.
- AB müktesebatını üstlenme yeterliliğinin değerlendirildiği bölümünde, 29 başlık altında gruplandırılan AB müktesebatının her bir alanında Türk mevzuatının mevcut durumu değerlendirilmektedir.

Türkiye 2005 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (9 Kasım 2005) kendisinden önce yayınlanan raporlara göre büyük bir farklılık göstermektedir. Çünkü Rapor 3 Ekim 2005 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesinin kabul edilmesiyle Türkiye'nin AB'ye tam üyelik katılım müzakerelerine başlaması sonrası yayınlanan ilk rapor olmuştur (Özer, 2007) ve kamuya ilişkin aşağıdaki değerlendirmeleri içermektedir:

- Türkiye'de kamu idaresine âdemi merkezîyetçi bir yapı kazandırmaya yönelik yasal çerçevenin oluşturulmasında bazı ilerlemeler sağlanmış olduğu, bu ilerlemelerin bölgesel politikaların oluşturulmasında katılımcı bir yaklaşım benimsenmesine yardımcı olacağı, aynı zamanda, mali kontrol hükümlerinin hayata geçirilmesi ve bölgesel politikaya ilişkin istatistiklerin derlenmesinde de ilave gelişmeler sağlandığı belirtilmiştir.
- Yeterli yönetim kapasitesinin gerek merkezi, gerek bölgesel düzeyde geliştirilebilmesi için kapsamlı çabaya gereksinim duyulduğunu bildirmektedir.
- Hükümet, kamu idaresi ve sivil toplum arasındaki diyalogun geliştirilmesi, buna ilaveten yolsuzluğun ciddi bir suç olduğuna ilişkin olarak kamuoyundaki bilinci artırmak amacıyla daha fazla çalışmalar yapılması ve en yüksek siyasi düzeyde yolsuzlukla mücadeleyle sürekli destek sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

Türkiye 2007 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'nda (6 Kasım 2007) 2006 yılında gündeme gelen konulara tekrar değinilmiş, ancak özellikle de Kıbrıs konusunda aşağıdaki sorunlara yer verilmektedir:

- Konsey, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik kısıtlamaları ilgilendiren politika alanlarını kapsayan 8 fasılda müzakerelerin açılmamasına ve Türkiye'nin Ankara Antlaşması Ek Protokolü'nün bütünüyle uygulandığının Komisyon tarafından teyit edilmesine kadar hiçbir faslın geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir.
- AT ile Türkiye arasındaki ticaret, gümrük birliği çerçevesinde büyümesini sürdürmüş ve 2006 yılında 85 milyar Euro'ya ulaşmıştır; mevcut durumda Türkiye AB'nin yedinci ticaret ortağı konumundadır. Ulusal zorunlu ürün standartlarının azaltılması, bu olumlu eğilimi desteklemiştir.
- AB Türkiye'den, Kıbrıs'a ilişkin taşıma araçlarına getirilen kısıtlamalar da dahil, malların serbest dolaşımı üzerindeki tüm engellerin kaldırılmasını talep etmiştir.
- Silahlı Kuvvetler, siyaseti önemli ölçüde etkilemeye devam etmektedir. Silahlı Kuvvetlerin üst düzey üyeleri Kıbrıs, laiklik ve Kürt meselesi dahil olmak üzere iç ve dış politika meselelerinde kamuoyuna yönelik açıklamalarını artırmıştır. Çeşitli olaylarda, Genelkurmay, kamuoyunda Hükümet açıklamaları veya kararlarına yönelik tepki vermiştir. Genelkurmay, kendi internet sitesinde yayımladığı bildiride, ülkede laikliğin zayıflatılması iddialarından endişe duyduğunu ifade etmiş ve Nisan 2007'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine doğrudan müdahalede bulunmuştur.
- Kıbrıs Türk Hükümeti, Kıbrıs sorununa BM çerçevesinde kapsamlı çözüm bulunmasına yönelik bağlılığını vurgulamayı sürdürmüştür. Hükümetin, adadaki iki toplumun liderleri arasındaki 8 Temmuz 2006 antlaşmasının zemin oluşturacağı, kapsamlı çözüme yönelik özlü müzakerelerin başlamasını desteklemeye devam etmesi beklenmektedir.
- Türkiye'nin, Ortaklık Antlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak ve ayrımcılık gözetmeden uygulanmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Konsey, Aralık 2006'da; Komisyon, Türkiye'nin taahhütlerini yerine getirdiğini teyit edene kadar, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ilişkin kısıtlamalarıyla ilişkili sekiz başlıkta katılım müzakerelerinin açılmamasına ve hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir. Konsey aynı zamanda 21 Eylül 2005 deklarasyonu ile kapsanan konulardaki ilerlemeyi gözden geçirmeye karar vermiş ve Komisyon'u bu konuda özellikle 2007, 2008 ve 2009 yıllarında rapor sunmaya davet etmiştir.

Türkiye 2012 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (10.10.2012) genel olarak siyasi reformlar, AB hukukuna uyumun sağlanması, dış politika diyalogu, vize, mobilite ve göç, ticaret, enerji ve terörle mücadele gibi, ortak menfaat konusu hususlarda işbirliğinin artırılması yoluyla, katılım müzakerelerini desteklemek ve tamamlayıcı olmak üzere pozitif gündemin başarıyla uygulamaya geçirilmesine vurgu yapmaktadır. Rapor, Türkiye'nin katılımcı bir yaklaşımla yürütmekte olduğu yeni Anayasa çalışmalarından duyulan memnuniyeti dile getirmektedir. Ancak Türkiye'nin siyasi kriterlerin tam olarak yerine getirilmesinde kayda değer bir ilerleme sağlayamamış olmasından kaygı duyulduğunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştır:

- Siyasi kriter bakımından AB-Türkiye ilişkilerinin potansiyelinden tam anlamıyla yararlanılması ancak AB'nin taahhüdüne ve yerleşik koşulluluk ilkesine saygılı, aktif ve güvenilir bir katılım süreci çerçevesinde mümkün olabilir. Katılım müzakerelerinin yeniden ivme kazanması, özellikle AB'nin Türkiye'deki reformlar için referans noktası olarak kalmasının sağlanması bakımından hem AB hem de Türkiye'nin yararına olduğu vurgulanmaktadır
- Yeni Anayasa çalışmalarının katılımcı bir yaklaşımla sürdürülmesinden, Kamu Denetçiliği Kurumu kanununun onaylanması ve 3. yargı paketi ile Türkiye'deki ceza yargı sisteminde sağlanan ilerlemelerden duyulan memnuniyeti dile getirmektedir. Ancak yasama sürecinde istişare eksikliği tekerrür etmektedir. Yakın zaman önce yasalarda yapılan iyileştirmelere karşın terör ve organize suçla mücadeleye ilişkin hukuki çerçevenin fazlasıyla kapsamlı uygulanması, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı ve ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinde ihlallere neden olmaktadır. Hassas kabul edilen (Ermeni meselesi ya da ordunun rolü gibi) meselelere ilişkin tartışmalar devam etmekle birlikte uygulamada basın özgürlüğüne ilişkin sınırlamalar ve yazar ve gazetecilere karşı açılan çok sayıda dava ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Oto sansürün de yaygın olduğu düşünülmektedir.
- Kürt meselesinin Türk demokrasisi açısından kilit bir sorun olmaya devam ettiği vurgulamakta; demokratik açılımın fiilen durma noktasına geldiği söylenmektedir. Güneydoğu'daki belediyelerin çok sayıda yerel siyasetçinin tutuklanmasından

muzdarip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca son aylarda ise, PKK'nın terör saldırıları belirgin bir şekilde arttığı yer almıştır.

- Bölgesel meseleler ve uluslararası yükümlülükler alanında, Türkiye Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözümü hedefleyen BM Genel Sekreteri'nin iyi hizmetleri altında iki toplum lideri arasında yürütülen müzakereleri desteklediğini açıklamıştır. Konsey ve Komisyon tarafından yapılan müteaddit çağrılara rağmen, Türkiye halen AB ile GB kapsamındaki yükümlülüklerinin ve Katma Protokolün tam ve ayırım gözetmeyen bir şekilde uygulanmasını sağlamamıştır. Ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde de herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Komisyon, Türkiye'nin açıklamaları ve tehditleri konusundaki ciddi endişelerini bir kez daha dile getirerek Konsey Başkanlığının rolüne tam saygı gösterilmesi çağrısında bulunmaktadır.
- Ekonomik kriterler açısından, 2011'de Türk ekonomisi % 8.5 ile etkileyici bir büyüme rakamına ulaştığı vurgulanmaktadır. Büyümeyi, özellikle özel sektörden gelen iç talebin sağlamış olduğu tespitinde bulunulmuştur. Bununla birlikte, 2011 ortasından itibaren büyüme hızı giderek yavaşlamıştır. İç talepteki yavaşlama ile birlikte (2011'de GSYH'nin % 10'u seviyesini görmüş) son derece yüksek rakamlarda seyreden cari hesap açığında ve ticaret açığında bir iyileşme gözlenmiştir. Hızlı ekonomik büyüme aynı zamanda istihdamda ciddi bir artışa ve işsizliğin azalmasına imkân sağlamıştır. Özellikle iç talebe bağlı olarak bütçe beklenenden daha iyi bir performans sergilemiştir. Kamu borcu GSYH'nin yaklaşık %39'una düşmüştür.
- AB mevzuatı ile ilgili olarak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetini geliştirmeye devam ettiği söylenmiştir. Birçok alanda, özellikle de şirketler hukuku, bilim ve araştırma ve GB hükümleri gibi alanlarda ilerleme kaydedilmiştir.

Katılım müzakerelerinin mevcut durumuna bakıldığında, Türkiye ile AB katılım müzakereleri 3 Ekim 2005'te başlamıştır. Toplamda, **33 müzakere başlığından 13'ü açılmış ve bir başlık geçici olarak kapatılmıştır.** Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması'nın Katma Protokolü'nü tam olarak uygulamaması nedeniyle, AB Aralık 2006'da ilerleme raporunda da değinildiği gibi, Türkiye yükümlülüklerini yerine getirene kadar **sekiz müzakere başlığının açılmayacağına ve hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmayacağına** karar vermiştir.

3.3.3.2. AB PARLAMENTOSU KARARLARI

Avrupa bütünleşmesi bağlamında Avrupa Parlamentosu'nun önemli yetkileri bulunmaktadır. Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girişi ile yeni üyeleri onaylama yetkisine de sahiptir. Maastricht Antlaşması'ndan bu yana da Konseyin yasama yetkisine bir ölçüde ortak olmuştur. Bozkurt (2001), Parlamento'nun Türkiye kararları çerçevesinde yaptığı incelemenin sonucunda, yanlı ve eleştirel bir tavrın olduğunu tespit etmektedir. Özellikle dört konu; Kıbrıs, Ege sorunu, sözde Ermeni soykırımı ve Güneydoğu Anadolu sorunları her fırsatta, özellikle yanlı bir biçimde işlenmektedir.

Örneğin 15 Aralık 2004 Tarihli AP İlke Kararı'nda (2004), AB Parlamentosu'nun hazırlamış olduğu rapor, AB Komisyonu'nun Türkiye ile ilgili hazırlamış olduğu raporlar ile karşılaştırıldığında, Türkiye hakkında daha sert ifadelerin kullanılması, (örneğin, Ermenistan ile ilişkilerin yer aldığı bölümde “Soykırım” ifadesinin kullanması gibi) tarafımızdan kabul edilmesi mümkün olmayan talepler içermesi açısından olumsuzdur.

AP tarafından Türkiye hakkında çeşitli konularda hazırlanmış ve yayınlanmış pek çok rapor bulunmasına karşın, araştırma kapsamında güncel olan bir raporun dâhil edilmesi ve incelenmesi uygun görülmüştür. AP kararları, müzakere sürecinde bağlayıcı olmasalar da Avrupa kamuoyunu etkilemeleri bakımından önemli görülmektedir. Burada 10 Şubat 2010 tarihli **AP İlke Kararı (2010)** incelenecektir.

Hollandalı Hristiyan Demokrat Parlamenter Ria Oomen-Ruijten tarafından kaleme alınan ve 27 Ocak tarihinde Avrupa Parlamentosu (AP) Dış İlişkiler Komitesi'nde 60 olumlu ve 11 çekimser oyla kabul edilen Türkiye raporu, 10 Şubat'ta Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'nda görüşüldükten sonra yapılan oylamayla kabul edilmiştir.

27 Ocak'ta kabul edilen taslak metinde en çok dikkati çeken nokta olan Kıbrıs'la ilgili paragraf, nihai metinde de aynen kabul edilmiştir. Raporda Kıbrıs'la

ilgili, Türkiye'nin bir an evvel Ada'dan askerlerini çekmeye başlaması ve KKTC'ye yerleşen Türk vatandaşları sorununun çözülmesi gerektiği ifadelerine yer verilirken Türkiye'den kapalı Maraş bölgesini Rumlara açması istenmiştir. Türkiye'nin askerlerini çekmesi ve ilgili vatandaşların sorunlarını çözmesiyle müzakereler için uygun bir ortam hazırlanmasına katkıda bulunabileceğinin altı çizilmiştir. 27 Ocak'ta taslak metnin kabulünden önce verilen değişiklik önermeleri sonucunda Kıbrıs paragrafının daha ağır bir hale geldiği belirtilmiştir. Nihai metnin kabulünde önce, KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılmasıyla ilgili bir ibarenin metne dâhil edilebileceği iddiaları gündeme gelmiştir fakat 10 Şubat'ta kabul edilen raporda böyle bir ifade yer almamıştır.

Raportör Ria Oomen-Ruijten tarafından yazılan raporda Türkiye'de somut reformlara ilişkin genel olarak sınırlı seviyede bir gelişme gerçekleştiği belirtildi. AP raporda, 2005 yılında müzakerelerin başlamasının, uzun soluklu ve ucu açık bir sürecin başlangıç noktasını teşkil ettiğini hatırlatmıştır. Buna ek olarak, Parlamento, Ankara Antlaşması'na ek Katma Protokol'ün Türkiye tarafından hala uygulanmamış olmasının, müzakere sürecini ciddi anlamda etkileyebileceği uyarısında bulunmuştur.

Raporda yargının rolü, Kürt kökenli vatandaşların ve Alevilerin hakları, askeriyenin rolü ve Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri gibi hassas kabul edilen konularda geniş bir kamusal tartışma ortamının yaratılmış olması ve Türk hükümetinin yapıcı yaklaşımı memnuniyetle karşılanırken, Anayasa Mahkemesi'nin Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılması ve askeri mahkemelerin yetkilerini sınırlayan değişikliklerin iptali yönünde aldığı kararların Türkiye'nin reform çabalarında ciddi bir gerilemeye işaret ettiği vurgulanmıştır. Parlamento Türkiye'ye anayasanın değiştirilmesi çağrısında da bulunmuştur.

Taslak metinde yer almamasına rağmen 10 Şubat'taki oylama öncesinde ilgili değişiklik önermesiyle raporda Balyoz Darbe Planı'yla ilgili bir ifade de yer almıştır. Raporda, parlamentonun iddia edilen Ergenekon suç şebekesinin ve Balyoz Planının boyutlarından duyduğu endişe dile getirilmiş ve Ergenekon davasının demokratik

kurumların işleyişine ve hukukun üstünlüğüne güveni artırma fırsatı sunduğunun altı çizilmiştir.

Parlamento komşuluk ilişkileriyle ilgili olarak da, Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerin normalleşmesi yolundaki çabalarını memnuniyetle karşılanırken iki ülke arasında Ekim ayında imzalanan protokollerin de onaylanması çağrısında bulunmuştur. Özellikle Karadeniz ve Ortadoğu bölgeleri başta olmak üzere Türkiye'nin bölge güvenliğindeki rolünün de altı çizilmiştir.

Daha önce de söylendiği gibi, AP'nin bu kararları bağlayıcı nitelik taşımamaktadır. Yine de belirtilmelidir ki her ne kadar bağlayıcı olmasa da tavsiye niteliğindedir ve karar alma mekanizmalarını etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bunun yanında, AB içindeki başlıca siyasi akımların temsil edildiği parti gruplarından oluşan Parlamento, AB kamuoylarının sesi olma özelliğine de sahiptir.

3.3.3.3. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ

Katılım Ortaklığı Belgesi; Türkiye'nin AB'ye katılımı çerçevesinde kaydettiği ilerlemeye ilişkin, AB Komisyonu'nun yıllık ilerleme raporlarında belirlenen ve daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiği ifade edilen öncelikli alanların, bu gelişmelere yardımcı olmak üzere Türkiye'ye sağlanacak mali imkânların ve bu yardımın tabi olacağı şartların tek bir çerçevede sunulmasıdır.

Türkiye'ye yönelik ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde açıklanmış ve 19 Mayıs 2003, 23 Ocak 2006 ve 18 Şubat 2008 tarihlerinde gözde geçirilerek güncellenmiştir.

Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı, Türkiye'ye üyelik için hazırlıklar sırasında yardımcı olmak üzere kullanılacak bir dizi politika aracı açısından zemin hazırlamaktadır. Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı özellikle gelecek siyasi reformlar için bir temel ve gelecekte kaydedilecek ilerlemenin ölçülmesi açısından bir kıstas teşkil etmeyi amaçlamaktadır.

AB Komisyonu tarafından revize edilen ve Avrupa Konseyi tarafından 19 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilen nihai metne göre siyasi kriterlere ilişkin öncelikler (Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003);

- Helsinki Zirvesi sonuçları uyarınca, BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonunun ve önerileri temelindeki müzakerelerin sürdürülmesi yoluyla, mevcut Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların kuvvetle desteklenmesi,
- BM Şartının, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan halli ilkesi uyarınca, Helsinki Zirvesi sonuçlarının dördüncü bendinde belirtildiği üzere mevcut sınır anlaşmazlıklarının ve bağlantılı diğer meselelerin çözüme kavuşturulması için her türlü çabanın sarf edilmesi,
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslar Arası Sözleşme ile İhtiyari Protokolünün ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslar Arası Sözleşmenin onaylanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 6 nolu. Protokolünün onaylanması, İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerinin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesine (Sözleşmenin II. bölümü)'ne uygun hareket edilmesi,
- AİHS'nin üçüncü maddesi ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyeleri doğrultusunda kolluk kuvvetleri tarafından yapılan işkence ve kötü muamele ile mücadele edilmesine ilişkin tedbirlerin uygulanması,
- Türkiye'nin taraf olduğu ilgili uluslararası sözleşmeler ve Avrupa sözleşmeleri doğrultusunda dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş din ve inançlarına göre ayırım yapılmaksızın, tüm bireylerin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden hukuken ve fiilen tam olarak yararlanmasının teminat altına alınması,
- Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ile ilgili reformların sürdürülmesi ve uygulanması,
- Barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüklerine ilişkin reformların sürdürülmesi ve uygulanması, ulusal ve yabancı derneklere ilişkin yasal kısıtlamaların kaldırılması, sivil toplumun geliştirilmesi,
- AİHS'nin dokuzuncu maddesi doğrultusunda tüm bireylerin ve dini toplulukların düşünce, din ve vicdan özgürlüklerini kullanmaları ile ilgili hükümlerin uyumlaştırılması ve uygulanması, AB üyesi ülkelerin uygulamaları doğrultusunda bu toplulukların faaliyet gösterebilmeleri için gerekli şartların oluşturulması, söz konusu toplulukların kendilerini üyelerinin ve topluluk mal varlıklarının, verilen eğitimlerin din adamı atanması ve yetiştirilmesinin hukuken etkili bir biçimde korunması ve bu toplulukların mülkiyet hakkından yararlanması,

- Kültürel çeşitliliğin sağlanması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının teminat altına alınması,
- Radyo/TV yayınlarına Türkçe dışındaki dillerle yapılan eğitimin ilave edilmesi,
- Ordu  zerindeki sivil denetimin AB  yesi ülke uygulamaları ile uyumlu hale getirilmesi için, MGK'nın işleyişinin bu ülkelerinkine uyarlanması,
- Yargının bağımsızlığının ve etkinliğinin güçlendirilmesi, AİHM içtihatlarının tüm adli makamlarca dikkate alınması, DGM'lerin işleyişinin Avrupa standartları ile uyumlu hale getirilmesi, istinaf mahkemelerinin kurulması,
- Hapishane şartlarının AB  yesi ülkeler standartlarına getirilmesi,
- İşkence ve kötü muamele kapsamında, insan hakları ve modern araştırma teknikleri konularında kolluk kuvvetlerinin eğitiminin güçlendirilmesi,
- Tüm vatandaşların ekonomik sosyal ve kültürel imk nlarının geliştirilmesi amacıyla özellikle Güney Doğudaki durumun iyileştirilmesi, bu kapsamda, yurt içinde yerinden edilmiş kişilerin eski yerleşim yerlerine dönmelerinin desteklenmesi olarak tespit edilmiş ve Türkiye'den uygulaması istenmiştir.

AB Komisyonu tarafından revize edilen ve Avrupa Konseyi tarafından 18 şubat 2008 tarihinde kabul edilen nihai metinde kısa ve orta vadeli öncelikler aşağıdaki gibi gruplanmıştır (Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, 2008):

Kısa vadeli öncelikler arasında siyasi diyalogu sağlama hedefi ile:

- Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde kamu yönetimi, güvenlik g  lerinin sivil denetimi, yargı sistemi ve yolsuzlukla mücadele politikası konularında;
- İnsan hakları ve azınlıkların korunması ilkesi çerçevesinde uluslararası insan hakları hukukuna riayet edilmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, insan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması, medeni ve siyasi haklar, ekonomik ve sosyal haklar, azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması konularında;
- Bölgesel meseleler ve uluslararası yükümlülükler ilkesi çerçevesinde Kıbrıs meselesi, sınır sorunlarının barışıl  z m , ortaklık anlaşması çerçevesindeki yükümlülükler ile ilgili maddeler yer almaktadır.

Kısa vadeli öncelikler çerçevesinde yer alan ekonomik kriterler başlığında ise aşağıdaki maddelere yer verilmiştir.

- Makroekonomik istikrarın ve öngörülebilirliğin korunmasına yönelik olarak uygun önlemlerin alınması amacıyla uygun maliye ve para politikalarının uygulanmasına devam edilmesi. Sürdürülebilir ve etkili bir sosyal güvenlik sisteminin uygulanması;
- Ekonomi için tutarlı ve sürdürülebilir bir ekonomi politikası çerçevesi sağlamak amacıyla, farklı kurumlarda ve politik alanlarda ekonomi politikası koordinasyonunun daha fazla güçlendirilmesi.
- Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine devam edilmesi.
- Özellikle enerji ve tarım alanlarında olmak üzere piyasanın serbestleştirilmesine ve fiyat reformlarına devam edilmesi.
- İş gücü piyasası dengesizliklerin ele alınması. Bu amaçla, katılım ve istihdam oranlarının yükseltilmesi için işgücü piyasasında teşvik edici yapıların ve esnekliğin artırılması; eğitimin ve mesleki eğitim çabalarının iyileştirilmesi ve böylece tarımdan, hizmet temelli ekonomiye geçilmesinin teşvik edilmesi.
- İş ortamının iyileştirilmesi. Bu amaçla, ticari yargının işleyişinin iyileştirilmesi, piyasa düzenleme otoritelerinin bağımsızlıklarının korunması ve pazardan çıkış engellerinin ele alınmasına yönelik olarak iflas prosedürlerinin iyileştirilmesi.
- Kayıt dışı ekonomiyle mücadele araçlarının belirlenmesi ve uygulanması.

Orta vadeli öncelikler kapsamında belgede yer alan ekonomik kriterler ise aşağıdaki gibidir:

- Özelleştirme programının tamamlanması.
- Kamu finansmanının sürdürülebilirliğinin sağlanması.
- Genç nesil ve kadınlara özel önem atfedilerek eğitim ve sağlık alanındaki genel seviyenin iyileştirilmesine devam edilmesi.
- Ekonominin rekabet edebilirliğini büyük ölçüde güçlendirmek için, ülkenin özellikle enerji ve ulaşım alanlarında altyapısının geliştirilmesi.

3.3.3.4. ULUSAL PROGRAM VE UYUM YASALARI

Ulusal Program AB Komisyonu tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ne cevap niteliği taşımaktadır. Program, Türkiye'nin, AB Müktesebatını üstlenebilmesi amacıyla, kısa ve orta vadede belirtilen hedefleri, ne zaman, ne şekilde uygulayacağına yönelik hazırlanan bir yol haritası niteliğindedir. 19 Mart 2001 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek karar haline getirilen Ulusal Program, 24 Mart 2001 Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Çalış, 2006: 432-433).

AB Komisyonu tarafından, daha önceki tüm aday ülkelerde olduğu gibi, 14 Nisan 2003 tarihinde yeni Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlandıktan sonra (Çalış, 2006: 459), tüm kamu kurum ve kuruluşların katkılarıyla, mevcut Ulusal Program, önceki Ulusal Programa AB Komisyonu'nun yönelttiği eleştiriler kapsamında gözden geçirilmiş ve 23 Haziran 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile "Türkiye Ulusal Programı" 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

23 Haziran 2003 tarihinde yayımlanan Ulusal Programda "Siyasi kriterler" başlığı altında aşağıdaki hususların yerine getirileceği belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2003):

- Düşünce ve İfade Özgürlüğü; ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen AİHS'nin 10, 17 ve 18. maddelerinin yeniden gözden geçirilecek ve ifade özgürlüğü alanını genişleten yasal ve idari değişikliklerin etkin uygulanması sağlanacaktır. Basın özgürlüğünün evrensel standartlarda uygulanması, Türk vatandaşlarının günlük hayatta kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması veya farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümler hayata geçirilecektir.
- Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum; Dernek kurma özgürlüğü bağlamında dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatları gözden geçirilecek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin yasal ve idari değişiklikler etkili uygulanacaktır.

- İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi; Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu ile Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinde yer alan düzenlemeler etkin bir biçimde uygulanacak ve denetlenecektir.
- Kamu görevlilerinin insan hakları konusunda eğitilmeleri; kamu görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimleri yaygınlaştırılacaktır. Yargının işlevselliği ve verimliliği; AİHS ve AİHM içtihadı konusunda yürütülen eğitim programları, yüksek mahkeme üyeleri dâhil, tüm yargı mensuplarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacaktır. Cezaevleri, tutukevleri ve nezarethane koşullarının iyileştirilmesi; bu yerlerin uluslararası standartlarla uyumlaştırılması, Ceza İnfaz Hâkimliği kurumu ve cezaevleri izleme kurulları etkin çalıştırılacak, cezaların infazına ilişkin mevzuat gözden geçirilecektir.
- Tüm bireylerin, ayırım yapmaksızın tüm temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlandırılmasının sağlanması; Türkiye'nin taraf olduğu tüm uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi sürdürülecek, kadın-erkek eşitliğinin uygulanması sağlanacak, ibadet özgürlüklerinin değişik din ve inanç gereksinimleri dikkate alınacak şekilde uygulaması kolaylaştırılacak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin hükümler uygulanacaktır.
- Yürütmenin işlevselliği konusunda; MGK'nın danışma organı niteliği, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlanmıştır. İşlevleri bu niteliklerle uyumlaştırılacaktır.
- Sözleşmeler başlığı altında; AİHS ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye EK On 13. Protokol ve BM Uluslar Arası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin ihtiyari Ek Protokolünün imzalanması için gerekli çalimsalar başlatılacaktır.

2008 Yılı Ulusal Programı, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar çerçevesinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2008).

Raporda Türkiye'nin ağırlıklı olarak siyasi kriterler alanında gerçekleştirilen reformların uygulanmasının iyileştirilmesi ve süregelen zihniyet değişikliğinin

pekiştirilmesi dönemine girmiş olduğu vurgulanarak aşağıdaki başlıklar altında sıralanan yasal düzenlemelerin tamamlanacağı söylenmektedir:

- Kamu Yönetiminin İşlevselliği başlığında; şeffaf ve etkin bir idari yapılanmanın gerçekleştirilmesi için Genel İdari Usul Kanununun kabul edilmesi yönünde çalışmalara,
- Sivil - Asker İlişkileri konusunda; Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) danışma organı olma niteliği, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlanmıştır. Gerçekleştirilen bu reformların etkin şekilde uygulanmasının sağlanmasına ve bu çerçevede, ulusal güvenlik stratejisinin Hükümetin sorumluluğunda oluşturulması ve yürütülmesine,
- Yargının İşlevselliği ve Verimliliği başlığında; AİHM kararlarına paralel olarak yargılamanın yenilenmesine ilişkin olarak ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanmasının sağlanmasına,
- İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi konusunda işkence ve kötü muameleye karşı “sıfır hoşgörü” politikası kapsamında kabul edilen önlemlerin tüm kamu görevlilerini kapsayacak şekilde uygulanmasına ve cezasızlığın önlenmesine önem vermeye,
- Yargıya Erişim başlığında; Adli yardımın etkinleştirilmesi de dâhil olmak üzere, adalete erişimin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmaların,
- İfade, Dernek Kurma ve Barışçıl Toplanma Özgürlüğü başlığında; AİHS doğrultusunda ve AİHM içtihadına uygun olarak, basın özgürlüğü de dâhil olmak üzere, ifade özgürlüğünün kullanılmasının teminine,
- Tüm Bireylerin, Ayırım Yapılmaksızın Temel Hak ve Özgürlüklerden Tam Olarak Yararlandırılması başlığında, namus cinayetlerinin daha ağır şekilde cezalandırılmasını öngören yeni “Türk Ceza Kanunu” hükümlerinin etkin olarak uygulanması ve din özgürlüğünü tam anlamıyla tesis etmek amacıyla, hoşgörü ortamının oluşması için gerekli görülen tedbirlerin alınmasına,
- Kadın Hakları konusunda, kadınların eğitimi, işgücü, siyasi ve sosyal hayata katılımları da dâhil olmak üzere toplumdaki statüsü daha da güçlendirileceği, kadına yönelik şiddetin sebep ve sonuçlarının belirlenmesine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirileceği,
- Çocuk Hakları konusunda Uluslararası standartlar doğrultusunda çocuk haklarının korunmasına ilişkin çalışmalara,

- Sendikal Haklar başlığında sosyal diyalogun güçlendirilmesi, AB'deki ortaklar ile işbirliğinin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi yönündeki çalışmalara,
- Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması konusunda ise “Ottava Sözleşmesi” uyarınca mayınların temizlenmesi ve imha edilmesine yönelik çalışmalara devam edileceği vb. hususlar yer almaktadır.

Ulusal Program'ın, kamuoyunda genellikle olumlu karşılanmış ve Türkiye AB üyesi olamazsa bile Türkiye'yi çağdaş bir demokratik ülke haline getireceği yönünde değerlendirilmiştir. Anadilde eğitim ve idam cezası gibi konularda Katılım Ortaklığı Belgesi ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan uyumsuzluklar ise AB ile ilişkilerde daha sonraki aşamalarda giderilecek noktalar olarak kabul edilmekteydi. Bu durum Ulusal Program'daki hususlardan özellikle Kürt Sorunu'nu gündeme getiren çevrelerin memnuniyet duymalarına yol açmıştır (Hürriyet Gazetesi, 22 Mart 2001).

Dikkati çeken bir diğer nokta ise, Türkiye'nin AB yolunda yaptığı reformlar ve reform taahhütlerinin Tanzimat Reformları ile benzerliğinin Ulusal Program ile de yapılmış olmasıdır (Bardakçı, 2001). Bu olumsuz değerlendirmeler genel olarak programın ısmarlama bir program olduğunu ve uygulandığında Türkiye'nin ulusal bütünlüğünün tehlikeye gireceğini, egemenlik haklarının zedeleneceğini belirtiyordu (Aydoğan, 2003).

AB'ye üye olma süreci içinde önemli bir diğer belge türü de çıkarılan yasalardır denebilir. TBMM tarafından çıkarılan yeni yasalara ise AB uyum yasaları denmektedir. Bu yasalardan maksat, ya yasal düzenleme olmayan ya da yasal düzenleme olup da üzerlerinde değişiklik yapılan yasalardır. AB müktesebatına uyum süresince sayısız yeni yasa çıkmış, TBMM birçok yasayı değiştirmiştir. Anayasa değişikliği paketi ve ilk üç uyum paketi, DSP-MHP-ANAP iktidarı döneminde; diğer uyum paketleri ise AKP iktidarı döneminde çıkarılmıştır.

AB'ye uyum adına yapılan bu çalışmalar, AB ve bazı taraflarca başarı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin bu kapsamda olumlu görülen değişikliklerden bazıları şunlardır (Açık Toplum Vakfı, 2010):

- Medeni Kanun'da yapılan değişikliklerle, evlenme yaşı kadın-erkek farkı gözetilmeksizin 18 olarak belirlenmiştir. Değiştirilen Medeni Kanun'a göre 17 yaşını doldurmadan evlenmek artık yasa dışı olmuştur. Kanunda belirtilen özel hallerde hâkim izniyle, 16 yaşını doldurmuş erkek ya da kadının evlenmesi ise hala mümkün.
- Medeni Kanun'da yapılan değişiklikle, eşlerin, meslek ve iş seçiminde birbirlerinin iznini alma zorunluluğu olmadığı kabul edilmiştir. Kadının, çalışmak için kocasının iznini almasını gerektiren eski düzenleme, kadınların iş hayatını ciddi ölçüde kısıtlayan, cinsiyet eşitliğine aykırı bir hükümdü. Yeni düzenlemeye göre, taraflar birbirinden izin almaksızın çalışma hayatına katılabilmektedir.
- Türk Ceza Kanunu'nda, evli kadına ya da kıza karşı işlenen cinsel suçlara verilen farklı cezai uygulamalar ortadan kalkmıştır. Değişiklikten önce evli kadın, bekâr kadına göre daha fazla korunmaktaydı. Oysa tecavüz ya da cinsel saldırıya uğrayan kişinin medeni durumu, yaşanan fiziksel ve ruhsal tahribatı değiştiren bir unsur olmadığından evli ya da bekâr olmanın suçun niteliğini ağırlaştırmak ya da hafifletmek için bir neden olması da mümkün değildir.
- Tecavüze uğrayan yerine suçluyu koruyan ve mağduru, kendisine tecavüz eden kişi ile hayatını paylaşmaya zorlayarak yasa aracılığı ile bir kez daha mağdur eden düzenlemeler, AB'ye uyum yasaları kapsamında 2004 yılında Türk Ceza Kanunu'ndan çıkarılmıştır.
- Türk Ceza Kanunu'ndaki değişiklikle, aile içi şiddeti de cezalandırılmaya başlanmıştır. Aile büyükleri, kardeş, eş ya da çocuklara yönelik şiddet, vücut dokunulmazlığına karşı suçlar kapsamında değerlendirilmektedir. Artık ebeveyn olmak, dayak atmanın mazereti olmaktan çıkmıştır. Kan bağı olsun, olmasın bir kişiye kasıtlı olarak zarar vermek, fiziksel ya da ruhsal sağlığını bozmak cezalandırılmaktadır.

Bazı çevrelere göre ise, Türkiye'nin AB'ye uyum adına çok hızlı yapılan düzenlemeleri Türkiye'yi olumsuz etkilemektedir. Buna göre Paketler şeklinde

gerçekleştirilen düzenlemeler, alelacele, yeterince tartışılmadan, hatta konuyla ilgili kuruluşlardan görüş dahi alınmadan ve de parça parça yapılmaktadır (Somoncuoğlu, 2003: 2). Kuşkusuz ki bu durum demokratikleşme amacıyla yapılan bu değişikliklerin Türkiye'deki kısa ve orta vadede yarattığı olumsuz etkiler bakımından ayrıca incelenmeye değerdir.

3.3.3.5. TÜRKİYE MÜZAKERE ÇERÇEVE BELGESİ

Avrupa Birliği, 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile yürüteceği katılım müzakerelerinin temel esaslarını belirleyen "Müzakere Çerçeve Belgesi" ni (2005) kabul etmiştir. Esas olarak, 17 Aralık 2004 Zirve kararları üzerine inşa edilen belge, süreç boyunca yaşanan gelişmeler ve üye ülkelerin tutumları doğrultusunda şekillenerek nihai halini almıştır.

Belge üç bölümden oluşmaktadır:

1. **Müzakereleri Düzenleyen İlkeler:** Bu bölümde, müzakere sürecinin nihai hedefi; müzakerelerin başlama şartları, hangi koşullarda askıya alınacağı ve ilerleyebilmesi için gerekli şartların neler olduğu açıklanıyor. Müzakere Çerçeve Belgesi'nin ilkelerini belirten 1. kısmın 2. maddesinde, çok açık ve net bir şekilde, "müzakerelerin tam hedefinin tam üyelik" olduğu vurgulanmaktadır. Ancak müzakere sürecinin "sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreç" olarak belirtilmesi ve "hazmetme kapasitesinin" vurgulanması, sadece Türkiye için değil, tüm aday ülkeler için belirtilmektedir.

4. madde, Türkiye ile müzakerelerin başlaması için Kopenhag siyasi kriterlerinin yeterli derecede yerine getirilmesini şart koşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'den demokrasi, insan hakları, işkencenin önlenmesi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, kadın hakları ve sendikal haklar gibi alanlarda reformlara devam etmesi istenmektedir. Beşinci maddede ise bu ilkelerin ihlal edilmesi durumunda müzakerelerin askıya alınabileceğinin altı çizilmektedir.

6. maddede, müzakerelerin ilerleyebilmesi için Türkiye'den, Kopenhag kriterlerinde ilerleme sağlaması, komşularıyla iyi ilişkiler kurması (Yunanistan ve Ermenistan), Kıbrıs'ta BM ve AB ilkeleri çerçevesindeki çözüm çabalarına desteğini sürdürmesi ve Ortaklık Anlaşması'nın tüm üye ülkeleri kapsayacak şekilde genişletmesi (Kıbrıs Rum Kesimi'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olması) beklenmektedir.

2. Müzakerelerin Esası: Müzakere Çerçeve Belgesi'nin bu bölümünde Türkiye'nin “müktesebatı” yüklenmesi konusundaki hak ve yükümlülükler yer verilmektedir. Müktesebat, Birliğin temelini oluşturan Antlaşmaları; bu antlaşmalar uyarınca kabul edilen mevzuat ve kararları; Adalet Divanı kararları; Birlik çerçevesinde kabul edilen kurumlar arası anlaşmalar, ilke kararları, bildirimler, tavsiyeler, kılavuzlar gibi hukuki bağlayıcılığı olmayan işlemler, Ortak Dış ve Güvenlik politikası çerçevesinde kabul edilmiş ortak eylemler, ortak tutumlar, deklarasyonlar, sonuç bildireleri ve diğer işlemler; adalet ve içişleri çerçevesinde kabul edilmiş ortak eylemler, ortak tutumlar, imzalanmış sözleşmeler, ilke kararları, bildirimler ve diğer işlemler ile Topluluklar tarafından veya Topluluklar ve üye devletler tarafından birlikte akdedilmiş uluslararası anlaşmalar ve üye devletlerin Birlik faaliyetlerine ilişkin olarak aralarında akdettikleri uluslararası anlaşmaları” içermektedir.

Türkiye Müktesebatı üstlenme konusundaki hak ve yükümlülüklerine müzakereler sırasında geçici tedbirler alınmasını isteyebilir. Ancak bu geçici tedbirlerin süre kapsamının sınırlı olması ve müktesebata uyum için bir plan bulunması gerekmektedir. Tarım ve çevre gibi bütçeye büyük yükler getiren ve uygulanması durumunda kısa vadede büyük sosyal ve siyasal sorunlara yol açacak konularda Türkiye'ye derogasyon hakkı sağlayacaktır. Ayrıca Birlik serbest dolaşım konusunda önemli sınırlamalar getirmek istemektedir.

3. Müzakere Usulleri: Bu bölümde müzakerenin esasları ile ilgili kararların nerede alınacağı, tarama sürecinin nasıl başlatılacağı, müzakerelerin kaç başlığa bölüneceği ve her başlığın nasıl müzakereye açılacağı gibi şartlar belirtilmektedir. Belgenin 18. maddesine göre müzakerelerin esasları “tüm üye devletlerin ve aday ülkenin katıldığı” bir hükümetler arası konferansta belirlenmektedir. Bu kapsamda Komisyon, Türk hükümetine müktesebatı tanıtmak ve Türkiye'nin müktesebatı üstlenme konusunda hangi aşamada bulunduğunu tespit etmek için bir tarama süreci başlatılmıştır.

Bu amaçla müktesebat 35 ayrı başlığa bölünmüştür ve her başlıkla ilgili biri tanıtıcı tarama diğeri ayrıntılı tarama olarak 2 ayrı aşamadan oluşan bir tarama süreci yapılmaktadır. Tarama süreci biten her müktesebat başlığında müzakerelere başlamak için Konsey'in, Komisyon'un tarama sürecinde elde ettiği bilgilere dayanarak oybirliği ile karar alması gerekmektedir. Türkiye'nin iç hukukunu müktesebatla uyumlu hale getirme ve bunu uygulamaya geçirme süresinin, müzakerelerin hızını belirleyeceği vurgulanmaktadır.

Müktesebat başlıkları sırasıyla aşağıdaki sırayı takip etmektedir:

1. Malların serbest dolaşımı
2. İşçilerin serbest dolaşımı
3. İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi
4. Sermayenin serbest dolaşımı
5. Kamu ihaleleri
6. Şirketler hukuku
7. Fikri mülkiyet hukuku
8. Rekabet politikası
9. Mali hizmetler
10. Bilgi toplumu ve medya
11. Tarım ve kırsal kalkınma
12. Gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı politikası
13. Balıkçılık
14. Ulaştırma politikası
15. Enerji
16. Vergilendirme
17. Ekonomik ve parasal politika
18. İstatistik
19. Sosyal politika ve istihdam

20. Girişimcilik ve sanayi politikası
21. Trans-Avrupa ağları
22. Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu
23. Yargı ve temel haklar
24. Adalet, özgürlük ve güvenlik
25. Bilim ve araştırma
26. Eğitim ve kültür
27. Çevre
28. Tüketici ve sağlığın korunması
29. Gümrük birliği
30. Dış ilişkiler
31. Dış politika, güvenlik ve savunma politikası
32. Mali kontrol
33. Mali ve bütçesel hükümler
34. Kurumlar
35. Diğer hususlar

Çerçeve belgeye ilişkin yapılan kısa değerlendirmede önemli bazı hususlar dikkati çekmektedir. Bir yandan, 25 üye ülkenin farklı önceliklerini birleştiren, diğer yandan da Türkiye'nin beklentilerine cevap verebilen bir metne ulaşmak AB açısından da son derece zor olmuştur. Bu nedenle, çerçeve metin içinde yoruma açık boş alanlar ortaya çıkmıştır.

AB'nin hazım kapasitesi ile ilgili olarak: Kopenhag kriterleri içinde zaten yer alan bu ifadenin, çerçeve belge içinde bir kez daha vurgulanmasının, Türkiye'nin nüfusu, ekonomik durumu, bulunduğu coğrafya, vb. hususların bazı AB üyelerinde yarattığı endişelerden kaynaklandığı bilinmektedir. Ancak, bu haliyle sübjektif ve keyfi değerlendirmelere açık olan söz konusu ifadeye ilişkin net kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir. AB'nin hazım kapasitesinin hangi mekanizma ve kıstaslar çerçevesinde tespit edileceği en kısa zamanda netleştirilerek Türkiye'ye bildirilmelidir.

Mali ve teknik yardım konusu, çerçeve belge içinde herhangi bir şekilde geçmemektedir. Katılım öncesi mali yardımlar, Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmıştır. AB yetkilileri çeşitli platformlarda, bu durumun katılım sürecinde telafi edileceğini belirtmişlerdir.

Her müzakere başlığının açılma ve geçici kapanma kararının oybirliği ile alınacak olmasına karşın, AB üye ülkeleri kendilerine sürecin teknik aşamalarında dahi siyasi bir değerlendirme yapabilecek zemin hazırlamışlardır.

Metin üzerinde yapılan detaylı bir okuma, AB üye ülkelerinin Türkiye ve Türkiye'nin üyeliği ile ilgili ciddi soru işaretleri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca sürecin gerek siyasi gerek teknik boyutu ile ilgili olarak dikkatle değerlendirilmesi gereken konu Kıbrıs ile ilgili maddelerdir. Bu maddelerin dışındaki tüm unsurlar, büyük ölçüde Türkiye'nin performansına bağlı hususlar oldukları söylenebilir.

Gelinen son noktada tekrarlamak gerekir ki Müktesebat başlıklarının 8'i olan Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunum Serbestîsi Yerleşim ve Hizmet Sağlama Hakkı, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler başlıklarının Katma Protokol'ün Kıbrıs'a genişletilmemesi nedeniyle AB, 5'i de Fransa nedeniyle askıdadır. Kıbrıs Rum Yönetimi ise özellikle de AB Dönem Başkanlığı statüsünün de avantajını gözeterek, İş Gücünün Serbest Dolaşımı, Enerji, Hukuki ve Temel haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür, Dış Güvenlik ve Savunma başlıklarının daha askıya alınması için baskılarını sürdürmektedir.

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin aşılması gereken birçok engel olmakla birlikte bu engellerin en önemlisi ise Kıbrıs sorunu olarak belirlemektedir. AB, Türkiye'ye Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıması için her fırsatta baskı mekanizmalarını çalıştırmakta, diğer taraftan da Ada'daki askeri varlığın sona erdirilmesi ile Türk liman ve havaalanlarının imzalanan Ankara Antlaşması Ek Protokolü uyarınca Kıbrıs Cumhuriyeti'ne açılması yönünde uyarıda bulunmaktadır.

2012 yılı itibarıyla Türkiye ve AB arasında 13 başlıkta müzakereler devam etmekte, rekabet politikaları, kamu alımları ile sosyal politikalar ve istihdam başlıklarında müzakerelerin açılması yönünde beklentiler söz konusu olduğu söylenebilir.

4. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde gerçekleştirilen tarihsel-sosyolojik analiz sonucunda Türkiye-AB ilişkilerini belirleyen önemli siyasi, kültürel ve/veya ekonomik faktörlerin/ dinamiklerin yapısı gösterilerek araştırmanın ilk temel sorusuna yönelik bulgular değerlendirilmektedir. İlişkiler genel hatlarıyla AET öncesi, AET ve AB dönemi olmak üzere analiz edilerek içinde bulunulan uluslararası konjunktür, Türkiye'nin içinde bulunduğu iç ve dış siyaset ve son olarak da yürütülen diplomasi çerçevesinde tartışılmaktadır.

4.1. AET ÖNCESİ DÖNEME İLİŞKİN BULGULAR

AET öncesi Avrupa ile geliştirilen siyasi ilişkiler **Osmanlı döneminde** özellikle de Tanzimat Fermanı sonrası hızlanan Batılılaşma hareketi ekseninde incelenmiş olup, bu dönemi belirleyen önemli faktörler/dinamikler genel hatlarıyla aşağıdaki gibi bulgulanmıştır:

- 19. yüzyılda **uluslararası sisteme bakıldığında**; milliyetçilik akımı Osmanlı'yı siyasette yeniden yapılanmaya götürmüş önemli bir dış faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'daki sanayileşmenin etkisiyle İngiltere'nin iktisadi ve siyasi olarak giderek güçlendiği, Fransa ve Almanya'nın da onu takip ettiği görülmektedir. Buna karşılık Balkanlar'da isyanlar çıkarmakta olan gayrimüslim azınlıkları bağımsızlıklarını kazanmayı amaçlamış, Avrupalı devletler bu durumu fırsat bilerek Osmanlı iç işlerine karışmaya başlamışlardır.
- Osmanlı'nın **iç dinamiklerine bakıldığında** ekonomik alanda Tanzimat Fermanı'nın etkisiyle liberal (özgürlükçü) anlayışın benimsendiği, Islahat Fermanı'nın gayrimüslimlere tanıdığı ayrıcalıkların etkisiyle de din alanında laiklik ilkesinin tartışıldığı; Osmanlı aydınlarından bazılarının Batılılaşmayı laik bir ekseninde yorumlamaya başladıkları dikkati çekmektedir. Tanzimat ve Islahatla başlayan yenileşme dalgaları siyasal olduğu kadar toplumsal

dönüşümlerin merkezindeki dinamikler olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı'nın izlediği **dış politikada ise** Avrupa ile ekonomik ilişkilerini geliştirdiği; fakat bir yönüyle borç alabilmek için çeşitli imtiyazlar tanımak zorunda kalarak gittikçe sömürgeleştiği görülmektedir. Osmanlı aydınlarının Batı ile temasları bu dönemde artmış ve Batılı bir kültür çevresi oluşmuştur. Avrupa başkentlerindeki elçilikler Batı ile siyasal olduğu kadar kültür odaklı ilişkileri de geliştirmişlerdir.

- Osmanlı döneminde **Batılı devletlerle yürütülen diplomasi**nin genel olarak başarısız olduğu, örneğin İngiltere ile 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşması gibi ticari antlaşmaların sonucunda Osmanlı topraklarına giren yabancı sermaye ve yatırımın, sahip olduğu olanaklar ve güçle yerli sanayiye büyük ölçüde çökerttiği görülmektedir. Fransa, İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Portekiz'le de imzalanan benzer antlaşmaların kapitülasyon sistemini sağlamlaştırarak Osmanlı'nın çöküşünde rol oynadıkları görülmektedir. Bu dönemde ayrıca 1890'larda özellikle Almanya ile de İmparatorluk arasındaki ticaret artmış, Almanya, Osmanlı ordusunun yenileştirilme çalışmalarında önemli roller oynamaya başlamıştır.

AET öncesi Türkiye ile Avrupa siyasi ilişkileri **Cumhuriyet döneminde** farklı bir boyut kazanmış, iki dünya savaşının etkisiyle büyük dönüşümlere sahne olmuştur. Gerçekleştirilen analizde 'Atatürk Dönemi' ve 'Savaş Sonrası' dönem ilişkileri konu edilmiştir.

'**Atatürk Dönemi**' Avrupa ile ilişkileri belirleyen önemli faktörler/dinamikler genel hatlarıyla şöyledir:

- Birinci Dünya Savaşı'nın ardından **uluslararası sisteme bakıldığında**; Rusya İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu yıkılmışlardır. Avrupa haritası yeniden şekillenmiş ve yeni devletler kurulmuştur. Avrupa böylece İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar iki

önemli toplumsal dinamikle; ekonomik bunalım ve siyasi anarşi ile karşı karşıya kalmıştır. Örneğin İngiltere bir yandan sömürgelerindeki bağımsızlık hareketleriyle ve ülkesindeki işçi hareketleri ile; Fransa Katolik ve Komünist eğilimli sendikaların eylemleriyle ve genel grevle; İtalya ise faşizm tehdidi ile uğraşmaktaydı.

- **İç siyasete bakıldığında;** Osmanlı döneminden beri tartışılan ve Cumhuriyet devrimlerini de şekillendiren Batılılaşmanın milli bir devlet kurmada uygulamaya konduğu görülmektedir. Cumhuriyetçilik ilkesinin getirdiği olanaklar içinde siyasi alanda Laiklik, iktisadi alanda Devletçilik ve Halkçılık, kültürel alandaki devrimler ülkedeki ekonomik bunalım ve iç güvenlik meseleleri ile mücadele etmede önemli faktörler olarak görülmektedir. Bu dönemde izlenen **dış politikanın da** 'Yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesiyle şekillendiği; en başta Bağımsızlığı ve Lozan dengesini korumaya yönelik olduğu, ayrıca modernleşme paradigması içinde Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde sürdürüldüğü görülmektedir.
- **Avrupa devletleri ile diplomatik ilişkiler** genel olarak başarılı sonuçlar vermiş ve barışın korunmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Cumhuriyet hükümetlerinin Avrupa ile olan diplomatik temaslarının ise; İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının tam olarak Türkiye'nin denetimine verilmemesi, Musul ve çevresi ile Irak sınırının tespit edilememesi, Fransa ile Osmanlı borçlarının ödenmesi ve Yunanistan ile Türk ve Rum nüfusunun değişimi gibi sorunları çözmeye yönelik karşılıklı ilişkiler olarak yürütüldüğü dikkati çekmektedir.

'İkinci Dünya Savaşı Sonrası' Avrupa ile ilişkileri belirleyen önemli faktörler/dinamikler genel hatlarıyla aşağıda verilmiştir:

- **Uluslararası sistemde** ABD savaş sonrasında daha da güçlenirken İngiltere'nin ekonomik üstünlüğü ortadan kalkmış, Fransa hem ekonomik

hem de siyasal anlaşmazlıklara sürüklenirken akabinde Berlin ablukası ve ikiye bölünme gibi önemli olaylarla Avrupa'nın güç kaybettiği görülmektedir. Savaş sonrasında Avrupa'daki milliyetçi hareketlerin artmasıyla sömürgecilik akımı zayıflamış; Hindistan, Pakistan, Libya, Cezayir, Tunus bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Savaşın ardından süper güç olarak adlandırılan ABD ve Sovyet Rusya, dünya siyasetine hakim olmuşlar ve bu güç merkezleri arasında şekillenen soğuk savaş dönemine girilmiştir.

- Bu dönemde **Türk siyasi tarihinin** önemli bir dönüm noktası dikkati çekmektedir. Tek partili sistemden çok partili demokratik sisteme geçişin ardından iktidara gelen DP politik ve sosyal liberalizm stratejileri doğrultusunda sanayileşmeyi özel sektör aracılığı ile gerçekleştirmek istemişler bunun yolunu ise Batı ile yürütülen uluslararası ilişkilere dayandırmışlardır. Böylece **izlenen dış politikanın** da, temelde Sovyet tehlikesinden korunmak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve Batılılaşma paradigmasını sürdürmek amacıyla ABD ile görece bir stratejik kültür uyumu çerçevesinde şekillendiği izlenmektedir. Hatta güvenlik ilişkileri, Türkiye ve Avrupa'yı İkinci Dünya savaşından sonra birbirine bağlayan en önemli dinamiktir denebilir.
- Savaş sonrası demokratikleşme ve liberalleşme hamlesinin ABD ile yürütülen **diplomatik ilişkilerle** şekillendiği, Truman Doktrini ve onu takiben Türkiye'ye sağlanan Marshall Planı yardımlarının siyasal ve ekonomik etkileri sonucunda Türkiye'nin OEEC, Avrupa Konseyi ve NATO'ya da üye olduğu izlenmektedir. Bu dönemde Yunanistan ile olan ilişkilere bakıldığında; İngiltere'nin Ortadoğu savunma politikaları için Türkiye'nin iş birliğine ihtiyaç duyması ve Türkiye'nin başarılı diplomasisi nedeniyle Kıbrıs konusunda Rumların adayı Yunanistan'a bağlama isteklerinde karşılık alamadıkları görülmektedir.

4.2. AET DÖNEMİNE İLİŞKİN BULGULAR

1959 yılında Türkiye'nin ortak üyelik görüşmelerine başladığı tarihten 1992 yılında Maastricht Antlaşması'nın (Avrupa Birliği Antlaşması) ardından 1996'da GB'ne kadar **AET ile ilişkiler**; uluslararası sistemdeki siyasi ortam, Türkiye'nin iç ve dış politika ortamı, son olarak da Türkiye ile AET arasında yürütülen diplomasi somut çıktıları bakımından incelenerek üç aşamalı olarak aşağıda özetlenmiştir:

- İkinci Dünya Savaşı'nın ardından **uluslararası sisteme bakıldığında** soğuk savaşın hakim ve belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Savaş sonrasında ABD, NATO üzerinden ve SSCB'nin ise Varşova Paktı ittifakları ile iki kutuplu bir güç dengesi oluşturmuşlardır. Soğuk savaş süresince Avrupa'da savuma ve ekonomik kalkınma temelli öncelikler doğrultusunda kurulan bu türden birliklerin etkisi dikkati çekmektedir. AET önemli bir ekonomik birlik olarak 1958'de kurulmuştur. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde uluslararası sistemde, üçüncü dünya ülkelerinin ortaya çıkmasıyla iki kutupluluktan çok merkezli bir sisteme ve soğuk savaştan yumuşamaya geçilmeye başlanmıştır. Zira bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğu dış kaynak bulmada zorlanmış, dış borç krizi ile karşı karşıya kalmış ve ciddi kaynak yetersizliği sorunu yaşamışlardır. 1970'lere gelindiğinde ise AET ile güç ve istikrar sağlayan Avrupa'nın dünya politikasında da daha etkin bir aktör haline geldiği görülmektedir. İşte böyle bir ortamda Türkiye başta ekonomik ve askeri olmak üzere siyasi olarak da yeni ilişkiler geliştirerek Avrupa Konseyi, OEEC ve NATO'ya üye olmuş; AET üyeliğini ise soğuk savaş süresince de, tarihsel olarak bakıldığında Tanzimat'la başlayan ve cumhuriyetle doruk noktasına varan Batı'ya yönelişin ve çağdaşlaşma felsefesinin doğal bir uzantısı olarak algılama eğiliminde olmuştur.
- **Türkiye'nin iç siyasi iklimine bakıldığında**; 50'li yılların sonlarına doğru ABD'nin etkisinin yanında Avrupalılık da çekiciliğini arttırmıştır. Türkiye, 1960 yılından Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) kurarak ekonomide yavaş yavaş planlama dönemine geçmiştir. Ekonominin genel görünümüne

baktığımızda 1980 tarihli ekonomik programa kadar Türkiye'nin dışa kapalı, müdahalecilik ve korumacılığa dayanan bir ekonomik rejim uyguladığı söylenebilir. Bu dönemde ayrıca önemli toplumsal dönüşümler de dikkati çekmektedir: 1960'lı yıllarda köyden kente göç hareketleri başlamış; Türk işçilerinin Avrupa'ya göçü de söz konusu olmuştur. Sanayileşme sürmekte, fakat ekonomik engeller başta olmak üzere siyasi çıkmazlar nedeniyle kalkınma hamlesinde dışa bağımlılık ve istikrarsızlıklar belirgindir. Bu dönemin en önemli siyasi olaylarından biri 27 Mayıs 1960'daki askeri darbe olmuştur. Darbenin etkisiyle rejimin temelleri aynı kalmakla birlikte siyasal hayatın yapısında büyük bir değişiklik yaşanmıştır. Ayrıca askeri idare altında geçen zaman süresince AET ile ilişkiler de kesintiye uğramış, Türkiye ile ilgili herhangi bir işlem yapılmamıştır.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren ise Türkiye ekonomisinde dış kaynak yetersizliğinin de etkisiyle büyük bir kriz sürecine girilmiş ve 1980'de dış desteğin sağlanamaması nedeniyle krizin boyutları hızla şiddetlenmiştir. Ekonomik bakımdan, 80 sonrası dışa açılan Türkiye, ihracatı ön plana çıkarmış, bu da yeni pazarlar gerektirmiştir. AET döneminde iç siyaset de farklı aşamalardan ve krizlerden geçmiştir. Örneğin merkez sol grup ve partiler radikal sol çizgiyi benimseyerek gerek AET'ye gerek ABD'ye ve özel teşebbüse ve özel yabancı sermayeye karşı bir tutum içine girmişlerdir. Merkez sağ grup ve partiler ise radikal sol teröre karşı radikal dinci ve radikal milliyetçi akımları desteklemişlerdir. Böylece 70'li yıllar boyunca içeride anarşik olaylar ve toplumsal huzursuzluğun arttığı, aynı zamanda siyasi açıdan Türkiye'de Türkiye-AET ilişkilerinin karşıtlarının ise kuvvetlendiği görülmektedir. Bu olayların önü ancak 12 Eylül 1980'deki çok sert askeri müdahale ile alınabilmiştir. Bir diğer önemli olay: Katma Protokol'de 1973 yılı sonuna kadar Türk işçilerinin sosyal güvenliklerinin geliştirilmesi ile ilgili bir anlaşmanın yapılmasını öngörmesine rağmen bu konuda bir gelişme sağlanamaması, Türkiye-AT ilişkilerindeki olumsuz gelişmeleri daha da arttırmış, Yunanistan'ın AET'ye tam üyelik için başvuruda bulunmasını takiben adeta kopma noktasına getirmiştir.

80'lere gelindiğinde hükümet dışı açılmayı ve uluslararası ekonomiye entegre olmayı öngörmüş, AT ile ilişkileri güçleştiren engelleri ortadan kaldırmayı istemiştir. Ekonomide, siyasette ve sosyal yaşamda topyekun bir değişimin yaşandığı bu yıllarda yürütülen liberal politikalarla Türkiye-AT ilişkileri de farklı bir görünüme girmiştir. Fakat bu dönemde dikkati çeken önemli bir iç siyasi uzlaşmazlığın bürokraside de sürdüğü; Dışişleri Bakanlığı ile DPT arasında ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum Avrupa müzakerelerine hazırlıklar sırasında da çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bakanlığın ılımlı tavrına karşılık DPT daha korumacı ve milliyetçi bir söylemle politikalar geliştirme yoluna gitmiştir. Bu anlaşmazlık aslında AET ile ilişkilerde teknik bazı yanlışlıklar yapılmasına da sebep olmuştur.

İçeride görülen bu karmaşık tablo karşısında **Türkiye'nin dış siyasetine bakıldığında** ise; 60 darbesinden sonra büyük bir değişiklik gözlenmediği, Türkiye'nin NATO'ya bağlılığı çerçevesinde bir politika izlediğini görüyoruz. Bu dönemde aslında en belirgin sorun 1960'ların ortasından itibaren Türk dış politikası üzerinde de belirleyici etkisi olan Kıbrıs meselesi ve Yunanistan'la gergin ilişkilerdir. Zira Türkiye'nin AET'ye hem ilk başvurusunda hem de daha sonra izlediği politikalarda Yunanistan-AET ilişkileri her zaman ön planda olmuştur. Gerginleşen ortam nedeniyle Ada'daki Türklerin güvenliğini de dikkate alarak 1974'te gerçekleştirilen Barış Harekâtı'nı AET ve ABD desteklememiş, hatta ABD askeri ambargo kararı almıştır. Böylece 1974 sonrası dönem, Türk - Yunan ilişkilerinin en yoğun ve karmaşık dönemini oluşturmuştur: Bir yandan Kıbrıs sorununa toplumlar arası görüşmeler yoluyla çözüm bulunması çabalarına sahne olurken diğer taraftan, iki ülke arasında karasuları ve kıta sahanlığı konusunda yeni krizler yaşanmaya başlanmıştır.

ABD ile ilişkiler bu dönemde ayrıca sadece askeri ve stratejik olma boyutunun dışına çıkarak genişlemiş; ekonomik, ticari ve sosyal ilişkiler de geliştirilmiştir. Bu gelişmeler aslında Özal'ın dış siyasi açılımı ile

açıklanabilir: Türkiye'nin Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmak amacıyla ABD ile ilişkiler derinleştirmiş, benzer şekilde, Batı bağımlılığını kırmak amacıyla da İslam dünyası ile yakın ilişkilere girmiştir. Böylece dış siyasette 80'lerin sonunda soğuk savaşın sona ermesi çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası politikadaki bu köklü değişimlerin sonucunda Türkiye'nin AET ile ilişkileri de derinden etkilenmiştir. Örneğin soğuk savaşın sona ermesi ile 70'lerdeki ekonomi temelli sorunlara siyasi bir boyut da eklenmiştir. Açıkça görülmektedir ki AET Türkiye ile olan ilişkilerini bu dönemde daha çok demokrasi ve insan hakları söylemi temelinde ele almaya başlamıştır. Burada belirtmek gerekir ki Özal döneminde hem iç hem de dış politikada bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Ekonomik reformlar başta olmak üzere, AET üyeliği başvurusu, ABD ve Yunanistan'la kurulan ilişkiler ve Kürtlerin kültürel özgürlükleri konusunda Kürt liderler ile görüşmelerin yapılması vb. gibi radikal adımlar AET ile ilişkileri de derinden etkilemiş ve büyük ölçüde belirlemiştir denebilir.

Dış politika açısından bakıldığında ayrıca güvenlik ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Avrupa'yı birbirine bağlayan en önemli unsurken bu durum Soğuk Savaş sonrasında değişmeye başlamış ve artık Türkiye'nin Avrupa için yük ve güvensizlik unsuru olduğu dahi söylenmeye başlanmıştır. Bu durum Türkiye-AB arasında bir kültür çatışmasına neden olmuş, Türkiye'nin Avrupalılık kimliği ile bağdaşıp bağdaşmadığı böylece sorgulanmaya başlamıştır.

- **AET döneminde yürütülen diplomatik ilişkilerin** kritik bir önemi bulunmaktadır. Öncelikle hem Yunanistan, hem de Türkiye'nin 1959 yılındaki **AET başvuruları** olmuş her iki ülke de ortaklık statüsü adayı olarak değerlendirilmişlerdir. Yunanistan ile 1-2 Mart 1960 tarihlerinde Türkiye'den önce müzakereye başlanmıştır. Türkiye başvurusunun ardından AET'ye memorandumlar vererek, resmi müzakerelere çağırılmış ve amacının

GB'yi gerçekleştirmek olduğunu bu süreçte tekrarlamıştır. AET ile Türkiye arasında 1959-1963 yıllarında yürütülen diplomaside, Batı Almanya hariç başta Fransa olmak üzere İtalya ve AET'ye üye diğer devletler, ekonomisinin zayıf olduğunu ve Avrupa Toplumu olmadığını ileri sürerek Türkiye'yi ortak üyeliğe kabul etmek istememişlerdir. Böyle bir ortamda Türkiye ile AB arasındaki ilişki, hukuki temelini oluşturan **Ankara Antlaşması ile 1963 yılında** atılmıştır. Ankara Antlaşması'nda dikkati çeken önemli hususlar vardır: Örneğin Yunanistan'la yapılan Atina Antlaşması yürürlüğe girer girmez bir gümrük birliği rejimi kurulmasını öngörürken, Türkiye ile bir gümrük birliğinin derhal kurulması ise uygun bulunmamıştır. Bir diğer önemli nokta ise Ankara Antlaşması'nın hiçbir yerinde Antlaşmanın sona ermesine ilişkin bir hükmün bulunmamasıdır. Dolayısıyla, Antlaşma devletler hukukunun öngördüğü nedenler dışında sona erdirilemez. Bu dönemde antlaşmanın içeriği ve teknik detaylarından çok siyasal anlamı üzerinde durulduğunu ve bunun Batı ile bütünleşme konusunda atılmış çok önemli bir adım olarak anlaşıldığını görüyoruz. Antlaşma TBMM'deki görüşmeler sırasında oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilmiş olsa da siyasi partiler dışındaki kesimlerin konu ile ilgili görüşleri tam olarak ortaya konulamamıştır. Antlaşmanın kabulündeki en önemli faktörlerin ise AET ile ilişkilerin her aşamasında ön plana çıkan Batılılaşma söylemi ve dış siyasette ise Yunanistan ile olan kritik ilişkiler olarak özetlenebilir.

AET döneminin en önemli bir diğer hukuki belgesi ise 1970 yılında kabul edilen ve 1973'te yürürlüğe giren; GB esasına dayandırılmış bulunan **Katma Protokol'dür**. Belgenin ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği Ankara Antlaşması ile paralellik göstermekte ve Ankara Antlaşması'nın ekini oluşturmaktadır. Bu dönemde Avrupa ülkelerini tarım ürünlerindeki avantajlarının azaldığını, sanayi ürünlerinin yükümlülüklerinin ise artmasından yakındıklarını görüyoruz. Protokol'ün tekstil ürünlerine getirdiği kısıtlılıklar ve özellikle de 1976'dan sonra kademeli olarak gerçekleşmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı uygulamasının gerçekleşmemesi gibi nedenlerle Türkiye'nin zararına bazı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Türkiye

yaşanan petrol krizleri sonrasında döviz açığının artması nedeniyle 1977'de AT'ye yükümlülüklerini 5 yıllığına tek taraflı olarak dondurmıştır. İşte bu tarihten itibaren Türkiye'nin Avrupa önünde sahip olduğu öncelik kaybolmaya başlamıştır.

Türkiye içinde bulunduğu siyasi ortamın da elverişliliğini fırsat bilerek 1986 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'ni toplayarak AET ile olan ilişkilerini normalleştirme yoluna gitmiştir. Hemen akabinde de dönemin hükümeti 14 Nisan 1987 tarihinde **AET'ye tam üyelik başvurusu** yapmıştır. AET Komisyonu başvuruyu uzun süre cevapsız bırakmıştır. 1989 tarihinde Topluluğun kendi içinde gerçekleştireceği iç pazar hazırlıkları olduğu gerekçesiyle Türkiye'nin tam üyelik başvurusu olumsuz cevaplanmıştır ama ret cevabı da gelmemiştir. Komisyon'un görüşü; nüfusun büyüklüğü ve artış hızı, gelişmişlik düzeyi, insan hakları ve demokrasi, Yunanistan'la sorunlu ilişkiler ve Kıbrıs meselesi, yapılacak yardım ve sağlanacak fonların büyüklüğünden duyulan endişe vb. olmak üzere Türkiye'nin adaylığına engel teşkil eden gerekçeler olmak üzere daha sonraki süreçlerde de hazırlanan belge ve raporlarda sıklıkla gündeme gelecek olan gerekçeleri gündeme getirmiştir. Burada önemle üzerinde durulması gereken bir husus da ilişkilerin tekrar canlanması için Türkiye'nin her girişiminin Yunanistan tarafından reddidir. Türkiye'nin sunduğu paketi Yunanistan veto etmiş ve AT Konseyi tarafından bu gerekçeyle geri çevrilmiştir. Böylece AET ile Türkiye arasındaki ilişkileri iyileştirmek için Ankara Antlaşması'nda öngörülen GB dışında bir seçenek de bırakılmamıştır.

AB ile Türkiye ortaklığını kuran 1963 Ankara Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi **GB, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.** Hukuki olarak, bu, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı bir Ortaklık Konseyi Kararı'nın (Gümrük Birliği Kararı, 1995) sonucudur. Karara giden yolda 80'lerde Türkiye ile AET ilişkilerinin donma noktasına gelmiş olması ve 90'ların başından itibaren ise tekrar canlanması için yürütülen diplomasinin doğurduğu sonuçlar yatmaktadır. Örneğin 1993 yılında Türkiye - AT- GB Yönlendirme Komitesi

oluşturularak söz konusu Komitede hazırlanan Ortaklık Konseyi Karar Taslağı'nı hazırlanmış ve 1995 tarihli 36. Ortaklık Konseyi'nde onaylamıştır. Fakat bu karar beraberinde Türkiye için kesin bir üyelik tarihi getirmemiş, buna karşılık Kıbrıs sorununun bir an önce çözülmesi gereği vurgulanmıştır. Aslında AB tarafı, GB'yi, sadece ortaklık ilişkisinin içerisinde sadece bir yönüyle katedilen bir mesafe olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin üyeliği için tek başına sonuç almaya yeterli bir aşama olarak görmemiştir. Türkiye ise AP'nin sert eleştirilerine görmezlikten gelerek, özellikle de Ankara'da GB kararının yarattığı olumlu hava neticesinde büyük sanayi ürünlerinde gerçekleştirilen gümrük birliğini AB'ye üyelik yolunda bir araç olarak kullanmayı hedefleyen bir politika izlemiştir. Ne var ki 1997 yılına gelindiğinde AB Türkiye'yi bir sonraki genişleme sürecine dahil edilecek ülkeler listesinin dışında tutmuştur. Tam üye yapılmaksızın GB'ye giren ilk ve tek ülke olan Türkiye yalnız AT ürünlerine karşı gümrükleri indirmekle kalmamış, aynı zamanda, kendi gıyabında, AB'nin belirlediği dış ticaret politikalarına uymak zorunda kalmıştır. Türkiye üçüncü ülkelerle yapılan ticaret antlaşmalarında söz sahibi olamadığı gibi zararına olan pek çok AB politikasının da uygulama yükümlülüğü altındadır. GB'nin Türkiye üzerinde yarattığı haksız rekabetin bir sonucu olarak yıllar içerisinde dış ticaret açığının giderek arttığı ve ticaret yaratıcı etkinin ise bir pozitiflik yaratmaktan uzak olduğu görülmüştür. GB'ye girilmesiyle yıllar içinde beklenen gelişim tahmin edilen şekilde gerçekleşmemiştir.

4.3. AB DÖNEMİNE İLİŞKİN BULGULAR

1992 yılında Avrupa Birliği Antlaşması'nın imzalanması ile (Maastricht Antlaşması) başlayan süreçte **AB ile ilişkiler** özellikle de **GB sonrasında**; uluslararası sistemdeki siyasi ortam, Türkiye'nin iç ve dış politika ortamı, son olarak da Türkiye ile AB arasında dönem süresince 2012 yılına kadar yürütülen diplomasinin somut çıktıları bakımından incelenerek üç aşamalı olarak aşağıdaki gibi bulgulanmıştır:

- Soğuk Savaş sonrasında **uluslararası sisteme bakıldığında** iki kutuplu düzenin son bulması, topyekun bir paradigma değişimine yol açmıştır. Huntington'un ünlü Medeniyetler Çatışması tezi, Doğu ve Batı blokları arasındaki karşıtlığın yerini Batı ve İslam uygarlıklarının aldığı/alacağı savını ileri sürmekteydi. Nitekim Sovyet ve Komünist sistemin yıkılışı gibi siyasi olayların etkisiyle Doğu ve Orta Avrupa'da, Orta Asya ve Kafkaslar'da, Balkanlar ve Baltık'ta yeni devletler ortaya çıkmış, Orta Doğu'da ise Körfez Savaşı yaşanmıştır.

Berlin Duvarı yıkılarak Doğu ve Batı Almanya birleşmiş, ayrıca AB genişlemesi ve odağı yön değiştirerek eski Doğu Bloğu ülkelerine yönelmiştir. Bu süreçte 1995, 2004 ve 2007 tarihlerinde üç farklı genişleme dalgasını yaşayan AB'nin kendi içindeki bu hızlı değişimi ve gelişimi esasında Kopenhag Kriterleri'nin kabul edilmesi üzerine daha da hız kazanmıştır.

1992 tarihinde Maastricht Antlaşması yürürlüğe sokulmuştur. Bu antlaşma ilk kez AB terimini kullanmış ve üç sütun adını verdiği uygulama alanlarını başlatmıştır. Ayrıca 2002 yılında Birlik yeni bir ekonomik düzenleme ile Avro bölgesi ülkelerini kapsayan yeni bir iktisadi görünüme bürünmüştür.

2003 yılında Irak Savaşı, son yıllarda ise 2010 yılından itibaren Arap dünyasında baş gösteren protestolar, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalar büyük bir değişim dalgası yaratmış ve son olarak da 2012 yılında patlak veren Suriye'deki savaş özellikle de Orta Doğu'daki yakın geleceği şekillendiren önemli siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur/doğurmaktadır.

- **Türkiye'nin iç siyasi iklimine bakıldığında** en önemli etkinin GB Antlaşması'ndan kaynaklandığı görülmektedir. GB sonrasına baktığımızda Türkiye'nin GB ve üçüncü ülkelere AB penceresinden bakma zorunluluğu dış

ticaret açığına neden olmuş, haksız rekabet düzeni iç piyasayı sarsmıştır. Ayrıca 1990'lardan sonra AB'nin Türkiye ile ilgili tartışma ve stratejilerinde kültür, tarih ve din boyutu hemen hemen her zaman var olmakla birlikte bu dönemde yoğunluğunu arttırdığı, AB içinde her ne olursa olsun Türkiye'nin genişleme projesinin dışında kalmasını arzu edenlerin sıkça referans verdiği bir alan haline gelmiştir.

Bu genel trende karşılık 1991-2003 tarihleri Türkiye'nin iç siyaseti ise koalisyon hükümetleri dönemini yaşayarak 9 ayrı hükümetin iktidarına sahne olmuştur. Böylesi bir istikrarsızlık döneminde meydana gelen önemli siyasi olaylardan bazıları; örneğin 1996 yılında Kardak Krizi ve Susurluk Kazası olurken Türk siyasi tarihinde büyük bir önemi bulunan 1997 yılındaki 28 Şubat darbesine sahne olmuştur. 28 Şubat süreci içeride AB'nin başta Kürt sorunu olmak üzere Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı desteklemesi, dış politik arenada ise Türkiye'nin ABD ve İsrail ile yakınlaşması durumunu yaratmıştır.

28 Şubat ayrıca Siyasal İslam'ın yükselişe geçmesine zemin hazırlayan en önemli olaylardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemi hazırlayan bazı toplumsal hareketler dikkati çekmektedir: Bir yandan köyden kente yoğun bir göç hareketi izlenirken üniversitelerde türban tartışması ve laiklik tartışmaları alevlenmiştir. Paralel olarak ise özellikle de Almanya'ya olan eski göçlerin sonucunda Almanya ile ilişkiler farklı bir boyut kazanarak, tam üyelikle gelecek Türk işçi göçü tehlikesi karşısında Almanya Türkiye'nin üyeliğine karşıt bir söylem geliştirmiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bu zorlu koalisyonlar döneminde iç siyaset ile izlenen dış siyasete endeksli olması hiç de şaşırtıcı olmamaktadır. Aynı yıllarda AB ile ilişkilerde önemli gelişmeler vuku bulmuştur. Örneğin 1997'de üyeliğe giden mekanizmayı ortaya koyan Gündem 2000 adlı rapor Güneydoğu, Kıbrıs, demokrasi ve insan hakları konulardaki eksiklikler çerçevesinde daha sonra Lüksemburg Zirvesi'nde (1999) de gerçekleştiği

gibi; 10 Orta-Doğu Avrupa ülkesini ve GKRY'ni kapsama alırken Türkiye'yi genişleme sürecinin dışında bırakmıştır.

1997'de Lüksemburg Zirvesi'nden 1999 yılı Helsinki Zirvesi'ne kadar Türkiye-AB ilişkileri yeniden tanımlanmış, ayrıca PKK terör örgütü lideri Öcalan yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. 1999 yılına gelindiğinde bu yıl yapılan Helsinki Zirvesi'nde AB'nin geleceğini çok yakından ilgilendiren genişleme konusunda tarihi kararların alınmış olduğu ve Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmış olduğu görülmektedir. Fakat bu Zirve'nin sonuçlarına bakıldığında Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözümü konusu sonuçsuz kalmış, buna karşılık GKRY'nin Kıbrıs adına AB'ye üyeliğinin yolu açılmıştır. Nitekim 2000 yıllarda ise AKP, 2001 krizi ile ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kaos ortamında, mevcut siyasi partilerin büyük oranda oy kaybetmesinin yarattığı belirsizlik ortamının da etkisiyle 2002 yılında iktidara gelmiştir. Akabinde Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi yapılmış ve Sonuç Bildirgesi'nde Komisyon ilerleme raporu ve tavsiyesi doğrultusunda Aralık 2004'te yapılacak Avrupa Konseyi Toplantısı'ndan Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı kararı çıkması halinde müzakerelerin başlatılacağını belirtmiştir.

Burada Annan Planı kapsamında Kıbrıs konusunun yoğun olarak gündemde tartışıldığı belirtilmelidir. Planın rafa kaldırılması ve yaşanan gelişmeler ile referandum sonuçları, sorunun çözümsüzlüğünde tarafların etkisini görmek bakımından önemli olmuştur: GKRY'nin isteksizliği açık bir biçimde dünya kamuoyunun önünde gözler önüne serilmiştir. AKP'nin ilk döneminde AB'ne adaylık statüsünün alınmasıyla 2005'te müzakerelerin başlamış olması ilişkileri yoğunlaştıran önemli bir gelişme olmuştur. Fakat aynı zamanda 2005 tarihinden itibaren meşruiyet ya da liberallerin desteği gibi konularda kendisini çok daha güçlü hissederek reform hızını kesen AKP, bürokrasi kurumlarına yerleştikçe statükonun savunucusu olmaya başlamakla eleştirilir hale gelmiştir.

Bu dönemde AB konusundaki yavaşlamanın başlıca nedenleri; başta Kıbrıs sorunu ve GKRY'nin tek başına AB üyeliği ile birlikte GKRY bandıralı gemilerin Türk limanlarına girememesi üzerine GB'yi ilgilendiren müzakere başlıklarından sekizinin sorun çözümlene kadar açılmayacağı olgusu ve Avrupa tarafında ise son dönemde (özellikle de Almaya ve Fransa'da) yükselen sağ siyaset olarak sıralanarak özetlenebilir.

AKP genel olarak **dış siyasetine bakıldığında ise**; AKP Türkiye'nin etkin olacağı kimliği bölgeye göre değiştirmekte pragmatist bir çok boyutluluğu önermektedir. AKP'nin dış politika anlayışı değerler ve çıkarları uzlaştırmaya, bir araya getirmeye çalışan bir anlayış olarak değerlendirilirken, dış politikada öne çıkan konular ise öncelikli olarak AB ile entegrasyon ve müzakere sürecinde ise iktisadi, sosyal ve siyasal bütünleşme; özellikle de Kuzey Irak ve Kürt Devleti'nin kurulması konusunda ABD ve Türkiye-ABD ilişkilerinin İsrail ile olan ilişkisi gibi konular ön plana çıkmaktadır.

AKP döneminin Kıbrıs politikası diğer dönemlere göre köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. AB ile entegrasyon sürecinde yapılan müzakerelerin payı büyüktür. AKP Kıbrıs konusunda daha uzlaşıcı, işbirliğine yatkın bir diplomasi tercih etmekte, çözüm konusunda attığı radikal adımlarla, örneğin Annan Planı'nı büyük oranda destekleme gibi, Yunanistan'ın tam tersi bir tavır sergilemektedir. Birlik üyesi Yunanistan ile yaşanan sorunlar karşısında uluslararası kamuoyunda yalnız kalan Türkiye GKRY'nin de birliğe üyeliğinin ardından sorunların çözümü konusunda yanlı politikalar karşısında tamamen yalnız bırakılmıştır.

Son olarak denebilir ki AKP'nin Kıbrıs sorununa yönelik politikasının başarısızdır; öyle ki bu durum AB ile karşılıklı ilişkilerin 2012'de GKRY'nin AB dönem başkanlığı süresince donma noktasına gelmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca AKP'nin uyguladığı iktisat politikasının sonucunda ise giderek

kamusal alanı küçülttüğünü, devletin sosyal ödevlerini ortadan kaldırarak bütün faaliyetlerinin özel piyasaya devrettiğini ve tarım ile büyük kentlerdeki varoşların da serbest piyasanın bağlı birer değişkeni haline geldiğini de söylemek mümkündür.

- AB dönemi ilişkilerde Türkiye'nin izlediği **diplomatik süreçlerin** temelinde AET dönemi ortaklık anlaşması imzalanması için başvurunun yapıldığı yıllardaki mevcut siyasal nedenler arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. AET döneminde olduğu gibi AB döneminde de Türkiye Avrupa entegrasyon hareketine katılmayı Batılılaşma ve çağdaşlaşma projesinin bir parçası olarak görmüş ve öyle yorumlamıştır. 1950'den 1980'lere kadar askeri darbelerle sekteye uğrayan demokratik rejimin güvencesi olarak görünen AB üyeliği ülkedeki siyasi istikrarın sağlanması için gerekli görülmekteydi. İkinci bir neden olarak ise Yunanistan'ın değişmeyen durumu sayılabilir. Özellikle de 1981 yılındaki tam üyeliğinin ardından karar mekanizmalarındaki söz hakkı nedeni ile Türkiye'nin önüne geçen Yunanistan, Türk-Yunan sorunlarını AB çatısında ve elbette ki kendi perspektifini dayatarak çözme yolunu benimsemiştir.

AB dönemi ilişkilerde diplomatik temasların adaylık konusuyla ilgili olarak sonuç verdiği görülmektedir. Değişen konjonktürün de etkisiyle ilişkilerde olumlu yönde gelişmeler sağlanmaya başlanmış, 13 Ekim 1999'da yayınlanan İlerleme Raporu ve 11 Aralık 1999'da açıklanan Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesi'nde Türkiye'nin diğer adaylarla eşit şartlarda AB'ye aday ülke olmasının yolu açılmıştır.

İlerleyen dönemde 2004'te yapılan Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005'de başlaması kararı alınırken, Türkiye'den müzakereler başlamadan önce AB'ye yeni katılan GKRY dahil 10 üye ile Ankara Anlaşması'nın uyarlamasına yönelik protokolü imzalaması istenmiştir. Türkiye söz konusu protokolü 9 Temmuz 2005 tarihinde imzalamış ve yayınladığı bir bildirge ile atılan imzanın tanıma anlamına

gelmediğini duyurmuştur. Bu duyuruya rağmen GKRY, Türkiye'nin Kıbrıs'ın tek temsilcisi olarak kendisini tanıması yönünde önemli bir aşama kaydetmiştir.

5. BÖLÜM: TÜRKİYE VE AB İLİŞKİLERİNE SİYASİ YAKLAŞIMLAR

1990 sonrası, soğuk savaşın sona ermesi ile AB'nin küresel anlamda kendisini nasıl tanımlayacağı konusundaki soruların ve bu alanda yapılan çalışmaların sayısını arttırmıştır. AB'nin kendisini nasıl tanımlayacağı ve dolayısıyla kendine nasıl bir yol çizeceği konusu bir bakıma onun iç ve dış siyasetine etki edecek unsurları da içinde barındırmaktadır (Dağcı, 2008: 466).

Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinin AB'ye yönelmesi karşısında, daha önce de işaret edildiği gibi, kesinlikle AB'nin öncelikleri değişmiştir. AB öncelikle (yine Hıristiyan olan) bu ülkeleri yeniden komünizme dönmelerini engellemek gibi “politik” nedenlerle tam üye olarak kabul etmeyi, böylece onların geleceğini teminat altına almayı Türkiye'nin tam üye yapılmasına karşı tercih etmiş ve öncelik vermiştir (Bac, 2001).

AB aşamalı olarak “yapısal bir dış politika” geliştirmiştir; AB'nin dünyadaki diğer bölgelerle sahip olduğu ortaklıklar ve stratejiler üzerine bina edilmekte ve bu bölgelerde uzun dönemli yapısal değişimler gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (Dağcı, 2008: 447). AB dış politikası ile ticaret, genişleme, ekonomik ve insani yardım politikaları arasında bir bağ mevcuttur. AB dış politikası sadece hükümetler arası olarak nitelendirilemez, bu eksik bir tanım olur. Ortak dış ve güvenlik politikası olmanın ötesinde AB dış politikası politik, ekonomik, insani ve askeri olmak üzere farklı boyutları ile AB dışişlerinin tümünü kapsar.

AB'nin kendi dış politikası aynı zamanda komşuluk ve genişleme ile ilgili stratejisini de gündeme getirmektedir. Yanı sıra Türkiye'nin de Birliğe üyelik bağlamında yürüttüğü dış politika ile ilişkiler de üyelik sürecine yön veren en önemli faktörlerdendir. AB ve Türkiye ilişkilerine siyasi yaklaşımlar da bu kesişim alanında yer almaktadır.

2005'te üyelik müzakereleri sürecine başlanmasının ardından, Türkiye ile AB ilişkileri açısından birçok olumlu gelişmenin meydana geldiği bir dönem olmuş ve

Türkiye'de üyelik hedefinin gerektirdiği koşulları yerine getirmek amacıyla bir dizi reform paketi hazırlanmıştır.

Hatırlanmalıdır ki aynı dönemde ilk olarak Ecevit hükümeti, ardından da Gül ve Erdoğan hükümetleri tarafından ülkenin iç ve dış politikasında bir dizi değişime işaret eden gelişmeler meydana gelmiştir. Zaman zaman bu çabalar bazı hassas konulara ciddi yaklaşımlar içermiştir. Bu dönemde meydana gelen en önemli gelişmeler arasında Türkiye'nin dış politika önceliklerinin yeniden değerlendirilmesi ve Yunanistan'la ilişkiler ile Kıbrıs Sorunu gibi uzun yıllardır süregelen sorunları çözme çabaları yer almaktadır (Akşit ve Diğerleri, 2009: 4).

Kuşkusuz ki Türkiye'nin adaylığı konusundaki tartışmalar başlı başına bir inceleme konusudur ve dikkatle tüm sürecin yeniden gözden geçirilmesini, detayları ile incelenmesini gerektirmektedir. Yine de çalışmanın bu bölümünde son dönem siyasi yaklaşımların geline nokta genel hatlarının verilmesinin, temel tartışma konularını tanıtmak bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir. Böylece araştırmanın ikinci sorusu - "Türkiye'nin AB'ye adaylığı konusunda yapılan güncel (olumlu ve olumsuz) tartışmalar nelerdir?" - çerçevesinde elde edilen bulgular bu bölümde verilmektedir.

5.1. AB ÜLKELERİNİN TÜRKİYE'NİN ADAYLIĞINA İLİŞKİN TUTUMLARI

5.1.1. TÜRKİYE'NİN ADAYLIĞI KONUSUNDA YAPILAN TARTIŞMALAR

Genelde AB'nin Türkiye politikasını Almanya, Fransa ve İngiltere yönetir ve yönlendirir. İngiltere bu yönetimde, ABD'nin tutumunu (ve mesajlarını) büyük ölçüde yansıtır. Türkiye söz konusu olduğunda Washington-Londra dayanışması, Berlin-Paris dayanışmasından daha baskındır ve yeni küresel yapılanmanın stratejik ortakları konumundadırlar. Buna karşılık, Almanya, Fransa ve İngiltere AB'nin Türkiye politikasını yönlendirirken aralarında özde bir fark bulunmadığı söylenebilir.

Manisalı (11 Ocak, 2010) yukarıdaki çözümlemeyi yaparak bu ülkeler arasındaki farkın biçimsel, diplomatik ve halka ilişkiler alanlarında görüldüğünü söylemektedir. Bu nedenle: "İngiltere AB üyeliğimize tam destek verirken Almanya ve Fransa özel statüde ısrar ediyor" gibi manşetler sık sık Türk medyasında da yer almaktadır.

Manisalı (23 Ocak, 2009), 1988 yılında, İngiltere'den Geoffrey Lewis, Phillip Robins, William Hale ve Andrew Mango; Almanya'dan Werner Gumpel ve Udo Steinbach; Fransa'dan Elizabeth Picard gibi önemli Türkolog ve Oryantalistlerin katıldığı 'Türkiye'nin Avrupa'daki Yeri' konferansında ittifak halinde olduklarını ve Türkiye'nin Avrupa'dan çok farklı bir kimliğe sahip olduğu bu nedenle de AB'nin içinde yer almayacağı konusunda uzlaştıklarını aktarmaktadır.

Kuşkusuz ki AB ülkelerinin Türkiye'nin adaylığı karşısındaki tutumları da AB'nin kendi dinamikleri çerçevesinde değişerek süreç içerisinde farklılaşmıştır. Ancak müzakerelerin başlamasından kısa bir süre sonra AB tarafında bu iddialara Türkiye'nin tam üyeliğine alternatiflerden yana söylemler de eklenmiştir. Bu durum önce Almanya'da, sonra da Fransa'da iktidar değişimlerinde yansımaları bulmuştur. Kasım 2005'te Almanya'da iktidara gelen Şansölye Angela Merkel Türkiye için tam üyelikten ziyade imtiyazlı bir ortaklığın önde gelen savunucuları arasında yer almıştır.

Bu yaklaşım Mayıs 2007'de Fransa'da Cumhurbaşkanı seçilen Nicolas Sarkozy tarafından da önce seçim kampanyası sırasında, sonra da Cumhurbaşkanlığı görevinde sergilenmiştir. Türkiye'nin üyeliğine sert bir biçimde karşı çıkan Sarkozy'nin seçilmesi Fransa'nın Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine resmi bakışı konusunda bir dönüm noktası teşkil etmekte ve bunu Türkiye'de tam üyeliğe bir alternatif olarak algılanan Akdeniz Birliği önerisi izlemektedir (Akşit ve Diğerleri, 2009: 4; Gencer, 2011: 10).

Gencer (2011) konuya ilişkin kapsamlı çözümlemesinde, Türkiye'nin adaylığı konusunda aşağıdaki faktörlerin ön plana çıktığı görüşündedir:

- Almanya'daki Türk işçi ve göçmenlerin bir kısmının Almanya'ya uyum sağlayamamaları ve kendi içlerine kapanık yaşamaları özellikle Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda, yine özellikle Almanya'da duyulan şüpheleri arttırmıştır.
- Türkiye nüfusu çok büyük olan bir ülkedir; dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği gerçekleştiğinde, AP başta olmak üzere, tüm AB organlarında ve alınacak tüm kararlarda Türkiye büyük bir ağırlığa sahip olacaktır. Türkiye'nin toplam nüfusu, 2004 yılında tam üyeliğe kabul edilen 10 Doğu Avrupa ve Balkan ülkesinin nüfuslarının toplamının çok az daha altındadır. Bu durumda, Türkiye'nin tam üyeliği ile bölgesel kalkınma fonları, tarım sübvansiyonları payları, vb. büyük değişmelere uğrayacaktır.
- AB, yine yüksek nüfusu dolayısıyla, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği gerçekleştiğinde, Türkiye'den gelecek olan işçi ve işgücü akımından çekinmektedir. Gerçi, yaşlanan Avrupa nüfusunun genç çalışanlara ve kimsenin yapmak istemediği işleri yaptırmaya ihtiyacı vardır; fakat bunu Türkiye'den karşılamayı, yukarıda da belirtilen sebepler dolayısıyla pek tercih etmemektedir.
- Kıbrıs meselesinde kesin bir sonuca varılamaması, AB ülkelerince daha çok Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin uzlaşmaz bir tutumu olarak kabul edilmekte, Türkiye'den bu konuda tavır değişikliği beklenmektedir.
- Türkiye kendi içinde, PKK terörü ve Kürt sorunu, irtica gibi tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesi, bu sorunları ağır biçimde AB'ye taşıyacaktır. Bu durum endişelere neden olmaktadır.
- AKP döneminde Türkiye'nin belirgin bir şekilde Müslümanlığa yönelmesi, birçok AB'li ve ABD'li tarafından "ılımlı İslam" olarak kabul görürken bir kısım AB'lileri ise Türkiye'nin geleceği konusunda kuşkulandırmaktadır.
- Avrupa'da ise Hristiyanlık eski yıllara kıyasla daha ağır basmaktadır. Bu da, Türkiye ile Avrupa arasındaki din farkının önemli bir etken olarak ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Bu etkiyle birçok AB'liler, özellikle muhafazakâr

partiler, Türk halkının çoğunluğunun Müslüman olmasından ve İslam kültür ve zihniyetinin ise farklı olduğu noktasından hareketle endişe duymaktadır.

Yukarıda ortaya konan argümanlara ek olarak yaygın bir biçimde AB'nin geliştirdiği söylemde bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Bir yandan AB ülkeleri ve Türkiye'nin farklı tarihsel deneyimlerden gelmelerine rağmen 20. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan ülkelerin gelişiminin Türkiye'nin kimliği ile AB'ninkinin uzlaşmaz olmadığına kanıtı olarak görülmektedir. Öte taraftan AB Avrupalılaşıma projesinin bir ürünü olduğundan Türkiye'nin üyeliğinin ancak kendi kimliğindeki ciddi bir değişimi/dönüşümü de gerekli kıldığı yönünde genel bir algı da söz konusudur. İşte tam bu noktada AB'nin resmi söyleminden de izlenebileceği gibi AB Türkiye'nin kültürel kimliğinden çok Kemalizm'e savaş açmış durumdadır. Bu durum Türkiye'nin AB üyeliği sürecini içinden çıkılamaz bir paradoksa sürüklemektedir. Bu konuda Prof. Dr. Erol Manisalı (2007; 2007a:255-73) yaptığı kapsamlı çözümlemelerinde benzer biçimde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) bu nedenle, özellikle de AKP hükümeti politikaları kapsamında yıpratılmaya çalışıldığını, hem Güneydoğu'da hem de Kıbrıs'ta böylece orduya Brüksel üzerinden baskı yapıldığı görüşünü ileri sürmektedir. Hatta AB temsilcilerinin yanı sıra AB'ye gidişte Türkiye'nin önündeki engelin TSK olduğu görüşünü ABD de bölgedeki kendi çıkarları bakımından desteklemektedir.

AB üyesi ülkeler bazında bakıldığında Fransa, Almanya ve Avusturya'nın da Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşıt bir tutum sergilediği görülmektedir. AB'de merkez sol kanadın görüşleri ise uzun vadede daha tutarlı olduğu söylenebilir. Merkez sol gruba göre, Türkiye, çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen, demokrasi, insan hakları, azınlık hakları, hukuk devleti olmak konularında AB kıstaslarını tam olarak uygulamaya başladığı takdirde AB'ye tam üyeliğe alınabileceği görüşü hâkimdir. Liberaller ve özellikle Yeşiller de Sosyal Demokratların bu görüşünü paylaşmaktadırlar (Gencer, 2011).

Yunanistan'ın ise çeşitli hükümetler döneminde tavrında yumuşama ya da değişiklikler olsa da, özellikle de Kıbrıs sorunu temelinde Türkiye'nin tam üyeliğine her dönemde ve her platformda karşı çıkmaktadır.

Yukarıda verilen özet çerçevede Türkiye'nin üyeliği karşısında ileri sürülen iktisadi, kültürel ve/veya siyasal engellerden ülkeler bazında ortaya çıkan tabloya bakmak gerektiği anlaşılmaktadır. İlk olarak Fransız vatandaşlarının çoğunluğunun Türkiye'nin üyeliğine karşı olduklarını hatırlamakta fayda vardır. Periyodik olarak yapılan kamuoyu araştırmalarında ortaya çıkan tabloda Fransa'da çoğunluğun Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıktığını tescillemiştir. Monceau (2009:14) konuyla ilgili yapmış olduğu kapsamlı araştırmasında Türkiye-Avrupa ilişkilerinin siyasi, iktisadi, kültürel ve göçle ilişkili boyutlarını analiz ederek Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki Fransız bakış açısının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını saptamıştır. 2006 güz döneminde iktisadi ve siyasi koşulların, özellikle de insan hakları meselesine ilişkin olanların, üyelik şartlarına konmasına ankete yanıt veren Fransızların büyük bir çoğunluğu destek vermiştir. Üyeliğin Türkiye'den göçü teşvik eder bir rol oynayabileceği endişeleri de Fransızlar arasında yaygındır. Son olarak Türkiye'nin kültürel boyutuyla, yani ne kadar Avrupalı olduğu/olabileceği konusundaki tartışmalarda sıklıkla duyulan kültürel uyumsuzluk savı da Fransızların başlıca endişeleri arasında yer almaktadır.

Bir diğer örnek ise Almanya ile ilgili olarak verilebilir. Bu konuda Böttger ve Maggi (2009), medya, hükümet, muhalefet ve sivil toplu kuruluşlarının Türkiye'nin AB üyeliği konusunda farklı görüşlere sahip bulunduklarını ve bu durumun karmaşık ve kararsız bir tablo sergilediğini aktarmaktadırlar. Olumsuz yönde beliren görüşlerin ilki kimlik sorunu olarak belirginleşmektedir. Bir yanda Hristiyan AB karşısında Müslüman Türkiye arasındaki ilişkinin Medeniyetler Çatışması kapsamında değerlendirilebileceği argümanı dile getirilmekte, diğer yanda ise insancıl bakış açısı hem referans noktası teşkil etmekte, hem de savunulmaktadır. İkinci konu ise kurumsal ve bürokratik engeller olarak değerlendirilmektedir. Türk siyasi sisteminin AB kriterlerine uyumlaşmasında karşılaşılan güçlükler bu anlamda referans gösterilmektedir. Son olarak ise stratejik jeopolitik yorumda da iki ayrı görüş olduğu

gözlenmektedir. İlki Irak, İran ve Afganistan'daki sorunların Türkiye üzerinden AB'ye yakınlaşacağı konusundaki endişeye dayanırken bunun karşısında tam tersine Türkiye'ni üyeliğini bu ihtilafta bir tampon hatta köprü olarak yorumlayan görüş yer almaktadır.

Almanya ve Fransa'nın yanı sıra Avusturya Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin en kararlı muhalifleri arasında sayılabilir. Konu, ülkede ateşli tartışmalara sahne olmaktadır. Türkiye'nin üyeliği konusunda Avusturya'daki söylem Türkiye'nin Avrupalı olmamasından hareketle ortaya konan kültürel tartışmaların güçlü etkisi altındadır. Yine de bu söylemin daha yakından incelenmesi ile konunun Türkiye ile ilgili olmaktan ziyade gittikçe büyüyen göçmen topluluğunun bütünleşmesi gibi halen çözüme kavuşmamış iç meseleler ekseninde tartışıldığı ortaya çıkmaktadır (Günay, 2009: 97, Ayata, 2007). Avusturya'da yükselen aşırı sağ partilerin de etkisiyle yürütülen kampanyalarında Türkiye'yi ve Avusturya'daki en büyük Müslüman göçmen topluluğu olan Türkleri Hristiyan ve Avrupa medeniyeti ile eş sayılan Avusturya kültürüne önemli bir tehdit ve İslam'ın temsilcileri olarak lanse etmiştir (Günay, 2009: 100-101). Avusturya'nın Türkiye karşısında takındığı bu olumsuz tavır karşısında özellikle de son yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacminde artış olduğu gözlenmektedir.

Son olarak Türkiye'nin üyeliği karşısında yer alan ve açık söylemleri ile bilinen Yunanistan'dan söz etmek yerinde olacaktır. Araştırmamızın tarihsel perspektifi ve yaptığı analizde de izlenebileceği gibi Yunanistan, hem olumlu hem de olumsuz anlamıyla Türkiye'nin AB üyeliğindeki kilit ülke konumundadır. Yunanistan'da siyasi elitler, 1999 Helsinki Zirvesi'nde Yunan diplomasisinin önemli başarısının ardından Kotsairos (2009), Türkiye'nin Avrupa ailesine katılımı ihtimalini tutarlı bir biçimde desteklemiş olduğunu aktarmaktadır.

Öte yandan, Yunan medyası ve kamuoyu AB'nin genişleme siyasetini genel olarak desteklemekle birlikte, bu ihtimal karşısında biraz daha soğuk bir tavır sergilemektedir. Belirtmek gerekir ki Yunanistan 2000'li yıllarda Türkiye ile ilgili politikasını güncellemiş ve büyük değişimlere sahne olmuştur. Önceleri Ege denizi

ve buradaki anlaşmazlığın getirdiği gerginlikle güvenlik eksenli bir politika güden Yunanistan son yıllarda kendi sorunlarının AB nezdinde çözümüne başvurma siyaseti gütmekte ve çıkarlarını bu açıdan savunmaktadır. Başka bir deyişle Yunanistan Türkiye'nin AB ile yakınlaşmasının kendi çıkarları açısından daha faydalı olacağı sonucuna varmıştır (Manisalı, 2006, 2007). Daha da önemlisi, Helsinki Zirvesi Yunan diplomasisi açısından büyük kazanımlar getirmiştir. Bunlardan ilki Kıbrıs'ın AB'ye siyasi problemin çözülmesi ön koşulu olmaksızın girmesini sağlamış ve ikincisi ise, iki komşu arasındaki her türlü ikili sorunun Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözümünü ön plana çıkarmıştır.

Yunanistan'da Türkiye'nin üyeliği kamuoyunda; Türkiye'nin AB üyeliğinin bir fayda sağlamayacağı, üyelik kriterlerini taşımadığı ve özellikle de tarihsel nedenlerden ötürü Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olamayacağı gibi tezler çerçevesinde şekillenmektedir (Kotsairos, 2009: 82).

Buradan da anlaşılabileceği gibi Yunanistan'da Türkiye ilişkilerini yöneten siyasi elitler ile medyanın da içinde bulunduğu kamuoyu ve geniş halk kesimleri arasında karşıt bir söylem olduğu gözlenmektedir. Bu durumun esasında siyasi elitlerin kendi çıkarları doğrultusunda yürütmüş oldukları diplomatik bir manevra olduğunun örtük bir göstergesi olduğu yorumu rahatlıkla yapılabilir.

5.2. TÜRKİYE'NİN AB'YE ADAYLIK SÜRECİNE İLİŞKİN TUTUMLARI

5.2.1. TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİĞİNİ DESTEKLEYEN GÖRÜŞLER

Araştırmanın tarihsel arka planında ve politik sürece ilişkin gerçekleştirilen analiz göstermiştir ki Türkiye'nin AB'ye üyeliği bir devlet politikası olarak algılanmış ve kayıtsız şartsız Batılılaşma perspektifi içerisinde zaruri bir ilişki biçimi olarak ele alınmıştır. Hem AET hem de AB döneminde Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve siyasi olarak ise demokratikleşmesi için zorunlu bir proje olarak algılanmış ve Türkiye'nin izlediği dış politikada ise en öncelikli konu olma özelliğini korumuştur. Bu temel savlar karşısında zaman zaman Türkiye'nin AB'ye üyeliğine

ilişkin ilgide bir azalma görülse de temelde bu konu hep öncelikli gündemlerden birisi olmuştur.

Türkiye’de sürece ilişkin tablonun zamanla daha karmaşık hale geldiği de gözlenmiştir. Öncelikle hem AB kurumları hem de Merkel ve Sarkozy de dâhil olmak üzere bazı AB üye ülkeleri liderlerince Türkiye’ye verilen mesajlarda gittikçe artan bir muğlaklık olduğu inancı hâkim konuma gelmektedir.

Üyeliğe alternatif önerileri ile Türkiye’nin hassas iç ve dış politika sorunları konusundaki yaklaşımlar bu durumu güçlendirmiş ve AB üyesi ülkelerin bazı liderlerinin Türkiye’yi Birliğin dışında bırakmak için müzakere sürecinin resmen bir parçası olmayan yeni koşul ve engeller çıkardığı yönünde yaygın bir inanın doğmasına neden olmuştur.

Nitekim Türkiye’de üyelik sürecinin ‘Kıbrıs Cumhuriyeti’nin AB üyesi olmasından sonra kolay olmayacağı yönünde bir kanı vardı. Bu endişelerin yersiz olmadığı Kıbrıslı Rumların müzakere sürecinde bazı başlıkları resmen olmasa da engellemesi ve Aralık 2006’da bir "tren kazası" yaşanması ihtimali ile ortaya çıkmıştır (Akşit ve Diğerleri, 2009).

Denebilir ki Türkiye’nin müzakere süreci tahmin edilenden daha da zor bir güzergahta ilerlemekte olup beklenenden daha fazla engellerle karşılaşılacağı görülmektedir. İmtiyazlı ortaklık çağrıları, Akdeniz Birliği önerisi, Ankara Antlaşması protokolünün ‘Kıbrıs Cumhuriyeti’ni de içerecek şekilde genişletilmesi yönünde yapılan çağrılar ve hava ve deniz limanlarının Kıbrıs Rum uçak ve gemilerine açılması talepleri Türkiye’de yeni engeller çıkarma ya da tam üyeliğe alternatif bir yolu öne çıkarma yönünde girişimler olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemde, hem Türkiye’de hem de AB’de heyecan azalmasının temelinde: Kıbrıs sorunu, AB dâhilindeki ekonomik kriz ve benzeri nedenler vardır. Buna karşılık, Türkiye’deki genel kanı da AB’nin artık ciddi olmadığı ve Türkiye’nin de kendine başka bir alternatif araması gerektiği yönündedir. Lagendjik (18 Eylül,

2011), böyle bir ortamda yapılan Transatlantik Eğilimler Araştırması (TE-2011) kapsamında bazı sonuçları ortaya koyarak düşünüldüğünün aksine AB'nin hala Türkiye için en vazgeçilmez seçenek olduğu yönünde görüşünü bildirmektedir.

Türkiye'deki genel kanı ve buna karşılık TE-2011 araştırması sonuçları ise aşağıdaki gibidir:

1. Kamuoyu desteğinin düşmediğinin kanıtı olarak Türkiye'de hala % 48 oranında AB üyeliğinin iyi bir şey olacağı düşünülmektedir.
2. AB ülkelerinde yaşayanların çoğunluğu Türkiye'nin AB dışında tutulmasının sebebinin Müslüman çoğunluklu nüfus olduğuna inanmamaktadır.
3. Türklerin kimlerle işbirliği yapması gerektiğine yönelik soruya verilen cevap % 43 oranında Ortadoğu'daki komşular cevabı vermiştir. Fakat realitede Türkiye'nin son iki yıldaki toplam ticaretinin % 42 oranında AB ile ve buna karşılık sadece % 11'inin Arap ülkeleri ile yapıldığı yönündedir.
4. Türkiye'nin 2008-2010 dönemindeki tüm doğrudan yabancı yatırımların % 76 AB üyesi ülkelere gelirken sadece % 8'i Körfez ülkelerince gerçekleştirilmektedir.

AB kurumlarının, yapı ve işleyişinin iyileştirilmesi için ihtiyaç duyulan reformları hayata geçirmeyi hedefleyen Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Öte taraftan son yıllarda AB ve Türkiye müzakere sürecindeki duraklamalar Türkiye'nin alternatif entegrasyon modelleri üzerindeki söylemleri de alevlendirmiştir. Örneğin Ocak 2013'te Türkiye'nin Şangay Beşlisi içerisinde yer alması konusundaki "Bizi Şangay Beşlisi'ne alın, AB'yi unutalım" (Haber Türk, 25.01.2013) gibi başlıklarla gündeme yansıyan haberlerde, devamlı surette arka planda verilen mesaj Türkiye'nin aslında AB hedefinde bir sapmanın söz konusu olmadığıdır. Ancak toplumun hemen hemen her kesiminde Türkiye'nin 54 yıldan bu yana hiçbir ülkeye uygulanmayan çifte standartlara maruz kalması, yarım asırdır AB

kapısında bekletilmesi gibi gerçekler karşısında alternatif entegrasyon söylemlerine olan ilginin artması da olağan karşılanmaktadır.

5.2.2. TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİĞİNİ OLUMSUZ DEĞERLENDİREN GÖRÜŞLER

Türkiye'nin AB'ye üyeliğini olumsuz değerlendiren görüşlerin çok temel şekli ile sosyal, ekonomik ve siyasal boyutları ile farklılaştığı görülmektedir.

Sosyal ve siyasal boyut söz konusu olduğunda, "Ulusal Kimlik" kavramı çerçevesinde AB karşıtlığı ön plana çıkmaktadır (Gündüz, 2003). Türkiye'nin bağımsızlığına bir tehdit olarak algılanan bu siyasi yaklaşımın kökünde ise AB'ye bir değerler sistemi olarak olumsuz bir perspektiften bakış söz konusudur. İşte AB'ye kültür ve kimlik kavramları etrafından yöneltilen ve Türkiye'nin ulus-devlet bütünselliğinin dağılması tehlikesine işaret eden eleştiriler bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten de AB'nin dayattığı hukuki düzenlemelerin ardından başlayan tartışmalar çok kısa bir sürede "Türklük" ve "Türk" kavramlarının sorgulanmasına dönüşmüştür. AB'yi açıkça destekleyen kesimlerin bu tartışmada "Türklük" kavramını ulusal bütünlüğün şemsiyesi durumundan çıkartacak derecede içeriksiz bırakma denemeleri, gidişatın hiç de sancısız olamayacağını söyleyen AB karşıtı düşüncüyü alevlendirmektedir (Özdemir, 2007: 165).

Özdemir (2007), AB karşıtı düşüncenin Türkiye'deki gelişimi ile ilgili gerçekleştirdiği kapsamlı analizde, kültür ve kimlik kavramları çerçevesinde AB sürecine yönelik eleştirilerin, AB'ne karşı yöneltilen eleştiriler arasında en önemlilerinden birini oluşturduğunu belirtmektedir. Türkiye’de AB sürecinin doğrudan sonucu olmasa bile daha önceden beri cumhuriyetin temel değerlerine karşı var olan pek çok olumsuz ve yıkıcı tepki’nin AB sürecinden etkilendiği, AB'nin bir tehdit olarak algılandığı, bu tehdit ya da tehlikenin de ulus-devlet, Türk, Türklük, cumhuriyet, laiklik gibi kavramlar çerçevesinde dile getirildiği gözlenmektedir.

Manisalı (2007a: 232) da AB ile Cumhuriyet değerleri ve kazanımlarının zayıflamaya başladığını; Cumhuriyetin, Kemalizm'in, halkçı ve laik düşüncelerin yerine emperyalizmin pazarlamakta olduğu değerlerin yerleştirilmek istendiğini düşünmektedir. Sosyal devlet anlayışının yıkıldığı böyle bir anlayışta kamusal alan ve kamusal değerler zayıflamakta ve hatta ortadan kalkmaktadır. Bunların yerine ise etnik ve dini ayrımcılığın ön plana çıktığı bir yabancılaşma etiği getirilmektedir. Hatta toplumsal haklar geriletilerek yerine cemaatlerin, tarikatların ve diğer dini kurumların sosyal inşası ile bir yeniden yapılanma gerçekleştirilmektedir.

Örneğin Pehlivanlı'ya göre (13 Ekim, 2008), bütün çıkarılan yasa ve düzenlemelerin siyasi kriterlere uyumu amaçlaması AB'nin özünde ekonomik bir birliktelik olduğunun gözden kaçırılmasının sonucudur. Kopenhag kriterlerini geniş halk kitleleri bile idrak etmişken Maastricht Kriterleri'ni uzmanlar dışında kimsenin bilmemesi bu durumu açıklamada anlamlıdır. Pehlivanlı, AB'ye girmekle amaçlanan modernleşme ve refah artışının asıl aracı olan ekonominin ikinci plana atıldığını düşünmektedir.

Yardımcı'ya göre ise (26 Ocak, 2009), 1959'dan beri Türkiye'nin AB üyeliğine getirilen engellerin, önemli ölçüde Avrupa merkezilik düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ona göre AB projesi özünde sömürgeci olmasa da açıkça Avrupa merkezidir ve Türkiye de farkındadır ki AB üyesi olmak gerçek bir kimlik değişimini gerekli kılacak, kültürün ise Avrupa medeniyetine endeksli hale gelmesi gerekecektir.

AB karşıtı düşünce söz konusu olduğunda Türkiye'nin adaylık sürecinde ve tam üyelik müzakere sürecinde Türkiye'ye diğer aday ülkelerden farklı davranıldığı iddia edilmekte ve genel bir söylem olarak AB ikiyüzlülükle ya da çifte standartlılıkla suçlanmaktadır. Pehlivanlı (13 Ekim, 2008), bu ikili durumun "nüfusun kalabalık olması, kültürler arası fark, Avrupalı insanların zihinlerindeki önyargılar ve çok konuşulan "din farklılığı" gibi nedenlerle geniş bir kitle tarafından haklı olarak dile getirildiğini vurgulamaktadır.

Başta da belirtmiş olduğumuz gibi, AB ile ilgili olumsuz yaklaşımların önemli bir diğer temeli de ekonomik faktörler ve gerekçeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre ekonomik sömürgeleşme kaygısı ve benzeri psikolojik faktörler AB karşıtlığını ve savlarını güçlendirmektedir.

Örneğin AB'ye üyeliği hususundaki en sert eleştirileri odağında GB ve Türk ekonomisine olumsuz etkileri yer almaktadır. Türkiye'nin AB ile ilişkilerini ekonomik açıdan ele alan ve AB'ye eleştirel bakan kesimlerin önemli bir argümanı da bu ilişkilerin, Türkiye'yi henüz kalkınmasını tamamlamamış bir ülke olarak ekonomik boyunduruk altına sokacak yönde ilerlemesi kaygısından doğmaktadır.

Kuşkusuz ki Türkiye'nin ekonomik durumunu küreselleşme olgusundan, IMF ve ABD ile ilişkilerden ayırt ederek analiz etmek oldukça zordur. Ancak AB ile ilişkileri GB çerçevesinde değerlendiren eleştirel düşünce için çok sayıda gösterge de mevcuttur. Buna göre (Özdemir, 2007: 172-173):

"Türkiye'nin GB ile egemenlik devri dışında karşılaştığı olumsuz gelişmelerin başlıcası, 3. Ülkelerle yapacağı ve ekonomik yarar elde edeceği antlaşmalara AB'nin Türkiye'nin dış ticaret politikasına GB ile sahip olduğu belirleme yetkisi ile engel olabilmesidir."

Bu konuda kapsamlı araştırmaları ve eleştirel bir perspektiften durumu değerlendiren Manisalı (2007a: 267), Türkiye'nin demokratikleşme adı altında sömürüldüğünü ileri sürmekte ve adeta kapitülasyonlar yerine GB'nin gelmiş olduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre Türkiye iktisadi olarak kendi piyasasını Batı tekellerine bırakmıştır. İzlenen politikaların sonuçları ise örneğin 2007 yılı perspektifiyle (4 yıllık AKP hükümeti dönemi süresince) özetlenecek olursa (Manisalı, 2007a: 99):

- Sıfır dolayındaki yıllık cari açık AKP döneminde 34 Milyar dolara çıkmıştır.
- İhracatın ithalatı karşılama oranı % 70'ten % 60'ın altına inmiştir.
- İmalat sanayinde, birim üretimde ithal girdi oranı %35'ten %65'e çıkmıştır. Yan sanayiler yavaş yavaş tasfiye olmuştur, yerini ise ithal girdiler almıştır.

- Türkiye'nin tarım ürünleri de tamamen dışa bağımlı duruma sokulmuştur. Tarım ürünlerinde ilk defa olarak dış ticaret açığı gözlenmiştir.
- İç ve dış borç toplamı, milli gelire yakın bir düzeye gelmiştir. Dört yıllık AKP döneminde dolar olarak iç ve dış borçlar % 88 ve % 52 artmıştır.
- İç piyasada yabancı tekeller egemenliklerini arttırmışlardır.
- İşsizlik azalmamış, yerine artış göstermiştir.

Yine GB'nin sonuçlarını değerlendiren Aydoğan (2006: 161), Türkiye'nin hiçbir zaman tam üye olarak Birliğe alınmayacağı savını yine aşağıdaki gerekçelerle ortaya koymaktadır:

- Türkiye ortaklık haklarını elde etmeden pazarını açmıştır ve böylece tam üyeliğe alınmasının gereği ortadan kalkmıştır.
- Daralan dünya pazarı, şiddetli uluslararası rekabet, üretimsizlik ve Japonya ile yarışan AB'de Türkiye'ye yer yoktur.
- Türkiye Avrupa'ya göre sorunları çok daha fazla olan, farklı yapıda ve az gelişmiş bir ülkedir. Böyle bir ülke Avrupa için ortak değil, ancak pazar olabilir. İşsiz ve genç nüfusu kat kat fazla olan Türkiye'nin tam üyeliğe alınarak serbest dolaşım hakkı kazanması düşünülemez.
- Temsil haklarının nüfusa göre belirlendiği AB içerisinde, Türkiye'nin en etkin birkaç ülkeden biri olması konusu önemli bir engel teşkil etmektedir.
- Türkiye'nin tam üye olması halinde, AB'nin yürürlükteki sistemi gereğince Birliğin az gelişmiş ülkelere büyük miktarda yardım fonları sağlaması gerekmektedir. Türkiye gibi büyük bir ülkeye yapılacak yardımın miktarın büyüklüğü engel oluşturmaktadır.
- Avrupalılar, Türklerin yaşam tarzı, kültürel gelenekleri ve dini inançlarına, aynı siyasal oluşum içerisinde birlikte olunamayacak kadar kendilerinden uzak olarak bakmışlardır. Bu temel farklılık, Türkiye açısından da zorlayıcı bir uyumsuzluk faktörü olarak görülmektedir.

Özdemir (2007: 194-212), AB'ye karşı siyasal düşünceyi tetikleyen ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde içeride yapılan en hassas tartışmaları şekillendiren tali faktörleri değerlendirmekte ve bunları; "Kıbrıs Sorunu", "Patrikhane ve

Heybeliada Ruhban Okulu Sorunu", "Sözde Ermeni Soykırımı İddiası" ve "AB'nin Kemalizm Karşıtlığı Sorunu" olarak tespit etmektedir. Örneğin Manisalı (2007a: 206-207) AB'nin başka adaylar için gerekli görülen Kopenhag kriterlerini aşan bazı isteklerine dikkati çekerek konuyla ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

"Kıbrıs, Güneydoğu, Ermeni meselesi, Patrikhane meselesi, Dicle Fırat nehirleri, Ege'nin durumu gibi özel siyasal konular var. Bütün bunlar da kontrole dahil ediliyor. Her dönem ilerleme raporlarında, Türkiye'nin kafasına vurulmak üzere kullanılacak ve Türkiye yavaş yavaş çökertilecek."

Son dönemde halkın ve genel olarak vatandaşların da AB'ye karşıt bir görüş gösterdikleri bilinmektedir. Özellikle de gençlerin algılarının da AB'ye olumsuz yaklaşıma doğru kaydığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, gerek 15-24 yaş grubundaki gençler gerekse 25 yaş ve üzeri yaştakiler AB'ye üyelik konusunda eskisi kadar istekli değildirler (Sabah Gazetesi, 31.05.2012).

Verilere göre, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda referandum yapılması halinde, gençlerin yüzde 47,2'si üyelik yönünde oy kullanacağını belirtmiştir. Bu oran 2005'te yüzde 74 düzeyindeydi. Bir başka deyişle, aradan geçen 6 yılda Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen gençlerin oranı 26,8 puan erimiştir.

Yukarıda verilen çerçevede son olarak Türkiye'nin AB üyeliği karşısındaki olumsuz tezler aşağıdaki gibi 3 ayrı kasamda bulgulanıştır:

1. **Sosyal boyutu ile:** "Ulusal Kimlik" kavramı çerçevesinde AB karşıtlığı.
2. **Ekonomik boyutu ile:** "Ekonomik Sömürgeleşme" kaygılarından kaynaklanan AB karşıtlığı.
3. **Siyasal boyutu ile:** "Türkiye'nin Egemenlik ve Üniter Devlet" kaybı kaygısından kaynaklanan AB karşıtlığı ile AB'nin toplantı ve resmi begelerinde

sıklıkla yer alan ve Türkiye'ye yönelik ek talepleri (Kıbrıs sorunu, Ermeni meselesi vb.).

5.3. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE YÖNELİK SWOT ANALİZİ

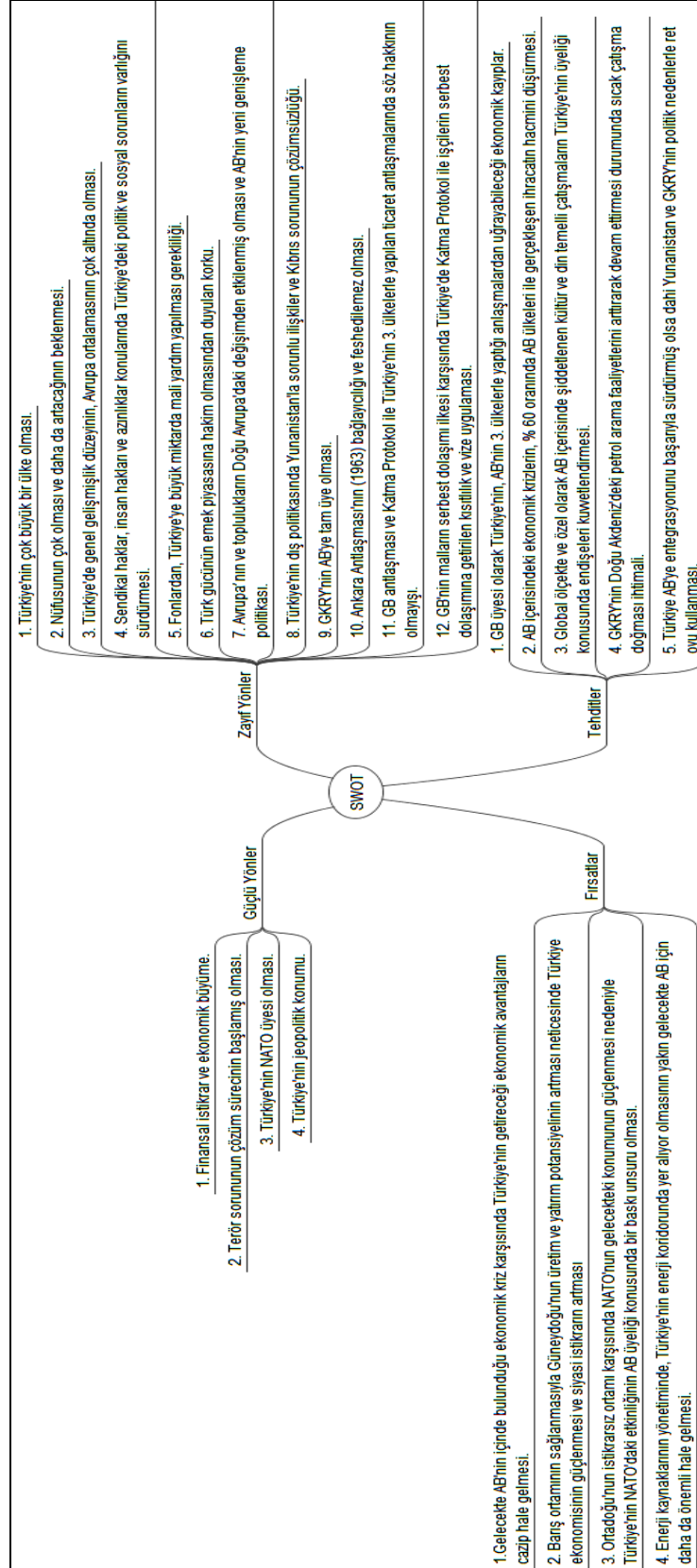
Türkiye'nin AB üyeliği karşısında şekillenen olumlu ve olumsuz argümanların tarihsel köklerinin bulunduğu ve karşılıklı ilişkilerin dinamik yapısı tezin genel yaklaşımında vurgulanmıştır. Bu çerçevede, 2012 yılı itibarıyla geline nokta bakıldığında ise; 18 müzakere faslının bloke edilmiş olduğu, bunların içinden 8 müzakere faslının ise, Türkiye AB'nin Gümrük Birliği'nin belirli maddelerini onaylamadığı, sözelimi GKRY'ne liman ve havalimanlarını açmadığı için tamamen dondurulmuş olduğu görülmektedir. Buna karşılık AB'nin önemli aktörlerinden Almanya'da Şansölye Angela Merkel ve eski Fransa Başbakanı Nicolas Sarkozy Türkiye'ye her fırsatta imtiyazlı ortaklık çağrısında bulunmaktadır.

Son dönemde Türkiye'nin üyeliğine olumlu söylemin ise daha çok ülkenin göstermiş olduğu süratli ekonomik büyüme - 2010 yılında GSYİH'deki (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) % 9'luk artış Türkiye'yi dünyanın 15. büyük ekonomisi yapmıştır - ve uluslararası düzeydeki büyüme kararlılığı temelinde gerçekleştiği görülmektedir.

Gelinen noktada Türkiye'nin gelecek süreçleri bugünün koşulları ile yeniden ele alması, dikkatli ve titiz değerlendirmeler doğrultusunda da AB ile ilişkilerini doğru diplomatik adımlarla yeniden şekillendirmesi gerekmektedir.

İlişkilerin dinamik yapısı da dikkate alınarak ŞEMA 3'te genel yönleri ile Türkiye ve AB siyasi ilişkilerine uygulanan SWOT analizi gösterilmektedir. Bu analizde örneğin ekonomik büyüme Türkiye'nin yararına güçlü bir yön olarak karşımıza çıkarken, nüfusun büyüklüğünün yanısıra Yunanistan ve GKRY'nin AB ülkesi statüsünde Türkiye'nin üyeliği üzerinde doğrusan söz hakkına sahip olmaları gibi siyasi faktörler ise zayıf yönler olarak değerlendirilmektedir.

ŞEMA 3. TÜRKİYE VE AB İLİŞKİLERİ - SWOT ANALİZİ

Günümüzde Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde, uluslararası konjunktür çerçevesinde sahip olduğu fırsatlar arasında ise; AB'de başgösteren ekonomik kriz karşısında Türkiye'nin ekonomik gücünü kullanarak üyeliğini daha cazip hale getirmesi, ayrıca Türkiye'nin jeopolitik konumu ve NATO'ya üyeliği gibi avantajlarla Ortadoğu'daki istikrarın sağlanmasında elinde bulundurduğu politik gücü kullanarak (güvenlik politikaları çerçevesinde) AB'ye tam üyelik konusunda etkin adımlar atması gibi fırsatlar olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin gelecekte yüz yüze gelebileceği tehditler arasında ise; GB antlaşması ve Katma Protokolde yer alan maddeler nedeni ile Türkiye'nin kendi politik tercihi ve çıkarları gözetilmeksizin AB'nin 3. ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmaları nedeni ile uğrayabileceği ekonomik kayıplar dikkati çekmektedir. Örneğin ihracat ve ithalat oranları arasındaki dış ticaret açığının 2013 yılı Ocak ayı itibarıyla AB'ile ticarete ithalat karşısında ihracattaki açık 16 yılda yakaşık 4 kat artarak 2012 yılında 41.887 milyon dolara çıkmıştır. Ekonomik tehditlerin yanında yer alan en önemli bir diğer tehdit de örneğin; Türkiye yakın gelecekte AB'ye entegrasyon sürecini başarıyla tamamlamış olsa bile Yunanistan'nın ve GKRY'nin politik çıkarlarından ötürü Türkiye'nin karşısında veto haklarını kullanabilecek olmalarıdır.

Global ölçekte ve AB içerisindeki kültür ve din temelli çatışmanın şiddetlenerek artıyor olması gibi trendler ve bunların Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği karşısında doğurabileceği psikolojik engeller de dikkate alındığında, gerçekleştirilen SWOT analizinin sonucunda; zayıf yönlerin güçlü yönler karşısında sayıca daha fazla olduğu, bu nedenle de Türkiye'nin AB üyeliği konusunda yakın gelecekte sahip olacağı fırsatlardan ziyade, çok sayıda tehditle karşı karşıya kalacağı ve bu tehditleri aşmada etkin ve yeni politikalar üretmediği sürece ise AB ile ilişkilerin daha da derin bir çıkmaza sürükleneceği öngörülmektedir.

6. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın konusu olarak belirlenen Türkiye-AB siyasi ilişkileri tarihsel sosyolojik bir perspektifle analiz edilmeye çalışılarak, Türkiye ve AB siyasi ilişkilerindeki önemli olayları belirleyen temel faktörlerin/ dinamiklerin tarihsel sosyoloji yaklaşımı açısından yapısı ve mahiyeti incelenmiş ve bu doğrultuda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

"Batılılaşma" yaklaşık 200 yıldır Türkiye'nin kalkınma macerası ve devrimlerin itici gücü olmuştur: Osmanlı'dan cumhuriyete geçiş paradigması modernleşme, ilerleme, gerilikten kurtulma olmuştur. Böylece Türkiye'nin 70 yıldır izlediği dış politikaya bakıldığında, uluslararası sistemdeki değişikliklere rağmen, ekonomik kalkınma ve Batılılaşma yoluyla Avrupa uluslar topluluğunun bir üyesi olma gayesinin hiç değişmediği görülmektedir.

Türkiye, Osmanlı döneminde Avrupa'nın modern düzenini yaratan önemli bir güç olmuştur. Buna karşılık 20. Yüzyılda ise Avrupa Devletleri'nin pek çoğunun aralarında birlik arayışı içinde olmalarının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir güvenlik arayışı olarak başladığı görülmektedir. 1918'de Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı topraklarını aralarında paylaşan Avrupa devletleri Anadolu'yu da bölmek ve yönetmek istemişlerdir.

Avrupa bütünleşmesinde kuşkusuz ki ekonomik faktörler de büyük bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Türkiye'ye verilen rol, ilerleme raporlarına bakıldığında Türk işgücünün serbest dolaşım hakkına kalıcı kısıtlamalar getirildiği, GB antlaşması gereğince tam olarak gerçekleşmesi gereken tarım ürünlerinin serbest dolaşımına da kısmi olarak gerçekleşmesi başta olmak üzere pek çok sektörde Türk mallarına kotaların konduğu görülmektedir. Bu belgelerde dikkati çeken; belli temalar sürekli olarak tekrarlanmakta ve Türkiye'den çeşitli konularda talepleri olmaktadır.

Buna karşılık, Türkiye'nin de değişen şartlar ve AB'nin farklı siyasi paradigmalarına rağmen en başından beri talebi "tam üyelik" olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Türkiye kimi zaman daha ısrarcı ve sert, kimi zaman da daha diplomatik yollarla bu talebini dile getirmiştir. Fakat yapılan incelemede ve diğer dokümanlarda dikkati çeken en önemli hususlardan bir tanesi Türkiye'nin Zirve öncesi ve sonrası hazırlıklarında eksiklikler olduğu ve teknik hataların da yapıldığı yönündedir. Bu nedenlerin ayrıca araştırılması, siyasi elitlerin ya da teknik ekiplerin bu konudaki yetersizlikleri ayrıntıları ile ortaya konmalıdır.

Yapılacak hızlı bir değerlendirme ile Türkiye'nin 1987'de AET'ye "Tam Üyelik" başvurusunda bulunmasının en önemli nedeninin ekonomik olmaktan çok siyasi olduğu görülmektedir. Öne sürülen ekonomik gerekçeler ne olursa olsun tarihsel süreçte açıkça görülmektedir ki gerek Avrupa'da gerekse Türkiye içindeki Avrupa yanlısı çevreleri asıl ilgilendiren siyasi ve kültürel faktörler olmuştur.

Türkiye'nin 1963 Ankara Antlaşması ile o zaman AET olarak anılan birliğe üye olmak istemesinin temel nedeni ise siyasidir denebilir. Özellikle Yunanistan konusunda Batılı bir örgüt karşısında yalnız kalmamak, somut olarak Yunanistan'ın üye olduğu her örgüte üye olmak olarak ortaya çıkan politika gereği atılan bu adım yıllar içinde duraklamalara uğramışsa da 1987 de tam üyelik başvurusu ile yeni bir evreye girmiştir. Bu dönemde yavaş yavaş Soğuk Savaş'ın sancılarında kurtulmaya başlayan Avrupa ve genel olarak Batı Bloğu'nun Türkiye algısı da aynı kalmamıştır. Bu durum Türkiye'nin yeniden yalnız kalma korkusunu alevlendirmiş ve AET'ye olan ilgisini artırmıştır.

Gerçekten de AB'nin Türkiye'ye bakışı 1990'larda 1963 Ankara Antlaşması'nın imzalandığı zamandakine göre epeyce farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın ve 1987 yılındaki tam üyelik başvurusuna red yanıtı verilmesinde çok kez kültürel farklılıklar ve kimlik gerekçelerinin etkili olduğu öne sürülmüştür. Öne sürülen gerekçelerin 90'lar ve sonrasında da ilişkilerin seyrini belirleyen önemli tartışma konuları ve engeller olarak önemini korudukları gözlenmektedir. Bunlar genel hatları ile:

- Türkiye'nin nüfusunun çok yoğun ve büyük bir ülke olması,

- Türkiye'de gelişmişlik düzeyinin Avrupa ülkelerinin çok altında olması,
- Üye ülkelere yapılan mali yardımlar dikkate alındığında Türkiye'ye yapılacak yardımların miktarının büyüklüğü sorunu,
- Avrupa'nın ve toplulukların büyük bir değişim ve genişleme sürecine girmiş bulunmaları.

Bu red cevabı sonrasında Türkiye ile AB ilişkileri, 1990'ların başlangıcından itibaren tam üyelik hedefinin giderek belirsizleştiği, bunun yerine GB'nin daha somut ve gerçekleştirilebilir bir hedef haline geldiği bir sürece yönelmiştir.

1991 yılının sonuna doğru Türkiye ile Topluluk (AB) arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli olay ise 9-10 Aralık 1991'de Hollanda'nın Maastricht kentinde gerçekleştirilen AB devlet ve hükümet başkanları zirvesi olmuştur. Bu zirvede alınan kararlar doğrultusunda Avrupa Topluluğu yeni bir görünüm kazandırılmış, ayrıca AB içindeki ülkelere ekonomik ve parasal birliğe dâhil olabilmek için yerine getirmeleri gereken kriterler de belirlenmiştir. Maastricht Antlaşması, özünde Topluluğa yeni üye katılımını zorlaştıran bir nitelik taşır. Bunda en önemli unsur yeni üyeliğin kabulünde AP'nin onay şartının getirilmiş olmasıdır. 1980'den sonra Türkiye hakkında çok sayıda olumsuz karar alan AP'nin böylesine bir yetkiye kavuşturulması Türkiye açısından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini üç ardıl ekseninde inceleyen bu çalışmanın temel bulguları doğrultusunda aşağıdaki hususlara ulaşılmıştır:

Türkiye'nin AB'ye giden yoldaki dış faktörler ve süreç üzerindeki etkileri ile ilgili bulgulara bakıldığında bunlardan en önemlilerinden birinin Yunanistan'ın AB'ye Türkiye'den önce üye olmayı başarması olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminden günümüze Yunanistan'ın Türkiye'nin adaylığına karşıt duruşu zaman zaman yumuşamış olsa da hiçbir zaman değişmemiştir. Diğer üyelerin de desteğini alan Yunanistan;

- AB üyesi olarak etkin lobi faaliyetleri yürüterek, kendi gücün arttırmayı ve AB içerisindeki konumunu sağlamlaştırmayı başarmıştır.
- AB devletlerine veto hakkını kullanma aracılığıyla kendi çıkarlarını koruyacak diplomatik tercihlerini kabul ettirmiştir.
- Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkarak bunu her resmi platformda dile getirmiştir.

Osmanlı dönemi Avrupa ilişkileri incelendiğinde, İmparatorluğun çöküşünü hızlandırmış olan faktörlerin büyük ölçüde Avrupa'nın istediği ekonomik ve siyasi tavizler olduğu bulgulanmıştır. Günümüzde de Türkiye Düzenli İlerleme Raporları, Zirve Kararları ve özellikle de AP Kararları dikkate alındığında Türkiye'nin önünde süreç boyunca değişmeyen aşağıdaki engellerin devamlı surette gündemde kaldığı görülmektedir:

- Osmanlı döneminden bu yana süre gelen sözde Ermeni Soykırımı'nın kabulü istemi,
- Kürt sorunu varlığının, özellikle de AP'nin sert eleştirileri çerçevesinde çözümünün beklenmesi,
- Azınlıklar meselesinin çözümü çerçevesinde eski azınlıkların mal varlıklarının iadesi konuları,
- Kıbrıs sorununun özellikle de 80'lerden sonra Yunan propagandası ile işgalci olarak tanımlanan Türk askeri birliklerinin adadan her fırsatta çekilmesinin istenmesi.

İlk başvurusunu 1959'da yapan ve 1963 Ankara Antlaşması'nı imzalayan Türkiye'nin 1980'lerdeki, yani 21 yıllık çalışma ve gayretleri sonucundaki olumsuz gelişmeler ise şöyle sıralanabilir;

- Türkiye'nin başvurusunun 1987 yılında deddedilmiş olması.
- 1986 yılında Türkiye ile ortaklık konseyinin iptalinin gerçekleşmesi.

- 1987 yılında AP kararları ile ortaya konan engellerin, 2012 yılında da varlığını sürdürmesi ve hala aşılammış olması.

AB sürecinde Türkiye'nin yaptığı stratejik yanlışlıklar ve yürüttüğü diplomasideki eksikliklerin yanında ayrıca, ciddi ve geri dönülemez hataların da yapıldığı görülmüştür:

- Türkiye'nin izlediği dış politikadaki istikrarsızlıklar, ilk başvurudan günümüze sık sık değişen koalisyon hükümetleri ve AB konusundaki farklı yaklaşım ve uygulamaların olması,
- Türkiye'de gerek kurumlar gerekse de siyasiler arasındaki çekişmelerin ülkeyi sürekli bir istikrarsızlığa sürüklemesi,
- AB'nin bürokrasi geleneği karşısında tekrarlanan yanlışlar nedeniyle Türkiye hakkında kalıplaşan olumsuz bir algının oluşması,
- AB ülkelerinin Türkiye'nin üyelik isteminin ardında yatan psikolojik faktörleri çözümleyen AB karşısında Türkiye'nin pazarlık etme ve diplomatik manevra şansının gittikçe azalmakta olması,
- AB ülkeleri, müzakereler esnasında Türkiye'den tam üyelik vaadi ile Türkiye'den hangi tavizleri isteyebileceklerini belirlemiş ve taleplerini türlü belge ve dokümanlar çerçevesinde iletmışlerdir.

Yukarıda sıralanan faktörler dışında, AB ile ilişkileri belirleyen önemli iki ayrı faktör daha saptanmıştır. Fakat bunların, Türkiye'nin kontrolü dışında olan faktörler olduğu da belirtilmelidir:

- Doğu Bloğu'nun çökmesinden sonra Doğu ve Batı Almanya'nın birleşerek Birlik içerisinde daha da güçlenmesi ve Türkiye karşıtı görüşünü kabul ettirmesi,
- Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin AB'ye entegrasyonları.

Uluslararası arenada büyük siyasi değişikliklerin yaşandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Türkiye ve Avrupa arasında 1995 yılında GB Antlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmeyi olumlu karşılayan görüşte olanlar, Türkiye'nin kazançlarını şöyle sıralamaktadırlar:

- GB sayesinde Türkiye ekonomik istikrar kavuşacak ve ekonomide büyük devrimler gerçekleştirmesi gerekmeyecektir.
- Türkiye'nin uzun vadede arzu edilen AB'ye tam üyeliği hakkını kullanma olanağı söz konusu olacaktır.
- Türkiye AB'ye hemen üye olamasa da bu hakkının bu sayede kaybolmayacağı yönündeki ilke.

Öte taraftan realiteye bakıldığında bu vaatlerin gerçekleşmediği, Türk pazarları tümü ile Avrupa mallarına ve kullanımına açılırken, GB'nin Türkiye'ye karşı antlaşmalardaki mesuliyetlerinin pek çoğunu uzun süre gerçekleştirmediği görülmektedir.

Yanı sıra, Türkiye'nin GB'ye girdiği 1995 yılından sonra ithalatta ve dış ticaret açığı anlamında yaşanan yükselmelerin Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler doğurduğu görülmektedir. GB'ye giriş dönemine denk gelen yıllarda bu durumun yaşanması doğal görülebilecekken 2010'lu yıllara gelindiğinde de, ekonomide herhangi bir iyileşme performansının sağlanamamış olduğu ve ithalattaki artışın engellenemediği gözlenmiştir. Örneğin GB öncesi % 64, 86 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı GB sonrası % 62 düzeyine düşmüştür. Denebilir ki GB ile beraber ithalatımızda olan artış ihracatımızda olan artıştan çok daha fazla gerçekleşmiştir. Yine AB ile ithalat ve ihracat rakamlarına bakıldığında, 1996 yılında AB'ile ticarete ithalat karşısında ihracattaki açık 11.760 milyon dolardan 2012 yılında 41.887 milyon dolara çıkmış, yaklaşık 4 kat artmıştır. Bu nedenle açıkça GB'nin ticaret yaratıcı etkisi Türkiye ekonomisi için bir pozitiflik yaratmayı başaramamıştır demek mümkündür.

Türkiye ile ilgili siyasi engellerin yer aldığı Zirve sonuç belgeleri ve Türkiye İlerleme Raporları ile AP kararlarında da dikkati çeken siyasi kriterler konusunda Türkiye'nin attığı adımlar ve uygulamalarda kritik bir yön olduğu söylenmelidir. Türkiye'nin üyeliği ile ilgili atılan adımların siyasi boyutuna bakıldığında aşağıdaki hususlar hemen dikkati çekmektedir:

- Kıbrıs sorunu gerek Türkiye gerekse de ABD tarafından defalarca dile getirilmesine rağmen, AB ve Yunanistan tarafından tek taraflı bir çözüme götürülmek istenmektedir. Türk tarafının ortak yapılmaksızın Kıbrıs adasının tümünü temsilen sadece GKRY'nin kabulü ve AB'ye üye olması için tarih verilmesi ve akabinde de tam üyeliğe kabulü bu sorunun çözümsüzlüğünü daha da kökleştirmiştir.
- Lüksemburg Zirvesi'nde iyice ortaya çıkan Türkiye karşıtlığı Almanya'nın da etkisiyle iyice artmıştır. Almanya'nın katı tutumundan istifade eden Yunanistan da yayınlanan bildirge ve sonuç raporlarında Türkiye'nin üyeliğini zorlaştıracak olan hükümler eklenmesini sağlamıştır.
- Almanya ve Fransa, Avusturya ile birlikte Türkiye'nin tam üyeliğine şiddetle karşı çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin üyeliği konusunda olumsuz tavır takınan diğer küçük ülkeler ise bu merkez etrafında birleşmektedirler. AB'nin kendi içerisindeki güç dengesinin bozulmasına etkide bulunacak Türkiye'nin üyeliği ve AB üzerindeki söz hakkının büyük olacağı kaygısı; idari mekanizmalarda, yönetimde, özellikle de AP'deki temsilinin ve koltuk sayısının büyük olacağı gerçeği gündeme gelmektedir.
- Avrupa nüfusunun azalıyor olması ve buna karşılık Türkiye'nin özellikle artan genç nüfusunun olması yine gayri resmi olarak tartışma konusu yapılan önemli hususlar arasındadır. Burada özellikle de Türkiye açısından genel kanı; AB'nin yakın bir gelecekte muhtaç konuma geleceği yönündeki spekülasyonlardır.
- Dini farklılık meselesi de sürecin değerlendirilmesinde ön plana çıkan başlıklardan olagelmıştır. Bu konunun hiçbir AB mevzuatı ve belgesinde yazılı olarak yer almıyor olmasına karşılık, Avrupa'nın çeşitli siyasi partileri,

kiliseleri, dini örgütleri ve STK'ları gittikçe artan bir şiddette AB'nin Hristiyan kimliğinin korunması çağrısında bulunmaktadırlar. Bu durumun 2006 yılından sonra daha da şiddetlendiği, 2008 yılında Lizbon toplantısında konu tartışılmak istense de referandumla reddedildiği dikkati çekmektedir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen süreç analizinin sonucunda aşağıdaki gelişmelerin önemi sırasıyla ortaya konmuştur:

- 1963 Ankara Antlaşması ile ortak üye olarak AB üyeliği güzergahına girmiş;
- 1987 başvurusuyla tam üyeliği talep eden ülke konumuna gelmiş;
- 1996 GB'nin gerçekleşmesiyle AB tarihinde GB içinde yer alan ancak tam üye olmayan tek ülke olmuş;
- 1997 Lüksemburg Zirvesi ile adaylığa ehil ülke ünvanını almış;
- 1999 Helsinki Zirvesi ile aday ülke olmakla birlikte üyelik müzakereleri açılması kararlaştırılmayan bir ülke olarak ilişkilerini sürdürmüş;
- 2001 Laeken Zirvesi ile üyelik müzakerelerinin başlama perspektifi şekillenmiş ülke olarak gündemde kalmış;
- 2002 Kopenhag Zirvesi ile Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi durumunda, katılım müzakerelerinin gecikmeksizin başlatılacağı ülke olarak anılmış;
- 2004 Brüksel Zirvesi'nde 3 Ekim 2005 itibarıyla tam üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilen ülke ve bu tarihten itibaren de tam üyelik sürecinde bulunan ülke sıfatını kazanmıştır.

Yukarıda sıralanan her aşama AB tarafından büyük ve önemli ilerlemeler olarak sunulurken, Türkiye her defasında büyük ödünlere ve değişik düzenlemeler yapmaya adeta zorlanmıştır. Bu yapılırken de ilişkilerin tarihsel analizinde de ortaya konulduğu gibi tam üyelikten giderek uzaklaşan bir hedef, yönü belli olmayan bir güzergahta ilerlemeye devam etmiştir. Dolayısıyla hukuken Türkiye ancak çok yakın bir zamandan beri AB üyeliğinin en son aşamasına gelmiştir. Bu aşama ise 2006 yılı sonuna kadar GKRY'ne liman ve havaalanlarını ancak KKTC'ye izolasyonların

kaldırılması karşılığı olarak tanıma kararlılığı yüzünden müzakereleri fiilen askıya alınan bir ülke konumuna gelmiştir.

Bu tezin ikinci sorusunu cevaplamada AB taraftarı ve karşıtı görüşlere yer verilmiş ve bunların temel savları ortaya konarak tartışılmıştır. Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde taraftar görüşlerin yarım yüzyıldır başta Batılılaşma projesinin bir parçası olarak algılandığı ve bu çerçevede demokratikleşme ve ekonomik olarak ise gelişme umudu ve tezleriyle savunulduğu görülmüştür. Bu süreci destekleyen ülkelerin başında ise ABD ve AB içerisinde ise İngiltere olmuştur.

AB üyeliğinde farklı dönemlerde sürekli olarak değişen/dönüşen bu trendler tartışmalara yeni olgular ve kanıtlar sunma olanağını taşıdığı için belli bir anda AB üyeliğine karşı çıkan kesimlerin argümanlarını sınıflandırma çabasını güçleştirmiştir. Bu tezlerin sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla ulusal kimlik, ekonomik sömürgeleştirme ve üniter devlet yapısının hasara uğraması gibi tezler çerçevesinde savunulduğu; öte taraftan AB içerisinde ise Türkiye'nin AB üyeliğine karşıt en güçlü savunucuların çeşitli nedenlerle Almanya, Fransa ve Avusturya gibi ülkeler olduğu dikkati çekmektedir.

Ortaya atılan tüm bu argümanlar incelendiğinde Türkiye'nin AB güzergahında kazandıklarının kaybettiklerinden çok daha az olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin gerçekten de GB'nin beklenen ticaret yaratıcı etkiyi yaratmaktan uzak olduğu, GB'nin Türkiye'de AB mallarına verdiği tavizler karşısında Türkiye'nin adeta ekonomik olarak sömürgeleştirildiği görülmektedir. Öte taraftan yapılan tarihsel süreç analizi bulgularında da açıkça izlenebileceği gibi üniter devlet yapısı iç siyasete diplomatik yollarla sağlanan müdahalelerce zayıflatılmaktadır. Böylece AB üyeliği tarihsel sürece ve üyeliğin Türkiye açısından temel tezlerine bakıldığında Türkiye'nin zararınadır sonucuna varılmaktadır.

Gelinen noktada denebilir ki hem Türkiye hem de AB kendi ayrı ya da ortak gelecekleri konusunda bir belirsizlik içerisinde. Müzakere sürecinde ilişkinin devamlılığını belirleyen kritik konularda kararlar vermesi beklenen Türkiye, AB

elitlerinin ve hükümetler arası pazarlıkların büyük ölçüde derinleştirdiği tartışmaların sonucunda alternatif güzergâhlarda (path) yoluna devam edebilir.

Türkiye'nin artık yapılan hataları telafi etme yoluna gitmesi ve 1963 yılında yapılan Ankara Antlaşması ve onu takiben gerçekleşen GB içerisinde yer alması gibi faktörlerin de geri dönülemez süreci olumluya çevirebilmek için AB üyeliğini Batılılaşma projesi kapsamında psikolojik etkenlerle ürettiği politikaların ötesine götürüp doğru bir strateji üretmesi gerekmektedir.

Hatırlanmalıdır ki Türkiye hem bölgesel hem de küresel şartlar çerçevesinde büyük bir değişim süreci içerisine girmiştir. Böyle bir dönemde AB ve Türkiye siyasi ilişkilerinin geldiği noktayı anlama ve yorumlamada ve Türkiye'nin tam üyeliğine giden yolda AB'nin engel olarak ileri sürdüğü problem alanlarının her birinin ayrıca tarihsel sosyolojik çözümlemelerine dayanan müteakip çalışmaların, süreci aydınlatmada değerli olacağı düşünülmektedir. Böylece Türkiye ya da AB'nin almış oldukları siyasi kararların uzun süreli etkileri ya da sonradan ortaya çıkan sonuçları da görülebilir, ilişkilerin yeniden canlandırılması ya da karşılaşılan sorunların çözümünde daha etkin bir diplomasinin işlemesi sağlanabilir.

Bu doğrultuda, Türkiye-AB ilişkilerini daha gerçekçi bir zeminde tartışması ve üyelik tartışmaları dışında (Türkiye açısından hukuki dayanakları olan müzakere süreci dışında) ilerleyecek bir diyalogun kurulması için Türkiye'nin acilen aşağıdaki konularda daha etkin politikalar üretilmesi gerektiği önerilmektedir:

- İmtiyazlı ortaklık düşüncesi konusunda Türkiye'nin tam üyeliğinin engellenmesi yönünde Avrupa'da bir kamuoyu yaratılmaya çalışılmaktadır. Türkiye içinde bulunduğu haksız durum karşısında daha etkin lobi faaliyetleri yürütmeli ve bu türden söylemler karşısında daha net bir tavır takınmalıdır.
- Türkiye terörle mücadele konusundaki hassasiyetini AB ile ilişkilerinde de yoğunlaştırmalıdır. Terör örgütünün mali kaynaklarının hala AB ülkelerinde bulunması terörle mücadele konusunda taraflar arasında daha yakın bir işbirliğinin kurulmasını gerektirmektedir.

- GKRY'nin Kıbrıs sorunu çözülmeden Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB üyesi yapılması hem sorunun çözülmesini hem de üyelik müzakerelerinin önünü tıkamıştır. Türkiye'nin üyeliği tartışmalarında en önemli engel olmayı sürdüren Kıbrıs sorununa çözüm üretme çabaları tek taraflı ve Türkiye zararına olma özelliğinden kurtarılmadıkça Türkiye'nin AB ile ilişkilerini normalleştirmesinin mümkün olmayacağı uluslararası platformda diplomatik süreçlerle daha net ortaya konmalıdır.
- Hizmetin ve işgücünün serbest dolaşımı, 1963'ten bu yana AB ile ortaklık ilişkisi yürüten, 1995'te GB'ye dahil olan ve 2005 yılından beri müzakere sürecinde olan Türkiye'ye verilmeyen bir haktır. Vize uygulaması, hem 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulan GB'nin temelini teşkil eden malların serbest dolaşımı ilkesine, hem de yerleşme hakkı ve hizmet sunum serbestisine yeni engeller getirilmesini yasaklayan Katma Protokol'ün 41. maddesine açıkça aykırıdır. Vize serbestliği konusunun çözümünde Türkiye AB ile ilişkilerinin yasal zeminini gözden geçirerek hukuki yollarla hakkını arama yoluna gitmelidir.

KAYNAKÇA

Açık Toplum Vakfı. (2010). **100 Konuda Avrupa Birliği'nin Günlük Hayatımıza Etkileri.**

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. İstanbul. Web:
<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/aaa100soru_email2.PDF>

Ankara Agreement (1 September, 1963). Web:
<<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=117&l=2>>

ABRAMS, P. (1982). **Historical Sociology**. USA: Cornell University Press.

ABRAMS, P. (2010). Sociology's Historical Imagination. **Sociology: Introductory Readings**. Anthony Giddens & Philip W. Sutton (Eds.). Polity Press: UK, 65-75.

ACAR, M. (2001) Avrupa Birliği Üyeliğine Tepkiler: Türkiye'nin Daha İyi Bir Alternatifi Var mı?, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2 (2): 75-91. <<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/119.pdf>>.

ANNET, I. (2010). **Historical Institutionalism as a Regional Integration Theory: an Outline of Theory and Methodology**. Paper prepared for the Fifth Pan-European Conference on EU Politics, 23-26 June, Porto-Portugal.

ABBOTT, A. (1994). History and Sociology: The Lost Synthesis. **Engaging the Past: The Uses of History Across the Social Sciences**. E. H. Monkkonen (Ed.). Duke University Press, 77-113.

ABGS (T. C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Resmi Web Sitesi)
< <http://www.abgs.gov.tr/index.php> >

ABGS (Ankara Anlaşması). Ankara: 12 Eylül 1963.
< <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=117&l=1> >

ABGS (Türkiye - AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması). Brüksel: 25 Temmuz 1996.
< <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=118&l=1> >

ABGS (Katma Protokol). Brüksel: 23 Kasım 1970.

< <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=119&l=1> >

ABGS (Ek Protokol). Lüksemburg: 29 Temmuz 2005.

< http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/ek_protokol.pdf >

ACAR, Ö. (11 Kasım, 2011). Siyasacılardan Düş Kırıklığı. KavşakCumhuriyet Gazetesi.

< <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=292136> >

ADAM, D. & MOUTOS, T. (2005). Turkish Delight for Some, Cold Turkey for Others?: The Effects of the EU-Turkey Customs Union. **CESIFO Working Paper No. 1550.** Category 7: Trade Policy.

Additional Protocol (13 December, 1970). Web:

<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/tur_en_realitons/protocol_1977.pdf>

AHMAD, F. (2008). **Modern Türkiye'nin Oluşumu.** İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKÇA, G ve HÜLÜR, H. (2007). Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (21), 235-269.

AKÇURA, Y. (1998). **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

AKGÖNENÇ, O. (2009). **Türkiye'nin AB Stratejisi.** Ankara: Nobel Yay.

AKGÜÇ, Ö. (30 Eylül, 2011). Öngürülerin Gerçekleşmesi. Yorum-Cumhuriyet Gazetesi.

<<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=281224>>

AKGÜNDÜZ, M. (2005). Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri. **VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi.** Web:

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/mustafa_akgunduz.pdf >

AKŞİT, S.; ŞENYUVA, Ö.; ÜSTÜN, Ç. (2009). **Avrupa Birliği Üyelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış**. Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi, ODTÜ Yay.

AKYÜZ, E. A. (2008). Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kararlarında Kıbrıs sorunu ve bu sorunun Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerine etkisi (2000'den günümüze). **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

ALTAN, M. (02.03.2008). Hükümet'e AB Sürecine Sahip Çık Çağrısı. **Milliyet Gazetesi**. <<http://www.haberler.com/hukumete-ab-surecine-sahip-cik-cagrisi-haberi/>>

ALTUNDAL, İ. (2008). **Avrupa Birliği'nin Türkiye Makro Ekonomisi Üzerine Olumlu ve Olumsuz Etkileri**. Ankara: İsmat Matbaacılık Yayıncılık.

ANBAR, A. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914. **Maliye Finans Yazıları**, (84), 2009, 17-37.

ARAT, T. (1995). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği. **A.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi**, CXLIV, 44b(4-1), 587-606.

ARMAN, M. N. (2010). **Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Döneminde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**. Ankara: Kitap Atelyesi Yayınları.

ARMAOĞLU, F. (1988). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1980) Cilt 1-2**. Ankara: İş Bankası Yayınları.

ARSLAN, M. ve Diğerleri (2002). **Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi ve Bütçesine Etkileri**. Ankara: ASAM Yayınları.

ARSLANOĞLU, İ. (2000). **Sosyoloji Teorileri Ders Notları**. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara.

ARSLANOĞLU, İ. (2002). **Aleviliğin Tarihsel Sosyal Temelleri**, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (23), 123-180.

ARSLANOĞLU, İ. (2006). Türk Üniversitelerinin Sorunları, **Bilim ve Ütopya**. (150), 28-32.

ARSLANOĞLU, İ. (2008). Türkiye'de Demokrasinin Tarihsel Gelişimi. Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyum Bildirileri, (Ed. Bayram Kodaman ve Diğerleri). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, 189-200.

ARSLANOĞLU, İ. (2012). **Genel Sosyoloji (Ders Notları)**. Ankara: Gazi Kitabevi.

ARSLANOĞLU, İ. (2012a). **Araştırma Teknikleri**. Ankara: Gazi Üniversitesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü.

ASPINWALL, M. & SCHNEIDER, G. (2002). Same Menu, Seperate Tables: The Institutional Turn in Political Science and the Study of European Integration. **European Journal of Political Research**. 38 (5), 1-36.

ATAMAN, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış. **Bilgi**. (2), 49-64.

AYATA, A. (2007). Avusturya Kamuoyunda Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Oluşan Kaygılar. **Üniversite ve Toplum**. (7) 3, <<http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=326>>

AYBEY, A. (2004). Turkey and the European Union Relations: A Historical Assessment. **Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi**. (4) 1, 19-38.

AYDOĞAN, M. (2003). **Avrupa Birliğinin Neresindeyiz?**. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

AYDOĞAN, M. (2006). **Türkiye Üzerine Notlar: 1923-2005**. İzmir, Umay Yayınevi.

AYTÜR, M. (1970). Ortak Pazar. **Amme İdaresi Dergisi**. (3) 2, 84-110.

AYYILDIZ, T. (1975). **Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Avrupa Birliği Bakanlığı (ABB). **Türkiye-AB Mali İşbirliği**. Web: <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5&l=1>>

Avrupa Parlamentosu İlke Kararı. (10 şubat, 2010). Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. Web: <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=47483&l=1>>

BABAN, F. & KEYMAN, F. (2008). Turkey and Postnational Europe: Challenges for Cosmopolitan Political Community, *European Journal of Social Theory* 11(1), 107–124.

BAC, M. M. (1998). The Never-ending Story: Turkey and the European Union. **Middle Eastern Studies**. 34 (4), 240-258.

BAC, M. M. (2001). **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**. İstanbul: Alfa Yayınları.

BAC, M. M. (2005). Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union. **South European Society & Politics**. 10 (1). 16-30.

BAC, M. M., & GUNEY, A. (2005). The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003, **Middle Eastern Studies** 41 (2): 281-293.

BALKIR, C. (1998). The Customs Union and Beyond. Libby Rittenberg (Ed.), **The Political Economy of Turkey in the Post-Soviet Era: Going West and Looking East?**, London: Praeger.

BALKIR, C. (2010). Turkey's Road to EU Membership: Economic Outlook. **KÖZ-GAZDASÁG- Special Issue** (3), 25-40.

BALTACI, C.; EKE, E. ve AVCI, M. (2012). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Türk Anayasal Demokrasisi Üzerine Etkisi. **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, (13) 2, 133-149.

- BARBER, L. (5 March 1997). EU Group Rebuffs Turkish Entry Push. **Financial Times**.
- BARCHARD, D. (2000). **Güçlü Bir Ortaklığa Doğru Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri**. İstanbul: TESEV Yayınları.
- BAYKAL, S. ve ARAT, T. (2002). AB'yle İlişkiler. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (Ed), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BDTMABGM-Başbakanlık Dış Ticaret Müstesarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2002). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: Doğuşum Matbaacılık.
- BAĞIMSIZ TÜRKİYE KOMİSYONU (BTK) (2009). Avrupa'da Türkiye: Kısır Döngüyü Kırma. **Bağımsız Türkiye Komisyonu İkinci Raporu**. Web: http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf
- BARDAKÇI, M. (24 Mart, 2001). Yeni Ulusal Program 3. Tanzimat Fermanı, **Hürriyet Gazetesi**, 9.
- BEACH, D. (2005). **The Dynamics of European Integration: Why and When EU Institutions Matter?**. Palgrave: Basingstoke.
- BIYIKLI, M. (2008). **Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi**. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 22, 347-389.
- BİLGİSEVEN, A. K. (1990). **Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikesi**. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- BİLİCİ, N. (1996). **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**. Ankara: Turhan Kitabevi.
- BİRAND, M.A. (1996). **Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası (1959-1996)**. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- BİRAND, M.A. (2005). **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası**. İstanbul: Milliyet Yayınları.

- BLOCK, M. (1994). **Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği**. Ankara: Gece Yay.
- BOLAT, M. (2006). **Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri**. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. (7) 1, 45-74.
- BORCHARDT, K. D. (2010). **The ABC of the European Union Law**. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- BOZKURT, G. (2003). **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi / Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Özel Sayısı. 56 (19).
- BOZKURT, İ. (2001). Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış. **Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi**, Ankara: HD Yayıncılık Matbaacılık Tanıtım Ltd., 9-16.
- BOZKURT, Ö. (2001). Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'ye Bakışı. **Amme İdaresi Dergisi**. 34 (2), 1-17.
- BOZKURT, V. (2001). **Avrupa Birliği ve Türkiye**. İstanbul: Vipış Yayınları.
- BÖTTGER, K. ve MAGGI, E.M. (2009) Almanya. **Avrupa Birliği Üyelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış**. S. Akşit, Ö. Şenyuva ve Ç. Üstün (Der.). Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi. ODTÜ Yay, 25-36.
- BULMER, S. (1994) The Governance of the European Union: A New Institutional Approach. **Journal of Public Policy**. (13), 351-380.
- CANBOLAT, İ. S. (2000). **Yeni Dünya ve Türkiye: Aşkın Olma Zamanı**. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- CANBOLAT, İ. S. (2002). **Avrupa Birliği: Uluslarüstü Bir Sitemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**. İstanbul: Alfa Yay.

- CANBOLAT, İ. S. (2009). Dış Politika’da Alternatif Yararlı Değil, Mümkün de Değil, (Ed.) Habibe Özdal, Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin. **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, Uşak Yayınları.
- CEM, İ. (2004). **Türkiye, Avrupa, Avrasya**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CEYHAN, A. (1991). **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Afa Yay.
- CIVAOĞLU, G. (18 Şubat, 2011). Basın Özgürlüğünde 138. Olmak. Bugün- **Milliyet Gazetesi**.<<http://www.milliyet.com.tr/basin-ozgurlugunde-138-olmak/guneri-civaoglu/siyaset/yazardetay/18.02.2011/1353818/default.htm>>
- CORBETT, R.; JACOBS, F. & SHACKLETON, M. (2005). **The European Parliament**. London: John Harper Publishing.
- CRAIG, P. & De BURCA, G. (2003). **EU Law: Text, Cases and Material**. (3th Edition). Oxford: Oxford University Press.
- ÇALIŞ, S. H. (2006). **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara: Nobel Yayınları.
- ÇAKMAK, C. (2003). Human Rights, The European Union and Turkey. **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**. (2) 3-4, 63-80.
- ÇAKMAK, H. (2005). **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**. Ankara: Platin Yayınları.
- ÇATALKAYA, I.S. (2009). Kötümser Avrupalılar Parlamentoda. **ATAUM e-bülten**. Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi. (1) 10, 16-18.
- ÇAYHAN, E. ve ATEŞOĞLU, G. N. (1996). **Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye**, İstanbul: Afa Yay.
- ÇINAR, Y. (2011). Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi. **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, (40), 1-19.

DAĞCI, K. (2008). Avrupa Birliği'nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü?. **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri**. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

DAĞI, İ. (1997). **İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut**. Ankara: İmge Yayınları.

DAĞI, İ. (2001). Özallı Yıllarda Türk Siyaseti : İnsan Hakları Demokrasi ve AB, (Der) İhsan Dağı ve İhsan Sezal , **Kim Bu Özal**. İstanbul: Boyut Yayınları.

DAĞI, İ. (2001a). Avrupa Birliği ve Türkiye: Batılılaşmanın Neresindeyiz?, Çalış, H.Şaban, Dağı, İhsan ve Gözen, Ramazan (Ed.) **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Liberte Yayınları, Ankara, 113-136.

DAĞI, İ. (2003). **Batılılaşma Korkusu: Avrupa Birliği, Demokrasi, İnsan Hakları**, Ankara: Liberte Yayınları.

DEDELİOĞLU, B. (2009). Türkiye'nin Türk Dünyası İle İlişki Kurması Rusya'ya rağmen olmaz", (Ed.) Habibe Özdal, Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin. **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, Usak Yayınları.

DEDEOĞLU, B. (1993). **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, İstanbul: Boyut Kitapları.

DEFLEM, M. (2007). **Comparative and Historical Sociology: Lecture Notes**
<<http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zcomphistnotes.html>> (2008, 16 Eylül).

Del SARTO, R. (2006). Interfacing the European Union with International Relations/ Book Reviews and Notes. **The International Spectator** (1). Florance: Robert Schuman Centre for Advanced Studies Press,1-3.

DEMOCRACY INDEX (2011). Democracy Under Stress- A report from the Economist Intelligence Unit. **The Economist**.

<http://www.sida.se/Global/About%20Sida/S%C3%A5%20arbetar%20vi/EIU_Demo_cracy_Index_Dec2011.pdf>

DEVECİ, B. (2009). Türkiye- AB İlişkilerinin 50 Yılı. ATAUM e-Bülten, Sayı 6.

< <http://www.ataum.ankara.edu.tr/ebulten/nisan.pdf>>

DINAN, D. (2005). **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**. H. Akay (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

DINAN, D. (2009). **Avrupa Birliği Tarihi**. H. Akay (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

DİNÇ, S. (2004). **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**. Adana: Nobel Yayınları.

DİKBAŞ, Y. (2007). **Avrupa Birliği. Tabuta Çakılan Son Çivi**. İstanbul: Asya Şafak Yay.

DOĞAN, İ. (1992). **Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını. (1), 162 - 176.

DOĞAN, İ. (1993). Batılılaşma ve Eğitim. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 25 (2), 713 - 728.

DOĞAN, İ. (1999). Sosyolojik Düşüncenin Osmanlıdaki Kaynakları: Ulûm-I İktisadiye ve İçtimaiye Dergisi Örneği, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 32 (1), 49-82.

DÖNMEZ, M. Ve Diğerleri. (2009). **Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Mutus Basımevi.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2001). **Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları (1964-2000)**. Cilt 1. Ankara: DPT Yay.

< http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf >

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı) ve TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği). (2002). **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 5. Baskı. Ankara: Doğuşum Matbaacılık LTD. ŞTİ.

- DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı). (2007). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: DTM Yayınları.
- DURA, C. (2002). Gümrük Birliği Türk Ekonomisinin Dış Finansmanını Nasıl Etkiledi?, **2023 Aylık Dergi**, Aralık.
- EKİN, N. (1996). **Küreselleşme ve Gümrük Birliği: Rekabet Gücüne Sosyal Boyutlu Bir Yaklaşım**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- EMERSON, M. (2004). Has Turkey fulfilled the Copenhagen political criteria? CEPS Policy Brief No. 48/ Center for European Union Studies. Web: < <http://aei.pitt.edu/6575/1/1104.pdf>>
- ERALP, A. (1997). **Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**. Ankara: İmge Yay.
- ERALP, A. (2002) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye ve AB, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, (Ed.) **Türkiye'nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikası'nın Değişen Dinamikleri**, Hür Güldü (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- ERDOĞAN, B. (2006). **Compliance with EU Democratic Conditionality; Turkey and the Political Criteria of EU**. Paper Submitted for ECPR-Standing Group on the European Union Third Pan-European Conference on EU Politics, 21-23 September 2006, Istanbul, Turkey.
- ERDOĞAN, M. M. (2006a). Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- ERGUT, F. (2008). Tarihsel Bilginin Özgüllükleri: Zaman ve Patıkaya Bağımlılık. **Praksis**. Ankara, s.159-171.
- ERGUT, F. ve UYSAL, A. (Der.). (2007). **Tarihsel Sosyoloji: Stratejiler, Sorunsallar ve Paradigmalar**. Ankara: Dipnot Yayınları.

ERHAN, Ç. ve ARAT, T. (2002). AET'yle İlişkiler. **Türk Dış Politikası**, (Ed.) Baskın Oran, C. I, 6. Bs, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 808-853.

ERŞAN, M. (2006). **Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri**. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8 (3), 39-50.

EUROPA (The Official Website of the European Union). < http://europa.eu/index_en.htm >

European Council in Copenhagen, (21-22 June 1993). Conclusions of the Presidency.
<http://ec.europa.eu/bulgaria/documents/abc/72921_en.pdf>

European Council in Corfu, (24-25 June 1994). Conclusions of the Presidency.
<http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf>

European Council in Essen, (9-10 December 1994). Conclusions of the Presidency.
<http://aei.pitt.edu/1447/1/Essen_Dec_1994.pdf>

European Council in Cannes, (26-27 June 1995). Conclusions of the Presidency.
< http://aei.pitt.edu/1446/1/cannes_june_1995.pdf >

European Council in Madrid, (15-16 December 1995). Conclusions of the Presidency.
<http://aei.pitt.edu/1452/1/madrid_dec_1995.pdf>

European Council in Florence, (21-22 June 1996). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0002.htm>

European Council in Dublin, (13-14 December 1996). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0003.htm>

European Council in Amsterdam (16-17 June 1997). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0006.htm>

European Council in Luxembourg, (12-13 December 1997). Conclusions of the Presidency.
< <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/8719c6c3-776a-4d6e-8ee5-95dec39eae37/en>>

European Council in Cardiff, (15-16 June 1998). Conclusions of the Presidency.
< http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf>

European Council in Vienna, (11-12 December 1998). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm>

European Council in Cologne, (3-4 June 1999). Conclusions of the Presidency.
< http://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm>

European Council in Helsinki, (10-11 December 1999). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm>

European Council in Santa Maria da Feira, (19-20 June 2000). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm>

European Council in Nice, (8-9 December 2000). Conclusions of the Presidency.
< http://www.europarl.europa.eu/summits/nice1_en.htm>

European Council in Gothenburg, (15-16 June 2001). Conclusions of the Presidency.
< http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/goteborg_concl_en.pdf>

European Council in Leaken, (14-15 December 2001). Conclusions of the Presidency.
<http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf>

European Council in Sevilla, (21-22 June 2002). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72638.pdf>

European Council in Copenhagen, (12-13 December 2002). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf>

European Council in Thessalonik, (19-20 June 2003). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdf>

European Council in Brussels, (12-13 December, 2003). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/78364.pdf>

European Council in Brussels, (17-18 June, 2004). Conclusions of the Presidency.
<<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/IRAN%20%20EC%20Conclusions%20June%202004.pdf>>

European Council in Brussels, (16-17 December, 2004a). Conclusions of the Presidency.
< http://www.abgs.gov.tr/files/files/Zirve_Bildirileri/PresConc_17122004.pdf>

European Council in Brussels, (16-17 June, 2005). Conclusions of the Presidency.
< http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/85349.pdf>

European Council in Brussels, (15-16 June, 2006). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf>

European Council in Brussels, (14-15 December, 2006a). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf>

European Council in Brussels, (14 December, 2007). Conclusions of the Presidency.
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/97669.pdf>

FIRAT, M. M. (2004). Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. 4 (1), 47-79.

FİLİZTEKİN, A. (2003). Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin ve Türkiye İmalat Sanayi Üzerindeki Etkileri, **Kalder 12. Ulusal Kalite Kongresinde Sunulan Tebliğ**, 14 Ekim, İstanbul.

FONTAINE, P. (2007). **AB Nedir?**. Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu Yayınları. Web: < www.ec.europa.eu/publications/ >

FEATHERSTONE, K. (2003). **Introduction: In the Name of Europe, The Politics of Europeanization**, Kevin Featherstone & Claudio Radaelli (Eds.), Oxford University Press.

GENCER, A.H. (2011). Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerine Temel Bakışlar: Dün, Bugün ve Yarın. **Akademik Bakış Dergisi**, (25) 5. (e-dergi), Celalabat, Kırgızistan. <<http://www.akademikbakis.org/25/08.pdf>>

GOLDSTONE, J. (1998). Initial Conditions, General Laws, Path-dependence, and Explanation in Historical Sociology. **American Journal of Sociology** (104), 829-845.

GÖKALP, Z. (1976). **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**. (Sad. Ferhat Tamir).İstanbul: Türk Kültür Yayınları.

GÖKBUNAR, R.; YANIKKAYA, H. ve CURA, S. (2008). **Avrupa Birliği'nin Türkiyeli Geleceği: Umutlar ve Korkular**, Ankara: Nobel.

GÖKDEMİR, L. ve KAHRAMAN, E. (2008). Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi?, Ne Gerçekleşti?. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. (18) 2, 277-296.

GÖNLÜBOL, M. (1995). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**. Ankara: Siyasal Kitabevi.

GÖNLÜBOL, M. ve ÜLMAN, A. H. (1995). **Türk Dış Politikasının 20 Yılı**. Ankara Üniversitesi SBFD, 21 (1), 143-182.

GÜLALP, H. (1983). **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara: Yurt Yayınları.

- GÜNAY, C. (2009) Avusturya. **Avrupa Birliği Üyelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış.** S. Akşit, Ö. Şenyuva ve Ç. Üstün (Der.). Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi, ODTÜ Yay, 97-108.
- GÜNUĞUR, H. (1985). **Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**, İstanbul: İKV Yayını.
- Gümrük Birliği Kararı (1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı). (6 Mart, 1995). Web: <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa> >
- GÜMÜŞAY, A. (2005). Avrupa Birliği Bütçesi ve Türkiye'nin Üyeliğinin Birlik Bütçesine Olası Etkileri. **Yayımlanmamış Doktora Tezi.** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Eskişehir.
- GÜNDÜZ, Z. Y. (2003). Turkey's Approach towards the EU: Views from Within. **SAM-Ceter for Strategic Research (MoFA of Turkey).** Issue of September-November. Web: <http://sam.gov.tr/turkeys-approach-towards-the-eu-views-from-within/> >
- GÜRBEY, G. (2010). **Arızalı Demokrasilerde Dış Politika: 1983-1993 Özal Dönemi'nde Türkiye'de Toplumsal Talepler ve Karar Süreçleri.** Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- GÜRKAN, N. (1998). **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÜNGÖR, G. (2009). **The Institutionalization of the European Parliament.** EUI Working Paper MWP 2009/26. Italy: European University Institute.
- GÜNUĞUR, H. (1988). Ankara Antlaşmasının Hukuksal Değerlendirilmesi, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Özel Sayı (Eylül).
- HALE, W. (2003). **Türk Dış Politikası 1774-2000:** İstanbul: Mozaik Yayınları.

- HATİPOĞLU, M. M. (2001). Yunanistan'ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000), **Balkan Diplomasisi** (Der.), Ömer E. LÜTEM ve Birgül Demirtaş COŞKUN, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- HİÇ, M. (1972). Turkey's Entry to the Common Market: General Aspects of the Problem. (Ed.) M. HİÇ. **Problems of Economic Development**, Vol. I, Istanbul: Sermet Matbaası.
- HİÇ, M. (1979). The Importance of Turkey's Development Strategy for Her Integration into the EEC, (Ed.) W. Gumpel, **Die Türkei auf dem Weg in die EG**, München: R. Oldenbourg Verlag.
- HİÇ, M. (1982). Economic Policies Pursued by Turkey, Their Effects on the Performance of the Economy and on Her International Economic Relations, **Orient**. Hamburg: Deutsches Orient Institut.
- HİÇ, M. (2008). **A Survey of Turkey's Economy and Politics: 1923-2007**. Create- Space, USA: Amazon.
- HITIRIS, T. (2003), European Union Economics, Fifth Edition. Financial Times: Prentice Hall.
- HOBden, S. (1998). **International Relations and Historical Sociology: Breaking Down Boundaries**. London & New York: Routledge.
- HOBden, S. & HOBsen, J.M. (Eds.) (2002). On the Road Towards an Historicised World Sociology. **Historical Sociology of International Relations**. Cambridge University Press. 265-286.
- HUNTINGTON, S. P. (2005). **Medeniyetler Çatışması**. Ankara: Vadi Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi (23 Mart, 2001). **Ulusal Program Rüzgarı**. Web: <<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-233263>>

IGGERS, G. G. (2000). **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme: Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

IRKIÇATAL, E. (2012). İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı. **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15 (1), 31-59.

İLHAN, S. (2001). **Avrupa Birliği'ne Neden Hayır, Jeopolitik Yaklaşım**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

İNAÇ, H. (2004). Identity Problems of Turkey during the European Union Integration Process. **Journal of Economic and Social Research**, 6 (2), 33-62.

İNAL, V. (1992). Turkish Policy on Cyprus. Ankara: **Foreign Policy** (3-4), 92-96.

İNALCIK, H. (2006). **Turkey and Europe in History**. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İNALCIK, H. (2006a). **Tarih ve Politika**. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü 100. Yıl Salonu'nda Sunulan konferans Metni. 29 Mart, 2006.

< <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/157.pdf> >

INTERNATIONAL ENCYCLOPEDIA OF THE SOCIAL SCIENCES. (1963). Ed. David L. Sills.

İSKİT, T. (2007). Kopenhag zirvesi ve sonrası: AB'nin kapısı ne kadar açık ?. AB Haber. Web: < <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=30087&l=1> >

İSMAİL, S. (1998). **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**. İstanbul: Katsaş Yayınevi.

JENSON, J & MERAND, F. (2010). Sociology, Institutionalism and the European Union. **Comperative European Politics**, (8), 74-92.

KAMİNSKİ, B. & NG, F. (2006). Turkey's Evolving Trade Integration into Pan- European Markets, **World Bank Policy Research Paper**, WP 3908.

- KARABULUT, K. (2010). **Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi Politikası**. İnönü Üniversitesi Özal Kongresi. < <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/57.pdf> > (17.04.2012).
- KARABULUT, U. (2008). Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Avrupa Birliği Politikaları (1983-2004). **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- KARAOSMANOĞLU, A; SÖNMEZ, A.; ÇİLİNGİROĞLU, A. ve ERDER, N. (2003). **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Türkiye'de Planlama Deneyimi**. Panel. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KARASAR, N. (2007). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. 17. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- KARLUK, R. (2007). **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 9. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- KARLUK, R. ve TONUS, Ö. (2002). **Avrupa Birliği Kapısında Türkiye**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- KAZGAN, G. (1973). 100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- KEYMAN, F. (2005). **Avrupa'nın Geleceği, Türkiye'nin Üyeliği**. Etkinlikler-Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006. Osmanlı Bankası Müzesi.
< http://www.obmuze.com/2008/metin_1008.asp >
- KILIÇ, M. (2006). **Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)**. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- KIRATLI, O. S. (2008). **Path Dependency Dynamics of Turkish-EU Relations**. Paper presented at the annual meeting of the MPSA Annual National Conference, Palmer House Hotel, Hilton, Chicago, IL, April 03, 2008.

- KIZILTAN, A., ERSUNGUR, M. Ş. ve POLAT, Ö. (2008). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İhracat ve İthalatına Etkisi, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, (22) 1, 83-100.
- KİRİŞÇİ, K. (2009). The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State, **New Perspectives on Turkey**, (40), 31.
- KİSSİNGER, H. (2000). **Diplomasi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KOÇAOĞLU, B. (2007). Atatürk Dönemi Laiklik Uygulamalarına Yönelik Bazı Toplumsal Tepkiler. **Turkish Studies**. 2 (4), 1297-1307.
- KOÇDEMİR, K. (2000). Atatürk Dönemi Kültür Politikası ve Küreselleşme. **Türk İdare Dergisi**, (429), 147-169.
- KONGAR, E. (1979). **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KONGAR, E. (19 Ocak, 2009). Hem İç Hem Dış Eksen Kaydırılıyor-1. **Aydınlanma-Cumhuriyet Gazetesi**, 3.
- KOTSIAROS, A. C. (2009) Yunanistan. **Avrupa Birliği Üyelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış**. S. Akşit, Ö. Şenyuva ve Ç. Üstün (Der.). Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi, ODTÜ Yay, 75-96.
- KUBICEK, P. (2009). **The European Union, European Identity, and Political Cleavages in Turkey**. Paper presented at the EUSA 11th Biennial International Conference.
- LAGENDIJK, J. (18 Eylül, 2011). Algılara Karşı Olgular. **Zaman Gazetesi**, 5.
- LEWIS, B. (1953). **Turkey: Vesternization, in Unity and Varlety in Muslim Civilization**. Ed. Gustave E. von GRUNEBAUM. University of Chicago Press.
< <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/305/2881.pdf> >

- LEWIS, B. (1996). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. 6. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- LEWIS, B. (2009). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. 3. Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- LIAROKAPI, M. C. (2007). The Model of Path-Dependency and the Political Analysis of the EU Policy-Process. **Political Perspectives**, EPTU (2) 6, 1-32.
- MAHONEY, J. (2003). Strategies for Casual Assessment in Comperative Historical Analysis. J. MAHONEY & D. RUESCHEMEYER (Eds). **Comperative Historical Analysis in Social Sciences**. Cambridge: Cambridge University Press, 337-371.
- MAHONEY, J. (2007). Qualitative Methodology and Comperative Politics. **Comperative Political Studies**. 40 (2), 122-144.
- MAHONEY, J. & SCHENSUL, D. (2006). Historical Context and Path Dependence. **The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis**. Robert E. Goodin & Charles Tilly (Editors). London: Oxford University Press, 454-471.
- MANİSALI, E. (1996). **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- MANİSALI, E. (2000). **Dünden Bugüne Kıbrıs**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- MANİSALI, E. (2002). **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- MANİSALI, E. (2002a). **Dünden Bugüne Kıbrıs**. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- MANİSALI, E. (2006). **Askeri Darbeden Sivil Darbeye, Hayatım Avrupa**. İstanbul: Truva Yayınları.
- MANİSALI, E. (2007). **Avrupa'nın Askerle Kavgası, Hayatım Avrupa**. İstanbul: Truva Yayınları.

MANİSALI, E. (2007a). **Avrupa'yla Derin Bağlar, Hayatım Avrupa**. İstanbul: Truva Yayınları.

MANİSALI, E. (9 Haziran, 2008). Gümrük Birliği'ni Gerçekten Biliyor muyuz?. Bıçak-Sırtı, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9.

MANİSALI, E. (23 Ocak, 2009). Ünlü Türkologlar Falcı mıydı?. Bıçak-Sırtı, **Cumhuriyet Gazetesi**, 11.

MANİSALI, E. (11 Ocak, 2010). Türkiye-AB İlişkilerine Düzgün Bakmak. Bıçak-Sırtı, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.

MANİSALI, E. (20 Haziran 2011). Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor?. Bıçak Sırtı-**Cumhuriyet Gazetesi**, 11.

MATHIEU, J.L. (2006). **Avrupa Birliği**. Ankara: Dost Yayınları.

MOGA, T. L. (2010). **Connecting the Enlargement Process with the Europeanization Theory (the Case of Turkey)**. CES Working Papers, II, (1). Center for European Studies: Alexandru Ioan Cuza University of Iași.

MONCEAU, N. (2009) Fransa. **Avrupa Birliği Üyelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış**. S. Akşit, Ö. Şenyuva ve Ç. Üstün (Der.). Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi, ODTÜ Yay, 11-24.

MORGİL, O. (2003). Ekonomik Açıdan Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliğinin İşleyişi. **İşveren Dergisi**, 15 Ocak, 15-19.

MORRIS, C. (2005). **The New Turkey: The Quiet Revolution on the Edge of Europe**, London: Granta Books.

Müzakere Çerçeve Belgesi. (3 Ekim, 2005). Çev: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf>

NACAR, M. (2008). Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'nin Sosyal Politikası, Özürlülerin Konumu Sorunları ve Rehabilitasyonu. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.

NOMER, E. ve ESKİYURT, Ö. (1975). **Avrupa Sözleşmeleri**. İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.

Official Journal of the European Communities (1973), Information and Notices. Web: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/association_agreement_1964_en.pdf

OĞUZLU, T. (2006). Türk Dış Politikasında Normalleşme: Bölgesel ve Küresel Bir Analiz, (Der.) Zeynep Dağı, **Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar**, Orion Yayınevi.

OKTAYER, A. (2009). Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme. **Akademik İncelemeler**. (4) 1, 73-100.

ONAT, A. E. (2008). **The Role of the European Union in the Solution of the Cyprus Dispute in the Light of the United-Nations- Led Settlement Efforts**. Unpublished Master’s Thesis. Department of International Relations. Ankara: Bilkent University.

ORAN, B. (1988). **Atatürk Milliyetçiliği**. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

ORAN, B. (1991). Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu. Ankara: Bilgi Yayınevi.

ORAN, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi** (Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan), (51) 1-4, 353-370.

ORAN, B. (Ed.). (2002). **Türk Dış Politikası: 1919-1980**. İstanbul: İletişim Yayınları.

ORTAYLI, İ.(2006). **Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 135.

ÖKSÜZ, O. (2008). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi: 1990 Sonrasına Eleştirel Bakış. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ege Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara.

ÖNİŞ, Z. (2010). Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo Liberalism In Critical Perspective, **Middle Eastern Studies**, (40) 10, 113-134.

ÖZCAN, S. (2010). Historical Evolution of the Europeanization Process of Turkey. **Portuguese Journal of International Relations**. Spring/Summer, 33-40.

ÖZDEMİR, A. U. (2007). Türkiye'de Avrupa Birliği Karşısı Düşüncenin Gelişimi- Gümrük Birliği Antlaşması Sonrası. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

ÖZEL, S. (2003). Atatürk Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri, **Türkler**, c.16, H. Celal Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 643-653.

ÖZER, A. (2003). **Tanzimat'tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği**. Ankara: Elips Kitap.

ÖZER, M. A. (2007), Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. **Sayıştay Dergisi**, (66-67), 67-98.

ÖZGEN, F. B. (2000). Osmanlı Devleti'nin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri. Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı II. **Ekonomi ve Toplum**, (6) 32. 101-111.

ÖZTÜRK, G. (2011). Avrupa Birliği Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Ankara.

- ÖZTÜRK, S. ve YILDIRMAZ, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 10 (2), 145-165.
- PAGE, S.E. (2006). Path Dependence. **Quarterly Journal of Political Science**. (1), 87-115.
- PALABIYIK, M. S. ve YILDIZ, A. (2009). **Avrupa Birliği**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- PAOLONI, M. (1991). The Outlook for EC-Turkish Relations, in Mary Strang and Arlene Redmond (Eds.), **Turkey and the European Community. A Forum Europe Conference in Partnership with the Turkish Permanent Delegation to the European Communities**, (Forum Europe, Palais des Congrès– Brussels, October 30-31), 15-48.
- PEHLİVANLI, O. (13 Ekim, 2008). AB ile Üyelik Oyunu. **Cumhuriyet Strateji**, 21.
- PEHLİVANLI, O. (8 Aralık, 2008). AB Algısı Felç. **Cumhuriyet Strateji**, 5.
- PIERSON, P. (1996). The Path to European Integration: A Historical Institutional Analysis. **Comparative Political Studies**, 29 (2), 123–63.
- PIERSON, P. (2000). **Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics**. American Political Science Review. 94 (2), 251-267.
- POLICY BRIEFING (19 Temmuz 2011). Türkiye ve Yunanistan: Ege'deki Anlaşmazlığı Çözmenin Zamanı. **Kriz Grubu Avrupa Brifingi No 64**, İstanbul/Atina/Brüksel: International Crisis Group. < <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/B64%20Turkey%20and%20Greece%20-%20Time%20to%20Settle%20the%20Aegean%20Dispute%20TURKISH.pdf>>
- REÇBER, K. (2004). Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye Cumhuriyeti-Avrupa İlişkileri İtibarıyla Değerlendirilmesi. **I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (31), 59-79.

REHN, O. (2007). **Türkiye Bir Köprü mü, Köprübaşı mı yoksa Ergime Potası mı?** İstanbul, 1001 Kitap Yayınları.

Resmi Gazete. (2003). Ulusal Program ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nın Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin 2003/5930 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Sayı: 25178.

Resmi Gazete. (2008). 2008/14481 sayılı AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar, Sayı: 27097.

PREAGER, D. (2008). **Our Love Of Sewers: A Lesson in Path Dependence.** Web: <http://en.wikipedia.org/wiki/Path_dependence>

Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession (1998). Web: <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf>

Roma Antlaşması (25 Mart,1957) Web:< <http://www.urunlu.com/BelgeOku2.aspx?ykod=70>>

Sabah Gazetesi (31.05.2012). **Gençlerin AB Karşıtlığı Altı Yılda İkiye Katlandı.** Web: <<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/31/genclerin-ab-karsitligi-alti-yilda-ikiye-katlandi>>

SAĞLAM, M.; ÖZÜDOĞRU, F. ve ÇIRAY, F. (2011). Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi'ne Etkileri. **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, (13) 1, 87-109. Web: < <http://efdergi.yyu.edu.tr>>.

SANDER, O. (2006). **Türkiye'nin Dış Politikası.** Ankara: İmge Kitabevi Yay.

SANDER, O. (2009). **Siyasi Tarih: 1918-1994.** Ankara: İmge Kitabevi Yay.

- SANDIKLI, A. (2007). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi - Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü - Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- SARIGIL, Z. (2009). Paths are What Actors Make of Them. **Critical Policy Studies**, 3 (1), 121-140.
- SEKİ, İ. (2005). **Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri 1985–2003**. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf> (2012, Ocak 4).
- SEZAL, İ. (1984). **An Overall View of Structural Changes in Turkey: The Republican Era (1923-1983)**. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. (5) 1, 195-203).
- SEZAL, İ. (2001). Bir Toplumun Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrimi. İ. Dağı ve İ. Sezal (Der.), **Kim Bu Özal?**, İstanbul: Boyut Yayınları.
- SEFİL SEVER, Y. (2009). Tarihsel Süreçte Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri. **Yüksek Lisans Tezi**. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- SKOCPOL, T. (Ed.) (1984). Sociology's Historical Imagination. **Vision and Method in Historical Sociology**. Cambridge: Cambridge University Press, 1-22.
- SMITH, S. (2002). Historical Sociology and International Relations Theory. S. Hobden & J. M. Hobsen (Eds.) **Historical Sociology of International Relations**. Cambridge University Press, 223-244.
- SOMONCUOĞLU, S. (2003). **Avrupa Birliği Uyum Paketlerinden Federasyona**. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.
- SOYSAL, M. (08.12.1999). Adaylık Kapanı. **Hürriyet Gazetesi**. İstanbul.
- SOYSAL, M. ve ERTEKÜN, N. M. (1989). Federal Solution for Cyprus. Ankara: **Foreign Policy**, (3-4), 15-29.

SÖNMEZOĞLU, F. (2006). **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları.

ŞENGÜL, T. (2006). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siyasi Fikir Akımlarının Tarih Eğitime Yansımaları (1908 – 1931). **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale.

TANSEL, Ö. (2010). Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

TAMER, G. M. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Adaylık Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Hacettepe Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

TDK Türkçe Sözlük (2005). **Türkçe Sözlük**. Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1993). **Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Cilt: I, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**. Ankara: Ümit Yayıncılık.

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1993a). **Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Cilt: II, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**. Ankara: Ümit Yayıncılık.

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (2000). **Türkiye ve Avrupa Birliği, Cilt: III, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**. Ankara: Ümit Yayıncılık.

TILLY, C. (1980). Historical Sociology. **Current Perspectives in Social Theory**. Scott G. McNall & Gary N. Howe (Eds). Vol. I. Greenwich, Connecticut: JAI Press, 55-59.

TILLY, C. (1998). Future History. **Theory and Society (Special Issue on Breaking Boundaries)**. (17) 5, 703-712.

TILLY, C. (2001). Historical Sociology. **International Encyclopedia of the Behavioral and Social Sciences**. Amsterdam: Elsevier. Vol. 10, 6753-6757.

TILLY, C. (2002). Historical Analysis of Political Processes. **Handbook of Sociological Theory**, Jonathan H. Turner (Ed.). New York: Kluwer Academic /Plenum Publishers, 567-596.

TILLY, C. (2006). Why and How History Matters? **The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis**. Robert Goodin & Charles Tilly (Eds.). Oxford: Oxford University Press.

TORUN, E. (2002). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945- 1960). **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi - Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü - Türk İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

TUNAYA, T. Z. (1989). **Türkiye’de Siyasi Partiler**. Cilt:3, İstanbul: Hürriyet Yay.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). **İstatistik Göstergeler (1923-2006)**. Web: http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf > (2008, 16 Kasım).

TÜSİAD (2003). **AB’ne Uyum Sürecinde GB’nin Dış Ticaretimize Etkileri**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Web: <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/gumruk/gumruk.pdf> > (2010, 6 Ocak).

Türkiye 1998 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (04.11.1998). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf>

Türkiye 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (13.10.1999). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. Web: http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf>

Türkiye 2000 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (2000). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. Web:

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf>

Türkiye 2001 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (13.11.2001). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf>

Türkiye 2002 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (Ekim 2002). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf>

Türkiye 2003 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (Aralık 2003). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf>

Türkiye 2004 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (6.10.2004). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. Web:

<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf>

Türkiye 2005 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (9 Kasım 2005). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf>

Türkiye 2006 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (8 Kasım 2006). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf>

Türkiye 2007 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (6 Kasım 2007). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf>

Türkiye 2008 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (5 Kasım 2008). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf>

Türkiye 2009 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (14.10.2009). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf>

Türkiye 2010 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (09 Kasım 2010). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf>

Türkiye 2011 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (12 Ekim 2011). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf>

Türkiye 2012 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (10.10.2012). T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf>

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi (19 Mayıs, 2003). ABGS. Gayrı Resmi Tercüme Metni.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf>

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi (18 Şubat, 2008). ABGS. Gayrı Resmi Tercüme Metni.

Web:<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf>

Türkiye'nin Topluluğa Katılım Talebiyle İlgili Olarak Komisyon Tarafından Verilen Görüş

(20 Aralık 1989). Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-topluluga-katilim-talebiyle-ilgili-olarak-komisyon-tarafindan-verilen-gorus-20-aralik-1989_tr.mfa>

TÜRK ULUSAL AJANSI. Hayatboyu Öğrenme Programı Nedir?. T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı.

Web:<<http://www.ua.gov.tr/programlar/hayatboyu-%C3%B6%C4%9Frenme-program%C4%B1>> (2012, 2 Aralık).

- UYAR, H. (2004). Avrupa Yolunda Kaçırılan Fırsatlar ya da Ecevit'in 1978'de AET Üyeligini Reddettiği İddiası. **Toplumsal Tarih Dergisi**, Aralık Sayısı.
- WALLERSTEIN, I. (2004). **Turkey in Europe**. Comment No. 139, June 15, Fernand Braudel Center, Binghamton University.
< <http://www2.binghamton.edu/fbc/archive/139en.htm> > (2013, 2 Mart).
- WEBER, M. (1949). **On The Methodology of the Social Sciences**. Edward A. Shils and Henry A. Finch (Trans. and Eds.). USA: The Free Press of GLENCOE.
<http://archive.org/stream/maxweberonmethod00webe/maxweberonmethod00webe_djvu.txt>.(8 Mart, 2012).
- WEBER, M. (2006). **Bürokrasi ve Otorite**. H. Bahadır AKIN (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- WIGLEY, A. (2000). Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Anlaşmalarının Etkilerini Ölçen Ampirik Çalışmaların Genel Değerlendirilmesi, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, (18) 2, 27-35.
- VASSALLO, F. (2006). **EU's Commitment to Democracy, Turkey Accepts the Challenge**. Paper prepared for the Panel: Challenges of Future Enlargement, Jean Monnet Conference - Europe's Democratic Challenges – EU Solutions?, School of International Studies, University of Trento, Italy. June 30 – July 1, 2006.
- VERNEY, S. (2007). National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership. **Journal of Southern Europe and the Balkans**. 9 (3), 213-221.
- VINK, M. (2002). **What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda?** Paper for the Second YEN Research Meeting on Europeanisation, Milan: University of Bocconi.
- VISIÉ, C. (2009). Turkey and The European Union: The Sociology of Engaged Actors and of their Contribution to the Candidacy Issue. **European Journal of Turkish Studies**, (9), Web:< <http://ejts.revues.org/index3910.html> > (2010, 2 Kasım).

Yardım Eli Uzandı (18 Ağustos 1999). **Milliyet Gazetesi**, İstanbul.

YARDIMCI, A. (26 Ocak, 2009). İsteklerimize Dikkat Edelim. **Cumhuriyet Strateji**, 5.

YAZGAÇ, S. K. (2005). **AB**. İstanbul: Suavi Yayınları.

YEŞİLTAS, M. ve BALCI, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. **Bilgi** (23), 9-34.

YILDIRIM, Y. (2007). Türk Eğitim Sisteminin Avrupa Birliği Eğitim Politikalarına Uyum. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Fırat Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Elazığ.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2006). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayınları.

YILDIRIM, E. ve DURA, C. (2007). Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (28) 1, 141-177.

YILDIZ, T. (2008). **European Sequentialism and Path Dependency Lessons from Turkey**. Paper presented at the 49th annual convention of the International Studies Association (ISA), Mar-26-29, San Francisco.

YİĞİT, D. (2006). Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Avrupa Birliği- Türkiye İlişkileri. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Diyarbakır: T.C. Dicle Üniversitesi.

YURDİGÜL, Y. (2007). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Ulusal Kimlik Olgusu ve Ulusal Kimliğin Televizyon Haberlerinde Sunumu. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, İstanbul.

YÜCEL, F. (2006). Türkiye ve Seçilmiş AB Üyesi Ülkeler Arasındaki Dış Ticaret Akımları Üzerine Analitik Bir Yaklaşım: Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana.

TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ KRONOLOJİSİ

1959	
31 Temmuz	Türkiye, AET'ye ortaklık için başvurdu.
1963	
12 Eylül	Türkiye ile AET arasında bir ortaklık ilişkisi yaratan Ankara Anlaşması imzalandı.
1964	
1 Aralık	Ankara Anlaşması yürürlüğe girdi.
1970	
23 Kasım	Gümrük Birliği'ne ilişkin kuralları içeren Katma Protokol imzalandı.
1971	
1 Eylül	Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe konuldu. AET, Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını (tekstil ürünleri hariç) kaldırdı.
1973	
1 Ocak	Katma Protokol yürürlüğe girdi. Türkiye, Birinci Gümrük İndirimi ve Konsolide Liberasyon Listesi Uyumunu (Ortak Gümrük Tarifesi) gerçekleştirdi.
21 Mayıs	Türkiye ile AET arasında, "Birinci Genişleme"ye ilişkin görüşmeler mutabakat ile sonuçlandı.
30 Haziran	İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayan Birinci Genişleme'ye dair Tamamlayıcı Protokol, Türkiye ile AET arasında imzalandı.
1974	
1 Ocak	Tamamlayıcı Protokol ile ilgili "Geçici Anlaşma" yürürlüğe girdi.
1976	
1 Ocak	Türkiye, İkinci Gümrük İndirimi ve Konsolide Liberasyon Listesi Uyumunu gerçekleştirdi.
1980	
19 Eylül	Ortaklığın Geliştirilmesine ilişkin 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı; Ortaklık

Konseyi, tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı.

1982

22 Ocak

Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon'dan talebi üzerine, Türkiye-AET Anlaşması'nın askıya alınmasını kararlaştırdı.

1986

16 Eylül

Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece, 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren fiilen dondurulmuş durumda bulunan Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden canlandırılması süreci başladı.

1987

14 Nisan

Türkiye, Avrupa Toplulukları'na, Roma Antlaşması'nın 237'nci, AKÇT Antlaşması'nın 98'inci ve EURATOM Antlaşması'nın 205'inci maddelerine istinaden tam üye olmak üzere ayrı ayrı müracaat etti.

1989

18 Aralık

Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş"ünde (Avis), Topluluğun, kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992), yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin katılımından önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi.

1990

6 Haziran

Avrupa Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren bir "İşbirliği Paketi"ni hazırlayarak Avrupa Konseyi'nin olurlarına sundu.

1994

30 Temmuz

Avrupa Komisyonu, Gümrük Birliği'nin, Türkiye-AT arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'nda belirtildiği şekilde gerçekleşmesini sağlayıcı ilkeleri tespit etti.

1995

13 Aralık

"Gümrük Birliğinin Son Döneminin Uygulanmaya Konmasına ilişkin 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı", Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı.

1996

1 Ocak

Türkiye, AB ile entegrasyonunda, 22 yıl süren "Geçiş Dönemi"ni 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlayarak, 1.1.1996 tarihi itibarıyla, tam üyelik sürecinde "Son Dönem"e, sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde sağlanan Gümrük Birliği sürecini tamamlayarak girdi.

1997

12-13 Aralık

Lüksemburg Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında, AB'nin Beşinci Genişlemesine dair kararlar alındı, Türkiye'nin ismi aday ülkeler arasında zikredilmedi.

1998

3 Mart

Türkiye- AB ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan "Türkiye için Avrupa Stratejisi" başlıklı belge açıklandı.

4 Kasım

"1998 yılı İlerleme Raporu": Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ye üyelik için belirlenmiş kriterler ışığı altında kaydedilen Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon görüşlerini içeren ilk "İlerleme Raporu" yayımlandı.

1999

11-12 Aralık

Helsinki Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.

13 Ekim

"1999 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

2000

4 Temmuz

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 4 Temmuz 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4587 sayılı Kanun'la, Başbakanlığa bağlı olarak kuruldu.

13 Ekim

"2000 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

2001

24 Mart

Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 tarihli ve 2001/235/AT sayılı Konsey Kararı {24 Mart 2001 tarih ve L 85 sayılı AB Resmi Gazetesi}

24 Mart

Ulusal Program: "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair 19 Mart 2001 tarih ve 2001/2129 sayılı Karar" {24 Mart 2001 tarih ve 24352 Mükerrer sayılı Resmi Gazete}

13 Kasım

"2001 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

2002

20 Kasım

"2002 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

12-13 Aralık

Kopenhag Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı kararını alması halinde, müzakerelerin gecikmeden başlatılacağı belirtildi.

2003

19 Nisan	Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "AB Uyum Komisyonu" kuruldu.
12 Haziran	Katılım Ortaklığı Belgesi: "Türkiye ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 19 Mayıs 2003 tarih ve 2003/398/EC sayılı Konsey Kararı" {12 Haziran 2003 tarihli ve L 145 sayılı AB Resmi Gazetesi}
24 Temmuz	Ulusal Program: "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair 23 Haziran 2003 tarih ve 2003/5930 sayılı Karar" {24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 Mükerrer sayılı Resmi Gazete}
5 Kasım	"2003 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

2004

24 Nisan	Kıbrıs'ta referandum yapıldı. Kıbrıs Türk halkının yüzde 64.9'u Annan Planı'nı onaylarken, Kıbrıs Rum Kesimi'nde ise halkın yüzde 75.83'ü Plan'ı reddetti.
6 Ekim	"2004 yılı İlerleme Raporu" ve rapora bağlı Tavsiye Belgesi yayımlandı. Söz konusu belgelerde, Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığı belirtilerek, birliğe katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiyesinde bulunuldu.
17 Aralık	Brüksel Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği belirtildi ve katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararlaştırıldı.

2005

3 Haziran	Devlet Bakanı Ali BABACAN, Avrupa Birliği ile yapılacak tam üyelik müzakerelerinde "Başmüzakereci" görevini yürütmekle görevlendirildi.
29 Haziran	"Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler" yayımlandı.
30 Temmuz	Türkiye, AB ile ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan 1963 tarihli Ankara Antlaşması'nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi (Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya) kapsayacak şekilde genişleten "Ek Protokol"ü imzaladı.
3 Ekim	Lüksemburg'da alınan kararla AB, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlattı.
20 Ekim	Üyelik müzakerelerinin ilk aşamasını oluşturan "Tarama Süreci", bilim ve araştırma alanında düzenlenen "Tanıtıcı Tarama" toplantısı ile başladı ve tüm fasıllardaki tarama toplantıları 13 Ekim 2006 tarihinde tamamlandı.
9 Kasım	"2005 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

2006

20 Ocak	Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik yeni planı BM Genel Sekreteri
----------------	--

Kofi Annan'a sundu. Bu planda, Türk limanlarının Rumlara açılması karşılığında, KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılması istendi.

26 Ocak

Katılım Ortaklığı Belgesi: "Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 tarih ve 2006/35/AT sayılı Konsey Kararı" {26 Ocak 2006 tarihli ve L 22 sayılı Avrupa Birliği Resmi Gazetesi}

12 Haziran

Taraması tamamlanan Bilim ve Araştırma faslı, Lüksemburg'da düzenlenen Hükümetlerarası Konferans'ta açıldı. Türkiye'nin gerekli kriterleri yerine getirdiği belirtildi ve bu fasıl aynı toplantıda geçici olarak kapatıldı.

31 Temmuz

Avrupa Komisyonu'nun, 2006 yılına kadar çeşitli mali yardım programları (ISPA, SAPARD, PHARE, CARDS, Türkiye Tüzüğü) kapsamında sağladığı mali yardımlar, 2007-2013 döneminde "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı" (Instrument for Pre-Accession-IPA) adı verilen yeni ve tek bir çerçeve mekanizma kapsamına almıştır: "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) 17 Temmuz 2006 tarih ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü" {31 Temmuz 2006 tarihli ve L 210 sayılı Avrupa Birliği Resmi Gazetesi}

8 Kasım

"2006 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı. Avrupa Komisyonu, İmzalanan Ek Protokol'e karşın, limanların ve havaalanlarının Kıbrıs Rum kesiminin kullanımına açılmadığı tespitinde bulundu ve Türkiye'ye 14-15 Aralık'taki liderler zirvesine kadar süre verdi.

13 Kasım

Avrupa Konseyi, İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olmasını onayladı.

11 Aralık

AB Genel İşler Konseyi'nde bir araya gelen AB üye ülkelerinin Dışişleri Bakanları, 9 Kasım 2006 tarihli Komisyon Tavsiyesini kabul ederek, Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayana kadar, 8 fasıl başlığının açılmayacağını ve hiçbir fasılın geçici olarak kapatılamayacağını kararlaştırdı.

15 Aralık

Brüksel Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda, Genel İşler Konseyi'nin önerisi aynen kabul edildi.

2007

29 Mart

İşletmeler ve Sanayi Politikaları faslında fiili müzakereler açıldı.

17 Nisan

Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı açıklandı.

26 Haziran

İstatistik ve Mali Kontrol fasıllarında fiili müzakereler açıldı.

6 Kasım

"2007 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

19 Aralık

Tüketicinin ve Sağlığın Korunması ile Trans-Avrupa fasıllarında fiili müzakereler açıldı.

2008

26 Şubat

Katılım Ortaklığı Belgesi: "2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair 18 Şubat 2008 tarih ve 2008/157/EC sayılı Konsey Kararı" {26 Şubat 2008 tarihli ve L 51 sayılı AB Resmi Gazetesi}

12 Haziran	Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hukuku fasıllarında fiili müzakereler açıldı.
5 Kasım	"2008 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.
18 Aralık	Sermayenin Serbest Dolaşımı ile Bilgi Toplumu ve Medya fasıllarında fiili müzakereler açıldı.
31 Aralık	Ulusal Program: "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair 10 Kasım 2008 tarih ve 2008/14481 sayılı Karar" {31 Aralık 2008 tarih ve 27097 (5. Mükerrer) sayılı Resmi Gazete}
2009	
10 Ocak	Devlet Bakanı Egemen BAĞIŞ, Avrupa Birliği makamları ile yapılacak tam üyelik müzakerelerinde "Başmüzakereci" görevini yürütmekle görevlendirildi.
30 Haziran	Vergilendirme faslında fiili müzakereler açıldı.
14 Ekim	"2009 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.
21 Aralık	Çevre faslında fiili müzakereler açıldı.
2010	
30 Haziran	Gıda Güvenliği faslında fiili müzakereler açıldı.
9 Kasım	"2010 yılı İlerleme Raporu" yayımlandı.

EK 2 : AB ZİRVELERİ VE DÜZENLİ TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARININ KRONOLOJİK ÖZETLERİ

AB ZİRVELERİ

Avrupa Topluluğu Kopenhag Zirvesi, 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde gerçekleşmiştir (European Council in Copenhagen, 1993: 12). Zirve'de, AB'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Kopenhag Kriterleri olarak literatüre giren bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır (Baykal ve Arat, 2002: 332; İlhan, 2001: 189).

Buna göre, siyasi kriterde demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı dikkate alınır. Ekonomik kriter; işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığını şart koşturmaktadır. Topluluk mevzuatının benimsenmesi ise; siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmayı gerekli görmektedir (Emerson, 2004).

Bu Zirvede, Türkiye ile ilişkiler alt başlığında aşağıdaki önemli karar alınmıştır:

"AT Zirvesi, Türkiye ile iş birliğinin, bir GB kurulmasıyla ilgili olduğu ölçüde, 1964 tarihli Ortaklık Antlaşması ve 1970 tarihli Protokolde ön görülen perspektif içinde geliştirilmesi ve yoğunlaştırılması konusunda, Lizbon'da toplanan AT Zirvesi'nde kabul edilen esasların etkili bir şekilde uygulanmasının sağlanmasını Konsey'den ister".

Avrupa Topluluğu Korfu Zirvesi, 24-25 Haziran 1994 tarihlerinde gerçekleşmiştir (European Council in Corfu, 1994). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Malta'nın AB'ye katılmak için yaptıkları başvurularla ilgili olumlu sinyallerin verildiği Zirvede, Türkiye ile GB'nin sağlanması hakkındaki görüşmelerin sonuçlandırılması ve bu ortakla ilişkilerin güçlendirilmesi kararı alınmıştır.

Avrupa Topluluğu Essen Zirvesi, 9-10 Aralık 1994 tarihlerinde toplanmıştır (European Council in Essen, 1994). Zirve toplantısında, Avrupa'nın geleceğinin alacağı şekil üzerinde önemli kararlar alınmıştır. Zirvede, Türkiye ile ilgili olarak, Türkiye ile GB'nin sağlanması hakkındaki görüşmelerin sonuçlandırılması ve bu ortakla ilişkilerin güçlendirilmesi kararı alınmıştır.

26-27 Haziran 1995 tarihleri arasında **Cannes’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Cannes, 1995) Türkiye ile ilgili önemli kararlar yer almamıştır ve Birlik, sadece GB'nin tamamlanması konusundaki niyetini ve sıkı bağlar nedeni ile memnuniyetini beyan etmekle yetinmiştir.

GB'nin AP'nda onaylanmasından çok kısa bir süre sonra, 15-16 Aralık 1995 tarihleri arasında **Madrid’de yapılan AB Zirvesi'nin** (European Council in Madrid, 1995) ardından yayımlanan ortak bildiride, AB'nin GB'nin yürürlüğe girmesine ve Türkiye ile ilişkilerin derinleşmesine verdiği önem vurgulanmış ve GB'nin Türkiye ile ekonomik, siyasi ve güvenlik bağlarının güçlenmesine yol açacağı belirtilmiştir. Demokratikleşme alanında, Türkiye’de atılan adımlardan memnuniyet duyulduğuna işaret edilmekle birlikte, bu sürecin devam etmesi istenmiştir.

Hükümetler arası konferans çerçevesinde gerçekleştirilen ikinci **Avrupa Konseyi Zirve toplantısı** (European Council in Florence, 1996), 21-22 Haziran 1996 tarihlerinde **Floransa’da** yapılmıştır. Üyelikleri için Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılacak müzakerelerin ilk aşaması ile GKRY ve Malta ile başlatılacak müzakerelerin başlangıcının aynı döneme denk getirilmesini sonuç raporlarında dile getirilmiştir.

13-14 Aralık 1996 tarihlerinde **Dublin’de gerçekleştirilen Zirve Toplantısı’nda** (European Council in Dublin, 1996) AB'nin gelişiminin devamı için önemli kararlar alınmıştır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık ülkeleri ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de toplantıya davet edilirken Zirvede Türkiye ile ilgili bir karar yer almamıştır.

Hükümetler arası konferans süreci, 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi (European Council in Amsterdam, 1997) ile tamamlanmıştır. Zirvede, AB'nin genişlemesi hedefinin gerçekleşmesine imkân verecek Amsterdam Antlaşması üzerindeki çalışmalar büyük ölçüde tamamlanmış ve Antlaşmanın 1 Ekim 1997 tarihinden önce imzalanmasını sağlayacak ön çalışmaların ivedilikle sonuçlandırılarak, aday ülkeler ile katılma müzakerelerine 1997 Aralık ayından sonra başlaması kararlaştırılmıştır.

12-13 Aralık 1997 tarihinde **AB Lüksemburg Zirvesi** gerçekleştirilmiştir (European Council in Luxembourg, 1997). Zirvede kabul edilen Sonuç Bildirisinin en önemli bölümü genişleme konusuna ayrılmıştır. Bu bildiri, genelde Komisyonun Gündem 2000 raporunda yaptığı önerileri benimsemekle birlikte, ülkemiz için bunun ötesine giden bir içerik taşımıştır.

Lüksemburg Zirvesi'nin sonucunda:

- Türkiye'nin tam üyeliğe yeterliliği bir kez daha teyit edilmiştir.

- AB, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için bir strateji belirleme üzerinde durmuştur. Bu stratejide, Ankara Antlaşması'nda öngörülmüş bulunan imkânların geliştirilmesi, GB'nin güçlendirilmesi, mali işbirliği ve mevzuat uyumu gibi unsurlara yer verilmesi ve gelişmelerin düzenli olarak Ankara Antlaşması'nın 28. maddesi Kopenhag kriterleri ve AB'nin 29 Nisan 1997 tarihli deklarasyonu çerçevesinde gözden geçirilmesi öngörülmüştür.
- Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin aynı zamanda ülkemizdeki siyasi ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye Hükümeti Lüksemburg Zirvesi'nin ardından 14 Aralık 1997 tarihinde yaptığı açıklamada, AB'nin Türkiye'ye yönelik yanlı ve ayırmacı tutumunu kınayarak bununla birlikte ülkemizin tam üyelik hedefini koruduğunu ve AB ile var olan ortaklık ilişkilerinin sürdürüleceğini, ancak bu ilişkilerin geliştirilmesinin AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlı olacağını, AB'nin mevcut zihniyet ve yaklaşımı değişmedikçe ilişkilerin ahdi çerçevesi dışındaki konuları AB ile ele almayacağını belirtmiştir (Deveci, 2009).

Kısaca yayınlanan söz konusu bu bildirgede ilişkilerin AB'nin Türkiye'nin adaylığı ile ilgili göstereceği siyasi iradeye bağlı bulunduğunu hatırlatmıştır.

AB ile ilişkilerimiz Lüksemburg Zirvesinden sonraki dönemde yukarıda belirtilen Hükümet açıklaması çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönemde Komisyon Lüksemburg Zirvesi'nde kendisine verilen yönerge gereğince 4 Mart 1998 tarihinde Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini konu alan bir strateji belgesini açıklamıştır. Söz konusu raporun giriş bölümünde, bu stratejinin uygulanmasıyla Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecinde yer alacağı bildirilmiştir. Aynı bölümde, tarafımızdan eleştiri konusu yapılan, mali işbirliği alanındaki AB taahhütlerine de değinilmiş ve stratejide yer alan unsurların gerçekleşmesinin AB'nin Türkiye'ye taahhüt ettiği mali yardımların yürürlüğe konulması ile mümkün olabileceğine dikkat çekilerek, bu konuda yetkili bulunan Konseyin söz konusu yardımları gecikmeksizin kullanılabilir hale getirecek düzenlemeyi yapması istenmiştir.

Tekrarlamak gerekir ki AB, bu Zirve sonrasında Türkiye'den hiç beklemediği bir tepki ile karşılaşmıştır (Akgönenç, 2009: 92):

- Türkiye, tahmin etmedikleri kadar sert tepki vermiştir,
- Türkiye üstünde eskiden sahip oldukları etkinin birden azalmaya başladığını idrak etmişlerdir,

- Kıbrıs konusu dâhil pek çok konuda AB'nin Türkiye üstündeki ağırlığı yok olmaya başlamıştır.

Türkiye'nin bu sert tutumu hemen yankısını bulmuş ve AB, Lüksemburg Zirve kararlarıyla belirlenen Türkiye stratejisini gözden geçirme kararı almıştır.

Cardiff'te (European Council in Cardiff, 1998), **15-16 Haziran 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen AB Zirvesi**, Avrupa Komisyonu'nun, diğer aday ülkeler bakımından izlenen yönetime uygun olarak, Türkiye için de AB'ye üyelik yönünde sürdürülen çalışmaları izlemek ve bu alandaki gelişmeler hakkında Zirveye düzenli olarak rapor vermekle görevlendirilmesi, AB'nin, Lüksemburg'da aldığı kararın düzeltilmesi açısından olumlu bulunmuştur.

Ayrıca, Zirve Sonuç Bildirgesi'nde "Türkiye için Avrupa Stratejisi"nin olumlu karşılandığı ve bu Stratejinin Türkiye'nin önerileri doğrultusunda geliştirilebileceği ifade edilmiştir. Ancak, Türkiye'nin adaylığının, Lüksemburg Zirvesi'nde, Türkiye için özel olarak öngörölmüş bulunan bazı siyasi şartlara bağlanmış olması hususunda herhangi bir değişiklik yapılmaması nedeniyle, Cardiff Zirvesi sonuçları da Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır.

Cardiff Zirvesi'nin önemli sonuçlarından birisi Türkiye'nin de diğer adayların dahil olduğu rapor sistemine dahil edilmiş olması ve Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri bakımından performansını inceleyen ilk Düzenli İlerleme Raporu'nun 1998 yılında yayınlanmasıdır.

Türk Dışişleri Bakanlığı 17 Haziran 1998 tarihinde bu Zirve Kararları konusunda bir açıklamada bulunmuştur. Açıklama, diğer ülkeler için bir katılım öncesi stratejisinden söz edilirken, Türkiye için finansmanı henüz belirsiz olan ve çok da net olmayan bir Avrupa Stratejisi ortaya konduğu yönündedir.

Fakat Cardiff Zirvesi'nde, AB önceki dokümanlarda Türkiye için sıkça ifade edilen "üyelik için ehil" olduğu ifadesinden vazgeçerek, üstü örtük bir biçimde "üyelik adayı" tanımlamasını ilk defa kullanmıştır (Çalış, 2006: 362-363).

11-12 Aralık 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen Viyana Zirvesi neticesinde hazırlanan Zirve Sonuçları Bildirgesi'nin (European Council in Vienna, 1998) genişlemeye ilişkin kısmında da, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verildiği belirtilmiş ve Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanması amacına yönelik olarak oluşturulan Avrupa Stratejisinin, Lüksemburg ve Cardiff Zirveleri sonuçları da dikkate alınarak uygulanmasının taşıdığı önem vurgulanmıştır.

Bu Zirve'nin sonuçları, Türkiye'nin AB üyeliğinin teyit edilmesi açısından olumlu olarak değerlendirilse de, herhangi bir yenilik getirmemiştir denebilir. Türkiye, bahse konu Zirve sonrasında da, Avrupa Stratejisi'nin bir katılım stratejisi olarak yetersiz kaldığı ve geliştirilmesi gerektiği yönündeki tutumunu değiştirmemiştir.

Almanya'da Ekim 1998'de işbaşına gelen Sosyal Demokrat-Yeşiller Koalisyonu'nun, Türkiye-AB ilişkileri konusunda bir önceki hükümete kıyasla daha olumlu bir yaklaşım benimsediği görülmüştür. Bu husus, Köln Zirvesi öncesinde, İngiltere ve Avusturya Dönem Başkanlıkları sırasında uygulananndan farklı olarak, Alman Dönem Başkanlığı ile daha yakın temaslar kurulmasını sağlamıştır (Karluk, 2007).

Bununla birlikte, 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde **Köln'de yapılan AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'nde** (European Council in Cologne, 1999) Almanya tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin beklentilerini karşılayabilecek nitelikteki taslak metin, İngiltere ve Fransa'nın desteğine rağmen, Yunanistan'ın ve diğer bazı üye ülkelerin olumsuz tutumları neticesinde kabul edilmemiştir.

Çalış'ın da (2006: 365) aktarmış olduğu gibi, Köln Zirvesinde Türkiye'ye ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. 1998 İlerleme Raporu'nun yayınlanmasından sonra toplanan Zirve'de de Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmamıştır.

Bu gelişme üzerine Dışişleri Bakanlığı Sözcü Yardımcısı tarafından 4 Haziran 1999 günü yapılan açıklamada, Türkiye'nin de AB ile ilişkilerinde, Hükümet tarafından 14 Aralık 1997 tarihinde yapılan açıklama ile belirlenen yaklaşımın değişmeyeceği bildirilmiştir.

10-11 Aralık, 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Bakanları Zirvesi'nde (European Council in Helsinki, 1999) oy birliği ile AB'ne aday ülke olarak kabul edilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açıkça ilan edilmiştir. Bu nedenle Zirve, Türkiye-AB ilişkilerinde tarihsel bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Avrupa Konseyi (AB Devlet/Hükümet Başkanları), Komisyon'un İlerleme Raporu'nda Türkiye ile ilgili işaret edilen noktalar aşağıda sunulmaktadır:

- Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar.
- Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlarla aynı kriterler temelinde Birliğe katılımı mukadder bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de, mevcut Avrupa Stratejisi'ne istinaden, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi

stratejisinden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları ile 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır.

- Türkiye, Topluluk programları ile ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkânına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için bir Ulusal Program'la birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir Katılım Ortaklığı belgesi, önceki Konsey Sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebatla uyumlaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir. Avrupa Konseyi, Komisyon'dan, katılım öncesi tüm AB mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için tek bir çerçeve sunmasını talep eder.

Söz konusu Raporda Genişleme süreci ile dikkati çeken hususlar aşağıda verilmektedir:

- Avrupa Konseyi, şimdi 13 aday devleti tek bir çerçevede içeren katılım sürecinin kapsayıcı mahiyetini yeniden teyit eder. Aday devletler, üyelik sürecine eşit bir temelde katılmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Antlaşmalarda ifade edilen değerlerini ve amaçlarını paylaşmalıdırlar. Bu bakımdan, Avrupa Konseyi, anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun olarak barışçı yoldan çözümlenmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri süre giden sınır anlaşmazlıklarını ve ilgili diğer meseleleri çözmek için her türlü gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler.
- Avrupa Konseyi, süre giden anlaşmazlıklara ilişkin durumu, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla gözden geçirecektir. Ayrıca, Avrupa Konseyi, Kopenhag'da belirlenmiş olan siyasi kriterlere uyumun üyelik müzakerelerinin açılması için ön şart olduğunu ve tüm Kopenhag kriterlerine uyumun AB'ye üye olarak katılımın temelini oluşturduğunu hatırlatır.

Helsinki Zirve'nin sonuç raporunda ayrıca, Kıbrıs meselesi ile ilgili ayrıntılar göze çarpmaktadır. Buna göre:

- Avrupa Konseyi, 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnunlukla karşılar ve Birleşmiş Milletler

(BM) Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.

- Avrupa Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda Konsey, tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.

Çalışmanın daha önceki bölümlerde de belirtildiği/tartışıldığı gibi 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye, diğer aday ülkelerle eşit şartlarda resmen AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye katılımında, AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin bir ulusal program hazırlaması ön görülmüştür. Bu doğrultuda Zirvede, Avrupa Komisyonu'ndan, Türkiye'nin üstlenmesi gereken AB mevzuatına ilişkin bir çalışma yapması ve katılım öncesi sağlanacak olan tüm mali yardımların koordinasyonuna ilişkin bir çerçeve hazırlaması talep edilmiştir.

Başta siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi olmak üzere, sınır sorunlarının barışçıl yollardan çözüme kavuşturulması ve Kıbrıs sorununun siyasi açıdan çözümlenmesini de kapsayacak şekilde söz konusu stratejinin güçlendirilmiş bir siyasi diyalog temelinde yapılandırılması öngörülmüştür.

19-20 Haziran 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen **Avrupa Konseyi Santa Maria da Feira Zirve toplantısında** (European Council in Santa Maria da Feira, 2000), AB'nin geleceği kapsamında, Genişleme, Hükümetler arası Konferans, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Dış İlişkiler gibi konular ele alınmıştır.

Avrupa Konseyi, genişleme bölümünde, genişleme sürecinin AB için sahip olduğu önceliği teyit etmekte ve Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısından bu yana müzakerelerde kaydedilen gelişmelerden duyulan memnuniyeti dile getirmiştir.

Türkiye'nin katılım kriterlerini karşılama yönündeki değerlendirilmekte olduğu, Helsinki'de alınan kararlar doğrultusunda özellikle insan hakları, hukukun üstünlüğü ve yargı alanlarında somut ilerlemeler kaydedilmesinin beklendiği vurgulanmıştır. AB Komisyonunu Türkiye ile yürütülecek olan Topluluk müktesebatının analitik incelemesi sürecine yönelik hazırlıkların durumu hakkında AB Konseyine bilgi vermesi gerektiğini belirtilmiştir. Bu doğrultuda, AB Komisyonu'nun, Türkiye'ye yardım yapılmasını sağlayacak tek mali çerçeve ve Katılım Ortaklığına ilişkin önerilerini en kısa zamanda sunmaya davet edilmiştir.

8-9 Aralık 2000 tarihlerinde **Nice'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Nice, 2000), Temel Haklar Şartı, Genişleme, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Ekonomik ve Sosyal Avrupa İçin Yeni Atılım, Vatandaşlar Avrupası gibi konular ele alınmıştır.

Genişleme sürecine yeni bir ivme kazandırılması için zamanın geldiği, bu çerçevede en fazla hazırlıklı aday ülkelerin müzakerelerde daha hızlı ilerleme imkânı bulacakları vurgulanmıştır. AB'nin Helsinki Zirvesi'nde belirlenen hedeflerine paralel olarak, 2002 yılı sonuna kadar hazırlıklarını tamamlayan aday ülkelerin üyeliğe kabul edilmesi ve yeni üyelerin önümüzdeki dönemde gerçekleştirilecek Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmaları ümit edilmiştir.

Avrupa Konseyi bu zirvede, Türkiye'nin Helsinki Zirvesi sonuçları çerçevesinde Birlik ile ilişkilerinin güçlendirilmesi bakımından söz konusu belgenin önemini vurgulamış, Topluluk müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programın, Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde hazırlanarak sunulmasını talep etmiştir.

15-16 Haziran 2001 tarihlerinde **Göteborg'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Gothenburg, 2001) genişlemenin başarı ile tamamlanması konusunda anlaşılmış ve Zirvede, Birliğin geleceğine ilişkin tartışmalar yapılmıştır. İsveç Dönem Başkanlığı döneminde, katılma müzakerelerine ilişkin önemli gelişmeler yaşandığı, aday ülkelerin katılım kriterleri konusunda önemli aşamalar kaydettiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, temel hedefin, aday ülkelerin 2004 yılında gerçekleştirilecek Avrupa Parlamentosu seçimlerine üye devlet olarak katılmalarının sağlanması olduğuna yer verilmiştir.

Zirve'de Türkiye ile ilgili gelişmeler ise şöyle özetlenebilir: Helsinki Zirvesi'nde alınan kararların Türkiye ile AB ilişkilerini yoğunlaştırdığı, AB'ye yönelik yeni bir oluşum sürecine girildiği belirtilerek, Türkiye ile siyasal diyalog kapsamında hızlandırıcı görüşmeler yapılması benimsenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Ulusal Programı bu anlamda olumlu karşılanmış, ancak, özellikle insan hakları konusunda ileri düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu ifade edilmiştir.

14-15 Aralık 2001 tarihlerinde **Leaken'de yapılan Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Leaken, 2001), Avrupa'nın geleceği, 11 Eylül saldırıları sonrasında Birlik tarafından gerçekleştirilen eylemler, ekonomik ve sosyal gelişim ile sürdürülebilir kalkınma, özgürlük, güvenlik ve adalet alanının güçlendirilmesi konuları ele alınmıştır. Avrupa'nın geleceği bölümünde, genişleme ile ilgili olarak, son dönemde müzakerelerde önemli ölçüde ilerleme kaydedilerek bazı gecikmelerin telafi edildiği, hazır olan aday ülkelerin ise 2004 yılında gerçekleştirilecek Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmalarının planlandığı ifade edilmiştir.

Türkiye tarafından Ekim 2001’de gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve Türkiye’nin siyasi ve ekonomik kriterlere uyum yönünde reformlara devam etmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, söz konusu Zirvede, Türkiye’nin müktesebata uyum durumunun değerlendirilmesinde yeni bir aşamaya geçilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.

21-22 Haziran 2002 tarihlerinde **Sevilla’da hayata geçirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Sevilla, 2002), Avrupa’nın geleceği, genişleme, istihdam ile göç ve iltica politikaları gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Zirve’de Kıbrıs konusu da önemli bir yer bulmuştur. Yılın ilk altı ayında katılım müzakerelerinde önemli ilerleme kaydedildiği, dolayısı ile müzakerelerin artık son aşamaya geldiği vurgulanmıştır. Kıbrıs konusunda, AB’nin pozisyonunun Helsinki kararları temelinde belirlenmekte olduğu vurgulanmıştır. AB bakış açısı ile adanın tamamının tam üyeliğinin arzu edilen bir durum olduğu da belirtilerek. AB’nin, BM Genel Sekreterinin çabalarını tamamen desteklediği ifade edilmiştir.

Zirve’nin en dikkati çeken ayrıntılarından birisi de AB’nin GKRY ile Türk kesimi liderlerine, görüşmelerini BM Güvenlik Konseyi’nin kararları ile uyumlu olarak yoğunlaştırma ve hızlandırmaları için çağrıda bulunmuş olmasıdır denebilir.

Türkiye ile ilgili olarak alınan kararda, yapılan reformların memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Türkiye’nin, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirtilen önceliklerin tamamlanması konusundaki gayretlerinin desteklendiği Zirvede, siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesiyle Türkiye’nin AB’ye katılım ihtimalinin ortaya çıkacağı söylenmiştir. Türkiye’nin adaylığının bir sonraki aşamasına ilişkin kararın ise Kopenhag Zirvesi’nde alınabileceği açıkça ifade edilmiştir.

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen **Kopenhag Avrupa Konseyi Zirve toplantısında** (European Council in Copenhagen, 2002) Kıbrıs başlığı altında, GKRY’nin üyelik müzakerelerini tamamladığı ve üye devlet olma hakkını kazandığı, AB’nin Kıbrıs’ı birleşik olarak üye almayı tercih ettiği, bu nedenle tarafların 28 Şubat 2003 tarihine kadar BM Genel Sekreteri’nin önerileri temelinde çalışmalarının arzu edildiği, bir çözüme ulaşılması halinde, Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili hükümlerin uyarlanmasına karar verileceği, bir çözüme ulaşılamaması halinde ise AB müktesebatının Adanın Kuzey kesiminde uygulanmasının askıya alınacağı ve Kuzey Kıbrıs’ın ekonomik kalkınmasına destek olunacağı ifade edilmiştir.

Büyük bir öneme sahip olan bu Zirve'de Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyumu konusunda 2002 yıl içinde kaydettiği ilerlemenin olumlu görüldüğü belirtilmiştir. Ancak siyasi kriterlere uyumun da önemi tekrarlanmıştır.

Önemli bir vurgu da böylece, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi halinde 2004 yılı Zirvesi'nin kararı ile müzakerelere gecikmeden başlanabileceği yönünde olmuştur (Reçber, 2004: 62).

Zirve'de ayrıca, AK tarafından hazırlanan 9 Ekim 2002 tarihli genişlemeye ilişkin Strateji Belgesi'nde yer alan Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'nin gözden geçirilmesi ve Türkiye'ye sağlanacak mali yardımın artırılması yönündeki yaklaşım kabul edilerek, Komisyon, Türkiye için yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamaya davet edilmiştir.

Burada tekrar vurgulamak gerekir ki Kopenhag Zirvesi, Türkiye ile AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu Zirve ile AB'ye üye Devlet ve Hükümet Başkanları, Türkiye'ye Aralık 2004 tarihinde koşullu olmak üzere üyelik müzakerelerine başlama sözü vermişlerdir. Fakat yine üstü örtük biçimde müzakerelere başlamanın ise zorunlu olarak üyelikle sonuçlanmasının gerekmediği de Türkiye'ye hatırlatılmıştır.

Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili olarak alınan kararı hem büyük bir başarı hem de çok olumsuz bir sonuç olarak yorumlayanlar vardır. Kimilerine göre Türkiye'ye müzakere tarihi garantisi verilerek Avrupa ile ilişkiler geliştirilmiştir. Kimilerine göre ise alınan karar AB'ni yıllardır Türkiye'yi oyalama politikasının sadece bir devamı niteliğindedir.

Tüm yorumların ötesinde Kopenhag Zirvesi'nin en önemli başlıklarından biri şüphesiz ki Kıbrıs meselesi olmuştur. AB sonuç bildirgesinde açıkça birleşik bir Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğine yönelik istek ifade edilmiştir. Ancak Kıbrıs'ta 28 Şubat 2003 tarihine kadar bir uzlaşmaya varılmaması halinde GKRY'nin tek başına üyeliğinin söz konusu edileceği belirtilmiştir. Kopenhag Zirvesi'nin en önemli ve olumsuz sonucu böylece, Kıbrıs'ın Türkiye'nin pazarlık konusu olmaktan çıkıp, Avrupa'nın kozu haline gelmiş olmasıdır denebilir (Onat, 2008: 58-62).

19-20 Haziran, 2003 tarihlerinde yapılan **AB Konseyi Selanik Zirvesi'nde** (European Council in Thessaloniki, 2003) Avrupa'nın geleceği kurultayı, hükümetler arası konferans, göç, sınırlar ve sığınma hakkı, genişleme, Kıbrıs sorunu, Batı Balkanlar ve geniş Avrupa olarak yeni komşuluk stratejisi bağlamında Lizbon stratejisi, dış ilişkiler ve savunma politikası konuları ele alınmıştır.

Zirvenin Sonuç Bildirgesi'nde, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya gözlemci sıfatıyla 1 Ekim 2003'te çalışmalarına başlaması beklenen Hükümetler Arası Konferansa davet edilmiştir. Konferans, Avrupa'nın Geleceği Kurultayı'nın hazırladığı taslak metin temelinde bir Avrupa Birliği Anayasası'nı müzakere edecektir. AB Konseyi Sonuç Bildirisi'nde, 'Genişleme' başlığı altında Türkiye ile ilgili aşağıdaki paragraf yer almaktadır:

- AB Konseyi, Türk Hükümeti'nin reform sürecini devam ettirme ve özellikle geriye kalan yasal çalışmaları 2003 sonuna kadar tanımlama kararlılığını memnuniyetle karşılar.
- AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması amacıyla Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme çabalarını destekler.
- İlerlemeler dikkate alındığında bu amaca ulaşmak için yeni çabalarda bulunulması gerekmektedir.
- Türkiye'nin bu hedefe ulaşmasına yardımcı olmak amacıyla, AB Bakanlar Konseyi, yenilenmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamıştır.
- Helsinki kararlarına uygun olarak Türkiye'nin bu önceliklere uyumu AB üyeliği yolunda ilerlemesine yardımcı olacaktır.
- Katılım Ortaklığı Belgesi, özellikle AB Konseyi'nin Aralık 2004'te alacağı karar dikkate alındığında, AB ve Türkiye ilişkilerinin temel direğidir.

Sonuç Bildirisinde Kıbrıs ile ilgili ayrıca şu görüşlere yer verilmiştir:

- Kıbrıs'ın AB üyeliği iki toplum arasındaki sorunun çözümü için gerekli koşulları oluşturmaktadır.
- AB, BM Genel Sekreteri'nin çabalarını, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uygun olarak desteklemektedir.
- Yakın zamanda Türk ve Rum Kıbrıslılar arasındaki temas ve iletişimi engelleyen kısıtlamaların yumuşaması olumludur ve iki toplumun birleşmiş ve AB üyesi bir adada beraber yaşayabileceklerinin kanıtıdır. Bununla birlikte AB bu sorunun genel çözümü için yeterli olmadığı görüşündedir. Bu nedenle AB Konseyi özellikle Türkiye ve Kıbrıs Türk yetkililer başta olmak üzere tüm tarafları BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde müzakerelere yeniden başlamaya davet etmektedir.
- AB, BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına uygun olarak, Kıbrıs sorununa adil sürekli ve işlevsel bir çözüm bulmak için çalışmaya devam edecektir.
- AB, kuruluş ilkelerine uygun olarak çözüm koşullarını oluşturma istekliliğini hatırlatır.

- Bu bağlamda, AB Konseyi, AB Komisyonu'nun, AB müktesebatı çerçevesinde hızlı bir çözüm için yardım teklifini memnuniyetle karşılamaktadır. Bu yönde AB Konseyi, AB Komisyonu'nun, Kıbrıs'ın Kuzey kesiminin ekonomik kalkınmasını destekleyen girişimini kutlamaktadır.
- AB Konseyi bu girişimlerin, Kıbrıs hükümetine danışarak ve Kopenhag Zirvesi'nin sonuçlarına uygun bir şekilde uygulanmasını beklemektedir.

Avrupa Konseyi 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirdiği Zirve'de (European Council in Brussels, 2003) ekonomik büyüme, özgürlük, güvenlik ve adalet, genişleme, dış ilişkiler ve AB Anayasası konularını ele almıştır.

Genişleme konusuna ilişkin olarak, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe tam üye olacakları belirtilmiştir. Bu bağlamda, yeni üye olacak ülkeler, üyelik hedefi doğrultusunda nihai hazırlıklarını tamamlamaya davet edilmiştir.

Bulgaristan ve Romanya'nın da son bir yılda üyelik hazırlıkları yönünden büyük ilerleme kaydettiği ve bunun da katılım müzakerelerinde kaydedilen ilerlemeye yansıdığı ifade edilmiş ve söz konusu ülkeleri Ocak 2007'de tam üye olarak kabul etmenin 25 üyeli AB'nin temel önceliği olduğu hususu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Romanya ve Bulgaristan'a üyelik kriterlerini karşılama hususundaki hazırlıklarına devam etmeleri gerekliliği hatırlatılmıştır.

Türkiye ve Kıbrıs'a ilişkin olarak ise aşağıdaki konulara yer verilmiştir:

- Avrupa Konseyi, Türk hükümetinin AB'nin uyum kapsamında gerçekleştirdiği reformları hızlandırma hususunda göstermiş olduğu ciddi ve kararlı çabalarını memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir.
- Türkiye tarafından gerçekleştirilen reformların etkin uygulanması yönünde en önemli adımları teşkil eden Anayasa uyum paketleri ve Kopenhag siyasi kriterleri ile gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesindeki birçok önceliğin karşılanmış olmasının Türkiye'yi AB'ye daha da fazla yaklaştırdığı vurgulanmıştır.
- Ayrıca, Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerini karşılama hususunda ciddi ilerleme kaydettiğini belirtmiştir. Bununla beraber, özellikle yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesi, örgütlenme, ifade ve din özgürlüğü gibi temel özgürlüklere ilişkin genel çerçevenin iyileştirilmesi, asker-sivil ilişkilerinin AB uygulamaları ile daha da

uyumlaştırılması, Güneydoğu Anadolu'daki durumun ve kültürel hakların iyileştirilmesi konusunda daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

- Türkiye'nin makroekonomik dengesizliklerinin ve yapısal eksikliklerinin üstesinden gelmesi gereği vurgulanmıştır.

Zirve'de Türkiye ile ilgili en önemli vurgulardan bir tanesi, Kıbrıs sorununa çözüm sağlanmasının Türkiye'nin AB üyelik hedefinin gerçekleştirilmesine büyük ölçüde katkı sağlayacağı yönünde olmuştur.

Avrupa Konseyi, birleşik bir Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004'te AB üyesi olması yönündeki tercihini tekrar ifade etmektedir. Avrupa Konseyi, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak 1 Mayıs 2004'e kadar BM kararları çerçevesinde uygun bir çözüme ulaşılabileceğini belirtmekte ve BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde müzakerelere yeniden başlanması konusunda bütün taraflara özellikle de Türkiye ve KKTC'ye çağrıda bulunmuştur (Onat, 2008).

AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde Brüksel'de (European Council in Brussels, 2004) hayat geçmiştir. Bu Zirve sonrasında yayınlanan Sonuç Bildirisi'nde Türkiye ile ilgili olarak aşağıdaki hususlar yer almaktadır:

- Avrupa Konseyi tarafından, Mayıs ayında yapılan Anayasa değişiklikleri dahil olmak üzere, Türkiye'nin reform sürecinde bugüne kadar gösterdiği ilerlemeler takdirle karşılanmakta;
- Türk hükümetinin Kopenhag kriterlerini karşılama yolundaki kararlı çabalarından duyduğu memnuniyet dile getirilerek, geri kalan yasama çalışmalarının tamamlanmasının ve ülke çapında kamu yönetiminin tüm düzeylerinde reformların tamamen ve zamanında kararlı bir şekilde uygulanmasının hızlandırılmasının önemine dikkat çekilmekte;
- Katılım öncesi stratejisinin uygulanması ve gerekli hazırlıklar (özellikle yargının çalışması ve bağımsızlığının güçlendirilmesi, temel özgürlüklerin uygulanması, kültürel haklar, sivil-asker ilişkilerinin Avrupa normlarına uyumlu hale getirilmesi ve ülkenin güneydoğusundaki durum) için Türkiye'ye yardım etmeye devam edileceği belirtilmekte;
- AB'nin, Aralık 2004 tarihinde Avrupa Konseyi, AB Komisyonu İlerleme Raporu ve Tavsiye Kararına dayanarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verildiği takdirde, Türkiye ile üyelik müzakerelerine geciktirmeden başlayacağı sözü tekrar teyit edilmekte,
- AB, Türk hükümetinin yapısal reformları tam anlamıyla uygulayarak, makroekonomik ve mali istikrarı koruma konusunda kararlı tutumunu sürdürmesini desteklemekte;

- Avrupa Konseyi, Türkiye'yi 25 üye ülke ve Avrupa Topluluğu'nu temsil eden AB Komisyonu ile Ankara Antlaşması'nın yeni üye ülkelerin katılımını hesaba katacak şekilde uyumlandırılması için müzakereleri sonuçlandırmaya davet etmekte;
- Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüm için AB Genel Sekreteri'nin çabalarına, Türkiye'nin olumlu katkılarından dolayı AB Konseyinin duyduğu memnuniyet dile getirilmektedir.

Sonuç Bildirgesi'nde, Bulgaristan ve Romanya'nın hazır oldukları takdirde Haziran 2007 tarihinde AB üyesi olmalarının beklendiği konusu yer almaktadır. Türkiye ile ilgili bölümde ise olumlu ilerlemelerin takdirle karşılanmakta fakat Türkiye'nin GKRY ile GB Antlaşması yapması gereği vurgulanmaktadır.

Brüksel'de 16-17 Aralık 2004 tarihinde yapılan AB Brüksel Zirvesi'nin (European Council in Brussels, 2004a) Sonuç Bildirgesi'nin "Genişleme" başlığı altındaki Türkiye bölümünde özetle aşağıdaki hususlar yer almaktadır:

- AB Konseyi, Helsinki'de, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday ülke olduğu üzerinde mutabık kaldığını ve bilahare Aralık 2004'teki toplantısında, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Komisyon'un hazırladığı bir rapor ve tavsiyeye dayanarak kararlaştırması halinde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağına ilişkin olarak Türkiye hakkında kabul ettiği geçmiş sonuç bildirilerini göz önünde bulundurmıştır.
- AB Konseyi, Türkiye'nin geniş kapsamlı reform sürecinde kaydettiği belirleyici ilerlemeyi memnuniyetle karşılamış ve Türkiye'nin reform sürecini devam ettirmesine olan güvenini ifade etmiştir.
- AB, reform sürecindeki öncelikleri ortaya koyan Katılım Ortaklığı temelinde siyasi reformlardaki ilerlemeyi yakından izlemeye devam edeceğini belirtmiştir.
- AB Konseyi, Birliğe on yeni üye devletin katılmış olduğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin, Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir.
- AB Konseyi, iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık ihtiyacını vurgulayarak, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde kaydedilen iyileşmeyi ve BM Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi ilkesine uygun olarak, henüz çözülmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözülmesine yönelik olarak ilgili üye ülkelerle çalışmaya devam etmeye hazır olmasını memnuniyetle karşılamıştır.

Söz konusu Bildirgenin "Müzakerelerin Çerçevesi" bölümünde aday ülkenin kendine özgü durumları ve nitelikleri ile meziyetlerin de dikkate alınacağı hatırlatılarak aşağıdaki hususlara yer vermektedir:

- Hükümetler arası Konferans tarafından yürütülecek olan müzakerelerin içeriği, her biri ayrı özgün bir alanı kapsayacak şekilde bir dizi fasıla bölünecektir. Komisyon'un önerisi üzerine oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey, her faslın geçici olarak kapatılması ve uygun olacak durumlarda her bir faslın açılması için gerekli performans kriterleri belirleyecektir. Bu performans kriterleri ilgili fasıla bağlı olarak, yasal uyum ve Müktesebatın uygulamasında tatmin edici bir sicil ile AB ile akdi ilişkilerden kaynaklanan yükümlülüklerle alakalı olacaktır.
- Uzun geçiş süreleri, derogasyonlar ve özgün düzenlemeler ile daimi koruma tedbirleri, yani korunma tedbirlerine temel teşkil etmek üzere daimi olarak elde tutulan hükümler, düşünülebilir. Komisyon bu tedbirleri uygun bir şekilde kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda her bir çerçeve için yapacağı önerilere dahil edecektir.
- Bir aday ülkenin katılımının mali veçhelerine, uygulanabilir Mali Çerçeve de yer verilmelidir. Bu nedenle, mali reformu gerekli kılacak şekilde katılımı kayda değer mali sonuçlar doğurabilecek adaylarla henüz başlatılmamış olan müzakereler, ancak 2014'ten sonraki dönemi kapsayacak Mali Çerçevenin oluşturulmasından sonra ve bundan doğacak olası mali reformlarla tamamlanabilir.
- Müzakerelerin ortak hedefi katılımıdır. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreçtir.
- Bütün Kopenhag kriterlerini göz önünde bulundurarak, şayet bir aday ülke üyelik yükümlülüklerinin tümünü tam olarak üstlenmek durumunda değilse, ilgili aday ülkenin mümkün olan en güçlü şekilde Avrupa yapılarına tam olarak bağlı kalması sağlanmalıdır.
- Komisyon, kendi inisiyatifi veya Üye Devletlerin üçte birinin talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye eder ve ileriki bir dönemde tekrar başlatılması için şartlar önerir. Konsey, böyle bir tavsiye üzerine, aday ülkeyi dinledikten sonra, müzakerelerin askıya alınıp alınmayacağını ve tekrar başlatılması şartlarını nitelikli çoğunlukla kararlaştırır.

Müteakip **AB Konseyi Brüksel Zirvesi 16 - 17 Haziran 2005 tarihlerinde Brüksel'de** (European Council in Brussels, 2005) gerçekleşmiştir. AB Konseyi zirvesinde görüşülen konular ve alınan bazı kararlar aşağıda ana hatları ile verilmektedir:

- Genişleme ile ilgili AB Konseyi 25 Nisan 2005 tarihinde Lüksemburg Dönem Başkanlığı ile Bulgaristan ve Romanya arasında Katılım Antlaşması imzalanmasından duyduğu

memnunluğu ifade etmiştir. Ayrıca 17-18 Haziran 2004 ve 16-17 Aralık 2004 tarihli Konsey zirvelerinde genişleme ile ilgili alınan kararları hatırlatmakta ve bu kararların tam olarak uygulamaya konulması gerektiğini bildirmektedir.

- AB Anayasası ile ilgili olarak ise, genişlemiş bir AB'nin demokratik, saydam ve etkin bir biçimde işlemlerini sağlamadaki önemine dikkat çekilmiştir. Bu noktada AB vatandaşlarının sorduğu sorulara en iyi şekilde cevap verdiği vurgulanmaktadır.
- Anayasanın yeniden görüşülmesi ve üzerinde değişiklik yapılmasının mümkün olmadığı da yer almıştır. Böylece AB Anayasasının onay sürecinin sonuca ulaştırılması için daha önce belirlenen 1 Kasım 2006 tarihi, 1 Kasım 2007 senesi ortasına ertelenmiştir.
- Mali Perspektif ile ilgili olarak bir görüş birliğine ulaşılamamış, 1 Temmuz tarihinde AB Dönem Başkanlığı'nı devralacak olan İngiltere'nin konuyla ilgili tartışmaları sürdürmesi ve sonuca ulaştırmasının beklendiği vurgulanmıştır.

15 - 16 Haziran 2006 yılında yapılan AB Konseyi Brüksel Zirvesi'nde (European Council in Brussels, 2006) Türkiye ile ilgili konulara değinilmiştir. Buna göre:

- AB Konseyi müktesebat taramasında kaydedilen ilerlemeyi gözden geçirmiştir ve Türkiye ile fiili katılım müzakerelerinin başlamasını memnuniyetle karşılamaktadır. Türkiye'den antlaşmalarda ortaya koyulan değerler, hedefler ve hukuki düzeni paylaşması beklenmektedir.
- Birlik, Türkiye'nin Birliğin standartları ve Kopenhag kriterleri dahil üyelik yükümlölüklerini yerine getirme yönündeki gayretlerini desteklemek konusunda karardır.
- AB Konseyi, daha önceki sonuç bildirgelerine paralel olarak, müzakerelerin her bir ülkenin kendi performansına göre işleyeceğini ve hızının her bir ülkenin Müzakere Çerçevesi'nde ortaya koyulan yükümlölükleri yerine getirmede kaydettiği ilerlemeye bağlı olacağını hatırlatmaktadır. Bu, Ortaklık Antlaşması ve Avrupa Topluluğu ile Üye Ülkelerinin 21 Eylül 2005 tarihli Deklarasyonunda üzerinde mutabakat sağlandığı üzere, tam olarak uygulanması 2006 yılında denetlenecek olan Ek Protokol çerçevesindeki yükümlölüklerinin yerine getirilmesinin yanı sıra, gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığının uygulanmasını da içermektedir.
- AB Konseyi, yukarıda belirtilen Deklarasyonda yer alan tüm ilgili hususlarda kaydedilen ilerlemenin Konsey tarafından 2006 yılı boyunca izlenmesinin sağlanacağını hatırlatmaktadır. AB Konseyi, reform sürecini hızlandırma ve reformları tümüyle ve etkili bir şekilde ülke genelinde uygulama yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunmaktadır.
- Reform sürecinin geri dönölmezliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yanı sıra, iyi komşuluk ilişkileri taahhüdü de dahil olmak üzere Kopenhag siyasi kriterlerinin tamamen yerine getirilmesinde de ilerleme kaydedileceği düşünülmektedir.

14-15 Aralık 2006 yılında yapılan AB Konseyi Brüksel Zirvesi'nde (European Council in Brussels, 2006a) Türkiye ile ilgili AB Konseyi, Genel İşler ve Dış İşleri konseyinin 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak almış olduğu kararları onaylamaktadır.

14 Aralık 2007 tarihinde yapılan AB Konseyi Brüksel Zirvesi'nde (European Council in Brussels, 2007) Birliğin genişleme stratejisi üzerine yoğunlaşan konular kapsamında Türkiye ile ilgili aşağıdaki hususlar üzerinde durmaktadır:

- Konsey, bu yılın başlarında Türkiye'de ortaya çıkan siyasi ve Anayasal krizin çözümü kavuşturulmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Krizin sonucunda demokrasinin güçlendiği yorumu yapılmıştır.
- Seçimlere yüksek katılım oranı ve yeni Parlamentoda daha geniş bir temsilin mevcut olması memnuniyetle karşılanmıştır.
- Türkiye'de 2007 yılında siyasi reformlar alanında sınırlı ilerleme sağlanmış olmasından dolayı üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Türk Hükümeti'nin reform sürecini sürdürme ve mevcut eksikliklere hitap etme konusunda açıklamış olduğu niyeti ve yenilediği taahhüdünü memnuniyetle karşılamıştır.
- Anayasanın gözden geçirilmesine ilişkin olarak devam etmekte olan sürecin izlendiği ifade edilmektedir. Bu sürecin özellikle ifade özgürlüğü ve dini özgürlükler gibi Türkiye'nin zaman kaybetmeden ilerleme kaydetmesi gereken ve uzun süreden beri beklenen reformların gecikmesine yol açmaması gerektiği belirtilmiştir.
- Yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, azınlık hakları ile kültürel hakların kuvvetlendirilmesi, kadın hakları, çocuk hakları, sendikal haklar ve ordunun sivil denetimi gibi alanlarda da önemli ilave çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunduğu saptanmaktadır.
- Müzakere Çerçeve Belgesi ve önceki Avrupa Konseyi ile Konsey Sonuçları doğrultusunda, Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz taahhüdü ile uyuşmazlıkların gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisi de dahil olmak üzere, BM Şartı'na uygun olarak barışçı yollarla çözümlenmesine bağlılık göstermesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, iyi komşuluk ilişkileri ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü olumsuz etkileyecek her türlü tehdit ve eylemden kaçınılması gerekmektedir.
- Konsey, 11 Aralık 2006 tarihli Sonuçlarını hatırlatarak, Türkiye'nin Ortaklık Antlaşmasına Ek Protokolü ayırım gözetmeksizin bütünüyle uygulaması yükümlülüğünü yerine getirmemiş olduğunu ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerini normalleştirme yönünde ilerleme kaydetmediğini üzüntüyle ifade etmiştir.
- Konsey, Müzakere Çerçeve Belgesini hatırlatarak, Türkiye'nin, üzerinde mutabakata varılan Kıbrıs sorununun BM çerçevesinde ve Birliği kuran ilkelere uygun olarak böyle bir kapsamlı

özüm için uygun ortamın oluşturulmasına katkı sağlayacak somut adımlar da dahil olmak üzere, kapsamlı ve kalıcı çözümüne yönelik 8 Temmuz sürecinin uygulanması çabalarını aktif bir şekilde desteklemesini beklediğini vurgulamıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından bir aday ülkenin geçen bir yıl içerisinde katılım müzakerelerinde kaydettiği ilerlemeyi değerlendirmek üzere "**Düzenli İlerleme Raporu**" yayımlanmaktadır. Ülkemiz için Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program dışında adaylık statüsü kazanılmasıyla beraber hazırlanmaya başlanan ilk rapor 1998 yılında yayımlanmış olup, o yıldan beri her yıl yayımlanmaya devam etmektedir.

Avrupa Komisyonu, aday ülkenin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemlediği eksiklikleri yıllık bazda **ilerleme raporlarıyla** değerlendirmektedir. Komisyon, ilerleme raporlarının oluşturulması safhasında, aday ülke nezdindeki AB Delegasyonu'ndan, sivil toplum kuruluşlarından ve aday ülkenin kamu kurumlarından resmi olarak elde ettiği geri bildirimlerden istifade etmektedir.

Bu çerçevede Kasım 1998 tarihinde ilk ilerleme raporu yayınlanmış ve halen yayınlanmaya devam etmektedir. İlerleme raporları, özellikle de 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nden sonra AB'ye aday ülkelerin katılım ortaklığı önceliklerine uyumunu sağlamak amacı ile geliştirilen bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca aday ülkelerin ulusal programlarını değerlendirmektedirler.

Sırasıyla bu ilerleme raporlarını, bu çalışmanın da temelinde yer alan dinamikler ve özellikle de kamu yönetimi çerçevesinde incelemek ve raporların Türkiye'yi yükümlölük altına alan bölümlerine bakmak suretiyle değerlendirmek, Türkiye'nin AB dönemi ilişkilerini kavramada önem arz etmektedir. AB Komisyonu, aralarında Türkiye'nin de olduğu 12 aday ülke için birinci ilerleme raporunu 1998'de yayınlamıştır.

DÜZENLİ TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARI

Türkiye 1998 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (04.11.1998) ile ilgili önemli görülen hususlar aşağıdaki gibidir:

- Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin hukuki temelinin Ankara Antlaşması'nın 28. maddesi olduğu ve raporun Kopenhag Zirvesi ölçütleri dikkate alınarak hazırlandığı belirtilerek, bu çerçevede saptanan aksaklıklar ve beklentiler sıralanmıştır.

- Kopenhag kriterlerini temelinde yapılan değerlendirmede, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak şeklindeki siyasi kritere göre Türkiye henüz yolun başında görülmektedir.
- Kamu otoritelerinin işleyişindeki aksaklıklar, insan hakları ihlalleri, ordu üzerinde sivil denetim olmayışı, Güneydoğu sorununa sivil bir çözüm bulunamaması bu madde altında sıralanan konulardan bazılarıdır.
- İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmede daha başarılıdır. Piyasa ekonomisinin temel özelliklerinin çoğuna, dinamik bir özel sektöre ve liberal ticaret kurallarına sahip olan ülkede kalıcı bir makroekonomik istikrar sağlanmalı ve bölgesel kalkınma farkları kapatılmalıdır.
- Kopenhag kriterlerinden olan siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülöklere uyum yeteneği konusunda ise, Türkiye'nin GB kararında öngörölen mevzuatın büyük kısmını uyguladığı, Avrupa Stratejisi kapsamındaki alanlarda da Topluluk yasalarına uyum sürecini başlattığı belirtilirken, bunların dışında kalan sektörlerde kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (13.10.1999) AB Komisyonu'nun, Cardiff Zirvesi kararları uyarınca hazırlanmıştır ve raporda Türkiye, bu kez tam üyeliğe aday gösterilmiş ve Lüksemburg Zirvesinde diğer ölkeler için yapılmış olduğu gibi somut bir katılım ortaklığı stratejisi önerilmiştir (Özer, 2007).

Raporda yine Türkiye'deki son gelişmeler Kopenhag kriterleri çerçevesinde değerlendirilmiştir:

- Siyasi kritere uyum konusunda en önemli engeller olarak, insan hakları ve azınlıkların korunması konularındaki eksikler, işkencenin hala yaygın olması ve ifade özgürlüğünün yetkili makamlarca devamlı olarak kısıtlanması hususları ileri sürölmüştür.
- Ekonomik kriter uyarınca Türkiye'nin bir piyasa ekonomisinin özelliklerinin pek çoğuna sahip olduğu, makroekonomik istikrarın sağlanması, hukuki ve yapısal reform programlarının uygulaması koşuluyla, ölkenin Birlik içindeki rekabet baskılarıyla ve piyasa güçleriyle başa çıkabileceği belirtilmiştir.
- Tam üyelikten kaynaklanan yükümlölöklere uyum konusunda, GB kapsamındaki alanlarda yaşanan gelişmelerden örnekler verilmiş ve bunlara ek olarak yapılması gereken düzenlemelerden söz edilmiştir.

Raporun yayınlanmasından hemen sonra 1999 Helsinki Zirvesi düzenlenmiş ve İlerleme Raporu'ndaki tespitler paralelinde Türkiye ile ilgili konular da Zirve gündemine alınarak değerlendirilmiştir (Özer, 2007).

Türkiye 2000 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (2000) Türkiye ile AB ilişkilerinin kısmen de olsa durgunlaştığı bir yıl olarak önceki raporlar gibi benzer konulara değinmiş ve AB tarafından bilinen konularda reform talepleri tekrar gündeme getirmiştir. Bu kapsamda makroekonomik istikrarı desteklemek ve korumak için hükümetin öngördüğü istikrar politikası incelenmiş, gelecek üç yıl boyunca uygulanacak iddialı yapısal reform listesi değerlendirilmiştir.

Türkiye 2001 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (13.11.2001) daha önceki raporlarda olduğu gibi ekonomi ile ilgili sorunlara değinirken, daha çok siyasal alandaki tıkanıklıklar ve Kopenhag kriterlerine ters düşen uygulamalar üzerinde durmaktadır:

- MGK tarafından başlatılan, fakat bir türlü ilan edilmeyen Doğu ve Güneydoğu Eylem Planı'nın Başbakanın onayı ile yürürlüğe konulduğu ve plan kapsamında, kamu yönetimi, ekonomi, sağlık ve eğitim ile ilgili çok sayıda tedbir alındığı belirtilmiştir.
- Politik kriterler, ekonomik kriterler ve AB müktesebatını üstlenme yeterliliği olmak üzere, üç ana başlığın yanı sıra, Katılım Ortaklığı ve Ulusal Program çerçevesinde yapılan değerlendirmeyi içeren dördüncü bir bölüm dahil edilmiştir. Ayrıca, analitik incelemeye hazırlık sürecindeki gelişmelerin değerlendirildiği bir bölüm de programın ekinde yer almıştır.
- Siyasi kriterler bağlamında; AB'nin anlayışının sadece, üye ülkelerde, ifade ve inanç hürriyeti, düzgün işleyen bir siyasi rejim (serbest seçimler, seçim barajları, siyasi partiler yasası gibi) ve demokratik bir sistemin varlığı (muhalafetin rolü) ile sınırlı olmadığı ve asıl arzu edilenin bunların etkin bir şekilde günlük yaşama aktarılması olduğu belirtilmiştir.
- Türk ekonomisinin Kopenhag Kriterlerine uyumu ile ilgili olarak da; 2000 yılındaki yüksek büyümenin ardından Kasım 2000'den itibaren ekonomide durgunluk dönemine girildiği, işsizlik oranının yükseldiği ve enflasyon baskısının yeniden canlandığı, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki ağırlığının halen önemli düzeyde olduğu, özelleştirme sürecinin ağır ilerlediği, Şubat 2001 krizinden sonra reformların hızlandığı ancak halen, Kamu Borçlanma Yasası, Kamu İhaleleri ve yeni Tütün Kanunu'nun yasalaşmasının beklendiği belirtilmektedir.
- AB müktesebatını üstlenme yeterliliğinin değerlendirildiği bölümünde, 29 başlık altında gruplandırılan AB müktesebatının her bir alanında Türk mevzuatının mevcut durumu değerlendirilmektedir.

Türkiye 2002 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (Ekim 2002) aşağıdaki önemli bazı hususları içermektedir:

- Ocak 2002’de, Hükümetin, kamu yönetiminde saydamlığın artırılması ve etkin yönetim konusunda bir eylem planı kabul etmesi ve bu durumun merkezi ve yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarını etkileyeceği bildirilmiştir.
- Gelecekte makroekonomik istikrara katkı sağlayabilecek önemli yapısal reformların kabul edildiğini de teyit edilmektedir ve bu konuda Türkiye’ye olan güven ortaya konmuştur. Özellikle 2001 yılında yaşanan mali krizden sonra, devletin ekonomideki rolü ve siyasi müdahaleler önemli ölçüde azaldığı, bunlara ek olarak, kamu yönetiminin etkililiğini ve kamu kesimi hesaplarının saydamlığını artırmak amacıyla önemli adımlar atıldığı, özellikle, bankacılık sektörünün güçlendirilmesine yönelik olarak alınan son önlemler sayesinde, ekonominin şoklara karşı direncinin artırıldığı yorumuna yer verilmektedir.

Türkiye 2003 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (Aralık 2003) kamu yönetiminin güçlendirilmesi ile ilgili bölümünde aşağıdaki hususları içermektedir:

- Gümrük idaresinin kapasitesinin artırılması, balıkçılık, enerji piyasası, ulaştırma ve doğrudan yabancı yatırımlara yönelik projelerle ilgili tespit ve değerlendirmeler yapılmakta ve bu alanda AB’ye uyum için bir an önce yeni düzenlemeler yapılması gerektiği belirtilmektedir.
- AB Komisyonu, bazı durumlarda TBMM tarafından kabul edilen uyum paketlerinin belirli aşamalarının uygulanmasından sorumlu makamlarca sıkı şartlar içeren tedbirler öngörülmesinin, söz konusu reformların kapsamını önemli ölçüde daralttığını ve bu durumun, özellikle, Aralık 2002 tarihinde RTÜK tarafından kabul edilen Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınları yapılmasına ilişkin yönetmelik, Ocak 2003 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kabul edilen cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmesine ilişkin yönetmelik ve çocuklara ebeveynleri tarafından siyasi açıdan "sakıncalı" olmayan isimlerin konulmasına izin veren genelge bakımından geçerli olduğu şeklinde bir eleştiri yapmaktadır. AB’ye uyum açısından gerçekleştirilen reformların kapsamlarında yapılacak daraltmanın uygulamada istenen sonuçları vermeyeceği ifade edilmektedir.
- Yolsuzlukla mücadele konusuna da önemli bir yer ayırmıştır. Komisyon, bu konuda alınacak tedbirlerin kabul edilmesi konusunda bazı gelişmelerin kaydedildiğini, bununla birlikte, araştırmaların yolsuzluğun Türkiye’de çok ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürdüğüne işaret ettiğini vurguluyor. Yolsuzluğa daha eğilimli sektörler, medya, kamu yönetimi, inşaat ve sağlık olarak ifade edilmektedir.

Türkiye 2004 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (6.10.2004), TBMM'nin hem Kopenhag siyasi kriterleri ve hem de AB müktesebatı ile ilgili bir dizi uyum paketini kabul etmesi olumlu bir şekilde karşılanmakta ve desteklenmektedir. Türkiye; Ekim 2003-Temmuz 2004 arasında TBMM'de toplam 261 yeni kanun kabul edilmesini sağlamıştır. Raporda aşağıdaki önemli hususlara yer verilmiştir:

- İnsan Hakları konusundaki gelişmeleri izleyen Meclis İnsan Hakları Komisyonu da, bu dönemde çalışmalarına devam etmiştir. Sahtecilik ve yolsuzlukla mücadele ile ilgili olarak Elektronik İmza Kanunu, Temmuz 2004'te yürürlüğe girmiştir. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkındaki Kanun, Haziran 2004'te yürürlüğe girmiştir. Kanun ile kamu görevlilerinin etik davranışını izleyecek bir Etik Kurulun oluşturulması öngörülmektedir. Kurul, kamu çalışanlarının mal beyanlarıyla ilgili yetkilere sahip olacak ve vatandaşlardan gelen şikâyetleri inceleyebilecektir. Cumhurbaşkanı, Milletvekilleri ve Bakanlar dışında bütün kamu görevlileri Kanunun kapsamına girmektedir.
- Olumlu gelişmelerin yanında maalesef yasama dokunulmazlığının kapsamında değişiklik yapılmasıyla ilgili bir gelişme kaydedilmemiştir. 2004 yılı sonu itibarıyla TBMM'de dokunulmazlığa sahip kişilere ait toplam 27 dava dosyası bulunmakta olup, bunların 13'ü yolsuzlukla ilgilidir.
- 2004 sonu itibarıyla Türkiye'nin kamu yönetimi ve kontrol yapıları ile AB ülkelerindeki yapılar arasında halen önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde, Türkiye'deki kamu mali yönetimi ve kontrol sistemleri, modern kamu mali yönetim kavramları ve AB uygulamalarına göre reformdan geçirilmiş olsa da, özellikle de bakanlıklar arasındaki koordinasyon başta olmak üzere uygulamadaki bazı zayıflıklar dikkat çekmektedir. Bu alanda AB'ye uyum konusunda daha kararlı olunması ve daha çok çaba gösterilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'deki siyasi gelişmelerle ilgili önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. On yıllardır süregelen inişli çıkışlı gelişmeleri takiben, Türkiye'de, özellikle 2002 seçimlerinden sonra, Avrupa normlarına, mevzuat bazında ve kurumsal yönden önemli bir yaklaşma gerçekleşmiştir.
- İnsan haklarına ilişkin olarak, Türkiye, uluslararası hukukun ve Avrupa hukukunun üstünlüğünü kabul etmektedir. İdam cezasının tamamen kaldırılması ve şiddet içermeyen görüşlerini açıklamaktan dolayı hüküm giymiş kişilerin serbest bırakılması gibi konular da dahil olmak üzere, Türkiye uluslararası sözleşmelere ve kararlara büyük ölçüde uyum sağlamıştır.
- Kürtlerin kültürel hakları tanınmaya başlanmıştır. Olağanüstü hâl bütün bölgelerde kaldırılmıştır; durum hâlâ güçlük arz etmekle birlikte, Güneydoğuda normalleşme süreci

başlamıştır. Son olarak, güçlendirilmiş siyasî diyalog bağlamında, Türk dış politikası bölgesel istikrara olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

Türkiye 2005 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (9 Kasım 2005) kendisinden önce yayınlanan raporlara göre büyük bir farklılık göstermektedir. Çünkü Rapor 3 Ekim 2005 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesinin kabul edilmesiyle Türkiye'nin AB'ye tam üyelik katılım müzakerelerine başlaması sonrası yayınlanan ilk rapor olmuştur (Özer, 2007) ve kamuya ilişkin aşağıdaki değerlendirmeleri içermektedir:

- Türkiye'de kamu idaresine âdemi merkezîyetçi bir yapı kazandırmaya yönelik yasal çerçevenin oluşturulmasında bazı ilerlemeler sağlanmış olduğu, bu ilerlemelerin bölgesel politikaların oluşturulmasında katılımcı bir yaklaşım benimsenmesine yardımcı olacağı, aynı zamanda, mali kontrol hükümlerinin hayata geçirilmesi ve bölgesel politikaya ilişkin istatistiklerin derlenmesinde de ilave gelişmeler sağlandığı belirtilmiştir.
- Yeterli yönetim kapasitesinin gerek merkezi, gerek bölgesel düzeyde geliştirilebilmesi için kapsamlı çabaya gereksinim duyulduğunu bildirmektedir.
- Hükümet, kamu idaresi ve sivil toplum arasındaki diyalogun geliştirilmesi, buna ilaveten yolsuzluğun ciddi bir suç olduğuna ilişkin olarak kamuoyundaki bilinci artırmak amacıyla daha fazla çalışmalar yapılması ve en yüksek siyasi düzeyde yolsuzlukla mücadeleye sürekli destek sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

Türkiye 2006 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (8 Kasım 2006) tam üyelik sürecine girdikten sonra Türkiye için hazırlanan ilk kapsamlı ilerleme raporudur. Türkiye'nin AB üyeliğinin gereklerini yerine getirebilme kapasitesi otuz üç müzakere başlığı altında ele alınmaktadır.

Raporun kapsadığı dönemde, AB ile Ekim 2005'te başlayan üyelik müzakerelerinin ilk aşaması olan tarama süreci kapsamında, AB müktesebatının analitik incelemesi yapılmakta ve Türkiye'nin katılım yolunda kısa ve orta vadeli önceliklerini belirleyen Yenilenmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni Ocak 2006'da AB Konseyi tarafından benimsendiği hatırlatılmaktadır. Ayrıca Haziran 2006'da Bilim ve Araştırma başlığı altında müzakerelerin açıldığı ve geçici olarak kapatıldığı vurgulanmaktadır (Özer, 2007).

Söz konusu rapora ilişkin önemli görülen bazı hususlar aşağıda verilmektedir:

- Siyasi başlıklar altında, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uyumda ne kadar yol aldığı ölçülmektedir. Raporda genel olarak reform sürecinin yavaşladığı, AB'ye uyum yasalarının uygulanmasında aksaklıklar olduğu öne sürülmektedir.
- Ekonomiyle ilgili bölümde, hâlihazırda uygulanmakta olan reform ve istikrar programına sadık kalındığı sürece Türk ekonomisinin işleyen bir pazar ekonomisi olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir.
- Türkiye'yi ilgilendiren özellikle Kopenhag Siyasi Kriterleri ile ilgili önemli hususlar; Sivil ve Asker ilişkisi, Doğu ve Güneydoğu Sorunu, Kıbrıs, Sınır Anlaşmazlıkları, Azınlık Hakları, Kültürel Haklar, Dini Özgürlükler, Parlamento, Hükümet, Kamu Yönetimi, Adli Sistem, Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Uyum, Medeni ve Siyasi Haklar, Adalet Erişim, İfade Özgürlüğü, Dernek Kurma Özgürlüğü, Yolsuzlukla Mücadele Önlemleri başlıkları altında oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Türkiye 2007 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'nda (6 Kasım 2007) 2006 yılında gündeme gelen konulara tekrar değinilmiş, ancak özellikle de Kıbrıs konusunda aşağıdaki sorunlara yer verilmektedir:

- Konsey, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik kısıtlamaları ilgilendiren politika alanlarını kapsayan 8 fasılda müzakerelerin açılmamasına ve Türkiye'nin Ankara Antlaşması Ek Protokolü'nün bütünüyle uygulandığının Komisyon tarafından teyit edilmesine kadar hiçbir faslın geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir.
- AT ile Türkiye arasındaki ticaret, gümrük birliği çerçevesinde büyümesini sürdürmüş ve 2006 yılında 85 milyar Euro'ya ulaşmıştır; mevcut durumda Türkiye AB'nin yedinci ticaret ortağı konumundadır. Ulusal zorunlu ürün standartlarının azaltılması, bu olumlu eğilimi desteklemiştir.
- AB Türkiye'den, Kıbrıs'a ilişkin taşıma araçlarına getirilen kısıtlamalar da dahil, malların serbest dolaşımı üzerindeki tüm engellerin kaldırılmasını talep etmiştir.
- Silahlı Kuvvetler, siyaseti önemli ölçüde etkilemeye devam etmektedir. Silahlı Kuvvetlerin üst düzey üyeleri Kıbrıs, laiklik ve Kürt meselesi dahil olmak üzere iç ve dış politika meselelerinde kamuoyuna yönelik açıklamalarını artırmıştır. Çeşitli olaylarda, Genelkurmay, kamuoyunda Hükümet açıklamaları veya kararlarına yönelik tepki vermiştir. Genelkurmay, kendi internet sitesinde yayımladığı bildiride, ülkede laikliğin zayıflatılması iddialarından endişe duyduğunu ifade etmiş ve Nisan 2007'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine doğrudan müdahalede bulunmuştur.
- Kıbrıs Türk Hükümeti, Kıbrıs sorununa BM çerçevesinde kapsamlı çözüm bulunmasına yönelik bağlılığını vurgulamayı sürdürmüştür. Hükümetin, adadaki iki toplumun liderleri

arasındaki 8 Temmuz 2006 antlaşmasının zemin oluşturacağı, kapsamlı çözüme yönelik özlü müzakerelerin başlamasını desteklemeye devam etmesi beklenmektedir.

- Türkiye'nin, Ortaklık Antlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak ve ayrımcılık gözetmeden uygulanmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Konsey, Aralık 2006'da; Komisyon, Türkiye'nin taahhütlerini yerine getirdiğini teyit edene kadar, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ilişkin kısıtlamalarıyla ilişkili sekiz başlıkta katılım müzakerelerinin açılmamasına ve hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir. Konsey aynı zamanda 21 Eylül 2005 deklarasyonu ile kapsanan konulardaki ilerlemeyi gözden geçirmeye karar vermiş ve Komisyon'u bu konuda özellikle 2007, 2008 ve 2009 yıllarında rapor sunmaya davet etmiştir.

Türkiye 2008 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (5 Kasım 2008) Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum durumunu ortaya koymakta ve 2007 yılının reform ve mevzuat uyum sürecini değerlendirmektedir. Raporla aşağıdaki önemli hususlar dikkati çekmektedir:

- Türkiye'nin bölgesel istikrar sağlamaya yönelik uzlaşmacı dış politikası ve Cumhurbaşkanı'nın çabalarından övgüyle bahsedilmektedir.
- Komisyon, Türkiye'ye demokrasi ve insan haklarını güçlendirmek, ülkenin modernleşmesi ve AB'ye yaklaşması hususunda reformlara hız vermesi gerektiğini öğütlemekte ve Türkiye'nin hedefinin AB'ye entegrasyon olduğu hatırlatmaktadır.
- Türkiye, siyasi reform sürecinin yavaşlamış olması, sivil anayasa konusunda yol alınamaması, kamu yönetimi reformundaki eksiklikler, ordunun güçlü siyasi etkisinin devam ediyor olması, yolsuzluklarla mücadelede sınırlı ilerleme, Ombudsman kurumunun oluşturulmaması, işkence ve kötü muamele olaylarındaki artış, sendikal hakların güçlendirilmesi, kadın hakları ve cinsiyet eşitsizlikleri, azınlık hakları ve kültürel haklar, işgücü piyasası ve insan kaynakları alanındaki sorunlar gibi konularda eleştirilmektedir.
- Genişleme stratejisinde Komisyon "gerekli hazırlık adımlarını atarsa Hırvatistan'ın 2009'un sonuna kadar katılım müzakerelerinin son aşamasına ulaşmasının beklendiği" ibaresi yer almaktadır. Öte taraftan, Türkiye ile ise katılım müzakerelerinin "ülkenin ilgili koşulları yerine getirmesi ve reform hızını yansıttığını" ifade ederek, müzakereleri etkileyen diğer faktörlere değinilmektedir. Örneğin Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye'nin çözüm ve BM çabalarına verdiği desteği devam ettirmesinin önemi vurgulanırken Ortaklık Antlaşması Ek Protokolü'nün ayrımcılık olmaksızın tümüyle uygulanmasının beklendiği vurgulanmaktadır.

Burada Pehlivanlı'nın (8 Aralık, 2008) da işaret ettiği gibi belirtilmelidir ki; raporda Türkiye'nin iç gündemine ve özellikle de Güneydoğudaki terör saldırılarına değinilmekle birlikte bu iç

sorunların süreç üzerindeki olumsuz etkisi ile ilgili yorum yapılmamaktadır. Benzer biçimde raporda Fransa'nın engellemesi sonucunda açılmayan "ekonomi ve parasal birlik" ile "eğitim ve kültür" gibi başlıklar da söz konusu edilmemektedir. Yine GB'nin işleyişinden kaynaklanan ve AB'nin üçüncü ülkelere yaptığı serbest ticaret antlaşmalarının Türkiye üzerindeki etkileri raporda yer almamaktadır.

Türkiye 2009 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (14.10.2009) son yılların raporlarında olduğu gibi, beklenenlerin dışında büyük bir değişiklik getirmemiştir. Raporla dikkati çeken konulardan bazıları şunlardır:

- Türk Silahlı Kuvvetleri'ne, siyasete müdahale oldukları iddiası ile yapılan eleştiriler, biraz daha yoğunlaştırılmış şekilde vurgulanmıştır. Silahlı Kuvvetler mensuplarının, “askeri olmayan” konularda konuşarak siyasete karışmaları AB standartlarının dışında bir durum olarak belirtilmiştir.
- Atatürk'e karşı suçlarla ilgili yasanın da, başka bazı diğer yasalar gibi, ifade özgürlüğüne engel olarak değerlendirilmektedir. Rapordaki yenilik, ifade özgürlüğü ile Atatürk'e bağlılık arasında kurulan ilişkinin belirgin olmasıdır.
- Gerek töre cinayetleri ve kadın-erkek eşitsizliği gibi kültürel ve toplumsal alanlarda, gerekse milletvekillerinin yolsuzluklarla ilgili olarak dokunulmazlıklarının kaldırılması, yolsuzlukla mücadele, yasaklı web siteleri, siyasi partilerin finansmanı, seçim harcamalarının denetimi gibi siyasi alanlarda haklı bulunabilecek ve Türkiye'nin ilerlemesi açısından önemli görebileceğimiz önemli eleştiriler yapılmaktadır.

Türkiye 2010 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (09 Kasım 2010) müzakerelerinin beşinci yılında yayımlanan rapor olma özelliğini taşımasına rağmen, müzakere sürecinin önünü tıkayan belli başlı meselelere çözüm getirmekten uzaktır denebilir. Söz konusu raporda aşağıdaki bazı hususlara yer vermiştir:

- GB ile ilgili olarak Türkiye'nin bazı yükümlülüklerini yerine getirmediğini ifade etmekte ve müzakerelerin sekiz başlığını askıya alan ve başlıkların geçici olarak kapatılmasını engelleyen 2006 AB Konseyi kararının yürürlükte olduğunu not etmektedir. Türkiye'nin Güney Kıbrıs ile ikili ilişkilerini normalleştirme yönünde ilerleme kaydetmediği ve Ortaklık Antlaşması Ek Protokolü'nün bütünüyle ayrımsız bir şekilde uygulanması yükümlülüğünü yerine getirmediği ifade edilmektedir. Bu açıdan AB'nin tutumunda herhangi bir değişiklik gözlenmemektedir.
- Kıbrıs sorunu konusunda AB'nin KKTC'nin uğradığı izolasyonları kaldırmaya yönelik tedbirleri uygulamaya koymayarak tamamen taraflı bir tutum sergilemektedir. Lizbon Antlaşmasından sonra bazı konularda Konseyde karar alırken oybirliğinden oyçokluğuna

geçilmesi nedeniyle Kuzey Kıbrıs ile doğrudan ticarete doğan olanakların daha büyük gelişmelere yol açması beklenirken Avrupa Parlamentosu'nda Rumlar tarafından hukuka aykırı olarak bloke edilmesine değinilmemiştir.

- Komisyon Kopenhag siyasi kriterleri ile ilgili olarak, kabul edilen anayasa değişikliği paketini olumlu bir gelişme olarak ele alırken, birtakım zayıflıklara da işaret etmiştir. Paket ile kabul edilen olumlu unsurlara dikkat çekilirken, anayasa reformlarının hazırlanma ve kabul aşamasında siyasi partiler ve sivil toplumu içeren bir danışma sürecinin olmaması eleştirilmektedir.
- Türkiye’de çatışmacı bir siyasi iklimin hüküm sürdüğü, ana siyasi partiler ve hükümet ile anahtar siyasi kurumlar arasındaki diyalog ve uzlaşma ruhunun eksikliğinin görüldüğü belirtilmektedir.

Türkiye 2011 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (12 Ekim 2011) Türkiye'ye getirilen bazı eleştiriler ve raporda yer alan bazı diğer hususlar aşağıda kısaca verilmektedir:

- Demokratikleşme sürecinde önemli alanlar olan ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünde eksiklikler, adalet sisteminde aksaklıklar, kadınların durumu ve cinsiyet eşitliğinde AB normlarıyla uyumsuzluklar gibi sorunlara temas etmektedir. Yanı sıra Türkiye’de çoğulculuğun ve canlı bir sivil toplumun olduğunu da vurgulamaktadır.
- Komisyon, yeni bir anayasanın gerekliliği üzerinde önemle duruyor ve tüm siyasi partilerin ve sivil toplumun bu sürece katılımını önemle vurgulamıştır.
- Türkiye’nin ekonomik performansından genel olarak övgüyle söz edilen raporda, bazı yapısal sorunlara ve artan cari işlem açığına dikkat çekilmektedir.
- AB Kıbrıs konusunda ise 2006 yılından bu yana benimsediği tutumu devam ettirmekte ve KKTC halkının AB’nin dışında kalması ve uluslararası izolasyonların devam etmesi konusu görmezden gelinmektedir.
- Raporda, Türk Hükümeti’nin özellikle bir AB Bakanlığı kurmak suretiyle AB katılım hedefine yönelik bağlılığını ortaya koyduğu vurgulanmıştır. Türkiye AB süreci ile ilişkili reformları hayata geçirmeye devam etmektedir. Fakat büyük ölçüde basın ve ifade özgürlüğü, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı gibi siyasi kriterler ile ilgili alanlarda gerekli adımların atılması, Türk hukuk sistemi üzerinde yaratılan şüphenin kaldırılması ve özel yetkili mahkemeler ve uzun tutukluluk süreleri gibi, son yıllarda görülen ve şiddetli eleştirilere neden olan uygulamaların AB standartları doğrultusunda düzeltilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.
- Komisyon, ilerleme raporunda son yıllarda giderek aciliyet kazanan yeni bir sivil anayasa konusu üzerinde durmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak hükümetin anayasanın geniş katılımlı demokratik bir süreç içinde yapılacağı sözünü verdiği ancak 2010 anayasa referandumu ile

kabul edilen paketin uygulanmasında geniş ve katılımcı bir danışma prosedürüne başvurulmadığı belirtilmektedir.

- Komisyon, Kopenhag kriterlerinde vurgulanan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması ve azınlıklara saygıyı garanti altına alan kurumların istikrarını pekiştirecek yeni bir anayasanın üzerinde önemle durmakta ve tüm siyasi partilerin ve sivil toplumun bu sürece katılımını gerekli görmektedir.
- TBMM'den Kopenhag siyasi kriterleri doğrultusunda, Parlamento'nun denetim işlevini güçlendiren Sayıştay kanunu dahil olmak üzere çok sayıda yasanın geçirilmiş olması memnuniyetle karşılanmaktadır.
- Kamu yönetiminde reform gereği, uluslararası insan hakları hukukuna uyum sağlamadaki zorluklar, azınlık ve etnik ve dini gruplara yönelik bazı uygulamalar, medeni ve siyasi haklar, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, kadın hakları ve ayrımcılığın önlenmesi gibi alanlardaki eksiklik ve zayıflıklar bulunmaktadır. Yerel yönetimlere yetki devri konusunda gerekli adımların atılmadığı, Ombudsman yasasının henüz parlamentodan geçmediği, kapsamlı bir kamu hizmet reformu gerekliliği gibi noktalar üzerinde durulmaktadır.
- Yargı reformu ve ordunun sivil denetimi konularında ilerlemeye işaret eden rapor, yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkinliği konusunda sorunlara değinmektedir.
- 2011'in ilk yarısında yüzde 10.2'yi bulan ekonomik büyüme oranından övgüyle söz edilirken, 2010 yılında GSYİH'nin yüzde 6.6'sına ulaşan cari işlem açığının 2011'de de büyümeye devam ettiği, bunun para politikasının kontrolünü güçleştirdiği ve Merkez Bankası'nın aldığı önlemlerin ancak kısmen başarılı olduğu vurgulanmaktadır.
- Raporda, Türkiye-AB arasındaki güçlü ticari bağlara dikkat çekilmektedir. Türkiye AB'nin yedinci, AB ise Türkiye'nin birinci ticari ortağıdır. Türkiye'deki yabancı sermayenin yaklaşık yüzde 80'i AB kökenlidir. İlerleme raporunda Avrupa Komisyonu gümrük birliğinin önemini vurgulamaktadır.
- AB Kıbrıs konusunda ise 2006 yılından bu yana benimsediği tutumu devam ettirmekte ve adadaki Türk kesiminin mağduriyetini görmezden gelen ve Türkiye'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili haklı tutumunu yadsıyan bir yaklaşımı bu raporda da sergilemektedir.

Türkiye 2012 Yılı Düzenli İlerleme Raporu (10.10.2012) genel olarak siyasi reformlar, AB hukukuna uyumun sağlanması, dış politika diyalogu, vize, mobilite ve göç, ticaret, enerji ve terörle mücadele gibi, ortak menfaat konusu hususlarda işbirliğinin artırılması yoluyla, katılım müzakerelerini desteklemek ve tamamlayıcı olmak üzere pozitif gündemin başarıyla uygulamaya geçirilmesine vurgu yapmaktadır. Rapor, Türkiye'nin katılımcı bir yaklaşımla yürütmekte olduğu yeni Anayasa çalışmalarından duyulan memnuniyeti dile getirmektedir. Ancak Türkiye'nin siyasi

kriterlerin tam olarak yerine getirilmesinde kayda değer bir ilerleme sağlayamamış olmasından kaygı duyulduğunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştır:

- Siyasi kriter bakımından AB-Türkiye ilişkilerinin potansiyelinden tam anlamıyla yararlanılması ancak AB'nin taahhüdüne ve yerleşik koşulluluk ilkesine saygılı, aktif ve güvenilir bir katılım süreci çerçevesinde mümkün olabilir. Katılım müzakerelerinin yeniden ivme kazanması, özellikle AB'nin Türkiye'deki reformlar için referans noktası olarak kalmasının sağlanması bakımından hem AB hem de Türkiye'nin yararına olduğu vurgulanmaktadır
- Yeni Anayasa çalışmalarının katılımcı bir yaklaşımla sürdürülmesinden, Kamu Denetçiliği Kurumu kanununun onaylanması ve 3. yargı paketi ile Türkiye'deki ceza yargı sisteminde sağlanan ilerlemelerden duyulan memnuniyeti dile getirmektedir. Ancak yasama sürecinde istişare eksikliği tekrerrür etmektedir. Yakın zaman önce yasalarda yapılan iyileştirmelere karşın terör ve organize suçla mücadeleye ilişkin hukuki çerçevenin fazlasıyla kapsamlı uygulanması, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı ve ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinde ihlallere neden olmaktadır. Hassas kabul edilen (Ermeni meselesi ya da ordunun rolü gibi) meselelere ilişkin tartışmalar devam etmekle birlikte uygulamada basın özgürlüğüne ilişkin sınırlamalar ve yazar ve gazetecilere karşı açılan çok sayıda dava ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Oto sansürün de yaygın olduğu düşünülmektedir.
- Kürt meselesinin Türk demokrasisi açısından kilit bir sorun olmaya devam ettiği vurgulamakta; demokratik açılımın fiilen durma noktasına geldiği söylenmektedir. Güneydoğu'daki belediyelerin çok sayıda yerel siyasetçinin tutuklanmasından muzdarip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca son aylarda ise, PKK'nın terör saldırıları belirgin bir şekilde arttığı yer almıştır.
- Bölgesel meseleler ve uluslararası yükümlülükler alanında, Türkiye Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözümü hedefleyen BM Genel Sekreteri'nin iyi hizmetleri altında iki toplum lideri arasında yürütülen müzakereleri desteklediğini açıklamıştır. Konsey ve Komisyon tarafından yapılan müteaddit çağrılara rağmen, Türkiye halen AB ile GB kapsamındaki yükümlülüklerinin ve Katma Protokolün tam ve ayırım gözetmeyen bir şekilde uygulanmasını sağlamamıştır. Ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde de herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Komisyon, Türkiye'nin açıklamaları ve tehditleri konusundaki ciddi endişelerini bir kez daha dile getirerek Konsey Başkanlığının rolüne tam saygı gösterilmesi çağrısında bulunmaktadır.
- Ekonomik kriterler açısından, 2011'de Türk ekonomisi % 8.5 ile etkileyici bir büyüme rakamına ulaştığı vurgulanmaktadır. Büyümeyi, özellikle özel sektörden gelen iç talebin

sağlamış olduğu tespitinde bulunulmuştur. Bununla birlikte, 2011 ortasından itibaren büyüme hızı giderek yavaşlamıştır. İç talepteki yavaşlama ile birlikte (2011’de GSYH’nin % 10’u seviyesini görmüş) son derece yüksek rakamlarda seyreden cari hesap açığında ve ticaret açığında bir iyileşme gözlenmiştir. Hızlı ekonomik büyüme aynı zamanda istihdamda ciddi bir artışa ve işsizliğin azalmasına imkân sağlamıştır. Özellikle iç talebe bağlı olarak bütçe beklenenden daha iyi bir performans sergilemiştir. Kamu borcu GSYH’nin yaklaşık %39’una düşmüştür.

- AB mevzuatı ile ilgili olarak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetini geliştirmeye devam ettiği söylenmiştir. Birçok alanda, özellikle de şirketler hukuku, bilim ve araştırma ve GB hükümleri gibi alanlarda ilerleme kaydedilmiştir.